

ТАВРІЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA
NATIONAL UNIVERSITY

Academia de Studii Economice din Moldova

廣州工商學院
Guangzhou College of Technology and Business

广州科技职业技术大学
Guangzhou Vocational University of Science and Technology
全国首批职业本科大学

**Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського
Професійно-технічний університет науки
та технологій Гуанджоу
Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу
Академія економічної освіти Молдови**

**І МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ДО 160-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Частина 1

16–17 березня 2023 року

м. Київ, Україна

Львів – Торунь
Liha-Pres
2023

Науковий комітет:

Валерій БОРТНЯК, доцент, кандидат юридичних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Цуй ПНДЕ, професор, доктор технічних наук, Професійно-технічний університет науки та технологій Гуанджоу;

Ріхуа ВАНГ (王日华), професор, доктор наук у галузі громадського здоров'я, Коледж технологій та бізнесу Гуанджоу (广州工商学院);

Григорій БЕЛОСТЕЧНИК, професор, доктор габілітованих наук, Академія економічної освіти Молдови;

Олександр БЕССАРАБ, кандидат філологічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Володимир НОЖЕНКО, кандидат технічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Володимир ГОРНИК, професор, доктор наук з державного управління, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Анатолій ПУТІНЦЕВ, доцент, кандидат економічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Павло БЕЗУС, доцент, кандидат економічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ірина ПЕТРОВСЬКА, доцентка, кандидатка економічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Олена ЄВМЄШКІНА, професорка, докторка наук з державного управління, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Євгенія ГОРЮНОВА, доцентка, кандидатка історичних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Сергій ГУБАРЄВ, доцент, кандидат юридичних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Зореслава ЗАХОЖАЙ, доцентка, кандидатка історичних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Алла ПЕТРОВА, доцентка, кандидатка психологічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Наталія КУЩ, доцентка, кандидатка філологічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Костянтин КОМСАРОВ, доцент, кандидат філологічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Володимир КИСЕЛЬОВ, професор, доктор технічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Наталія ОМЕЦІНСЬКА, доцентка, кандидатка технічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Сергій ЛІСОВЕЦЬ, доцент, кандидат технічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Олександр ГУЙДА, кандидат наук з державного управління, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Наталія ДОБРОВОЛЬСЬКА, доцентка, докторка психологічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Валерій МАРЧЕНКО, заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства, композитор, аранжувальник, доктор філософії, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Олег БОЙЧЕНКО, кандидат економічних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Організаційний комітет:

Мадяр Іванна Василівна, фахівчиня відділу інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Кузьменко Анастасія Олександрівна, секретарка відділу інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Асоян Емма Шаваршівна, провідна фахівчиня відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Пилипченко Анастасія Сергіївна, фахівчиня відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Координатори конференції:

Величковська Юлія Федорівна, начальниця відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Асоян Емма Шаваршівна, провідна фахівчиня відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Ширемет Анна Віталіївна, фахівчиня відділу міжнародних зв'язків Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

П 27 **І Міжнародна науково-практична конференція Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського** : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 березня 2023 р., м. Київ. Частина 1. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – 344 с.

ISBN 978-966-397-302-9

У збірнику представлено матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського (16–17 березня 2023 року, м. Київ).

УДК 005.745:378(477)(062.552)

ISBN 978-966-397-302-9

© Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2023
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2023

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Величковська Ю. Ф., Кузьменко А. О.

Проблема запродавства в українській літературі першої половини ХІХ століття як спосіб соціальної рефлексії..... 12

Захарчук В. М., Навозняк Л. М.

Проблема української національної ідентичності у житті та творчості В. І. Вернадського..... 17

Романова М. І., Кисельов В. Б.

Іван Огієнко – організатор університетського будівництва в Україні 21

Чумак В. А.

Джерела формування української ідентичності В. Вернадського за сторінками його щоденника 25

НАПРЯМ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПРАВА

Ворожбіт-Горбатюк В. В., Циркуненко О. В.

Ресурс вчення про ноосферу Володимира Вернадського, забезпечення ефективної ресоціалізації неповнолітніх засуджених, які мають специфіку поступової соціалізації 29

Луценко Ю. В.

До проблеми забезпечення безпекового середовища у світлі міжнародного правопорядку 32

Муртішева А. О.

Роль вчення академіка Вернадського в становленні інституту місцевого самоврядування в Україні 37

Недюха М. П.

В. І. Вернадський про наукову діяльність як геологічну силу та соціальну форму буття людства 40

Петков С. В., Пащенко П. М.

Сучасне бачення методу адміністративного права в контексті відходу від радянської системи розуміння права 44

Predmestnikov O. H.	
Places of bodies of justice in the state-legal mechanism of Ukraine.....	49
Санкович М. В.	
Перший президент Української академії наук	53
Токарева В. О.	
До питання виникнення правосуб'єктності фізичної особи у мережі Інтернет.....	57
Федоренко М. В.	
Становлення української системи державної служби за часів державницької роботи В. І. Вернадського в Україні (1917–1921).	62
НАПРЯМ 3. СВИТОГЛЯДНО-ІСТОРИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС В. І. ВЕРНАДСЬКОГО	
Анісімов В. М.	
Вчення про ноосферу та економічні погляди В. І. Вернадського в контексті загального розвитку світової економічної думки	67
Бевз Т. А.	
Тема «війни» у науковій спадщині Володимира Вернадського	71
Бойченко Т. О.	
Філософсько-світоглядний вимір антропокозмизму С. Подолінського і В. Вернадського	75
Гайворонюк Н. В.	
Світоглядні основи сучасних інтерпретацій вчення про ноосферу В. Вернадського	79
Глушенко Н. М.	
З епістолярної спадщини: листування В. І. Вернадського з М. І. Усановичем	81
Гнатюк Я. С.	
Філософія ноосфери і логіка культури історичної гуманітаристики.....	84
Данькевич Ю. В.	
Історіософські концепції Володимира Вернадського у циклі вивчення документознавчих дисциплін	87
Кисельов Ю. О., Кисельова О. О.	
Географічний зміст учення В. І. Вернадського про біосферу	89

Коваль А. М. Кровно родинні зв'язки В. І. Вернадського з українським народом	92
Коваль М. В. Наукові доробки В. І. Вернадського щодо дослідження біосфери та ноосфери	97
Кудласевич О. М., Новик Т. В. Світоглядні засади Володимира Вернадського в контексті сталого розвитку.....	102
Куц В. А. Людина – Академія	104
Mygal V. P., Mygal S. P., Mygal G. V. Ergo-design of cognitive space – a transdisciplinary approach.....	107
Скаленко О. К. Геній Вернадського в сучасній глобалізаційній системі «людина, екосфера та інформатизація світу»	111
Турпак Н. В. Вплив біосферно-ноосферних ідей В. Вернадського на екологічну політику країн Європи	118
Шульга М. А. Про науку і науковий світогляд: спроба діалогу з Володимиром Вернадським у ХХІ столітті.....	122
НАПРЯМ 4. ІНТЕГРАЦІЯ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В ПСИХОЛОГІЮ	
Вовчок А. А. Ідеї ноосфери В. І. Вернадського – основа сучасного профорієнтаційного супроводу.....	125
Ізвсков В. В. Вклад В. І. Вернадського в розвиток психологічної науки.....	129
Кравченко А. В. Емоційна грамотність педагога	132
Непрель Г. О. В. І. Вернадський про психологічні проблеми розвитку особистості	135
Сколота Е. В. Методи та прийоми формування навичок асертивної поведінки у студентської молоді.....	139

Слута І. Є. Біохакінг як теорія і практика «створи і лікуй себе сам»	143
Теміргалієв Е. А. Проблеми соціально-психологічного супроводу здобувачів освіти в умовах пандемії COVID-19	147
Шепельова М. В. Психологічні погляди В. І. Вернадського на мистецтво	150
НАПРЯМ 5. КУЛЬТУРНА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ФОКУСІ	
Гнедкова О. Г., Хоменко О. А. Проблема еквівалентності при перекладі газетних текстів	154
Грон Ю. Г., Кузєбна В. В. До проблеми перекладу ненормативної лексики у художньому творі з англійської на українську мову	157
Kartel T. M. Theoretical foundations of foreign language teaching for professional direction for adult	160
Ловчук Ю. Ю. Рекламні відеоролики як аудіовізуальна опора для навчання говоріння студентів мовних спеціальностей	164
Маторіна Н. М. Бруно Шульц і культурна євроінтеграція України: «німецький компонент» шульцівського дискурсу	167
Митрофаненко Ю. С. Використання концепту «Сполучені Штати Європи» в інтелектуальній спадщині теоретиків євроінтеграції: лінгвістичний контекст	171
Ніколаюк Т. А. Застосування шовіністичного топоніму «Малоросія» у російських перекладах ХІХ століття	174
Пікалова А. О. Сучасна англійськомовна дитяча поезія в лінгводидактичному аспекті	179
Пугаченко М. К. Постановка «Вправи з дипломатії» як приклад інтеграції української сучасної казки до польського театрального експерименту	183

Rusakova O. O.

The importance of sociolect in understanding intercultural communication 187

Соколовська С. Ф.

Смислові модифікації в художньому дискурсі
Роланда Шиммельпфенніга..... 190

Стовбур О. В.

Особливості англомовного відтворення одиниць українського
сакрального ономастикону..... 194

**НАПРЯМ 6. МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ
ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ СХОДОЗНАВЦЯ**

Ганус С. О.

Казимир Гурницький і дослідження сходознавчої концепції
Агатангела Кримського 197

Misenyova V. V., Lypko I. P.

The role of legal idioms in teaching English to foreign law students.....201

**НАПРЯМ 7. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ
ЕВОЛЮЦІЇ МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ**

Афоніна О. С.

Сучасна музикознавча думка: науково-практичні аспекти206

Варчук М. В.

Огляд методів дослідження європейської портретної мініатюри
з колекції музею Ханенків.....209

Гаращак Н. І.

Історичне архітектурно-культурне середовище бальнеологічного
комплексу Великого Любіня: генеза, сьогодення, перспективи213

Глазунов О. О.

Сучасний погляд на інтерпретацію танців
з Партит Й. С. Баха для скрипки соло.....218

Глазунова Г. П.

Сучасні проблеми розкриття виконавцем художнього змісту
музичного твору.....222

Денисюк Ж. З.

Семантичне поле масової культури у формуванні національної
ідентичності в умовах війни.....226

Дика Н. О. Камерно-інструментальний вимір життєтворчості українського альтиста Зенона Дашака (до 95-роковин від дня народження митця).....	229
Ейвас Л. Ф., Мусієнко О. О. Зміна вектору дизайн-діяльності в контексті культури постмодернізму.....	234
Зосім О. Л. Постмодерна доба та її репрезентація в нормативних та спеціальних курсах історії музики.....	237
Куцька О. М., Куцька К. С. Мурали Львова періоду російсько-української війни	240
Маліцька А. Д. Ліризм збірки Павла Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну».....	244
Марченко В. В. Інтернаціоналізація музичної освіти в Україні.....	248
Марченко О. С. Сучасні виміри виконавства музики бароко на бандурі.....	251
Мокрицький В. А. Фортепіанна творчість Мирослава Скорика як віха у розвитку українського академічного музичного простору кінця XX – початку XXI століть	255
Нефедов С. Ю. Всеукраїнські та міжнародні конкурси баяністів як індикатори актуальності та поширеності баянно-виконавського мистецтва України першої половини XXI ст.....	259
Рябова О. В. Деякі сучасні аспекти дослідження музичних стилів епохи Середньовіччя.....	264
Самая Т. В. Вокальне мистецтво естради України: проблемні аспекти	267
Сафрончик Є. С. Вокальна культура України другої половини XX – початку XXI століття	270
Солярська-Комарчук І. О. Трансформація українського мистецтва в останній третині XX ст.....	274

Сорокопуд І. О.
Еволюція візуального мистецтва України
(друга половина XX – початок XXI ст.).
Київ один із провідних центрів творчості нонконформістів278

Чегусова З. А.
Професійне декоративне мистецтво України: еволюційні
та революційні процеси в період другої половини XX –
початку XXI століття282

Шаповалова А. М.
Розвиток української науково-політичної культури
в другій половині XX – на початку XXI ст.
як аспект національної самобутності.....286

НАПРЯМ 8. СТАБІЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Бєляєва О. П.
Основні аспекти відновлення туристичної галузі
у повоєнний період України.....290

Бойченко О. К.
Економічна безпека підприємства в умовах війни293

Бортніков Г. П., Любіч О. О.
Модель банку розвитку для України297

Бортніков Г. П.
Негативні наслідки переходу до концепції сталих фінансів.....301

Войтенко Ю. М.
Особливості відновлення незалежності Україною і країнами Балтії
та їх міжнародне визнання305

Гбур З. В.
Економічний розвиток України в умовах міжнародної допомоги309

Грінів Л. С.
Розвиток ідей В. Вернадського в сучасній науці
про екологічну сталість економіки.....313

Гура В. В.
Аналіз рівня корупції в Україні та світі.....316

Лаврухіна К. О.
Стратегічні завдання та заходи кластерної колаборації
в умовах цифровізації повоєнної економіки країни.....319

Матвієнко Г. А.

Важливість еко-інновацій в досягненні сталого розвитку
та циркулярності економіки..... 323

Остапенко Т. Г.

Методологія формування цивілізаційної парадигми наноекономіки 327

Сержан В. А.

Резильєнтність міського середовища в Україні
на тлі глобальних викликів..... 329

Соболєва Г. Г.

«Зелена» економіка та її особливості..... 333

**НАПРЯМ 9. В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ
І РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ НАУКИ**

Вінтонів-Бахарєва С. З.

В. І. Вернадський про науку та наукові істини..... 336

**НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ
МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Пазиніч О. В.

Синергія як метод пізнання у теорії міжнародних
економічних відносин..... 338

НАПРЯМ 1. ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-1>

Величковська Ю. Ф.,

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри слов'янської філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Кузьменко А. О.,

*студентка III курсу кафедри психології,
соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ЗАПРОДАНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК СПОСІБ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Колоніальна політика московських царів в Україні, що скерована була на перетворення останньої в «исконно русскую землю», а український народ – в «южнорусское плем'я», протягом двох століть породила принижених і духовно надломлених українців, зведених до рівня морально-політичного бруду. Образи пристосуванців і запроданців знайшли художнє осмислення в національній літературі першої половини ХІХ століття. На жаль, з плином часу, ця суспільна проблема видозмінилася, і на даному етапі розвитку суспільства навряд чи можна однозначно сказати, що є першоосною сучасної проблеми: конформізм чи століттями нав'язаний комплекс меншовартості.

Проблема запроданства, що представлена в літературному творі Т. Шевченка «Стоїть в селі Суботіві», темою котрого стало засудження промосковської політики Б. Хмельницького, що призвела до втрати української державності, набуває глибоких саркастичних обрисів: «*Отак-то, Зіновію, / Олексіїв друже! / Ти все оддав приятелям*» [9, с. 268]; «*Отак-то, Богдане! / Занапастив еси вбогу / Сироту Украйну!*» [9, с. 268]. А. Трембіцький і Л. Іванович наголошують про «докір поета Хмельницькому, що все віддав москалям» [8, с. 120] добровільно, називаючи їх «приятелями» України. С. Гребінка в поемі

«Богдан» разом із одночасним возвеличенням рішення гетьмана про підписання угоди з Московським царством акцентує увагу читачів на підкупках очільника України московськими урядовцями: *«И только нам в ответ на наши просьбы / С послами шлет богатые подарки. / Вот и теперь Михайлов и Унковский / Нам привезли и соболей, и денег...»* [3, с. 250]. На початку поеми митець, звертаючись до сакрального тла, називає Б. Хмельницького *«гений-разрушитель»* [3, с. 207], який *«исполнен силы и огня»* [3, с. 207]. Запроданство у даному випадку варто розуміти як спосіб здобуття привілеїв та захисту, що є детермінантою конформності. Конформність – схильність до конформізму, до зміни своїх поглядів і позицій слідом за тими, які переважають у даному суспільстві, групі або просто значущих оточуючих. Конформна поведінка – поведінка, де людина слідує очікуванням оточуючих, ігноруючи власну думку, цілі та інтереси [5]. У наведених літературних прикладах вона ілюструється та засуджується. Звичайно, варто зазначити, що подібна стратегія поведінки у даному випадку детермінована складною геополітичною та соціокультурною ситуаціями, і має вплив не на одну верству населення. Тому ми маємо на меті вважати та розглядати це як міру необхідності, зважаючи на загальноісторичні факти.

Подібного звучання ця проблема набуває і в повісті «Втрачена грамота» М. Гоголя, що характеризується складним карнавальним дійством. Синтез м'якого доброго гумору, народної демонології, козацького минулого дозволив митцеві критично осмислити причини національного лиха, котре, за наголосом автора, ґрунтується на основі втрати «грамоти», що символізувала втрату нашої державності від часів підписання Переяславської угоди. Кожен наступний гетьман після Б. Хмельницького продовжував втрачати самостійність (з голови козака зникла шапка разом із грамотою), зводячи нанівець державність України. Даний факт можна розглядати як тенденцію, що була покладена Б. Хмельницьким. Орієнтир, який було обрано виявився хибним, але українці знаходиться не тільки у фінансовій, а й в емоційній залежності. Кожен хоче знати, що завтра зранку прокинеться. Тому в станах масового пригнічення більшість питань, що стосуються потреб вище фізіологічних, можуть ігноруватись. Однак, ми зазначаємо про тенденцію, яка має властивість поглиблюватись та перетворюватись у якісні новоутворення, такі як комплекси, установки, стереотипи тощо. Варто зазначити й про підкріплюючі факти, такі як рівень освіченості та суспільної свідомості. Пропаганда, як спосіб психологічного впливу, в даному випадку має вигляд так званого «сарафанного радіо», що переносить та видозмінює думки «із вуст у вуста», але впливає на самовизначення та соціальну свідомість. М. Гоголь неопосередковано зауважив, що московські лихі чари

(нечиста сила) здатні затягнути в свої обійми навіть чесного козака, близькі (співгромадяни) якого потім мусять розплачуватися за підписання угоди (щорічний танок жінки діда). Затьмарена та сонна Україна несвідомо мусить танцювати під дудку московського уряду: *«Дивись, дивись, мати, мов дурна, скаче!» І справді, жінка сидить перед гребенем і спить. У руці держить веретено, а сама сонна підскакує на лавці»* [2, с. 108]. Комплекс меншовартості, сформований у суспільстві, стикається з національною самоідентичністю, що має глибоке коріння, і утворює кризу в головах більшості інтелігенції. Однак, знову ж таки, рівень якості життя більшості населення достатньо низький, що унеможливорює глибинні роздуми. Соціальна свідомість приспана не чимось ефемерним та «високим», а голодом та страхом, які здебільшого є штучними та нав'язаними. Саме це поглиблює прірву, і на подальших етапах розвитку нашого суспільства утворює генералізовану травму. У поезії «За байраком байрак» Т. Шевченко наголошує, що причиною всіх українських бід від середини XVII ст. стало те, що *«... запродав гетьман [Б. Хмельницький. – Ю. В.] / У ярмо християн»* [9, с. 328], які вже триста років страждають на своїй землі: *«Нас тут триста, як скло, / Товариства лягло!»* [9, с. 328]. Варто стверджувати, що подібна думка була сформована в поета під впливом літопису «Історія Русів», автор котрого, коментуючи умови укладання Переяславської угоди з Московським царством, назвав гетьмана *«зрадцею и предателемь отечества»* [4, с. 99].

А. Метлинський у баладі «Підземна церква» крізь призму романтичної фантастики пов'язує з реальним життям народу персоніфікований образ церкви, що уособлює Переяславську угоду 1654 р. Роздуми про загибель церкви співвіднесені зі «смертю» домовленостей Б. Хмельницького з Московією, що нагадує літературний жанр голосінь М. Смотрицького. Автор увиразнено підкреслює, що після згубної Переяславської угоди *«пѣшли пѣдъ землю дзвони и пропалы ...»* [7, с. 61], тобто згинула козацька верхівка – гетьмани, за якими *«Далѣ не стало списа и ручницѣ, / Прийшлося здать и стѣни, и бѣйницѣ!»* [7, с. 60]. Усіх гетьманів після Б. Хмельницького, які підписували домовленості з московськими царями (пізніше імператорами) на основі Березневих статей 1654 р., *«без слави й жалю, як сміття, / З-поміж людей смерть вічна вимітає»* [7, с. 61]. Осмислення руйнівних помилок гетьмана в минулому, окреслених бароковим обрамленням і фольклорною традицією, надало баладі «Підземна церква» забарвлення ліричного вірша-роздуму. Умовне падіння моралі є наслідком тривалого впливу, насильницького втручання. Конформність у даному випадку є способом виживання,

проте інколи виступає способом задоволення власних потреб, що пов'язані з визнанням та потребою у належності. Чітко відслідковується поділ на «багатого москаля» та «заспаного українця». Втрата національної ідентичності, злидні, стереотипна низька освіченість і потенціал до виживання є соціокультурними стереотипами, які досі були актуальні, а засоби та інструменти їх спростування – приховані.

Засудження рішення Б. Хмельницького поєднатися з Московським царством знаходимо також і в поемі «Великий льох» Т. Шевченка в образі-символі Першої душі, яка уособлює Україну гетьманових часів: «*Дивлюсь – гетьман з старшиною, / Я води набрала / Та вповні шлях і перейшла; Я того й не знала, / Що він їхав в Переяслав / Москві присягати!.. / І вже ледви я наледви / Донесла до хати – / Оту воду... чом я з нею / Відер не розбила! Батька. Матір, себе, брата, / Собак отруїла / Тію клятою водою!*» [9, с. 254]. Згідно з народними уявленнями, символічний акт переходу перед кимось дороги з повними відрами уособлює побажання успіху в запланованій справі. Поет символічно зауважив, що козацька старшина дуже швидко пожалкувала про підтримку гетьмана, усвідомивши свої запроданські дії. Через уособлений образ України в медитативній елегії «Розрита могила» автор відбив власне та всіх українців XVII – XIX століть розуміння значення Переяславської угоди в нашій історії: «*Ой Богдане, Богданочку! / Якби була знала, / У колиці б задушила, / Під серцем приспала*» [9, с. 194]. Звертаючись до гетьмана та його послідовників, автор закликає: «*... Ой Богдане! / Нерозумний сину! / Подивись тепер на матір, / На свою Вкраїну*» [9, с. 194], котра в першій половині XIX ст. була повністю «сплюндрована» московитами та їхніми прислужниками. А. Трембіцький і Л. Іванович наголошують, що «гострого суду над гетьманом Хмельницьким поет не змінив до самої своєї смерті» [8, с. 121]. У поезіях кінця 50 – початку 60-х рр. XIX ст. «Осії. Глава XIV. Подражаніє» та «Якби то ти, Богдане п'яний» Шевченко найсуворіше засуджує Богдана Хмельницького за підписаний ним антиукраїнський договір із Московським царством: «*Погибнеш, згинеш, Україно... / Мій любий краю неповинний! ... За Богдана...*» [9, с. 562]; «*Якби-то ти, Богдане п'яний / Тепер на Переяслав глянув! / Та на замчище подив[ив]сь! / Упився б! здорово упивсь! / І препрославлений козачий / Розумний батьку!.. і в смердячій / Жидівській хаті б похмеливсь / Або б в калюжі утопивсь, / В багні свинячім. / Амінь тобі, великий муже! / Великий, славний! та не дуже... / Якби ти на світ не родивсь / Або в колиці ще упивсь... / То не купав би я в калюжі / Тебе преславного. Амінь*» [10, с. 308]. Останньому віршеві поет надає молитовного характеру, що був притаманним для

національної поезії XVI–XVIII століть, засвідчивши нерозривний зв'язок українських літературних традицій. Особиста неприязнь Т. Шевченка до колоніальної політики Московії та національного запроданства в старшинських колах розкривається в поемі «Іржавець», що стала осмисленням причин і наслідків Полтавської битви. Образ прилуцького полковника Гната Галагана, який зрадив гетьмана І. Мазепу, символізує усіх тих українських запроданців, які, нехтуючи власними національними обов'язками та цінностями, вступили в діалог із колоніальною політикою московських царів (імператорів). Образ полковника варто співставити з провокатором О. Петровим зі Стародуба, який вчинив донос на членів Кирило-Методіївського братства, серед яких був і поет. Отже, бачимо, що особиста неприязнь Т. Шевченка до зрадництва виразно позначилася й на образі-символі Гната Галагана, що уособлює в поемі трагічну проблему запроданства.

У поемі «Іржавець» поет також наголосив, що свідоме упокорення українців московським правителям призвело до того, що Україна – край «прекрасний, розкішний, багатий!» [9, с. 359] перетворився на земне пекло під егідою уособлених образів українських воевод – «Петрових собак», які в бурлескних барвах, співзвучних із поетичним стилем В. Капніста, «Рвали, гризли ...» [9, с. 360] її.

Проблема запроданства на початкових своїх етапах несла за собою потребу у фізичному та духовному виживанні нації. Проте завдяки зовнішньо-детермінованим факторам, каталізаторами яких виступає країна-агресор, за якими б іменами вона не ховалась, формуються стереотипи та установки, що поглиблюють проблему соціальної ідентичності та формують уявлення псевдо приналежності, проблема якої досі активно прослідковується на території України.

Список використаних джерел:

1. Веневцева Є. Толерантність, конформізм та колективізм як складові структури особистості. *Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць*. 2011. С. 71–74.
2. Гоголь М. Зібрання творів у 7 т. / ред. колег. М. Г. Жулинський, П. В. Михед та ін. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 1 : Вечори на хуторі біля Диканьки. 256 с.
3. Гребінка Є. П. Твори : в трьох томах / Є. П. Гребінка. Київ : Наук. думка, 1980–1981. Т. 3 : Повісті. Оповідання. Нариси. Статті. Рецензії. Листи. 703 с.
4. Історія Русовъ или Малой Россіи. Сочиненіе Георгія Конискаго, архієпископа Бѣлорускаго : Репринтное воспроизведение издания 1846 года. Київ: Дзвін, 1991. 309 с.

5. Козлов Н. Конформність та конформізм. *ПСИХОЛОГІС – енциклопедія практичної психології*. URL: http://psychologis.com.ua/konformnostzpt_konformizm.htm (дата звернення: 03.03.2023).

6. Майданюк О. О. Вплив соціальної потреби у схваленні на формування конформності. *Реферативна база даних «Україніка Наукова»*. 2009. № 8. С. 30–34.

7. Метлинський А. Думки и песни та шче де-шчо Амвросія Могили. Харьков : В унив. тип., 1839. 210 с.

8. Трємбїський А., Іванович Л. Тарас Шевченко про національного провідника Богдана Хмельницького. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : зб. наук. ст. 2013. Вип. 22. Ч. 2. С. 117–122.

9. Шевченко Т. Г. Кобзар / вступ. ст. О. Гончара ; приміт. Л. Кодацької. Київ : Дніпро, 1985. 640 с.

10. Шевченко Т. Г. Якби-то ти, Богдане п'яний. Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. Київ : [б. в.], 2003. Т. 2 : Поезія 1847–1861. 308 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-2>

Захарчук В. М.,

викладач юридичних дисциплін

ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету

біоресурсів і природокористування України»

м. Рівне, Україна

Навозняк Л. М.,

викладач суспільних дисциплін

ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету

біоресурсів і природокористування України»

м. Рівне, Україна

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

«Я вірю у велике майбуття України...» [1].

В. І. Вернадський

Володимир Іванович Вернадський (12.03.1863–06.01.1945) – яскравий представник численної когорти «блудних синів України». Протиборство російської й української національних ідей викликало в нього спалахи несподіваного спонтанного націоналізму. Він

намагався балансувати між двома націоналістичними силами, творити проміжкову, компромісну силу, об'єднуючи однодумців. На той час велика частина української етнічної еліти, яка працювала на «чужому» культурному полі, але не порвала остаточно зі своєю Батьківщиною – Україною (такі були часи, часи гноблення і приниження Української державності).

В. Вернадський зробив собі ім'я як вчений і як громадський діяч ще в російській імперії. У 1885 р. закінчив фізико-математичний факультет Петербурзького університету, з 1888–1890 роки навчався за кордоном в Італії, Франції, Німеччині. У 1897 р. захистив докторську дисертацію в Петербурзькому університеті.

Ставлення Вернадського до «українського питання» було суперечливим. З одного боку, він визнавав необхідність розвитку української мови, культури, освіти, вимагав визнання наявності окремого українського народу, що йшло всупереч із позицією владної верхівки російської імперії. З іншого боку, Вернадський не сприймав ідеї відокремлення України від росії, заперечував проти швидкої українізації, запроваджені Центральною Радою, спочатку розглядав Українську академію наук як регіональне відділення Петербурзької АН (хоча потім перейшов на позицію незалежності УАН).

Будучи етнічним українцем, В. І. Вернадський завжди підкреслював свою нерозривність із землею предків. «Все життя мое було нерозривно пов'язане з Україною і українським рухом,» – зазначав він у 1918 р. у записці «Про створення Української Академії Наук» [2]. «Упрямий українець, себе на уме» – так висловлювався про Вернадського один із членів партії кадетів, до якої і належав Вернадський.

З червня 1917 року В. Вернадський мешкав в Україні (приїхали з Москви до Києва понад 20 видатних науковців), 27 жовтня 1918 року став Першим Президентом Української Академії наук, створеної урядом гетьмана Павла Скоропадського. У 1919 році він переїхав до Сімферополя, а з 1920 року став ректором Таврійського Університету в Сімферополі [4].

У 1926 році відрядження до Франції на запрошення Сорбонни для читання лекцій з геохімії. На основі уявлень Вернадського професор Сорбонни Едуард Леруа вводить поняття «ноосфера». В. Вернадський використав поняття ноосфери для позначення нового, вищого стану розвитку біосфери, який характеризується провідною роллю раціональної (розумової) діяльності людського суспільства. На думку Вернадського в епоху ноосфери діяльність людини не буде протиставлятися розвитку природи Землі.

З поверненням у Ленінград видає монографії «Біосфера», «Нариси з геохімії». У «Листах до української і російської молоді В. І. Вернад-

ський назвав шлях, обраний Леніним, безглуздом, кривавим, варварським і жорстоким, на відміну від культурного й цивілізованого шляху Махатми Ганді [4].

В. І. Вернадський писав, що у XVII–XVIII століттях російсько-українські відносини зводились до поступового «поглинання і перетравлення» росією України як чужорідного політичного тіла, внаслідок чого у середині XIX століття Україна як політичний організм із самостійним внутрішнім життям перестав існувати [1].

Сам учений ще 1920 року визначив своє місце поруч із Дарвіном: «...Я усвідомлюю, що це вчення (йдеться про живу речовину) може справити таке ж враження, як книги Ч. Дарвіна, і у цьому випадку я потрапляю у перші ряди світових учених» [1].

У 1934 році В. І. Вернадський дав визначення біосфери: «Біосфера являє собою оболонку життя – область існування живої речовини». Вернадський довів, що живі організми відіграють дуже важливу роль у геополітичних процесах, які формують обличчя Землі. Біосфера – природна підсистема географічної оболонки, що являє собою глобальну планетарну екосистему. Маса біосфери – близько 0,05% маси Землі.

В. І. Вернадський був одним з тих вчених, із якими рахувався Сталін. Це була геніальна людина і Сталін це розумів. Далеко не всі науковці були громадськими людьми, як Вернадський. Він дуже цікавився реальним життям. У нього була ідея об'єднати гуманітарні й точні науки. До цього наука приходить лише сьогодні, а Вернадський про це почав писати ще в ті часи. Він казав, що держава повинна схилитися до розуму, а не навпаки. Головна праця В. Вернадського – монографія «Про біосферу і ноосферу» (1941–1944 рр.), а в 1944 р. видав останню працю «Декілька слів про ноосферу» [2].

Ноосфера – це біогеохімічне поняття, що відображає коеволюцію людства та природного процесів самоорганізації як планетарного явища. Цей синтез пов'язаний з діяльністю людства, що становить могутній геополітичний процес, а людство – могутню геополітичну силу.

У зв'язку з небаченим раніше посиленням стихійного впливу людини на природу виникає можливість катастрофічних наслідків для людства та навколишньої природи (як от землетрус у Туреччині).

В. І. Вернадський закликає вчених і всіх людей зберегти людство від самознищення. Покласти край майбутнім війнам. Загалом же В. І. Вернадський за життя опублікував більше 400 наукових робіт. Заснував нову науку – біогеохімію і вніс величезний внесок у геохімію.

Нині привернута увага до феномена В. І. Вернадського і домінанта його творчості – біосферно-ноосферно проблематику. Наприкінці

XX століття праці В. І. Вернадського стали таким же базовим чинником формування наукового світогляду, яким у минулому столітті були праці Дарвіна, а на початку нинішнього – відкриття Ейнштейна [3].

Однак діяльність В. І. Вернадського в Україні подавалася багатьма його російськими біографами як малозначущий факт, дріб'язковий епізод. Відомо ж бо, ще в колишньому СРСР усі визначні українські діячі – класики української науки, історії, не кажучи вже про політиків, подавалися в російському контексті. Не уникнув цієї долі і наш видатний учений мислитель і просвітителю XX століття В. І. Вернадський, якого вмонтовано в культурологічний іконостас росіян: Ломоносов, Менделєєв, Чайковський, Толстой... [5].

Сьогодні Україна (з 24 лютого 2023 року) в очах цивілізованого світу асоціюється зі стійкістю, сміливістю, рішучістю та кмітливістю.

Нині Національною Академією наук України здійснюється міжнародне наукове співробітництво в рамках 130 чинних угод та освітніми закладами 50 країн світу. НАН України та її окремі установи представляють нашу країну у 30 міжнародних організаціях. Зовнішньополітичну діяльність здійснюють понад 30 наукових установ Академії.

У боях із рашистськими загарбниками та внаслідок бомбардування агресором цивільних об'єктів загинули 12 працівників Академії, її працівники надають допомогу Збройним Силам України на волонтерських засадах. Власними коштами підтримують проекти із забезпечення ЗСУ новітніми засобами спостереження та розвідки.

В умовах російської військової агресії міжнародна співпраця набула нового змісту. НАН України припинила будь-яке співробітництво з установами і вченими країни – агресора і республіки Білорусь, а також закликали до цього світову наукову спільноту.

2 червня 2022 року у Варшаві відбулися тристоронні перемовини президентів Польської Академії Наук, Національної Академії Наук України та Національної Академії США.

Підсумками цих зустрічей стало формування спільного 10-ти крокового плану дій, направлено на створення підґрунтя для майбутнього відновлення науки в Україні.

Необхідно включити до інтелектуального і культурного обігу в Україні найважливіші праці В.І. Вернадського з проблем геології і геохімії, біо-геохімії, а особливо наукознавства, методології, філософії та історії науки, переклавши їх українською мовою.

Добре було б зобов'язати росію після закінчення війни передати Україні хоча б копії архівних документів ученого, адже це наше національне надбання (як і скіфське золото).

Все це сприятиме утвердженню у свідомості поколінь українців феномена В. І. Вернадського як явища української і світової культури. Воістину, справа Вернадського не вмре, не поляже.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В.О. Філософські думки натураліста. К., 1988.
2. Николайкин Н. М. Страницы автобиографии В. И. Вернадского. М, 1982.
3. Кваша А.Я. Наукове і соціальне значення діяльності В. І. Вернадського Л, 1989.
4. Ситник К. М., Стойко С. М. В. И. Вернадский: жизнь и деятельность на Украине. К., 1988.
5. Усенко І. Б. Вернадський громадянин, вчений, мислитель К., 1992.
6. Бардов В. Г. Федоренко В. І. Основи екології. Вінниця : Нова книга. 2013. С. 36–39.
7. Юридична енциклопедія. Т. 1. К., 1998. Ст. 336–337.
8. *Право України*. 2013. № 8. С. 235.
9. *Вісник аграрної науки*. 2022. № 6. С. 56

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-3>

Романова М. І.,

директорка

*ВСП «Київський фаховий коледж міського господарства
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського»
м. Київ, Україна*

Кисельов В. Б.,

доктор технічних наук, професор,

*директор Навчально-наукового інституту муніципального управління
та міського господарства
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІВАН ОГІЄНКО – ОРГАНІЗАТОР УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Іван Огієнко – видатний український вчений, державний і релігійний діяч посідає особливе місце в пантеоні творців української національної вищої освіти. Роки діяльності Івана Огієнка як викладача, ректора і міністра освіти золотими літерами вписані в історію

української освіти, науки і культури, його по праву можна назвати будівничим національної вищої школи.

Дослідники його життєвого шляху підкреслюють, що глибокі національно-патріотичні почуття, тривога і біль за долю українства була складовою його характеру. Саме тому на початку ХХ ст. він зближається із відомими діячами українського національно-визвольного руху – М. Грушевським, Б. Грінченком, П. Житецьким та ін., через друковане слово активно пропагує українську державницьку ідею. У 1905 р з'являється низка його статей українською мовою для київських видань «Громадська думка», «Рада», з 1907 р. співпрацює, а в 1909 р. стає дійсним членом Українського Наукового Товариства (УНТ). Важливою і дієвою була і його діяльність у київській «Просвіті».

Упродовж 1914 – на початку 1915 років він успішно склав магістерські іспити з церковнослов'янської, російської, польської і сербської мов, історії російської та європейської літератур та здобув звання приват-доцента Київського університету Святого Володимира.

Тут яскраво розкрився непересічний талант його як вченого-мовознавця, наполегливого дослідника і трибуна української мови, блискучого лектора. З-під пера І. Огієнка одна за одною виходять праці «Огляд українського мовознавства», «Українська граматична термінологія», «Двійне число в українській мові» та ін., Лекції викладача Івана Огієнка знаходять гарячий відгук у студентства.

Зрозуміло, що національно-патріотичні устремління, громадсько-політичні орієнтири молодого вченого-педагога не сприймалися консервативною, антиукраїнсько налаштованою частиною професорсько-викладацького складу університету.

Тому із великим захопленням І. Огієнко зустрів українську революцію 1917 року. Цей етапний момент української історії окрилює українського вченого-патріота, робить його одним із найактивніших діячів національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

Як довгоочікувану подію, керівництво до дії розцінив він першу відозву Української Центральної Ради «До Українського народу» від 9 березня 1917 року, у якій зокрема ставилося питання рішуче домагатися «... найближчим часом права на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих...».

Вже у квітні І. Огієнко, не маючи на те офіційного дозволу, розпочав читання українською мовою курсу «Історія української мови» студентам історико-філологічного факультету університету, чим власне спростував існуючу думку серед професури про неможливість україномовного навчання у вищій школі взагалі і в університеті Святого Володимира зокрема.

До проблеми повноцінного впровадження української мови в університетське середовище вчений-педагог звертався ще не один раз, оскільки реалізація цього наміру постійно наштовхувалася на відвертий опір вороже налаштованої до українізації частини викладацького складу університету.

Однак, боротьба І. Огієнка за українську вищу школу, попри велике бажання і прагнення і не тільки його, але й багатьох інших українських патріотів, важко було зрушити з місця цю справу. У період української революції 1917–1920 рр. через брак політичної волі, непослідовність кроків українського керівництва до кінця так і не була завершена.

Не спромігшись українізувати діючі в Україні університети, зусилля передового українства зосереджуються на створенні національної університетської освіти. Ініціативу у цьому питанні проявило насамперед «Українське наукове товариство» (УНТ). Активним членом цього товариства був і Іван Огієнко.

У березні 1917 р. на загальних зборах УНТ вперше було поставлено питання про відкриття у Києві Українського народного університету. Закладалася ідея громадськими силами і ресурсами творити своє національне вогнище вищої освіти. Упродовж кількох місяців 1917 р. тривала копітка робота із напрацювання концепції його діяльності, розробки навчальних планів та програм, підбору викладацького складу тощо. 5 жовтня 1917 р. відбулося урочисте відкриття першого в Україні рідномовного вищого навчального закладу, який став одним із найбільших здобутків національного відродження 1917–1918 рр., переконливим свідченням великого прагнення української нації до культурного поступу.

На відкритті Київського українського народного університету (КУНУ) виступив І. Огієнко.

На початку 1918 р. Іван Огієнко разом з іншими представниками УНТ у складі Тимчасової комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій, що була створена при Міністерстві освіти і мистецтв під головуванням В. Вернадського, взяв участь у підготовці двох важливих документів в історії української вищої освіти – «Про перетворення Київського українського народного університету в Київський державний український університет» і «Про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету».

Після встановлення в Україні у квітні 1918 р. Гетьманату, ця справа була піднята на державний рівень, знайшла підтримку у гетьмана П. Скоропадського, який згодом, у своїх спогадах напише, «що з Кам'янець-Подільським університетом справа обійшлася значно легше, так як там і місто, і все суспільство пішло назустріч».

Офіційне відкриття Кам'янець-Подільського університету відбулося 22 жовтня 1918 року.

Новостворений український державний університет отримав свого першого офіційного ректора – Івана Івановича Огієнка.

Відкриття університету стало справжнім святом українства, торжеством українського духу і багатовікових прагнень українців мати свою вищу школу.

Ректорові вдалося за порівняно короткий час організувати повнокровне життя свого дітища – забезпечити навчальний процес, наукову роботу, видавничу справу. Незабаром при університеті була відкрита українська гімназія для дорослих з правами учнів звичайних середніх шкіл, учителями якої були окремі університетські викладачі. Для місцевих урядовців, лікарів, суддів, адвокатів, освітян і всіх, хто не зовсім добре володів українською мовою були організовані курси українознавства.

Велику увагу приділив ректор розвиткові бібліотечної справи. Він передав для публічного користування велику кількість літератури із власної бібліотеки, йому вдалося поповнити фонди університетської книгозбірні із бібліотек університету Святого Володимира, Київської духовної академії, з книгарень Києва, також був організований збір книг.

5 січня 1919 р. Директорія УНР призначила Івана Огієнка міністром народної освіти із збереженням за ним попередньої посади. Міністерство освіти під орудою І. Огієнка працювало всього декілька місяців, змінюючи при цьому місця дислокації – Київ, Вінниця, Кам'янець-Подільський.

За своє многотрудне і довготривале життя І. Огієнко написав близько 1850 наукових праць із мовознавства, методики навчання української мови і літератури, історії давньоруської, церковно-слов'янської мов, історії України та церкви.

Основну свою творчу увагу Іван Іванович Огієнко зосередив на вирішенні проблем української мови, які є не менш актуальними і сьогодні. Він був переконаний, що «мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності...».

Ім'я Івана Огієнка, як міністра освіти Української держави, навічно записане в історії становлення Національного музею України та Книжкової палати України.

Чумак В. А.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та історії*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В. ВЕРНАДСЬКОГО ЗА СТОРІНКАМИ ЙОГО ЩОДЕННИКА

Вернадський Володимир Іванович (12.ІІІ.1863, Петербург – 6.І.1945, Москва) – радянський природознавець, дійсний член Петербурзької АН з 1906, академік АН УРСР, з 1919 – перший президент АН УРСР (1919–1920), основоположник геохімії, біохімії, вчення про біосферу і ноосферу [1, с. 286].

Питання актуалізації проблеми в умовах розбудови української держави, тривалої російської агресії проти України, «руського мира», окупації і законодавчої анексії ряду територій, у тому числі Криму і Донбасу, депортація українських громадян, зокрема, жінок і дітей, набуває особливої гостроти [2].

Аспекти раннього життєвого шляху Володимира Вернадського, національних коренів його походження, впливу сім'ї та оточуючого середовища, чинників становлення як українця потребують уважного розгляду.

З 1868 по 1875 Володимир Вернадський свої дитячі роки провів в Україні, в Полтаві і Харкові. Відвідував і Київ, де жила його бабуся – В. Константинович.

В щоденнику, який вів Володимир Іванович в 1917–1920 рр. і де, крім іншого, звертався своїми спогадами про свою сім'ю, свої українські корені, дитячі і юнацькі роки давав оцінку даному відрізу свого життєвого поступу. І уже з приводу іншого, дорослого періоду життєвої ситуації наголошує «мені здається, треба розрізнити – руське, українське, великоруське» [3, с. 7].

Видатний вчений добре знав своє коріння. Батьки Володимира були українцями з глибокими козацькими коренями. Предок Верна, що кельтською мовою означає скеля. А, наприклад, Жюль Верн і В. Вернадський – однокореневі прізвища. Верни покочалися і осіли в Україні. Шляхтич Дмитро Вернадський воював у війську Богдана Хмельницького проти поляків, був схоплений і страчений ними. Діти були старшинами у козацькій спільноті. Дворянський чин отримав дід

Василь Іванович, який з того часу замість Вернадський став писатися Вернадський.

Батько Володимира Іван Васильович народився і довгий час жив у Києві, очолював кафедру, будучи професором політекономії і статистики, автором першого в Росії підручника з історії політекономії, викладав в університетах Києва і Москви.

Дружина Івана Васильовича Ганна із старшинського роду Константиновичів. Микола Гулак, її дядько, один із відомих діячів Кирило-Мефодіївського братства. Іван Вернадський і Микола Гулак були знайомі і спілкувалися з Шевченком, Максимовичем, Костомаровим. У своїх автобіографіях Володимир Вернадський не пропускав написати про своє козацьке походження [4, с. 222].

Величезний, без перебільшення вплив на розвиток сина Володимира, як і іншого сина Георгія і своїх доньок, мав батько Іван Васильович. Він прищепив Володимирі інтерес і любов до свого українського народу, його героїчної і складної історії, його культури. У спогадах Володимир Іванович підкреслював, що батько розповідав історію України по-своєму, зовсім не так, як розказували її викладачі в гімназії. Батько не одноразово наголошував на тому, що Петербург будували на кістках українців. Будували Петербург козаки з полків Івана Мазепи.

Мати мала неабиякі музичні здібності, за фахом учителька музики і співів. Вона кохалася в українські пісні, гарно вишивала. «Вечорами у Харкові у нашому домі, – згадував у своїх щоденниках Володимир, – вона влаштовувала хори, розкривалися вікна і лилися хороші українські пісні. На мене це дуже сильно діяло» [3, с. 17].

Все це мало вплив на формування світоглядних переконань, ціннісних орієнтацій майбутнього вченого-гуманіста. Ще гімназистом він занотовує у щоденнику: «Чиняться жажливі утиски малоросів! Драгоманову навіть в Австрії не дозволяють видавати газету малоросійською мовою. У Росії зовсім заборонено друкувати книги моєю рідною мовою. На канікулах з усім завзяттям візьмусь за неї» [3, с. 68].

Закінчував В. Вернадський з четвертого року навчання уже в Петербурзі. В наданому В. Вернадським рефераті при закінченні гімназії мова йде про історію, культуру, природу рідної України. В цей же час, у 1880 р. він робить чи не єдину спробу віршування. Вірш присвячено Україні, правда російською мовою, але написаний з біллю і переживанням за рідну землю – «Украина, родная моя сторона, ты уже погибашь...».

Відомо, що В. І. Вернадський весь час тримає в полі зору історичні події, які відбувалися на етнічній українській території. У нього були

наукові розвідки присвячені Закарпаттю («Угорська Русь» – вперше опублікована 1996 р. в Україні). В 1915 р. з'являється стаття Володимира Івановича «Українське питання і російська громадськість». Проте тоді вона не була опублікована (надрукована була аж 1988 р.). Незгоду між українцями і російською владою В. Вернадський, тоді молодий вчений, пояснював «централістським прагненням останньої». «Антагоністи українства, – писав він, – не бажають допустити свободи українського руху з побоювання політичного й культурного збитку для Росії... Тоді як українці вважають злочином проти загальнолюдського права протидію освітній та культурній роботі у будь-яких живих національних формах...» [3, с. 249].

В названій статті В. Вернадський засуджує концепції «загальної історії» і «єдиного слов'янського простору», які на практиці є не слов'янськими, а російськими. Вчений пише, що немає сенсу зараховувати Україну до єдиної православної слов'янської цивілізації, оскільки Україна є інтегральною частиною європейського простору [3, с. 250].

Ще одна цікава сторінка в біографії В. Вернадського пов'язана з Полтавщиною. У складі експедиції свого наукового керівника академіка В. В. Докучаєва студент В. Вернадський проходив практику ґрунтознавця на полтавській землі. Тут він проявив себе не тільки ґрунтознавцем, а і археологом. Працюючи 1891 р. на околицях Корюкова, він позначав на карті кургани-могильники та так звані кам'яні «баби» – древні скульптури бронзової епохи, здійснює археологічні розкопки та описування. Це була не ординарна робота, яку вельми цінував науковий керівник В. Вернадського В. В. Докучаєв. Цікаво, що кам'яні «баби», які експонуються у Полтавському краєзнавчому музеї, привіз сюди саме В. Вернадський. Це ще один штрих, який характеризує його як особистість і як вченого [5].

Життєві обставини, оточуюче середовище в Росії перетворили В. Вернадського на добре обрусілого українця. Сам В. Вернадський ідентифікував себе з українцями, які вважали російську мову (та й культуру) рідною так, як ірландці англійську. Але водночас чітко усвідомлював свою нетотожність з великоросами [3, с. 7]. Розмовну практику з української мови з дочкою Ніною ввів тільки з квітня 1918 р. [3, с. 7]. Проте, своє головне завдання В. І. Вернадський бачив у збереженні панівного становища російської культури в Україні.

Він мав на меті об'єднання українців, працюючих в національно-державному середовищі, але люблячих «русскую культуру», для них тоже рідною». Збереження зв'язку всіх наукових і науковознавчих закладів з російською організацією [3, с. 98].

В. Вернадський яскравий представник тієї зросійщеної української еліти, яка від російського берега відплила, а до українського берега не пристала. Тому, як бачиться, апробоване в наших енциклопедіях визначення: російський і український вчений найбільш емко характеризує ситуацію. Присутня в його особистості й частка й українського самовизначення, не тільки «походження, а це перший щабель українства» [6].

В січні 1945 р., перед смертю Володимир Іванович Вернадський передав до академії наук України свої спогади, щоденники, в яких зазначав: «Я вірю у велике майбутнє України, й Українську академію наук».

Таким В. І. Вернадський побачив свій український берег.

Список використаних джерел:

1. Украинский Советский энциклопедический словарь. В 3-х т. (ред. кол. А. В. Кудрицкий (ответ. ред.) и др. К. : Глав. ред. УСЭ, 1988. Т. 1.
2. Ланцман Олеся. Депортація під виглядом евакуації. *Дзеркало тижня*. 3 березня. 2023.
3. Вернадский В. И. Дневники. 1917–1921 : Октябрь 1917 – январь 1920. К. : Наук. думка, 1994.
4. Мафтин Лариса. Українознавча складова творчої спадщини Володимира Вернадського. *Гірська школа українознавських Карпат*. 2016. № 14.
5. В. І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія / еклад. Самородов В. М., Кигим С. Л. (наук. ред. К. М. Ситник). Полтава : Полтав. літератор, 2008.
6. Гирич Ігор. Володимир Вернадський. Між російським і українськими берегами. *Історична правда*. URL: istpravda.com.ua/articles/2019/06/25/155877

НАПРЯМ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-5>

Ворожбіт-Горбатюк В. В.,

*доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
м. Харків, Україна*

Циркуненко О. В.,

*старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О. О. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

РЕСУРС ВЧЕННЯ ПРО НООСФЕРУ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ МАЮТЬ СПЕЦИФІКУ ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Попри проваджені війсьнич стан в Україні відбуваються демократичні зрушення, реалізуються правозахисні ініціативи. Відповідно до Указу Президента України 119/2021 реалізується Національна стратегія у сфері прав людини [4]. Послугуючись Загальною декларацією прав людини, Конвенцією про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 року, низкою інших нормативно-правових актів міжнародного і національного контексту створено умови реалізації права на освіту неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення/обмеження волі.

Зокрема відповідно до Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, середня освіта є загальним надбанням і є загальнодоступною [2].

В реалізації Національної стратегії у сфері прав людини [4] у цьому контексті значимим є стратегічний напрям інформаційно-просвітницької роботи щодо прав і свобод людини, механізмів їх

реалізації, захисту та відновлення/формування компетентностей позитивного спілкування, правомірної поведінки, позитивних ціннісних орієнтирів і світоглядних переконань, установок. Формування позитивних ціннісних орієнтирів і соціально прийнятних переконань, установок, на наш погляд, в організації ресоціалізації неповнолітніх засуджених на засадах учення Володимира Вернадського про ноосферу сприятиме підвищенню ефективності навчальної, консультаційної, просвітницької і виховної роботи.

Володимир Вернадський справедливо належить до когорти учених-енциклопедистів. Його учення про ноосферу має глибинні засадничі аспекти гуманістичної організації структури життя і діяльності особи, спільноти, громади, суспільства в цілому. Як відомо, осердям учення про ноосферу можна уважати ідею про гармонізацію відносин між особами, людиною і суспільством, людиною і довкіллям.

Ресоціалізація неповнолітніх засуджених, які мають специфіку постпенітенціарної соціалізації, ускладнюється низкою багатокомпонентних чинників. Наприклад, доволі значна частка неповнолітніх засуджених, які відбувають покарання в УПВ, мають утруднення, обумовлені спадковістю, негативним чи асоціальним впливом найближчого оточення, наслідки педагогічної бездоглядності, розлади на рівні унікальності особистості (відхилення, послаблення, інколи – відставання у фізичному, психічному, розумовому розвитку). Усе це є причиною граничних психостанів, коли людина не спроможна нести усвідомлену відповідальність за себе, свою поведінку і діяльність. Практично це має вияв у нерозумінні норм права, моралі, неправомірної поведінки, асоціальній діяльності, деформаціях внутрішніх регуляторів поведінки і самосвідомості. Специфіка постпенітенціарної соціалізації неповнолітніх засуджених полягає в тому, що варто зважати на імпульсивність, агресивність соціальних установок. Частина таких неповнолітніх осіб схильні до вживання алкоголю інших психоактивних речовин. Досвід попереднього передування таких дітей в соціальних виховних установах, або ж педагогічна занедбаність в неповних родинах часто є причиною відсутності соціально значимих навичок спілкування і взаємодії з довкіллям [3].

Виразна полізалежність таких осіб, з одного боку утруднює ресоціалізацію, з іншого – є певним викликом для конструктивної співпраці організаторів такої ресоціалізації неповнолітніх засуджених. Через призму вчення про ноосферу В. Вернадського, на наш погляд, можна створити низку соціально корисних стимулів і розробити цільові технології просвітницької і виховної роботи з такими дітьми [1]. Зокрема, В. Вернадський свого часу запропонував принципово нове

бачення світосприйняття людства, ноосферної людини, вільної, незалежної від інших істот [1]. У цьому бачиться досить сильний виховний аспект вчення про ноосферу для ресоціалізації неповнолітніх засуджених, коли робота здійснюється в напрямі формування критичного самостійного мислення, виробляються значимі навички самостійної правомірної поведінки, що дасть змогу у майбутньому молодій людині не бути полізалежною від соціальних угруповань категорії ризику.

Долучення неповнолітніх осіб у процесі ресоціалізації до осмислення новітніх розробок, які дають змогу реалізувати ідею В. Вернадського про соціальну автотрофну сутність людини може стати потужним зовнішнім мотиватором і в аспекті відновлення академічних навичок, і цілеспрямованої профорієнтації, і піднесення рівня самооцінки такої особи.

Розкриття ідеї В. Вернадського про можливості використання вікових духовних устремлінь для створення дійсно кращого життя [1] дасть змогу вихователям, соціальним працівникам, психологам, іншим організаторам ресоціалізації неповнолітніх засуджених досягти очікуваних педагогічних результатів з опорою на добру природу людини. Адже їхнє завдання: віднайти і створити умови для відновлення, розвитку того кращого, що закладено в людину самою природою. Таким чином вчення про ноосферу В. Вернадського дає змогу спрямувати ресоціалізацію неповнолітніх засуджених, які мають специфіку постпенітенціарної соціалізації, спрямувати виховну, просвітницьку роботу на формування особистих потреб поступального саморозвитку та вдосконалення, самореалізації, об'єктивізації духовних потреб, які дають потужну мотивацію вироблення почуття відповідальності за себе, свою долю, свою поведінку і життя.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. Ноосфера. Автор: М. Кисельов. Сучасна енциклопедія України. Т. 23. 2021. URL : <https://esu.com.ua/article-74036>
2. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 14 грудня 1960 року. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/konventsiya-pro-borotbu-diskriminatsieyu-1960-22869.html>
3. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми гуманізації судочинства та кримінально-виконавчої системи. К. : ЗАТ «ВПОЛ», 2005. 100 с.
4. Національна стратегія у сфері прав людини Документ 119/2021, чинний, поточна редакція – Прийняття від 24.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>

Луценко Ю. В.,

доктор юридичних наук, професор,

доцент кафедри публичного та приватного права

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Становлення та розвиток суспільства був і залишається тісно пов'язаний з подоланням різних видів загроз, які виходили від природи, ворогів, технічних об'єктів тощо. У зв'язку з цим, найважливішою умовою функціонування і розвитку будь-якого суспільства є забезпечення її безпеки. У різні часи питання, які стосуються безпеки людини та її діяльності є одним з основних напрямів дослідження у багатьох наукових дисциплінах. Можливість жити, не піддаючи себе різним ризикам і небезпекам, високо цінується у будь-якій державі та є головним її завданням. Це означає, що безпека набуває форму внутрішньої цінності і реалізує себе в індивідуальній і суспільній свідомості. Характерно, що ця цінність має універсальний характер і визнається в якості фундаментальної всіма людьми, незалежно від їхньої раси, національності, статі, віку, соціального стану, хоча, природно, існує певна розбіжність думок, що відбивають ступінь переваг різних категорій людей. Часто вона обумовлюється впливом тієї чи іншої ситуації. У мирних умовах, в достатку, в умовах розміреного і спокійного життя, цінність безпеки відходить на другий план і не актуалізується. Соціальні потрясіння, лиха, війни, терористичні акти загострюють її значення, виводять в число найбільш затребуваних людьми і суспільством [1, с. 8].

Система забезпечення національної безпеки України є складним державно-правовим механізмом, в якому всі суб'єкти правовідносин виконують завдання та здійснюють функції із захисту життєво важливих інтересів людини, громадянина, держави в межах повноважень, визначених національним законодавством.

У зв'язку з цим із метою створення та підтримки належного рівня захищеності всіх суб'єктів безпеки у державі розробляється система нормативно-правових актів, покликаних регулювати суспільні правовідносини у сфері національної безпеки, на законодавчому рівні визначаються основи діяльності органів державної влади у цій сфері [2, с. 132].

Досліджуючи питання основних напрямів реалізації державної політики у забезпеченні державної безпеки в контексті міжнародних правовідносин необхідно звернутися до історії. Так, після розпаду СРСР та проголошення незалежності України у 1991 року низка країн, які входили до складу СРСР опинилися перед складною дилемою з розробки та прийняття своєї нормативно-правової бази у тому числі й нормативно-правових актів пов'язаних з протидією злочинності. Очевидно, що перебування України понад 70-ти років під єдиним правовим полем не могло залишити без уваги подальше формування власних правових інститутів.

Сьогодні всі пострадянські країни прийняли і ввели в дію нові самостійні кодифіковані закони про кримінальну відповідальність. Однак, якщо аналізувати архітектуру їх побудови, правові дефініції, то ми можемо чітко простежити спадковість Основ кримінального законодавства СРСР [3, с. 33; 4, р. 189; 5, с. 24; 6].

Це стосується і законодавства, що регулює основні напрями реалізації державної політики в галузі забезпечення державної безпеки. Розглянемо особливості цих напрямів в окремих зарубіжних країнах.

Перш за все необхідно звернути увагу на те, що у більшості країн світу правове регулювання державної безпеки не обмежується низкою нормативно-правових актів декларативного характеру, а деталізується також в кримінальному законодавстві, при цьому в диспозиції встановлюється обов'язок утримуватися від порушень у сфері державної безпеки [7, с. 73].

Концепція національної безпеки Грузії виділяє фундаментальні національні цінності і пріоритети держави, визначає вектор розвитку політики національної безпеки Грузії. У той же час в ній державна безпека як одна зі сфер національної безпеки держави безпосередньо не виділяється. Основним фундаментальним приписом даного нормативно-правового акту є те, що для національної безпеки Грузії основними цінностями виступають безпека держави, суспільства і добробут його громадян [8].

Останнім часом, з врахуванням викликів та загроз, які існують у світі, Концепція національної безпеки Грузії піддана суттєвим змінам в бік забезпечення захисту від так названих «нетрадиційних загроз» [9, с. 61].

КК Грузії, який був затверджений парламентом країни 22 липня 1999 року, виділяє ряд злочинів, що посягають на державну безпеку країни. Так, Розділ 11 присвячений злочинам проти держави. До нього входить три глави: гл. XXXVII «Злочини проти основ конституційного ладу і безпеки Грузії», гл. XXXVII-1 «Порушення правового режиму окупованих територій», гл. XXXVIII «Тероризм» та гл. XXXIX

«Службові злочини». До злочинів проти державної безпеки віднесено порушення територіальної цілісності Грузії (ст. 308); антиконституційна угода чи ведення антиконституційних перемовин (ст. 309); посягання на зовнішню безпеку Грузії (ст. 310); приєднання до іноземної розвідувальної служби (ст. 311); компрометація оборонного потенціалу Грузії (ст. 312); розголошення державної таємниці (ст. 313); шпигунство (ст. 314); та ряд інших суспільно небезпечних діянь [10].

Концепція національної безпеки Естонської Республіки була прийнята в 2004 році. Вона включає в себе мету і керівні принципи державної політики забезпечення національної безпеки Естонії, а також загальну оцінку поточного рівня національної безпеки. Цей нормативно-правовий акт був складений і прийнятий на основі Закону Естонії «Про національну оборону в мирний час». Даний закон визначає основні завдання різних відомств, а також місце самої державної влади у воєнній сфері (основи оборонного планування, побудова збройних сил і принципи демократичного контролю над ними, проведення при необхідності мобілізації та ін.).

Сьогодні, Естонія як член НАТО і ЄС намагається забезпечити свою національну безпеку і сприяти підвищенню рівня міжнародної безпеки. Членство в демократичній спільноті з загальними демократичними принципами і цілями – головна основа і гарантія національної безпеки Естонії [13].

Характерною особливістю Концепції є відсутність в ній визначення національної безпеки, сказано лише, що мета політики забезпечення національної безпеки Естонії полягає в тому, щоб зберегти незалежність, а також суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад і державну безпеку. Незважаючи на те що в документі згадується і державна безпека поряд з конституційним устроєм та іншими важливими сферами життєдіяльності суспільства, її поняття і конкретні загрози державній безпеці також не визначені. Названо лише напрями виникнення загроз: загрози у сфері інформаційні технології; загрози економічного, соціального характеру; загрози, обумовлені діяльністю людини і стихійними лихами; загроза організованої злочинності, міжнародного тероризму, а також загрози зовнішнього примусу.

Важливою особливістю Пенітенціарного (Кримінального) кодексу Естонської Республіки, який набрав чинності 1 вересня 2002 року являється те, що на першому місці в ньому розташовані злочини проти безпеки людства (гл. 1 «Злочини проти людяності і військові злочини»). Глава 2 присвячена злочинам проти держави, і лише гл. 3 – злочинам проти особи. В цілому поняття «державна безпека»

у Пенітенціарному кодексі Естонії не згадується, так само як безпосередньо не визначені і злочини проти державної безпеки.

У той же час важко не помітити досить значна кількість злочинів, які законодавець Естонії відніс до злочинів проти держави. Він виділив 28 складів злочинів, серед яких, зокрема, такі: насильницькі дії, спрямовані проти Естонської Республіки (ст. 231); державна зрада (ст. 232); ненасильницькі дії іноземця, спрямовані проти Естонської Республіки (ст. 233); шпигунство (ст. 234); підтримка війни проти Естонської Республіки або її окупації (ст. 234-1); співтовариство, чинне проти конституційного ладу Естонської Республіки (ст. 235); змова проти Естонської Республіки (ст. 235-1); фальсифікація, спрямована проти Естонської Республіки (ст. 235-2); схилення проти держави посадової особи (ст. 235-3); заклик до вчинення злочину проти Естонської Республіки (ст. 236); терористичний злочин (ст. 237); терористичне співтовариство (ст. 237-1) та ряд інших кримінальних посягань.

Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки до злочинів проти держави відносить також винні діяння проти обороноздатності країни: захоплення влади в Силах оборони або Союзі оборони (ст. 251); невиконання наказу про мобілізацію і ухилення від служби в Силах оборони (ст. 254).

Детальний аналіз Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки сконструйований за принципом кодексів союзних держав СРСР, де виділялись особливо небезпечні злочини проти державності та інші злочини проти держави.

При цьому в Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки є нетипові з точки зору правового регулювання злочини проти державної безпеки винні діяння проти іноземних держав і міжнародних організацій: посягання на життя і здоров'я особи, яка користується міжнародним захистом (ст. 246); наклеп і образу по відношенню до особи, яка користується міжнародним захистом (ст. 247); наруга над офіційними символами іноземних держав і міжнародних організацій (ст. 249); заклик до вчинення злочинів проти іноземних держав і міжнародних організацій (ст. 250) [14].

Таким чином, перераховані вище нормативно-правові акти Грузії та Естонії, які встановлюють концептуальні засади державної безпеки є однотипними. Так, у них встановлюється безпека як цінність, виділяються основні умови для її існування в державі, визначаються шляхи її забезпечення або удосконалення, узагальнюються чи деталізуються основні загрози і ризики, визначається відповідний апарат держави, діяльність якого має бути спрямована на виконання вимог норм права у сфері безпеки.

Список використаних джерел:

1. Чмыхало А. Ю. Социальная безопасность: учеб. пособ. Томск : Изд-во ТПУ, 2007. 168 с.
2. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 130–136.
3. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: монографія. Одеса : Вид-во Одеського юрид. Інст-у НУВС, 2004. 132 с.
4. Bernie P. W. *International Law and the Environment*. London: Oxford, 2001. 678 p.
5. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підруч. НАДУ, 2012. 544 с.
6. Горшенков Г. Н. Криминология как «расширенная наука» о преступности: время становления и развития : монография. Н. Новгород : Нижегород. правовая акад., 2015. 172 с.
7. Костенко О. М. Зловживання кримінальним законом: поняття і шляхи протидії. *Право України*. 2005. № 8. С. 72–75.
8. National Security Concept of Georgia. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf> (date of the application: 10.12.2022).
9. Кухианидзе А. Грузия: конфликты, преступность и безопасность. *Кавказ и глобализация*. 2012. Т. 6, № 4. С. 60–71.
10. Уголовный кодекс Грузии. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426> (дата обращения: 10.01.2021).
11. Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/773389> (date of the application: 10.12.2022).
12. Пенитенциарный кодекс Эстонии. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ПЕНИТЕНЦИАРНЫЙ%20КОДЕКС%2020.07.2020.pdf> (date of the application: 10.12.2022).

Муртіщева А. О.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
науковий співробітник
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

РОЛЬ ВЧЕННЯ АКАДЕМІКА ВЕРНАДСЬКОГО В СТАНОВЛЕННІ ІНСТИТУТУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ім'я видатного науковця, Володимира Івановича Вернадського, передусім пов'язане із розробкою теорії біосфери та ноосфери, становленням геохімії та біогеохімії, заснуванням Національної академії наук України. Проте Володимир Іванович був не тільки видатним природознавцем, але й філософом та мислителем, наукова думка якого сягала далеко за межі однієї наукової галузі. Саме тому наукова спадщина академіка Вернадського має значення для розвитку не тільки природничих наук, але для такої галузі науки як правознавство.

Один із етапів наукової творчості В. І. Вернадського припадає на початок ХХ ст. – період складних і драматичних подій революції та розпаду однієї із могутніх світових імперій, до складу якої входила значна частина українських земель. В цей час вчений, серед інших тем, намагається оцінити політичні та суспільні події, а також сформулювати наукові рекомендації по організації публічної влади. Окремі наукові праці Володимира Івановича стосувалися розвитку інститутів громадянського суспільства, до яких традиційно в літературі відносять такий специфічний публічний інститут, як місцеве самоврядування [2, с. 158]. В межах цієї роботи вважаємо доцільним розглянути такі праці як «Про автономію» та «Про організацію місцевої влади».

У статті «Про автономію»¹ В. І. Вернадський відзначив ряд важливих аспектів для організації влади на місцях:

¹ Праця була опублікована у № 4 газети «Свободный народ» від 04 червня 1917 р. під псевдонімом «Володарь».

1) важливість автономії в державі, де мешкає багато «народів та племен», які відрізняються умовами життя. Науковець акцентував, що неможливо народами, що живуть в різних умовах, управляти згори, навіть сформованими у демократичних спосіб органами. Місцевим же органам влади має бути надана свобода управляти місцевим життям;

2) межі законодавчих повноважень виборних органів на місцях мають бути «значно вужчими, ніж межі законодавства парламенту» [1, с. 230].

Попри те, що розширення місцевої автономії та збільшення меж законодавчих повноважень місцевих представницьких органів Вернадський розглядав як передумову формування федерації [1, с. 230], вважаємо, що зазначені тези мають значення і для формування інституту місцевого самоврядування та регіонального розвитку сучасної унітарної держави, якою сьогодні є Україна. Адже врахування специфіки розвитку регіонів, а також визначення предметів відання органів місцевого самоврядування (принагідно зауважимо, що у розглядуваній праці академіком Вернадським фактично був сформульований прообраз категорії «питання місцевого значення») і на сьогодні залишаються невирішеними проблемами організації публічної влади.

Не менш важливою в контексті обраної теми є стаття «Про організацію місцевої влади»², в якій В. І. Вернадський для відродження держави в кризових умовах визначив необхідним вирішення трьох питань: 1) організація місцевої влади; 2) організація центральної влади; 3) боротьба із хабарництвом, «розкраданнями та годуваннями», що так руйнівно підриває будь-яку форму організації [1, с. 232].

Однією з вад організації місцевої влади вчений вбачав низьку участь місцевого населення в організації місцевої влади, призначення чиновників «згори». А побудову міцної місцевої влади – у розширенні повноважень органів місцевої влади, зокрема, шляхом децентралізації, хоча розширення компетенції місцевої влади Володимир Іванович розглядав у тісному зв'язку із розширенням автономії влади провінційної та формуванням федеративної держави. Сто років потому перед Україною все ще стоїть задача децентралізації публічної влади, хоча і доцільніше говорити не про широку, а про оптимальну децентралізацію, вироблення критеріїв якої має стати одним із післявоєнних завдань України.

Також важливим аспектом спостережень В. І. Вернадського є відзначення ролі місцевої влади у відновленні країни внаслідок

² Праця була опублікована в газеті «Донская речь» від 1 (14) грудня (№ 17), 4 (17) грудня (№ 19) 1919 року.

військових дій, адже «для відтворення життя місцева влада має бути сильною та міцною» [1, с. 235]. На жаль, це питання сьогодні набуло актуальності і для нашої країни, яка сьогодні не тільки відстоює свою державність, але й має розробляти план дій для післявоєнного відновлення. Вважаємо справедливим наукове спостереження Вернадського щодо ролі у цьому процесі органів місцевого самоврядування, які по-перше, найбільше обізнані із проблемами конкретних населених пунктів, а по-друге, найбільш зацікавлені у відновленні економіки, відбудові інфраструктури. Принаймні, саме до формування таких органів місцевого самоврядування має прагнути правова держава.

Відзначимо і судження В. І. Вернадського про необхідність залученості населення до вирішення питань місцевого значення. На думку вченого, місцеве населення має бути пов'язане із місцевою владою та нести за неї відповідальність, зокрема, маючи повноваження формувати відповідні органи та призначати посадових осіб. Водночас, навіть сучасне вітчизняне законодавство не встановлює ефективних механізмів локальної демократії, а також контролю територіальних громад за органами місцевого самоврядування, що робить ці інститути недієвими, а відповідні законодавчі положення декларативним.

Не оминув своєю увагою науковець і питання організаційної самостійності (місцева рада повинна отримати право обирати зі свого складу комітети або комісії, «які можуть мати і виконавчі функції» [1, с. 237]), а також фінансової автономії місцевого самоврядування (необхідність мати власні фінансові ресурси, право справляти податки та збори).

Володимир Іванович Вернадський як людина широких наукових поглядів, видатний вчений та мислитель, зробив значний вклад в розвиток майбутньої доктринальної основи інституту місцевого самоврядування. В його працях більше ніж столітньої давнини знаходимо ідею децентралізації публічної влади, необхідності розвитку місцевого самоврядування, забезпечення його організаційної та фінансової автономії, доцільності врахування культурних та інших особливостей регіонів для регіонального розвитку та ряд інших положень, які і сьогодні не втрачають своєї значущості для розбудови правової держави. Це свідчить про необхідність подальших досліджень та опрацювання наукової спадщини видатного вченого.

Список використаних джерел:

1. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 2: Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського, Ін-т історії України, Коміс. НАН

України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського ; ред. кол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій [та ін.]; уклад.: О. С. Онищенко, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна [та ін.]. Київ, 2011. 584 с.

2. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства : монографія. Харків : Одіссей, 2006. 352 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-8>

Недюха М. П.,

*доктор філософських та юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Навчально-наукового гуманітарного інституту*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ ПРО НАУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ГЕОЛОГІЧНУ СИЛУ ТА СОЦІАЛЬНУ ФОРМУ БУТТЯ ЛЮДСТВА

Оригінальна концепція науки, розроблена В. І. Вернадським, дозволяє розглядати науку як геологічну, історичну та соціальну силу водночас, що принципово змінює біосферу та життя людства, взаємодію людини, природи та Космосу, поглиблює єдність біосфери та людства. Наука постає світовим феноменом, що охоплює всю планету. Поява розуму і результату його діяльності – організації науки – найважливіший факт розвитку планети, який за своїми масштабами та результатами впливу набуває ознак соціальної форми руху матерії. Наука, за В. І. Вернадським, будучи створенням людини, має слугувати благу людства, перетворюючись у засіб його розвитку. При цьому зміст науки не має обмежуватися науковими теоріями, гіпотезами, моделями, створюваною картиною світу: живим її змістом є наукова діяльність заради досягнення істини, яка складається головним чином з наукових факторів та їх емпіричних узагальнень. Відповідно, наука – це соціальна діяльність, основу якої складає сила фактів, узагальнень і, звісно, людського розуму. В. І. Вернадський особливу увагу звертав на гуманістичний зміст науки, її роль у розв'язанні завдань людства, відповідальності вчених за застосування наукових відкриттів. Відповідно, гуманістична думка має спрямовувати

діяльність ученого. Наукова діяльність не має надавати своїй сутності незалежного існування, уникаючи при цьому загроз її абсолютизації, пропонуючи тим самим задовільні відповіді на виклики, ризики та небезпеки сьогодення. Природа створила розумну істоту, досягаючи таким чином себе у своєму створенні – людині. Таким чином, можна стверджувати, що: а) наукова діяльність людини – планетарна сила, що змінює біосферу; б) зміна біосфери – неминучий стихійний природний процес, що супроводжує зростання наукової могутності людини, яке відбувається незалежно від людської волі; в) входження у біосферу людського розуму як чинника її зміни є природним процесом переходу біосфери до ноосфери; г) постійно удосконалюючись, наука постійно просувається у вивченні природи та Космосу.

Завдання науки в контексті актуальних викликів суверенного розвитку України полягають у пошуку адекватних відповідей на ризики і небезпеки сьогодення, забезпеченні гарантій прав і свобод людини, з'ясуванні можливостей формування самодостатньої особистості, створенні конкурентноздатних галузей економіки – космічної, літакобудування, сільського господарства, розвитку інноваційного потенціалу країни тощо, тобто тих складових, що мають забезпечити лідерські позиції повоєнного розвитку України.

Формування національної інноваційної системи та розвитку інтелектуального потенціалу обумовлює нагальну потребу щодо впровадження комплексу заходів, спрямованих на формування та реалізацію національної інноваційної політики. Необхідна, насамперед, розробка та затвердження Верховною Радою України Концепції розвитку національної інноваційної системи, виходячи з таких її основних складових як: структурна перебудова економіки; розвиток науково-технічного потенціалу та формування інноваційної інфраструктури; стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання; фінансова підтримка інноваційної діяльності; розвиток ринку наукоємної продукції та послуг; розвиток інноваційної культури, формування системи генерації та поширення знань, підготовка кадрів високої кваліфікації, вдосконалення системи, форм і методів освіти та професійної підготовки (у т. ч. оновлення структури та змісту вищої освіти як сегмента інноваційної системи); правова охорона і використання інтелектуальної власності.

Розроблення концептуальних засад переходу України до сталого розвитку є одним із пріоритетних напрямів державної правової політики, у тому числі засобами державної освітньої політики.

Уявляється, що концептуальні засади державної освітньої політики визначають основні напрями забезпечення єдності освіти та науки (науково-технічної діяльності) в навчальному процесі вищого

навчального закладу шляхом: а) реалізація прав і свобод людини та громадянина на отримання якісних освітніх послуг; б) приведення освіти та науки у відповідність у відповідність до потреб країни, можливостей інноваційно-інвестиційного процесу соціальних змін шляхом формування єдиного середовища продукування знання та впровадження його результатів; в) формування мережі закладів освіти відповідно до запитів суспільства, модернізаційного розвитку України; г) участь України в міжнародному співробітництві з питань освіти та науки, у тому числі в частині нормативно-правового обґрунтування процесу входження до європейського освітнього та наукового простору.

Відповідно, призначення освіти в частині пошуку відповідей на виклики суверенного розвитку полягають у її спрямованості на формування інноваційно-інвестиційного середовища соціального розвитку, продукуванні науково-технологічних розробок і винаходів та їх впровадження шляхом забезпечення єдності науки та виробництва, науки та освіти. У зазначеній дуальній взаємодії визначальна роль належить, безумовно, науці як сфері діяльності, соціальному інституту і за багатьма ознаками «геологічній силі». Не випадково В.І. Вернадський, зважаючи на гуманістичний зміст науки, її роль у розв'язанні проблем життєдіяльності людини, розглядав науку як геологічну й історичну силу водночас, спроможну змінити життя як біосфери, так і людства. Відповідно, наука має розглядатися як засіб і ресурс розвитку, в основі якого – сила фактів, узагальнення і, передусім, потенціал людського розуму. Могутність людини, її самодостатність не може розглядатися поза її розумом, який підпорядковує дії людини цілям, визначеним класичною наукою (опис, усвідомлення, розв'язання та передбачення), некласикою (позиціонування суб'єкта соціальної дії) та постнекласикою (конструювання соціального простору). Завдання вищої школи, її соціальне призначення вбачається у теоретико-методологічній та методично-технологічній переробці, адаптації наукових знань відповідно до цілей навчально-виховного процесу, побудові останнього згідно з вимогами визначальних принципів – доступності знання, його наступності, послідовності та забезпечення системної цілісності наукового знання. Проблема полягає в тому, що зазначений зв'язок науки та освіти не є однозначним, лінійним, зважаючи на амбівалентність науки, що передбачає необхідність гуманізації наукового знання шляхом, зокрема, послаблення дії такої загрозливої тенденції, якою є прагматизація науки, що має своїм наслідком не лише отримання переваг, а й зазнання суттєвих втрат, зокрема, екологічних. Зазначене передбачає також врахування можливих соціальних наслідків

застосування результатів тих чи інших наукових досягнень на практиці. Прикладів цьому, як відомо, достатньо, одним з яких є сумнозвісна техногенна аварія на Чорнобильській АЕС. А це означає, що освіта має давати задовільні відповіді на виклики глобалізаційної доби засобами дидактико-методичного перероблення досягнень світової та вітчизняної науки, її гуманізації: концептуальні засади державної освітньої політики мають забезпечувати єдність науки та освіти шляхом адаптації досягнень першої до завдань і цілей навчального процесу, забезпечення його технологічності, доступності, наступності, послідовності та системності. Зазначене можна вважати своєрідним надзавданням класичного університету у частині забезпечення єдності науки та освітнього, навчально-виховного процесу. Могутність України забезпечується її освітою.

Список використаних джерел:

1. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 1: Володимир Іванович Вернадський і Україна. Кн. 2: Вибрані праці / ред. кол. тому: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко, (голова), В. А. Смолій, М. В. Багров, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна (заступник голови), В. Ю. Афіані, В. Ю. Омельчук ; авт.-уклад.: О. С. Онищенко, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, С. Л. Кигим, І. М. Гавриленко, Н. О. Лаас, В. В. Лавров, І. І. Мочалов, Н. М. Хоменко. К. : Друкарня НБУВ, 2011. 584 с.

Петков С. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Пашенко П. М.,

*аспірант кафедри публічного та приватного права
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ МЕТОДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ВІДХОДУ ВІД РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ РОЗУМІННЯ ПРАВА

В адміністративному праві, як основній профілюючій галузі права вітчизняної правової системи з моменту проголошення незалежності України та проведення ревізії радянського «спадку» адміністративно-правової науки, оновлено зміст основних структурних галузевих та функціональних опцій (предмет, методи, норми, принципи, механізми), що дозволило по іншому подивитися на сутність та призначення державного апарату влади і ролі держави загалом. В цьому контексті слід визначити, якщо предмет дозволяє встановити сферу правового регулювання, тобто те, на кого спрямовано правовий вплив, то метод дозволяє встановити засоби цього впливу на правове регулювання. Предмет – що регулюється, метод – як регулюється. Метод правового регулювання – підхід до впорядкування певного роду суспільних відносин, який зумовлює використання певних юридичних засобів та характеризується трьома основними чинниками: порядок установлення прав та обов'язків; ступень їхньої визначеності і самостійність дії суб'єктів; шляхи забезпечення прав і обов'язків.

В правовій науці виділяється два методи правового регулювання імперативний метод та диспозитивний метод. Найбільш яскраво ці методи виражені в публічному (централізоване регулювання) і приватному (децентралізоване регулювання) праві, а вказані галузі права набули значення провідних, фундаментальних, профілюючих галузей права. За вказаними методами закріпилися відповідні назви: адміністративно-правовий метод регулювання суспільних відносин

і цивільно-правовий. Перший з них застосовується, коли одна сторона наділена державно-владними повноваженнями стосовно іншої сторони. Права та обов'язки учасників відносин визначаються нормативними актами і не можуть бути змінені на їх розсуд, що є ознакою імперативного регулювання.

Досліджуючи адміністративні методи регулювання можна виділити такі ознаки як: директивність, наказовий характер, однозначність команд, які не залишають можливості вибору варіантів, наявність великого апарату, контролюючого виконання команд, пряму дію на волю підлеглих [1, с. 57].

Як відомо, суспільні відносини є досить різними і неоднорідними за своїм складом, учасниками, причинами їх виникнення та припинення. А отже, ми стикаємося з проблемою, що один і той самий метод не в змозі забезпечити регулювання всіх сфер суспільних відносин. В радянський період дані методи правового регулювання використовувались не притаманним їм способом, зокрема імперативний метод владних вказівок використовувався в цивільному, господарському і навіть сімейному праві. І навпаки посадовим особам надавались широкі права, щодо застосування санкцій на власний розсуд.

У такій тоталітарній системі право не лише втрачало своє природно-цілісне значення регулятора суспільних відносин, але й перетворювалося на інструмент впливу державної влади (точніше – групи партійних функціонерів, які узурпували владу та створили ієрархічну бюрократичну піраміду) на людину [2, с. 425].

Через таке викривлення правової матерії в державах пострадянського простору досі існують колізії які заважають демократичному розвитку суспільства, стають підставами виникнення корупції та поширенню серед населення правового нігілізму і зневіри в державних інститутах.

Для того щоб розмежувати дані методи правового регулювання спочатку проаналізуємо диспозитивний метод правового регулювання, який передбачає впорядкування суспільних відносин за допомогою дозволів, які базуються на вільній саморегуляції суб'єктами власної поведінки, на основі загальних принципів права. В диспозитивному методі більша перевага надається дозволу, а не зобов'язанню та заборонам, в такому випадку учасники суспільних відносин можуть відступати від визначених у правових актах варіантів поведінки, і самі можуть вирішувати свою роль участі в таких відносинах, а право визначає лише найважливіші моменти їх взаємодії. Диспозитивний метод здійснюється шляхом установаження субсидіарних правил, що встановлюють межі дозволеної поведінки, які застосовуються тільки в тому разі, якщо особи не домовилась про встановлення певних

правил між собою (не забажали або забули їх встановити). У цьому випадку, держава поважає автономію суб'єктів, виходить з того, що їм краще відомі особливості відповідних суспільних відносин, визначає можливість децентралізованого правового регулювання. Цей метод правового регулювання, як правило, реалізується у приватно-правових галузях (цивільне, сімейне, трудове право).

Адміністративному праву властивий свій метод правового регулювання управлінських суспільних відносин. Його специфіка визначається сутністю державного управління як юридично-владної діяльності. Якщо, наприклад, для цивільного права характерна рівність сторін майнових відносин, то у відносинах, урегульованих адміністративним правом, наявна нерівність сторін. Суть цієї нерівності полягає в тому, що в управлінських відносинах завжди є суб'єкт і об'єкт управління; об'єкт управління підпорядковується суб'єктові управління. Відповідно, виключена можливість договірних методів регулювання відносин між ними [3, с. 53].

Підпорядкування та ієрархія – невід'ємні частини адміністративно-правових відносин, саме цим відрізняється адміністративне право від інших галузей права, про це йтиметься далі. Адміністративно-правовому регулюванню властивий метод юридичного володарювання або владних приписів, що виходять від правочинного суб'єкта управління. Ці приписи мають однобічний характер; у них виражається воля суб'єкта управління. Наприклад, орган управління, що видає наказ, тим самим підкоряє своєму однобічному рішенням (наприклад, наказ міністра) підпорядковані структури, посадових осіб. Оскільки таке підпорядкування має правовий характер, одна сторона управлінських правовідносин, яка піддається адміністративно-правовому регулюванню, є юридично-владною, а інша – підлеглою. Внаслідок цього відносини управлінського характеру в науковій літературі часто називаються владними відносинами або відносинами влади й підпорядкування.

Імперативний метод – це один із основних методів правового регулювання, який передбачає категоричну та детальну регламентацію поведінки учасників правових відносин. Він спирається на принципи субординації і підпорядкування. На найвищому рівні у випадку війни або інших глобальних катастроф природнього походження наказовий метод використовується для регулювання найбільш значущих для держави інтересів. Характерними рисами імперативного методу є: суворота підлеглість одних суб'єктів іншим, виконавська дисципліна. А за надзвичайних умов пряме виконання вказівок юридичними та фізичними особами.

Імперативний метод також супроводжують – зобов'язання (право покладає на особу обов'язку активного типу, що спонукає її до вчинення певних юридично значущих дій) та заборони (право покладає на особу юридичний обов'язок пасивного типу, згідно з яким він не має вчиняти певні юридичні дії). Зміст певної норми доходить до учасників однакових відносин певного типу зверху, від державних органів, що наділені владними повноваженнями і, як наслідок, характер таких відносин між особами перетворюється на відносини підпорядкованості.

У цьому випадку орган публічної адміністрації діє як контрагент приватної особи, яка звернулася за послугою, виконуючи законне розпорядження юридичної особи та забезпечуючи, так би мовити, сервісне супроводження всієї процедури реалізації її прав. Імперативний же характер мають норми, що покладають обов'язки на приватну особу щодо подання необхідного пакета документів, виконання законних вимог уповноваженого суб'єкта тощо [4, с. 190].

Одним із головних важелів регулювання за адміністративно-правовим методом є застосування приписів і заборон, відповідно до яких на учасників правовідносин покладається обов'язок чинити чи не чинити ті чи інші дії, передбачені правовою нормою. Як припис можна навести норму, згідно з якою власники транспортних засобів зобов'язані зареєструвати їх протягом 10 діб після придбання, або митного оформлення, або тимчасового ввезення на територію України. Інший приклад – заборона певних дій під страхом застосування відповідальності. Так, заборонено незаконні виробництва, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах. Вчинення цих дій тягне накладення штрафу від вісімнадцяти до сорока трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт до п'ятнадцяти діб [5, с. 65].

За адміністративно-правового регулювання застосовується система дозволів, тобто надання можливості вибрати один із варіантів належної поведінки або діяти за власним розсудом у межах, передбачених адміністративно-правовою нормою. Зазначене стосується придбання вогнепальної мисливської зброї, заняття певними видами підприємницької діяльності. Однак не слід плутати таке природне право особи, приміром на зайняття мисливством або рибальством, яке регулюється нормами що співвідносяться з диспозитивним методом, з приписами які регулюють приміром притягнення до відповідальності суб'єкта господарювання або здійсненням протиправних дій корупційного характеру посадовою особою органу державної влади яка має надавати дозвіл або перевіряти виконання ліцензійних умов, тощо, яке регулюється нормами, що співвідносяться з імперативним методом.

Отже під час підготовки та прийняття нормативних актів та їх застосуванні в практичній діяльності слід виважено і послідовно використовувати постулати теорії права.

Наразі у деяких публікаціях піднімається питання про наявність третього, змішаного методу. Такі твердження є помилковими, нелогічними і суперечать самій сутності адміністративного права. Знову ж таки, певні елементи менеджменту можуть мати місце в управлінні органами державної влади і на відповідних державних підприємствах. Але будь-якому разі, як у теорії адміністративного права, так і в практиці реалізації правових аксіом має бути чітке розмежування імперативного і диспозитивного проявів організаційно-розпорядчої діяльності, навіть на рівні терміну «посадова особа», який наразі в законодавстві застосовується і до представників органів державної влади, і до представників бізнес-структур. Така правова невизначеність спричиняє хаос та безлад в усіх сферах суспільно-економічного життя країни.

Список використаних джерел:

1. Нашинець-Наумова А. Ю. Методи адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 56–59.
2. Дручек О. В. Еволюція терміна «нігілізм» та національно-історична генеза феномена нігілізму. *Юридичний вісник Причорномор'я*. 2011. № 2. С. 420–432.
3. Петков С. В. Теорія адміністративного права: навч. посіб. Київ : КНТ, 2014. 304 с.
4. Юровська В. В. Метод адміністративного права: теоретико-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 188–192.
5. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

Predmestnikov O. H.,
*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor at the Department of Public and Private Law
of the Educational and Scientific Humanitarian Institute
V. I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv, Ukraine*

PLACES OF BODIES OF JUSTICE IN THE STATE-LEGAL MECHANISM OF UKRAINE

Bodies of justice are one of the key subjects of state administration in the administrative and political sphere, especially in the context of the renewal of state legal policy, European integration processes, purification of power (lustration), etc. This requires a comprehensive administrative and legal regulation of the status of justice bodies, ensuring the coherence of their organization, rational execution of powers in accordance with the assigned tasks and productive interaction with other state bodies. That is why, within the framework of improving the status of justice bodies, the question of their place in the state-legal mechanism of Ukraine is considered urgent.

First of all, let's note that the purpose of the justice bodies and their place in the state-legal mechanism are not specifically fixed in the normative-legal regulation. At the same time, the tasks and powers of the justice bodies of Ukraine are similar in many respects, although somewhat broader than the duties of law enforcement agencies. In particular, the administrative (executive-administrative) activity of justice bodies is primarily aimed at the implementation of the tasks of the state to establish the rule of law and justice, ensuring the realization of citizens' rights. In turn, O. I. Bakirova defines the mission of the Ministry of Justice of Ukraine as ensuring the democratic development of society "with the aim of strengthening human rights and freedoms through the introduction of the principle of the rule of law in the justice system" [1]. However, the given understanding of the mission (appointment) of justice bodies appears insufficiently verified and meaningful. So, instead of referring to the "democratic development of society", it would be more appropriate to talk about the direction of the activities of justice bodies on the development of a European democratic, social, legal state, as well as on ensuring the rule of law and the rights of citizens not only "in the justice system" (justice), but and in other areas, for example, through the implementation of state legal policy.

The Ministry of Justice of Ukraine, having the status of a ministry, unlike other central bodies of executive power, ensures not only the implementation, but also the formation of the relevant state policy. First of all, we are talking about state legal policy, which, according to N. A. Zheleznyak, represents certain principles, strategic directions and methods of creating and implementing legal norms, a means of legal legitimation, consolidation and implementation of a political course state [2, p. 29, 34].

However, one cannot agree with I. I. Mykulets [3, pp. 26–27], that the purpose of the creation and operation of the justice bodies of Ukraine is reduced only to the implementation of state legal policy, since the Ministry of Justice of Ukraine directly and through territorial bodies subordinate to it, the Ministry of Justice ensures the formation and implementation of state policy in other important areas, namely state policy on bankruptcy issues, in the field of notary, organization of enforcement of decisions of courts and other bodies (officials), state registration of acts of civil status, state registration of property rights to immovable property and their encumbrances, state registration of encumbrances on movable property, state registration of legal entities, public formations that do not have the status of a legal entity and natural persons – entrepreneurs, registration of the statute of the territorial community of Kyiv, registration of the statutes of the National Academy of Sciences and national sectoral academies of sciences, state registration of printed mass media and information agencies as subjects of information activity, in the field of execution of criminal punishments and probation, in matters of keeping prisoners of war, in the field of legal education of the population, ensuring the formation of state policy in the field of archival affairs and record keeping, and the creation and functioning of systems documentation of the state insurance fund. [4; 5] etc.

It should be clarified here that the formation and implementation of the state legal policy by the justice bodies of Ukraine is aimed not only at the "protection of the rights and freedoms of a person and a citizen" (according to N. A. Zheleznyak [2, p. 29, 34]), and in general for their guarantee, approval, implementation, protection and protection, as well as for the provision of public and state interests.

The implementation of state policy is aimed at ensuring the rights and legitimate interests of both citizens and legal entities, while not only directly guaranteed by the Constitution of Ukraine (as noted by V. S. Hoshovskyi [6, p. 83]), and any others.

In a broader sense, legal and other state policy, in the well-founded opinion of P. M. Cherepiy [7, p. 112] also aims to contribute to the achievement of civil harmony in society, maintaining law and order, solving

social problems by legal means, the connection between the individual, society and the state.

The definition in the draft law dated February 11, 2003 is considered quite complete. No. 2152 [8] on the orientation of the Ministry of Justice of Ukraine's activities to "the implementation of state legal policy, approval of the democratic foundations of the development of society, the rule of law, the principles of justice and humanism, the protection of human rights and freedoms, the formation of a civil society". At the same time, the given wording is also not perfect, in particular, it does not cover the orientation of the Ministry of Justice of Ukraine and its bodies to the aforementioned formation of legal and other state policies, guaranteeing and ensuring the realization of the rights of citizens and legal entities, the establishment of the rule of law, etc.

In addition to the purpose of activity, the special importance of justice bodies in the state-legal mechanism is determined primarily by their legal status and characteristics as state bodies (bodies of state power) and executive power bodies that carry out state management (executive-administrative powers) in the sphere of justice and in other related spheres. The system of justice bodies in Ukraine and other countries, along with the systems of internal affairs bodies and foreign affairs bodies, constitutes the indispensable basis of the executive power and the state mechanism as a whole.

The main (leading) body of the system of justice bodies of Ukraine is the Ministry of Justice of Ukraine, which according to Part 1 of the Regulation dated July 2, 2014 [4] has the status of the main (leading) body in the system of central bodies of executive power on issues such as implementation, as well as ensuring the formation of appropriate state legal policy. Also, according to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10.09.2014 No. 442 [9], the Minister of Justice of Ukraine directs and coordinates the activities of such central bodies of executive power as the State Archives Service of Ukraine, the State Criminal Enforcement Service of Ukraine and Interregional Departments of the Ministry of Justice of Ukraine, being functional – an organizational continuation of the Ministry of Justice of Ukraine, being organized and directed by it, are the leading bodies of executive power at the local level in matters of implementation of the relevant state legal policy.

The specific position of the justice bodies of Ukraine in the state mechanism of N. A. Zheleznyak also sees in their functional and supra-sectoral (and not sectoral as in other ministries) competence [2, p. 66, 89]. Part of the powers of justice bodies, in particular in terms of organizing the work of the notary and expert provision of justice, primarily reflect the branch nature of their competence. However, the authority to implement

state legal policy, state registration of normative legal acts of state bodies, etc. really allow us to consider the bodies of justice precisely as bodies of functional competence. In other words, the bodies of justice carry out not only highly specialized powers, but also a complex of measures different in nature, content and form in various spheres, which in aggregate is aimed at the fulfillment of complex and responsible tasks of the bodies of justice.

Thus, the direct goal of the activity of the justice bodies of Ukraine is the formation and implementation of state legal policy, state policy on bankruptcy, in the field of notary, organization of enforcement of decisions of courts and other bodies (officials), state registration of acts of civil status, state registration of property rights on immovable property and their encumbrances, state registration of movable property encumbrances, state registration of legal entities, public formations that do not have the status of a legal entity and individual entrepreneurs, registration of the charter of the territorial community of Kyiv, registration of the charters of the National Academy of Sciences and national branch academies of sciences, state registration of print media and information agencies as subjects of information activity, in the field of execution of criminal sentences and probation, in the field of detention of prisoners of war, in the field of legal education of the population, in the field of archives and records management. The place of justice bodies in the state legal mechanism is determined by the fact that they are subjects of state administration in the administrative and political sphere, constitute an integral and separate subsystem of executive bodies responsible for the implementation and ensuring the formation of legal and other state policies.

Bibliography:

1. Бакірова О. І. Державно-правовий механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист та місце органів юстиції України у здійсненні правосуддя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 7. С. 127–139.

2. Железняк Н. А. Правові та організаційні форми діяльності Міністерства юстиції України у здійсненні державної правової політики (теоретичні та практичні питання) : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Железняк Н. А. ; Київ. нац. екон. ун-т. К., 2004. 258 арк.

3. Микульця І. І. Адміністративно-правовий статус органів юстиції України : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Микульця І. І. ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2014. 203 арк.

4. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України : від 02.07.2014 р., № 228. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. Ст. 1455.

5. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України : від 23.06.2011 р., № 1707/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 49. Ст. 1984.

6. Гошовський В. С. Роль міністерств у системі органів виконавчої влади. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 78–84.

7. Черепій П. М. Міністерство юстиції України – провідний орган у забезпеченні реалізації державної правової політики. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 111–117.

8. Про органи юстиції : Проект Закону України : від 11.02.2003 р., реєстр. № 2152 (поданий народними депутатами України О. В. Задорожним, О. Р. Абдулліним, С. Г. Осикою) / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=12985&pf35401=29753>.

9. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України : від 10.09.2014 р., № 442. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2105.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-11>

Санкович М. В.,

*вчитель суспільствознавчих дисциплін
Яблунницького ліцею Пляницької сільської ради;
аспірантка
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

13 листопада 1918 р., тобто за день до затвердження закону про заснування Української академії наук, Рада Міністрів прийняла постанову, згідно з якою в розпорядження Міністерства народної освіти та мистецтва для УАН та її установ на період з 1 листопада 1918 р. до 1 січня 1919 р. було виділено 869 216 крб. 69 коп. Таким чином, створено умови для реалізації детально опрацьованої концепції заснування Академії наук у Києві. 27 листопада 1918 р. о 18 годині в приміщенні Українського наукового товариства по вул. Велика Підвальна, 36 (нині Ярославів Вал, 36) відбулося перше Спільне зібрання УАН. Тепер цю дату відзначають в Україні як день

народження Української академії наук. У цьому році Національна академія наук України відзначає своє 90-річчя і таку ж ювілейну дату свого президента Б. Є. Патона, який за 45 років управління Українською фундаментальною і прикладною наукою забезпечив здійснення всіх мрій і планів В. І. Вернадського [2, с. 4]. НАН України сьогодні є одним із найбільших наукових центрів усього світу. Тоді ж головою-президентом Академії одногосно, у результаті таємного голосування, було обрано академіка Володимира Івановича Вернадського, віцепрезидентом – Дмитра Івановича Багалія, а неодмінним секретарем, за пропозицією В. Вернадського, Агатангела Юхимовича Кримського. Володимир Іванович подякував за обрання і висловив переконання в тому, щовиконує важливу і необхідну справу. Згідно зі Статутом Академії рішення Спільного зібрання було подано через Раду Міністрів на затвердження гетьманові Скоропадському. Відповідний наказ гетьмана датований 30 листопада 1918 р. Процедура обрання першого президента Української академії наук укотре виявила надзвичайну делікатність Володимира Вернадського. На початку засідання постало питання про перенесення виборів президента у зв'язку з відсутністю чотирьох дійсних членів Академії: один захворів, троє не змогли приїхати через транспортні негаразди. Питання поставили на голосування, і лише академік Вернадський голосував за перенесення виборів. Ще один вчинок засвідчив високу моральність ученого: «Наступного дня після моїх виборів я надрукував у київських газетах лист про мій вихід з партії народної свободи, членом якої і членом центрального комітету якої я був із самого її заснування» [3, с. 6]. У той же день таку саму заяву Володимир Іванович Вернадський подав до Київського комітету партії, секретарем якого тоді була О. В. Луначарська, дружина брата майбутнього наркома освіти Анатолія Васильовича Луначарського: «Я зробив цей крок, бо вважав і вважаю принципово, що президент Академії не повинен належати до будь-якої партії на час свого президентства. З того часу я залишився безпартійним і брав участь у політичному житті країни так само, як кожний рядовий громадянин». Заснування Української академії наук у Києві – подія виняткового значення в історії України. Було зроблено вирішальний крок для подальшого всебічного розвитку національної науки і культури, для визнання української державності на світовому рівні. Історія нашої держави суперечлива. Вод ночас існують незаперечні для всіх часів факти. Таким фактом є створення 1918 року Української академії наук на чолі з її першим головою-президентом академіком Володимиром Івановичем Вернадським. Слід сказати, що вчений усе своє життя не переривав зв'язків з Україною, її науковцями [2, с. 7]. Зрозуміло, змінився характер стосунків, але вони назавжди

збереглися дружніми, а фундатор Академії довіку залишився її дійсним членом. Ставлення ж Вернадського до створеної ним Академії найточніше передають написані в 1921 році в Петрограді слова: «Я би бажав не поривати з Українською академією наук, дорогою та близькою моєму духовному настрою. Був би радий робити усі доручення Академії всюди, де мені доведеться проживати». «Для мене і Україна, і Київ, і Українська академія дорогі й близькі, злилися із моєю старою особистістю». До речі, дуже цікаві спогади самого Вернадського про заснування Академії наук, вперше надруковані у повному вигляді у 22 випуску щорічника «Наука і культура» за 1988 рік. Ці спогади Вернадський написав у 1943 році на прохання тодішнього Президента Академії наук УРСР Олександра Богомольця. Ось одна цитата з його спогадів: «У Києві мого часу і в Українських територіальних університетах – Київському, Харківському, Одеському – ідейно українські вчені на роботу не могли влаштуватися. Навпаки, на історико-філологічних факультетах, де національні традиції могли проявлятися яскраво і сильно, підбір професорів для України був надзвичайно несприятливий. Систематично за понад сорок років [2, с. 1].

Довгий час правдива історія заснування Української Академії наук замовчувалася, її з'ява на теренах України відіграла важливу роль у згуртуванні та консолідації патріотичних сил української інтелігенції, сприяло розвитку національної і культурної самосвідомості українського народу. Київ і Україна стали тоді могутнім центром вільної і безцензурної думки. Вийшло багато важливих і цікавих книг. Згадаймо також, що Володимир Вернадський доклав і багато зусиль до заснування наукової бібліотеки. Ця подія сталася 15 серпня 1918 року, коли гетьман Павло Скоропадський підписав закон про Національну бібліотеку та її фонд [2, с. 4]. Олена Апанович у своїй статті «Перший президент», вміщеній у вищезгаданому щорічнику «Наука і культура» за 1988 рік, згадує: «До книгосховищ тоді перейшла величезна бібліотека і архів Репніних з їхнього маєтку у Яготині, до складу яких входить дуже цінна книгозбірня .Розумовських. Вернадський гаряче піклувався долею найціннішого книжкового і рукописного зібрання колишньої Київської духовної академії. Свої перші наукові розвідки Вернадський присвятив ґрунтознавству, а згодом – пошуку причин мінералоутворюючих процесів. Одним з найбільших досягнень Вернадського в цій ділянці було створення теорії походження і будови алюмосилікатів – мінералів, з яких складається більша частина земної кори. Наступним значним досягненням вченого було відкриття теорії ізоморфізму, що дозволило йому виявити картину життя земної кори – утворення мінералів.

Вчений написав підручники з мінералогії та кристалографії, які й нині використовуються у вищих навчальних закладах. Колосальні праці залишив учений у дослідженні хімічного складу земної кори, плідно працював над радіоактивними мінералами, передбачив розщеплення атома ще у 1910 році [3, с. 7].

Зробив Вернадський для науки надзвичайно багато, збагатив її глибокими гуманістичними ідеями. За його участі було створено у складі Академії наук Радянського Союзу Радієвий інститут, в якому він був директором з 1922 до 1939 року. Він заснував Комітет з історії знань, відділ живої речовини, очолював низку дослідних комісій при Академії наук. Проте світова наукова громадськість шанувала Вернадського значно більше, ніж радянська влада: він був обраний професором Лондонської Школи слов'янських студій, членом Академії наук у Парижі, Чеської Академії наук і мистецтв, дійсним членом НТШ з 1903 року. На честь Вернадського мінерал «хімічного складу $MnO_2 \cdot 2H_2O$ » названо вернадитом. У себе ж на батьківщині його було нагороджено лише орденом Трудового Червоного Прапора та премією з нагоди 80-ліття. Можновладці добре знали погляди вченого, опозиційні до більшовицької влади. Мирилися, бо надто вже великою поstattю в науці, вченим першої світової величини був Вернадський.

Помер Володимир Іванович 6 січня 1945 року. Похований у Москві, на Новодівичому кладовищі. Володимир Вернадський був і назавжди залишиться в історії людства геніальним ученим, не лише людиною Землі і Космосу, а й великим Сином українського народу. Людиною, чие ім'я навечно вписане в історію Української Академії наук.

Список використаних джерел:

1. Ковалевська О. Видатний вчений, освітянин, громадський діяч. *Вісник НАНУ*. 2001. № 5. С. 58–63.
2. Шендеровський Василь. Нехай не гасне світ науки. Книга перша. 3-тє вид. / за ред. Е. Бабчук. Київ, ВД «Простір», 2009. С. 25.
3. Ситник К. Перший президент Національної Академії Наук. *Вісник національної академії наук*. С. 11.

Токарева В. О.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

ДО ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Торкаючись питання реалізації прав та обов'язків в мережі Інтернет, необхідно приймати до увагу, що не всі фізичні особи мають доступ до мережі, необхідні навички та компетенції для користування ним, можливість користуватися електронними сервісами та КЕП, тому для них доступ до державних адміністративних послуг, сервісі електронної комерції може виявитися обмеженими або загалом недоступним. Відсутність навичок та компетенцій користування сервісами у мережі, відмова від реєстрації на сервісах де умовою надання послуг є наявність аккаунту користувача позбавляє особу ефективно реалізовувати власними діями надані їй права та виконувати обов'язки. Уявляється, доцільним для реалізації прав та обов'язків при користуванні сервісами в мережі Інтернет та виникаючими формами вираження правосуб'єктності, правоздатності та дієздатності використовувати так терміни як: цифрова правосуб'єктність, цифрова правоздатність та цифрова дієздатність.

Здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи з моменту її народження та охороняються інтереси зачатої але не народженої дитини (ч. 1 ст. 25 ЦК України). Цифрова правосуб'єктність або правосуб'єктність фізичної особи у мережі Інтернет слід розуміти як здатність фізичної особи виступати суб'єктом правовідносин у мережі Інтернету, яка включає цифрову правоздатність та дієздатність. За аналогією цифрову правоздатність слід розуміти як здатність мати права та нести обов'язки в мережі Інтернет.

Попри існуванням різноманітних дискусій, з приводу моменту виникнення правоздатності, загально визнаним у вітчизняній науці вважається положення про те, що правоздатність виникає із моменту народження. Водночас в умовах інформаційного суспільства, знову постає питання моменту набуття фізичною особою цифрової правоздатності, коли особа набуває правоздатності в Інтернеті: з моменту реєстрації на сайті та створення аккаунту, входу на сторінку

(сайт) або входу в мережу Інтернет, тощо. Якщо припустити можливість застосування правових норм за аналогією, проаналізувавши положення чинного законодавства, тоді цифрова правоздатність визнається рівною мірою за всіма фізичними особами та виникає з момент народження та припиняється смертю. І в даному випадку, здається, постають істотні розбіжності та питання.

За твердженням Мінаєвої правоздатність в мережі Інтернет фізичної особи існує незалежно від волі, визнання або невизнання державою, користувачі фактично використовують всю цифрову інфраструктуру відповідно до власних цілей та інтересів. Фізична особа у цифровому середовищі створює для себе правоздатність коли стає користувачем мережі Інтернет. Правоздатність в мережі Інтернет як потенційна можливість використання цифрових технологій виникає з моменту народження людини, проте опосередковується моментом формування у користувача інфраструктури та фактом набуття доступу до мережі Інтернет. Поряд із підключенням до мережі, виникнення правоздатності у мережі пов'язують із створенням сторінки у соціальній мережі, цифрового аватара, кодування штучного інтелекту, тощо [1]. Уявляється, що означений підхід виникнення правоздатності фізичної особи є властивим вільному Інтернеті за яким у фізичної особи виникає цілий спектр прав у (право на недоторканність приватного життя, право на цифрову ідентичність, право не бути суб'єктом автоматизованого прийняття рішення, право на видалення тощо) та персональні данні щодо неї починають оброблятися та збиратися, вже з моменту реалізації права доступу до Інтернету, без необхідності виконання формальностей, щодо реєстрації акаунту.

За твердженням А. І. Мінаєвої правоздатність як здатність кожної особи мати права та обов'язки у цифровому середовищі не залежить від громадянства, а приналежність до громадянства тієї чи іншої держави в мережі втрачає вирішального значення. Оскільки, цифрове середовище охоплює всі процеси, засоби взаємодії, сайти та цифрової інфраструктури, громадянство певної держави для цифрової правосуб'єктності не несе значущої ролі. В умовах транскордонного характеру правовідносин, традиційний інститут громадянства в Інтернеті не відіграє істотної ролі для виникнення правоздатності, а через відкритті можливості Інтернету створюються уявлення, що фізична особа перестає бути пов'язаною із територією та законодавством певної держави [1]. Постає питання, чи дійсно така теза відповідає дійсності. До того, ж транскордонний характер відносин в мережі обумовив розробку категорії цифрового громадянства. Означена теза відображає лише один із підходів у правовому регулюванні відносин у мережі Інтернет та потребує уточнення,

оскільки реалізації прав в мережі Інтернет може істотно варіюватися залежно від держави та механізмів правового регулювання реалізації прав та обов'язків в мережі, будь-то вільний, ліберальний підхід властивий західному підходу, це ЄС, США або авторитарний підхід властивий закритому, східному підходу регулювання Інтернету в КНР. Так, потрапити із західного в китайський Інтернет може бути ускладнено. Деякі китайські урядові сайти не відкриваються, блокуючи користувачів з певних географічних регіонів [2]. Інші платформи вимагають авторизації на сайті із китайським номером телефону, який прив'язаний до офіційного посвідчення особи. Незалежно від місця перебування фізичної особи, як то на території КНР так і поза його межами, аккаунт та публікації у китайських додатках та цифрових сервісах підлягають цензурі. Так, поширеною практикою є зникнення публікації чутливого контенту впродовж 10 хвилин [3]. В КНР проводиться суворий контроль за публікаціями, коментарями користувачів соціальних мереж, як головними засобом комунікації в мережі, а сайти та цифрові сервіси вимагають проходження реєстрації відповідно до автентичних, реальних ПІБ та адресою. Обов'язковій реєстрації підлягають усі користувачі, як блогери так і коментатори, які воліють залишити коментар. Державною канцелярією у справах Інтернету запроваджено заборону використання VPN [4]. У нормативно-правовому акті КНР «Думка про поступову консолідацію відповідальності інтернет-платформ і сайтів з контролю за контентом» наголошується про посилення контролю за аккаунтами та необхідністю суворого виконання вимог, пов'язаних із ідентифікацією осіб, посиленням перевірок на відповідність правилам користувацьких нікнеймів та аватарок [5]. З 2006 року в КНР спеціальне поліцейське відомство проводить контроль за Інтернетом та стежить за публікаціями сайтів, онлайн-форумів та соціальних мереж, а небажані для держави аккаунти видаляються [6].

Тож, досвід правового регулювання цифрових відносин в КНР свідчить, що Інтернет може бути не лише вільним та відкритим, а й закритим, цензурованим та суворо контрольованим. Означене, демонструє, що реалізація прав на інформацію, права на свободу зібрання та право на вираження, доступ до державних адміністративних послуг у віддалених районах, доступ до медицини у КНР, тісно пов'язаний із можливістю доступу до мережі Інтернет у сучасних реаліях, а у разі позбавлення особи права доступу до Інтернету в якості санкції за вчинення правопорушення або злочину та видалення профілю (аккаунту) фізичної особи неминуче призведе до позбавлення можливості реалізувати свої прав та обов'язки.

Так, уявляється, що доступ до Інтернету можна пов'язувати із виникненням правоздатності фізичних осіб лише у демократичних, правових державах де забезпечуються права людини та користувачі мають вільний доступ до нього .

За аналогією із дієздатністю, цифрову дієздатність можна визначити, як здатність своїми діями набувати та здійснювати права, створювати обов'язки та виконувати їх, нести юридичну відповідальність за свої дії чи бездіяльності в цифровому середовищі.

А. К. Жарова пропонує пов'язувати цифрову дієздатність із використанням цифрового профілю користувача [7]. В даному контексті науковець припускає створення профілю у державних адміністративних платформах, данні якого генеруються з усіх державних сервісів до яких передбачений доступ по досягненню передбаченого законом віку. Слід визнати, що більшості випадків здатність своїми діями здійснювати права та обов'язки в Інтернеті виникає у фізичної особи з моменту реєстрації та створення профілю (аккаунту) на платформах державних адміністративних послуг, електронної комерції, соціальних мережах тощо. Залишається все менше цифрових сервісів у сфері електронної комерції які надають послуги без обов'язкового створення аккаунту (профілю). Наразі, попри те, що за законодавством момент виникнення повної дієздатності фізичної особи пов'язується із досягненням 18 річного віку, фактично фізичні особи отримують доступ до Інтернету та можливість реалізації окремих цивільних прав значно раніше досягнення віку передбаченого законом для вчинення таких дій, вже з моментом набуття технічних засобів доступу (смартфонів, комп'ютерів із доступом до мережі). Поряд із існуванням безкоштовними сервісів, ігор, слід констатувати, що значне число є платним або потребує оплати окремих сервісів в межах гри. Для оплати можуть використовуватися банківські картки, PayPal, гаманець Qiwi, платіжні термінали, тощо. Наразі, більшість додатків та сервісів пропонують для користувачів електронні форми для заповнення та затребування відміни транзакції та повернення грошей, у зв'язку із вчинення транзакції неповнолітніми поза межами їх дієздатності. Google Play дозволяє користувачам відмінити проведену транзакцію на протязі 48 годин та повернути витрачені гроші [8].

Враховуючи зазначене, слід констатувати, що дослідження питань виникнення правоздатності та дієздатності в мережі Інтернет є вельми актуальним та потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Минаева А. И. Правосубъектность индивидуальных субъектов права в условиях цифровых технологий. *Юридическая наука*. 2022. № 8. С. 4–8.
2. Yang S. As China shuts out the world, internet access from abroad gets harder too June 23, 2022 URL: <https://www.latimes.com/world-nation/story/2022-06-23/china-great-firewall-foreign-domestic-virtual-censorship>
3. Макдонелл С. Как китайское правительство вводит цензуру на мысли 16.10.2017 URL: <https://www.bbc.com/russian/features-41634979>
4. Цензура (контроль) в интернете. Опыт Китая. Tadviser. 16.07.2021. URL: [https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Цензура \(контроль\) в интернете. Опыт Китая](https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Цензура_(контроль)_в_интернете._Опыт_Китая)
5. 关于进一步压实网站平台信息内容管理主体责任的意见 URL: http://www.gov.cn/zhengce/zhengceku/2021-09/16/content_5637727.htm
6. Азизов Р. Ф. Правовые аспекты функционирования сети Интернет в Китайской Народной Республике. *Вестник Вологодского института права и экономики*. 2015. № 1. С. 93.
7. Жарова А. К. Вопросы обеспечения безопасности цифрового профиля человека. *Юрист*. 2020. № 3. С. 55–61.
8. A new way for families to make purchases on Google Play Dec 20, 2022. URL: <https://blog.google/products/google-play/purchase-requests-google-play-families/>

Федоренко М. В.,

*аспірант третього року навчання за спеціальністю 081 – Право
кафедри публічного та приватного права*

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗА ЧАСІВ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ РОБОТИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В УКРАЇНІ (1917–1921)

Відзначаючи 160-річчя з дня народження відомого ученого і фундатора організації науки в Україні академіка В. Вернадського, відзначимо, що його найбільш значуща та результативна робота у сфері утвердження української державності припадає на 1917–1921 рр. Успіх цієї державницької діяльності ученого повною мірою втілюється в заснування Академії наук України, а також різноманітних наукових інституцій, гуртування наукової громадськості на цінностях і принципах розбудови України, як самостійної та незалежної держави. За «доби В. Вернадського» відбувається й формування системи української державної служби, про окремі аспекти якої в своїх щоденниках згадував і В. Вернадський.

Відомі успіхи і невдачі творення державної служби в Україні, про які нами згадувалось попередньо [1; 2], відображують весь героїзм і драматизм Української національної революції. Зупинимось на аналізі окремих адміністративно-правових аспектів генезису державної служби у цей час. Як відомо, Лютнева революція 1917 року в Росії, яка зруйнувала ненависну Російську імперію, відкрила українцям шлях до вирішення питання незалежності та розвитку національного державотворення та правотворення. Успіхи цих процесів безпосередньо пов'язані з розбудовою державної служби.

Правовий статус працівників Центральної Ради регулювався її статутом. Зокрема, при Центральній Раді діяв її секретаріат, який діяв у 1917–1918 рр. Поступово розпочали свою діяльність президія та постійні комісії Центральної Ради, *«почало формуватися те, що називалось апаратом, з'явилися певні кошти ... Бракувало йще одного дуже важливого елемента – правової основи, на якій ґрунтувалась би його діяльність»* [3, с. 412].

З утворенням Уряду УНР, з 16 липня 1917 р. Генерального секретаріату, у складі 8 генеральних секретарів (внутрішніх справ,

фінансів, міжнародних справ, харчових справ, земельних справ, військових справ, юстиції та генеральне писарство), а з січня 1918 р. – Ради народних міністрів, були сформовані міністерства, які мали власні апарати (канцелярії), що склалися зі службовців. Утім, Урядові УНР не вдалося подолати ту ж проблему, що й Центральній Раді, а саме – визначити у спеціальному законі адміністративний режим державної служби і правовий статус державних службовців.

Так, до прикладу, в листопаді 1917 р. було прийнято Декрет «Про винищування станів і цивільних чинів», яким було остаточно скасовано чиновництво як ідею та знищено буржуазно-дворянський державний апарат [4]. Але, тріумф цієї новації був нетривалим, дипломатична служба вимагала державницьких підходів. За доби УНР у Міністерстві закордонних справ у квітні 1918 р. передбачалось затвердити граничний штат у 166 державних службовців, а саме: народний міністр, товариш народного міністра, управляючий міністерством, директор департаменту, 3 віцедиректори, 10 старших і молодших радників, 20 урядовців для особливих доручень, 30 дипломатичних кур'єрів і співробітники кількох відділів. Але, цей штат так і не був затверджений Урядом УНР [3, с. 427].

Схожа ситуація мала місце і з легітимізацією державної служби і в інших міністерствах і відомствах УНР. У силу неурегульованості правового статусу державних службовців, працівники різних урядових секретаріатів, канцелярій, кабінетів і служб комплектувались і оплачувались по різному, нерідко із прив'язкою до чиновницького законодавства та традицій російського царату чи республіки. Щодо кваліфікації цих чиновників, то очільники міністерств УНР нерідко керувалися при їх підборі переважно партійною приналежністю, знанням української мови і навичками діловодства. Щодо цього В. Вернадський у своєму щоденнику писав: «У [Центральній] Раді повна відсутність людей, величезна кількість добре оплачуваного чиновництва – єдина гідність якого – знання української мови» [5, с. 29]. Хоча й мовна кваліфікація не завжди була властива чиновництву УНР. Адже згадані кваліфікації не були унормованими, кожен керівник державного органу підбирав собі чиновників, виходячи із особистих цінностей, принципів і уявлень про завдання та функції державної служби.

Заслуговує на увагу спроба закріпити інститут державної служби в УНР на конституційному рівні. Так у арт. 129 проєкту Основного Державного Закону УНР, підготовленому Правительствомною Комісією по виробленню Конституції Української Держави передбачав, що *«Закон для державних службовців/службова прагматика/ визначить їх права та обов'язки, умови прийняття на державну*

службу, службові ранги, дисциплінарне поступування і спосіб їх матеріального забезпечення, включаючи і пенсію» [3, с. 443]. Але в Конституції УНР від 29 квітня 1918 р. положення про державну службу не згадуються взагалі.

Після силового усунення Центральної Ради у квітні 1918 року та встановлення Української Держави під проводом Гетьмана П. Скоропадського спроби унормувати інститут державної служби активізувалися. За нетривалого існування Української держави було засновано або реформовано більшість державних інституцій, включно з Академією наук України, першим головою-президентом якої був В. Вернадський, та легітимізовано багато державно-правових режимів, насамперед засади державної служби. Це було зроблено в Законі Української Держави про обітницю урядовців і суддів та присягу на вірність Українській Державі, ухваленому Радою міністрів і затвердженій Гетьманом П. Скоропадським 30 травня 1918 року в м. Києві.

Згідно з арт. 1 Закону «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Української Держави», урядовці, що перебували на державній службі у цивільних відомствах Української Держави, а також ті особи, котрі мали обійняти вакантні посади державної служби, мали були скласти наступну обітницю (присягу) на вірність Українській Державі: *«Урочисто обіцяю вірно служити Державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси й добробут»* [7, с. 104].

Уже 25 червня 1918 р., на виконання Малої Ради Міністрів щодо упорядкування та уніфікації державної служби, та за поданням Ради Міністрів, Гетьман П. Скоропадський ввів у дію Закон «Про нормальний розпис, утримання службовців у центральних урядових установах цивільних відомств». Запровадження цього Закону передбачало поділ державних чиновників на VIII класів, від Голови Ради Міністрів – до діловода, і відповідні групи оплати праці та пенсійного забезпечення. Політичні посади за часів Української держави включалися до державної служби. Найбільш високооплачуваними були старші фахівців, численність яких у міністерствах не перевищувала 5 службовців [8, с. 107–110]. Накази про призначення та звільнення службовців мали відкритий характер і друкувалися в «Державному віснику» після їх внесення до спеціального службово-посадового реєстру [6, с. 7–8].

Наступним спеціальним законом у сфері урегулювання державної служби, що був розроблений працівниками Державної канцелярії став Закон про призначення осіб на державну службу, затверджений

24 липня 1918 р. Гетьманом П. Скоропадським. Відповідно до положень цього Закону, призначення державних службовців І і ІІ класів (Голова Ради Міністрів, Державний Секретар, Державний контролер) було виключним повноваженням Гетьмана. Особлива процедура узгоджень передбачалась і для ІІІ-ІІІІ класів, із застосуванням спеціальних процедур [9, с. 106].

Таким чином, за часів Української Держави Гетьмана П. Скоропадського було сформовано не лише цінності та принципи державної служби, закладені в обітниці урядовців, а й визначено порядок призначення таких службовців, їх класи, групи оплати праці й пенсії та ін. адміністративно-правові положення про проходження державної служби. Водночас, у грудні 1918 р. до влади прийшла Директорія УНР і вже 26 грудня того ж року було видано Декларацію, якою Директорія УНР відмінила всі нормативно-правові акти Гетьмана П. Скоропадського у сфері робітничої політики, включаючи законодавство про державну службу.

Разом із тим, Директорія УНР приклала зусилля до повсюдного запровадження на державній службі української мови. Державні службовці складали «Урочисту обітницю урядовців» [3, с. 481]. Водночас, заполітизованість публічної служби і політичні суперечки, постійні боеві дії та чинники експансії з боку «більшовицької Росії» й «тимчасового Начальника Держави Ю. Пілсудського», несприятлива для України міжнародна політика та брак часу та ін. завадили «Другій УНР» сформувати ефективну систему державної служби в Україні.

Список використаних джерел:

1. Федоренко М. Утвердження, розвиток та основні напрямки удосконалення систем управління державною службою в Україні та Республіці Польща. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2020. № 4(92). С. 245–257.

2. Федоренко М. В. Генезис системи управління державною (публічною) службою в Україні та Республіці Польща: адміністративно-правові аспекти *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 2(14). С. 169–190.

3. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій / голов. управ. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. Том 1. Київ : Ніка-Центр, 2009. 544 с.

4. Петришин А. В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ. Харьков : Факт, 1998. 168 с.

5. Вернадський В. Щоденник. Полтава, 1918 р. Перед. слово., комент. та публікац. С. Кіржаєва. *Київська старовина*. 1993. № 4(301). С. 20–35.

6. Науково-документальна збірка до 90-річчя запровадження державної служби в Україні / В. Ф. Верстюк, П. П. Гай-Нижник, С. М. Коник і ін. ; упорядник А. Вишневський. Київ : Центр сприян. інституц. розв. держ. служби, 2008. 121 [2] с.; іл., табл.

7. Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Української Держави: Закон від 30.05.1918. *Науково-документальна збірка до 90-річчя запровадження державної служби в Україні* / В. Ф. Верстюк, П. П. Гай-Нижник, С. М. Коник і ін. ; упорядник А. Вишневський. Київ : Центр сприян. інституц. розв. держ. служби, 2008. С. 104–105.

8. Про нормальний розпис, утримання службовців у центральних урядових установах цивільних відомств : Закон від 25.06.1918. *Науково-документальна збірка до 90-річчя запровадження державної служби в Україні* / В. Ф. Верстюк, П. П. Гай-Нижник, С. М. Коник і ін. ; упорядник А. Вишневський. Київ : Центр сприян. інституц. розв. держ. служби, 2008. С. 107–110.

9. Про призначення осіб на державну службу: Закон від 24.07.1918. *Науково-документальна збірка до 90-річчя запровадження державної служби в Україні* / В. Ф. Верстюк, П. П. Гай-Нижник, С. М. Коник і ін. ; упорядник А. Вишневський. Київ : Центр сприян. інституц. розв. держ. служби, 2008. С. 106.

НАПРЯМ 3. СВИТОГЛЯДНО-ІСТОРИЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-14>

Анісімов В. М.,

*молодший науковий співробітник відділу природно-техногенної
та екологічної безпеки*

*Державної установи «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

ВЧЕННЯ ПРО НООСФЕРУ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СВИТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

В науковій творчості В. І. Вернадського, що відзначається широтою охоплення фундаментальних проблем, найголовнішим визнається учення про ноосферу, смисл і значення якого полягає в тому, що наділена свідомістю і розумом людина перетворюються на самодостатню силу перетворення світу в напрямку подальшого поступального розвитку природи загалом. Надалі його, як відомо, було покладено в основу концепції сталого розвитку, що нині фактично набула статусу світоглядного орієнтиру для усього людства. Метою сталого розвитку є покращання якості людського життя, відповідно до можливостей оточуючих екологічних систем, що передбачає недопущення погіршення природних умов життєдіяльності та забезпечення гідного життєвого рівня як для кожної нині живущої людини, так і для майбутніх поколінь людства.

В означеному аспекті треба відмітити, що розробка вчення про ноосферу відбувалась на етапі піднесення третьої наукової революції, коли вже було досягнуто потенційні можливості наукових відкриттів для перетворення навколишнього світу в інтересах людства, але ще не відбулось їх повсюдного впровадження у життя, а отже антропогенний вплив на довкілля ще не набув нинішніх загрозливих масштабів. У концепції сталого розвитку натомість провідною думкою є тривога стосовно перспектив збереження безпечного для існування людини довкілля, але загальний технологічний оптимізм притаманний ноосферному вченню зберігається, що знаходить зокрема вираження в

ідеї про можливість досягнення позитивних змін у ставленні людства до природи на основі лише усвідомлення тих загроз, які воно несе середовищу свого існування.

Однак реалії сьогодення свідчать про незмінність в цілому практики фактично безвідповідальної експлуатації природних ресурсів – не тільки використовуваних в економічній діяльності корисних копалин та іншої сировини, але й атмосфери, ґрунтів, водного та біосферного середовищ, які піддаються надзвичайному побутовому забрудненню. Людство в цілому продовжує ставитись до природи як і протягом тисячоліть своєї історії, виступаючи по суті по відношенню до навколишнього природного середовища як інвазійний вид, тобто той біологічний вид, який своїм вторгненням в певну екосистему, руйнує її. Як наслідок – несприятливі для людини природні процеси не тільки не піддаються коригуванню, що мало б бути згідно баченню ноосфери та сталого розвитку, а взагалі виходять з під людського контролю. Таким чином невизначеними стають перспективи глобальних кліматичних змін, ознаки яких у вигляді глобального потепління набувають все більшої виразності.

Очевидно відмічена поведінка людини стосовно власного довкілля зумовлена її економічними інтересами. І в цьому зв'язку варто проаналізувати економічні погляди В. І. Вернадського як творця ноосферного вчення, що є науковим підґрунтям концепції сталого розвитку.

Отже, як відомо, економічні погляди В. І. Вернадського визначаються як фізико-економічні й він називається серед фундаторів української фізико-економічної школи [1, с. 24, 65, 84, 95; 2, с. 21]. Фізична економія – це комплекс ідей, концепцій і відповідних методологічних засад, які у розвитку економіки надають пріоритет природним законам [2, с. 21]. Провідними ідеями цієї школи є уявлення про те, що додаткова вартість породжується природою як щорічне збільшення сонячної енергії, що має місце лише в хліборобстві [2, с. 30]. І відповідно, основною сферою економіки визнається сільськогосподарське виробництво. Тобто фізико-економічний погляд є фактичною антитезою до засад основних економічних вчень, що існували за часів В. І. Вернадського й не втратили свого значення до сьогодні, а саме: трудовій теорії вартості на якій ґрунтується класична і марксистська економічні думки та теорії граничної корисності напрацьованої австрійською економічною школою.

Загалом в період розробки В. І. Вернадським ноосферного бачення майбутнього світу в економічній науці переважали погляди стосовно необхідності державного регулювання ринкових відносин, що багато в чому являли собою реакцію на негативні наслідки дії сил стихійного

ринку – концентрацію капіталу та зростання майнової нерівності в суспільстві між меншістю його найбагатших членів і основною масою громадян. Вказані наслідки призвели до потужних соціальних потрясінь в першій чверті минулого століття, що породили російську комуністичну диктатуру, яка будувалась на всезагальному одержавлені. Натомість у вільних демократичних країнах розвинулась кейнсіанська економічна школа, що розробляла питання макроекономічного регулювання ринкової економіки. Завдяки теоретичним здобуткам названої школи в практичній діяльності в провідних західних країнах було сформовано модель соціальної ринкової економіки та вдалося досягти найвищого в історії людства рівня суспільного добробуту.

Проте цілий ряд об'єктивних та суб'єктивних обставин призвели до втрати дієвості кейнсіанських економічних механізмів на зміну яким поступово почали повертатися монетаристські підходи щодо мінімально обмеженого державним регулюванням розвитку ринкової економіки. Теоретичне підґрунтя цьому повороту світової економічної думки надала передусім чиказька економічна школа [3, с. 213–214, 215–216]. Перехід економіки провідних економік провідних країн світу багато в чому дозволив їм виграти протистояння з ворожим їм угрупованнями країн з одержавленою жорстко централізованою економікою. Але разом із тим все більш наочно почало виявлятися розшарування в доходах і рівні життя між різними верствами населення як наслідок дії вільних ринкових сил, що його неможливо уникнути. Особливо гостро це знаходить вияв на глобальному рівні між найбільш економічно розвиненими країнами Заходу та всім іншим світом. Наявність зазначеної нерівності стало однією з причин чому виступаючи з претензією на лідерство в незахідному світі РФ, а також КНР наважились на анти-західну конфронтацію, найгострішим проявом якої нині є російське військове вторгнення в Україну. Та найбільш далекосяжні негативні наслідки матиме деградація довкілля під дією антропогенних викидів техногенного діоксиду вуглецю, що спричиняє відносно швидкі кліматичні зміни і передусім глобальне потепління. Серед його найсуттєвіших наслідків розглядається затоплення узбережжя та відтак зменшення площі суходолу внаслідок танення існуючих на планеті льодовиків з наступним підвищенням рівня Світового океану. Надалі зміни в родючості рослин, втрата нерухомості на узбережжях, де проживає значна частина людства, з наступною появою значних мас кліматичних мігрантів з постраждалих регіонів, а також зростання безробіття та дезорганізація економічного життя в цілому – це ключові економічні наслідки наявних на сьогодні екологічних загроз [4, с. 332–334, 387–388].

Для запобігання розвитку вказаних негативних подій в рамках реалізації засад сталого розвитку пропонуються цілий ряд заходів перш за все маючих техніко-технологічний характер – таких як, наприклад, уведення на заміну нині домінуючих двигунів внутрішнього згорання на вуглеводневому палеві на менш шкідливі для довкілля електричні чи водневі. Однак щодо інституційні економічні форми передбачається залишити без змін, мова лише йдеться про необхідність створення відповідних ринків під нові більш екологічно нейтральні технології. Проте, як видається, сутність ринкових механізмів є такою, що спрямовується на безмежне збільшення виробництва та споживання, а отже, існуюча на сьогодні ситуація буде зберігатись аж до настання нової природно-кліматичної епохи, що нарешті зумовить трансформацію моделі господарювання і у виробленні якої важливе місце мають посісти економічні та загальнонаукові ідеї В. І. Вернадського.

Водночас вже сьогодні природно-кліматичні зміни відображають обґрунтовану В. І. Вернадським взаємозалежність людської цивілізації та природи і це слугує підставою для подальшого розвитку економічної теорії, у тому числі й беручи до уваги його економічні погляди. Так, в них можливо углядіти деякі невідповідні нинішнім реаліям аспекти і передовсім орієнтація на природні ресурси як базу економічного розвитку, оскільки нині вже набуло широкої апробації наукова концепція щодо так званого «ресурсного прокляття». Останнє полягає у тому, що наявність в певній країні значних запасів природних ресурсів забезпечує її владні верстви величезними прибутками від їх продажу, незалежно від потужності та успішності функціонування національної економіки, а отже влада не відчуває необхідності виявляти активність в підтриманні економічного розвитку своєї країни на засадах прогресивного технологічного розвитку [5, с. 29]. Адже саме на шляхах освоєння найновіших технологій, що потребують високоосвіченого та висококваліфікованого персоналу можливо досягти конкурентоздатності національної економіки на глобальному рівні.

Але, разом із тим, в ідеях В. І. Вернадського наявні теоретичні підстави для обґрунтування економічного розвитку саме на засадах новітнього, побудованого на застосуванні знань як основного ресурсу, інформаційного суспільства, беручи до уваги притаманне вченню про ноосферу акцентування на провідній ролі людського розуму та інтелекту.

Список використаних джерел:

1. Воробйова Л.В. Володимир Вернадський і фізична економія : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 173 с.

2. Фізіократична доктрина розвитку бухгалтерського обліку : монографія / В. М. Жук, Б. В. Мельничук, С. М. Остапчук та ін. ; за ред. В. М. Жука. Київ : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2015. 234 с.

3. Stedman Jones D. Masters of the Universe. Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2012. 440 p.

4. Сміл В. Енергія та історія цивілізації / пер. з англ. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 400 с.

5. Как избежать ресурсного проклятия / под ред. М. Хамфриса, Д. Сакса и Д. Стиглица с предисловием Д. Сороса ; пер. с англ. Москва : Издательство Института Гайдара, 2011. 464 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-15>

Бевз Т. А.,

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу теорії
та історії політичної науки*

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ТЕМА «ВІЙНИ» У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО

За широтою наукового кругозору і різноманітністю наукових відкриттів Володимир Вернадський стоїть особіно серед інших великих дослідників нашого часу. Універсальний розум, енциклопедичні – природничі і гуманітарні – знання та інтереси, особлива увага до всієї історії досягнень людського духу, незвичайна різнобічність власних відкриттів і цілісний підхід до світу були домінантними у житті Володимира Вернадського. Воістину не було і немає вченого, який міг би настільки довгі роки продовжувати так глибоко розробляти численні наукові проблеми, пов’язані з різним наукам.

У рік його 160-річчя із дня народження Президент України Володимир Зеленський сказав про видатного українського вченого Володимира Вернадського як про людину, «якій довелося жити в дуже складний час, але яка попри все вірила в Україну, обирала Україну й допомагала Україні» [1]. За його довге життя він пережив три

революції і дві світові війни та був безпосереднім учасником революційних подій. Категорії «війна» і «революція» надзвичайно тісно пов'язані з життям та науковою діяльністю В. Вернадського.

Вченого вкрай хвилювала проблема війни і миру. Переймаючись нею, він занотовував: «необхідне детальне знання історії мого рідного племені Українського, що дасть мені змогу... викласти вплив війни... і хоч би якоюсь мірою допомогти припиненню цього регресивного явища» [2, с. 33]. Для вирішення цього болючого питання Володимир Вернадський упродовж усього життя доклав чимало зусиль, залишаючись наймиролюбнішою людиною, ніколи не складав власної зброї, якою для нього слугували розум, власні переконання, турбота про майбутнє людства. Розмірковуючи з приводу поразки у воєнних діях 1905 р., він доходить висновку, що винні не армія і флот, а застаріла державна система: «результат боротьби став очевидним після перших сутичок більше ніж рік тому. І з того часу з вражаючим фаталізмом, нічому не навчившись і нічого не змінивши, бюрократія вперто й невідступно йшла тим самим шляхом, очікуючи дива – зміни воєнного «щастя», не розуміючи, що проти цих застарілих елементів боротьби давнього минулого – XVIII століття – противник виступає у всеозброєнні науки і знання, з піднесенням думки всього народу – цими елементами будь-якої перемоги XX століття!» [2, с. 33]. У зв'язку з цим, Володимир Вернадський підкреслював: «влада не може залишатися у руках купки безвідповідальних чиновників, ...які вирішують долю всього російського народу, всієї Росії шляхами і заходами, нікому не відомими» [2, с. 34]. Пройшло понад сто років, але нічого не змінилося.

Володимир Вернадський увесь свій час приділяв науковій роботі. У міжвоєнний період було опубліковано велику кількість його наукових праць, зроблено ним чимало наукових відкриттів. У 1945 р. вийшла друком знакова праця «Наукова думка як планетарне явище», у якій вчений проаналізував велику кількість ідей, теорій, явищ, в тому числі революції і війни. Оцінюючи Першу Світову війну, Володимир Вернадський через двадцятиліття після її завершення назвав її одним «з найбільших виявів варварства людства», а також прогнозував, що «ми стоїмо нині перед небезпекою нової – ще більш варварської і ще бездумнішої війни». Звідси стають зрозумілими і неминучими страхи і побоювання насильницького краху, які охопили широкі кола мислячих людей у той час.

Аналізуючи події двадцятилітньої давності Володимир Вернадський констатував, що державні сили після припинення Першої Світової війни, виявилися не на висоті, і тому суспільство переживало наслідки нестабільного становища останніх 20 років, пов'язані з глибоким

моральним переломом – наслідком світового побоїща, безглуздої загибелі упродовж чотирьох років більше десятка мільйонів людей і незліченних втрат народної праці [3, с. 124]. Він зазначав, що не лише фактично, а й ідеологічно способом війни є знищення не лише озброєних її учасників, але й мирного населення, у тому числі старих людей і дітей» [3, с. 124–125].

Характеризуючи війну, Володимир Вернадський однозначно і безапеляційно стверджував: «війна, пов'язана зі знищенням населення, із застосуванням різних засобів для цього, визнається державно правильною, як це було ще до появи християнства, коли засоби нищення і руйнування були дуже слабкими порівняно із сучасною їхньою потужністю, яка теоретично уявляється нам майже безмежною» [3, с. 125]. Водночас вчений доводить, що «у XIX ст. і особливо сильно у XX ст., після варварської війни 1914–1918 рр., докорінно змінилася релігійна і філософська структура всього людства і створилася міцна основа для єдиної вселенської науки, що охоплює все людство і дає йому наукову єдність» [3, с.158]. Тобто війна мала безпосередній вплив на розвиток науки. Зокрема, вчений констатував, що війна 1914–1918 рр. та її наслідки – зростання фашистських і соціалістичних настроїв і виявлень – викликали найглибші переживання і в середовищі учених. Він зазначав, що ще більший вплив, можливо, викликало захоплення всього людства в єдине ціле, яке давно вже підготовлялося і завершилося після цієї війни, яке завдяки успіхам науки проявлялося у культурному обміні небувалого раніше ступеня і темпу. Війна мала дуже глибокі наслідки, що неминуче відбилися на становищі науки [3, с. 168]. Одним з них було, на переконання вченого, глибоке моральне переживання світового наукового середовища, пов'язане з жахами і жорстокостями величезного злочину, в якому учені активно брали участь. Дуже багато вчених, які брали в ньому участь, усвідомили його як злочин. Крім того, Володимир Вернадський звертав увагу на те, що «моральний тиск національного і державного патріотизму, який довів до цього, в багатьох учених ослаб, і моральна сторона, яка неминуче вийшла наперед в науковій роботі, моральний бік роботи вченого як вільної особистості в соціальному середовищі, його моральна відповідальність за неї, постав перед ним. Уперше, як побутове явище» [3, с. 168].

Разом з тим, вчений констатував: «Війна 1914–1918 рр. різко ослабила міжнародні організації наукових працівників, які створювалися в XIX–XX ст. У багатьох випадках вони й досі до кінця не відновилися як міжнародні (у формі міждержавних). Глибока ворожнеча між фашизмом і демократизмом – соціалізмом в нинішньому історичному моменті, і різке загострення державних інтересів,

які – в кількох країнах – розраховують на силу, зрештою на нову війну для отримання кращих умов існування свого населення (в їх числі такі країни, як Німеччина, Італія, Японія – потужні центри наукової роботи, багаті на організований науковий потенціал), не дають можливості чекати тут швидкого серйозного покращання» [3, с. 170–171].

Задовго до Другої Світової війни Володимир Вернадський попереджав про можливість використання атомної енергії для військових цілей і писав про велику відповідальність учених перед суспільством. Він застерігав людство від небезпеки самовинищення. У ті роки навіть фізики не вірили серйозно в створення атомної зброї.

В останній своїй опублікованій праці «Кілька слів про ноосферу» (1944 р.) Володимир Вернадський визначив кілька умов, які необхідні для настання ноосфери. По-перше, людство має бути єдиним в інформаційному відношенні. По-друге, оскільки ноосфера – явище всепланетне, людство повинне прийти до повної рівності рас, народів, незалежно від кольору шкіри. По-третє, ноосфера не може бути збудована до припинення війн між народами світу. Наукові досягнення в небачених раніш масштабах використовуватимуться в військовій справі. Володимир Вернадський закликав вчених і всіх людей зберегти людство від самознищення. Покласти край майбутнім війнам. Отже, четвертою передумовою ноосфери є виключення війни з життя суспільства. Ноосфера, з погляду Володимира Вернадського, несумісна з антропогенною деградацією. Вона припускає розумне ставлення до природи, подолання воєн і мирний розвиток людства, які об'єдналися для вирішення поставлених перед ним завдань.

Володимир Вернадський мріяв про світ без війни. Світ без війни був важливим для його наукової і громадської діяльності. Вчений був переконаний, що війна – головне гальмо розвитку біосфери і вважав, що завдання знищення воєн вперше в наші дні стає реальним, мотивуючи тим, що в ноосфері не може бути воєн – масових вбивств, і повинні бути створені інші, більш відповідальні розуму, способи вирішення непорозумінь.

Ще у 1905 р. Володимир Вернадський писав, як виявилось надзвичайно прогностично, адже його подаремно називають «фундатором української науки, який бачив через століття»: «ми живемо в особливий час. Він важкий і суворий, викликає безліч жертв і страждань. Попереду вимальовуються і повільно насуваються, можливо, ще більш грізні і страшні події. Однак, це не є часом відчаю, не є часом загибелі. Рідна країна не розкладається і не розпадається. Вона піднімається важко і повільно до кращого майбутнього. У ній прокидаються живі сили, прокидається приспана, свідомо думка, формується воля. Ми переживаємо історичний момент, який

не повторюється в історії народу. Ми стоїмо на світанку нового життя. Як не важко нам, майбутні покоління будуть нам заздрити ...» [4].

Список використаних джерел:

1. Зараз час, коли всі історичні складнощі для України можемо перемогти, якщо будемо берегти нашу єдність – звернення Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zaraz-chas-koli-vsi-istorichni-skladnoshi-dlya-ukrayini-mozh-81581>

2. Страницы автобиографии В. И. Вернадского. М. : Наука, 1981. 349 с.

3. Вернадський В. Наукова думка як планетарне явище. *Вернадський В. І. Вибрані твори*. Київ: Наукова думка, 2005. 302 с.

4. Вернадський В. Ближайшие задачи академической жизни. *Право*. 1905. 19 июня.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-16>

Бойченко Т. О.,

аспірант кафедри філософії та історії

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНИЙ ВИМІР АНТРОПОКОСМІЗМУ С. ПОДОЛИНСЬКОГО І В. ВЕРНАДСЬКОГО

Бачення діяльності, як онтологічної умови існування людства, характерне для антропокосмізму С. Подолинського і В. Вернадського. Антропокосмізм стверджував, що все що створено людиною є людським космосом, а діяльність є інструментом побудови світу людини, завдяки якому людина добудовує світ і реалізує себе в ньому. Український вчений С. Подолинський досліджував виробництво енергії в різних системах. Його основний висновок полягав у тому, що загальна продуктивність підвищується, якщо природна енергія з'єднана з людською працею.

Філософія С. Подолинського ґрунтувалася на ідеї перетворення діяльністю людини сонячної енергії. Людина не створює ні матерію, ні енергію. Матерія представлена землею, а енергія надходить від сонця. Завдяки науці земля може акумулювати в десятки разів більше енергії, ніж без наукової діяльності.

С. Подолинський стверджував, що згідно принципу ентропії, загальна кількість енергії, яку отримує земна поверхня від сонця, має тенденцію убувати. Завдяки людській діяльності кількість енергії, акумульованої на поверхні землі, має тенденцію зростати, «... зростання це відбувається під впливом праці людини і домашніх тварин» [2, с. 156]. Головна мета господарства – збільшення кількості енергії, акумульованої на землі, а не тільки просте перетворення енергії, яка вже на землі накопичена.

С. Подолинський розглядав науку як космічний феномен, який здатний збільшити світовий обсяг енергії. Наука представлена у С. Подолинського, як виробництво за допомогою праці енергії. Наука по суті космічна сила, яка акумулює розсіяну енергію в просторі. Умови, в яких існує людство, істотно залежать від величини і якості його діяльності. Всякий раз, коли продуктивність діяльності людини зменшується, суспільство впадає в злиденність, що може викликати скорочення населення. Всякий раз, коли продуктивність господарської діяльності людини зростає, спостерігається зростання добробуту, що дозволяє населенню збільшуватися, «... тільки після начала землеробства, т.б. після перетворення більшої частини механічної роботи в корисну працю зі збільшення кількості енергії, що обертається на Землі, починається швидке розмноження населення» [2, с. 109].

С. Подолинський, розглядав господарство з погляду енергетичного метаболізму, як основи для відтворення соціальної системи. Об'єднавши трудову теорію вартості з енергетичною теорією вартості, він в такий спосіб скорегував економізм у напрямку його екологізації, здійснив перехід від економізму до енвіронменталізму, як загальному напрямку екологічної свідомості. Він не включав сонячну енергію в загальну енергію, оскільки [3, с. 40] вважав, що сонячна енергія – вільний дар природи. Можливості суспільства зростають, якщо діяльність сприяє накопиченню енергії в матерії. Не кожна діяльність сприяє цьому. Тільки продуктивна діяльність гарантує збереження енергії. Непродуктивна діяльність, призводить до розсіювання накопиченої сонячної енергії. До таких форм непродуктивної діяльності належить палеоліт і мезоліт. Вони не ґрунтуються на акумуляції сонячної енергії за допомогою відтворення, а засновані на використанні сил, накопичених попереднім розвитком життя на землі. Первісна людина, займаючись збиральництвом, полюванням і рибальством робить лише те, що витрачає енергію сонця, накопичену на землі, «... вони тільки змінюють напрямки обміну енергії на земній поверхні, але не збільшують його кількісно» [2, с. 118].

З точки зору представників антропокосмізму, людина розглядалася не тільки як окремих індивід, але, як правило, в якості всього людства.

Тому, говорячи про людину, С. Подолинський має на увазі все людство в цілому. С. Подолинський один з перших розглянув діяльність з точки зору всього людства, представив її взаємозв'язок з навколишнім середовищем. Сонячна енергія стає первинною продуктивною силою, яку споживає та відтворює людський організм. Людина і природа, виробляючи космічний ресурс (енергію) стають однією сутністю. Розкол між людиною і природою усувається, оскільки діяльність об'єднується з біологічним процесом людського організму. Синтез енергії землі і сонця, набуває трансцендентного, поза земного характеру. Воно переміщується в космічний простір і ґрунтується виключно на сонячній енергії і діяльності. Це проєкт майбутнього людського існування в космічних умовах, радикальний меліоризм, який наголошує на виробництві органічного життя з неорганічної природи.

Тим самим, наголошується на значенні людської діяльності в процесах еволюції природи, у взаєминах людини і природи, показується процес створення людиною своєрідного середовища, відмінного від природного, яке можна назвати антропосферою. Основною відмінністю пристосування до середовища людини від тварин, є те, що адаптація до мінливих умов навколишнього середовища, характерна для тварин, замінюється активністю людини, яка прагне змінити навколишнє середовище у відповідності зі своїми цілями. Меліоризм полягає в перетворюючому, а не адаптивному (на відміну від тварини) характері відношення людини до природи. Наука фактично виступає технологічною осначеністю індивіда, механізмом адаптації індивіда до умов соціальності. Людина стає космічним фактором, що перетворює природу.

В. Вернадський визначав майбутнє людства як ноосферу, під ноосферою слід розуміти планетарний і космічний простір, який перетворюється і керується людською діяльністю. Термін ноосфера був вперше введений французьким філософом Е. Леруа, який розумів ноосферу, як сферу раціональної людської діяльності. Людина розглядається, як етап в природній еволюції, як природна істота, яка виникла в результаті дії природних сил і факторів. В. Вернадський також розробив вчення про біосферу, в якій людська діяльність виступає як геологічний фактор глобального масштабу. Він порівняв вплив людини на природу з природними геологічними процесами, який має тенденцію до набуття глобальних масштабів.

Еволюція людства йде від біосфери до ноосфери. «За останні тисячоліття спостерігається інтенсивне зростання впливу однієї видової живої речовини на зміну біосфери – цивілізованого людства. Під впливом наукової думки і людської праці біосфера переходить у новий стан – у ноосферу. На наших очах біосфера різко змінюється. І навряд

чи можна сумніватися в тому, що її перебудова, яка виявляється таким чином через організовану людську працю, є не випадковим явищем» [1, с. 107]. Можна навіть говорити про вихід людства з біосфери в ноосферу – сукупність трудових дій, яка виробляє і виробляла людство впродовж історії, і простір на земній поверхні і у навколоземному оточенні, де проявляється і продовжує проявлятися вплив цих дій. Людина і космос представляють собою єдину систему, в якій діяльність виконує системотворчу роль, здійснюючи функцію соціокультурної еволюції. В. Вернадський здійснив наукове обґрунтування якісних змін відносин суспільства і природи під впливом людської діяльності.

Погляд на діяльність, як умову суспільного буття людини, аналізує більш глибокий шар реальності. До цього глибинного причинного шару, який визначає зміст умов суспільного буття людини, належить надприродна сфера (трансцендентність) і сфера природи (біосфера). Ці сфери є предметом детального дослідження антропокосмізму, який ґрунтується на ідеї активної еволюції.

Найважливіша особливість концепції В. Вернадського є поєднання природознавства і філософії. Ці два підходи визначали людство як найважливішу ланку в конструкції того буття, що оточує саме людство і утворює космос. Вони представляли собою різновид соціально активної онтології. Суть якої полягала в тому, що змістом діяльності є об'єктивна деміургічна функція з перетворення природи.

В концепціях активної еволюції світу через перетворення природи, закладене широке розуміння людини як творця, який володіє творчою здатністю перетворення реальності, включаючи навколишнє середовище і природу самої людини.

Діяльнісно-творчий характер людства виражається, перш за все в усвідомленні необхідності активної еволюції, тобто конструктивного втручання людей у природне середовище для створення належних умов суспільного буття людини. Завдяки діяльності людина об'єктивує себе, створюючи умови свого буття, таким чином, діяльність набуває універсального або космічного масштабу. Діяльність – це спільне виробництво світу, в якому бере участь кожна людина. В цьому аспекті, важливу роль відіграє філософське осмислення діяльності і науки в контексті буття С. Подолинського і В. Вернадського. Виокремлюючи в якості головного цей напрямок наукового пошуку, ми звертаємо увагу і на необхідність подальшого формування цілісної концепції, в центрі якої має бути людина і її буття.

Список використаних джерел:

1. Вернадський В. І. Наукова думка як планетне явище. *Вернадський В. І. Вибрані праці*. К : Наукова думка, 2005. С. 100–265.
2. Подолінский С. Труд. Луцьк, 2004. С. 160 с.
3. Transforming power: energy, environment, and society in conflict / J. Byrne, N. Toly, L. Glover. New Brunswick, NJ, USA : Rutgers-The State University, 2009. 275 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-17>

Гайворонюк Н. В.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук
та економічної безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

СВІТОГЛЯДНІ ОСНОВИ СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ВЧЕННЯ ПРО НООСФЕРУ В. ВЕРНАДСЬКОГО

Вчення про ноосферу В. Вернадського широко відоме і має чимало різних інтерпретацій: від повного заперечення до дедалі глибшого використання наукового потенціалу, що міститься в ньому. З одного боку, воно піддається критиці за утопічність і не доведеність фактами, а з другого, продовжує активно розвиватись і знаходити послідовників.

Для сучасного українського суспільства, як і кожного українця, вчення про ноосферу важливе з точки зору наближення як індивідуальної, так і суспільної свідомості до рівня європейської цивілізаційної ідентичності, яке відбувається різними шляхами. Один тих шляхів – вивчення доробку видатного представника української науки академіка В. Вернадського, що вчить людину вільно мислити у контексті цілісного буття, що об'єднує всіх.

З точки зору філософської рефлексії вчення про ноосферу засвідчує його близькість до європейської традиції. В поглядах В. Вернадського філософи знаходять ознаки спільності з об'єктивним ідеалізмом німецького мислителя XIX століття Гегеля. Зокрема, те, що в системі Гегеля виражається категоріями «Абсолютна Ідея» і «природа», В. І. Вернадський поєднує в концепті «геологічна сила», а гегелівський Абсолютний Дух співвідноситься з ноосферою. Крім того, у В. Вернадського можна також знайти кореляції з ідеями пізнього

М. Шелера, який говорить про можливість глибинної духовної трансформації буття людини» [1, с. 73].

Сучасна концепція, запропонована українськими філософами С. Пирожковим і Н. Хамітовим, обґрунтовує ідею перспективного розвитку і втілення потенціалу вчення про ноосферу в цивілізаційному проекті під назвою «ноосферна цивілізація», який в свою чергу, є частиною творення проекту цивілізаційної суб'єктності України.

Що таке ноосферна цивілізація і наскільки реалістичним є її втілення в життя? Ноосферна цивілізація в своїй основі спирається на ідеї В. Вернадського. Але виходить з того, що за рахунок трансформації змісту поняття ноосфери і набуття нею нової якості, вона постає не лише як «мисляча оболонка» Землі, а як втілення ідеї розвитку самої людини.

Ноосферну цивілізацію автори концепції визначають як нову якість діяльності та життя людства у взаєминах з природою, а також – у запровадженні інновацій в різних сферах, зокрема, гуманістичній, науковій, духовно-культурній і технологічних, а також усвідомлення необхідності консолідації зусиль з метою подолання глобальних проблем і війн в ім'я гідного розвитку й самореалізації людини [2, с. 246].

Антропологізм концепту цивілізаційної ноосфери розкривається через фокусування на людині, яка сама стала продуктом її(ноосфери) діяльності. Адже, вийшовши за рамки природи, людина розширила межі взаємодії з світом. Змінилась сама, змінила власну природу і зуміла перебудувати світ навколо себе. Згідно духу вчення В. Вернадського ноосфера створила і продовжує створювати нову якість людського світу.

Філософським світоглядом, який обґрунтовує процеси набуття змін в контексті розвитку поглядів В. Вернадського, автори концепції ноосферної цивілізації називають метаантропологію, що окреслює нові межі і виміри людського буття, умови комунікації в цих вимірах і архетипові основи цивілізації та культури (Н. Хамітов).

В рамках такого дискурсу метаграницне буття є новою якістю екзистенціально-особистісного виміру людського буття, в якому стає можливим розв'язання колізій інших вимірів, проте це розв'язання не є кінцевим та завершеним, воно може розриватися новими колізіями й набувати граничності [2].

Отже, спираючись на антропологічне розуміння ноосфери «як певного еволюційного стану людського буття» концепт ноосферної цивілізації пропонує такий філософський світогляд, який відповідатиме змінам, що відбуватимуться зі світом і з людиною. Його використання як методології розвитку потенціалу людини, нації, людства від

буденних до вищих життєвих і духовно-моральних проявів, застосовується для осмислення цивілізаційного проекту України [2]. Втілення такого проекту на основі використання цивілізаційного потенціалу українства [3], самореалізація українства як самостійного суб'єкта історичного процесу не заперечувала б світоглядним переконанням видатного вченого, який чимало зробив для розвитку української науки. Усвідомлення цього факту є важливим поступом в розвитку наукових ідей В. Вернадського.

Список використаних джерел:

1. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Ноосферна цивілізація: від потенцій до нової реальності. *Вісник НАН України*. 2018. № 2. С. 71–82. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/132173/13-PyrozHKov.pdf?sequence=1>
2. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ : Наукова думка, 2020. 255 с.
3. Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді : монографія. 2-ге вид., доповн. ; наук. ред. М. І. Обушний ; відп. ред. І. М. Грабовська. Київ : Міленіум, 2019. 416 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-18>

Глушенок Н. М.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного транспортного університету
м. Київ, Україна*

З ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ:

ЛИСТУВАННЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З М. І. УСАНОВИЧЕМ

Загальний обсяг творчої спадщини В. І. Вернадського, в тому числі наукові праці, публіцистичні статті, щоденникові і автобіографічні записи величезний. Окремим рядком в цьому переліку визначено місце листування (приватного та офіційного), саме воно, часто дає інформацію, яку неможливо отримати з інших джерел. Через листи можна зрозуміти як змінюються наукові, політичні, громадські погляди вченого, як він вболіває за науку та її майбутнє. Епістолярна спадщина

дає можливість прослідкувати, що саме у той або інший період автор писав про себе, про інших, що він вважав особливо важливим.

Саме над виявленням, археографічним опрацюванням і публікацією епістолярної спадщини академіка В. І. Вернадського протягом останнього десятиріччя працює Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ця робота полягає у комплексному підході, намаганні максимально можливо повно виявити, максимально глибоко прокоментувати епістолярні джерела, що пов'язують В. І. Вернадського з Україною [1].

Предметом даного розгляду є епістолярний діалог В. І. Вернадського з вченим-хіміком, професором, академіком АН Казахської РСР Михайлом Іллічем Усановичем (1894–1981), представлений листами 1919–1943 рр. Зокрема, один лист В. І. Вернадського до М. І. Усановича та п'ять листів, адресованих М. І. Усановичем В. І. Вернадському. Ці листи опубліковані у вищезгаданій праці.

Народився Михайло Усанович 16 червня 1894 року у місті Житомирі, освіту здобував у Першій житомирській чоловічій гімназії (нині тут фізико-математичний факультет Житомирського університету ім. Івана Франка) і в Київському університеті на природничому відділенні фізико-математичного факультету [2, с. 170].

Працював у галузі фізичної хімії і вперше у світі сформулював сучасну теорію кислот і основ. Був співробітником Київського політехнічного інституту (1924–1929), професором Томського (1930–1934), Середньоазійського (1935–1944) університетів, завідувачем кафедри Казахського університету (1944–1981).

Листування вчених, як своєрідна наукова лабораторія, відображає зародження нових наукових ідей, розвиток і втілення їх у наукових працях. Перебуваючи в постійному науковому пошуку, М. І. Усанович у листах консультується та прислухається до порад В. І. Вернадського. Наприклад, у листі від 1 січня 1919 р. він пише: «...то, что Вы мне указали, я выполнил: листья бука и клена, а также кора акации мною собраны, план анализа составлен...» [1, с. 390].

Становлять беззаперечний науковий інтерес роздуми М. І. Усановича про методологію своєї наукової діяльності. Так, у листі від 31 травня 1938 р. він пише: «Осенью 1919 г., расставаясь с Вами при довольно исключительных обстоятельствах, я получил от Вас указания и советы, с тех пор для меня памятные. Вы сказали мне тогда, что мне следует не давать воли моим общенаучным гносеологическим интересам в ущерб конкретной экспериментальной работе...». Вчений вкотре наголошує на важливості для нього порад В. І. Вернадського: «Рукопись... является результатом пятнадцатилетнего экспериментального труда и, следовательно, выполнения Ваших, Владимир

Иванович, предостережений и указаний » [1, с. 391]. А у листі від 20 січня 1939 р. М. І. Усанович зазначає: «Я перечитал и Вашу книгу, о которой Вы упоминаете в письме («земные силикаты...»), и «Очерки геохимии» и нашел там очень много чрезвычайно важных для моей работы положений» [1, с. 392].

В контексті листування В. І. Вернадський приділяє значну увагу коментуванню праць М. І. Усановича і формулює свої погляди з приводу наукових ідей вченого. Наприклад, у листі В. І. Вернадського М. І. Усановичу від 24 жовтня 1938 р. зазначається: «...я хотел внимательно прочесть и продумать Вашу статью...Мне кажется, Вы правы в том, что по существу возвращаетесь, вернее, от них исходите от работ первой половины XIX столетия» [1, с. 390].

В контексті епістолярного діалогу вчених обговорюється також ряд питань, що стосуються особистих взаємин, які, судячи з текстів, були досить теплими. Так, М. І. Усанович ділиться переживаннями про здоров'я членів своєї сім'ї. У листі від 4 травня 1919 р. пише «То, что я застал здесь, соответствует моим худшим предположениям: отец мой парализован уже почти два месяца; у него не действуют правая рука и нога и, кроме того, сильно расстроена речь... » [1, с. 390].

В свою чергу В. І. Вернадський ділиться турботами про здоров'я – своїм та дружини в уже зазначеному листі: «... В это время я был болен, был в Узком, куда мы переехали после болезни моей жены и моей. В Узком мы оба поправились. У меня болезнь сердца и желчного пузыря и я три раза заболел в Узком...» [1, с. 388].

Слід зазначити, що в особистих взаєминах Вернадського з колегами переважала установка на дружній стиль спілкування. Академік постійно прагнув бути в курсі того, як живе співрозмовник, що його хвилює. У листі від 24 жовтня 1938 р. В. І. Вернадський цікавиться сімейним життям М. І. Усановича: «... Я бы очень был рад знать о Вашей семейной жизни, есть ли у Вас дети?» [1, с. 390]. На що М. І. Усанович відповідає (лист від 20 січня 1939 р.): «...У меня одна дочь, которой скоро исполнится 20 лет; мне кажется, что она еще ребенок... Дочь моя – художница; мы с ней большие друзья» [1, с. 393].

Отже, важливість листування В. І. Вернадського та М. І. Усановича визначається не так в кількісному відношенні як за змістом. Інформація, яка міститься в досліджуваних листах, висвітлює питання наукової діяльності вчених: окремі моменти спільної дослідницької роботи, пов'язаної з написанням наукових статей і книг, результатів досліджень. Також в контексті епістолярного діалогу висвітлюються події їхнього особистого життя. Вище перераховане обумовлює безсумнівний інтерес до листування вчених.

Список використаних джерел:

1. В. І. Вернадський і Україна: з листування. Кн. 2: К–Я. Офіційне. Родинне. [Електронне видання] / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Інст архівознавства ; авт. та упоряд. : С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко [та ін.] ; редкол. : А. Г. Загородній (голова), О. С. Онищенко (заст. голови) [та ін.]. Текст і граф. дані. Київ, 2019. 1040 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002193>

2. Історія хімії : навчальний посібник / О. М. Камінський, Р. О. Денисюк, О. У. Кондратенко, М. В. Чайка, О. С. Євдоченко, О. Ю. Авдєєва. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 197 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-19>

Гнатюк Я. С.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ФІЛОСОФІЯ НООСФЕРИ І ЛОГІКА КУЛЬТУРИ ІСТОРИЧНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

Фундатором філософської теорії ноосфери вважається В. Вернадський, який започаткував її на зламі 20–30 років ХХ ст. У цій філософській теорії ноосферою називається стан речей світу людини, коли науковий розум людства і практична діяльність людини перетворюються на планетарну силу, яка за своїм креативним потенціалом збігається із силами природи [див.: 1, с. 337]. Вона набуває статусу еволюції, яка керована раціональним розумом науки і техніки. Позитивна версія філософії ноосфери обстоює розуміння ноосфери як стану гармонії у взаєминах між людьми, стосунках людей з природою і загалом у самій природі. Негативна ж версія філософії ноосфери звертає увагу не на гармонію, а на глобальні проблеми людства, які спричинені людською діяльністю. Тож позитивна версія цієї філософії виявляється романтичною ілюзією, її ж негативна версія має реалістичний зміст [див.: 1, с. 337–338]. Філософію ноосфери можна вважати думкою, яка постала в епоху розвитку ноосфери.

Їй передувала епоха існування світу без спостерігача та дівця. Такий стан речей світу описує антропний принцип сучасної космології, що був уперше запропонований у 1973 році фахівцем з теорії гравітації Б. Картером. За цим принципом, у Всесвіті існують певні співвідношення фізичних параметрів, що припускають можливість виникнення такої розумної істоти, як людина унаслідок еволюції матерії. Тож цей принцип можна вважати різновидом телеології Аристотеля як вчення про доцільність і цілі речей, яка модернізована християнським віровченням. У такому контексті він означає, що поява людини була метою її Творця. Слабкий антропний принцип стверджує, що розумне життя у Всесвіті можливе лише там, де фізичні величини приймають певні значення. Сильний же антропний принцип наголошує, що облаштування Всесвіту та його властивості сприяють розвитку розумного життя та передбачають появу людини-спостерігача, яка привносить Всесвіт у буття. Водночас поява спостерігача супроводжується появою дівця – творця ноосфери та її філософії. У такій перспективі ноосфера постає не тільки сферою природничо-наукового й інструментально-технічного розуму, а й сферою гуманітарно-комунікативного розуму. Усередині гуманітарно-комунікативного розуму як багатосуб'єктного гуманітарно-наукового розуму постійно триває комунікація між численними культурами гуманітарного розуму. Зазвичай вона відбувається у режимі конфлікту. Тож філософія як специфічна культура гуманітарно-наукового розуму виконує функцію організації дискурсивної платформи для налагодження і проведення міжкультурної комунікації між іншими специфічними культурами гуманітарно-наукового розуму. Гуманітарно-комунікативний розум задає логіку культури історичної гуманітаристики як логіку комунікації історичних логік і методологію міжкультурної комунікації. Логіка комунікації історичних логік і методологія міжкультурної комунікації слугують складниками логіко-методологічного комплексу й основою логіко-методологічної комунікації [див.: 2, с. 5]. Вони також входять до складу культурно-предикативного аналізу історико-гуманітарної нарації. Культурно-предикативний аналіз історико-гуманітарної нарації можна визначити як дослідження інформаційної взаємодії між новою і відомою культурами за допомогою функтора «перетворюється на» в логіці комунікації історичних логік та між досліджуваною і дослідницькою культурами засобами методологеми «переопису специфікованим терміном» методології міжкультурної комунікації. Функтор «перетворюється на» залучений до складу методологічних засобів культурно-предикативного аналізу історико-гуманітарної нарації із теорії дефінітивно-специфікативних суджень діалектичної логіки

Г. Гегеля. У цій теорії проводиться розрізнення між дефініцією і дефінітивною специфікацією. Стверджується, що дефініція заснована на одній категорії: тотожності дефінієндума і дефінієнса, лівої і правої частини дефініції. На відміну від неї, дефінітивна специфікація побудована не на одній, а на двох категоріях: тотожності дефінієндума і дефінієнса та переходу лівої частини дефініції у її праву частину. Цей перехід постає перетворенням суб'єктного терміну дефінітивно-специфікативного судження на предикатний термін, що спричиняє зміну його значення. Відповідно методологема «перепису специфікованим терміном» перенесена до складу методологічних інструментів культурно-предикативного аналізу історико-гуманітарної нарації із концепції мови філософії як природної мови зі специфікованою семантикою, що належить історіографії філософії Р. Рорті. У Рортіанській концепції перепис постає засобом осучаснення специфікованих термінів досліджуваної культури за допомогою сучасних філософських поглядів дослідницької культури. Унаслідок цього смисли колишнього досвіду включаються у контекст сучасної культури. Вони адаптуються до рівня сучасного сприйняття і розуміння. Прикладами такого перетворення чи перепису в логіко-методологічній комунікації як паралельному і взаємозамінюваному процесі можуть бути наступні логічні й методологічні твердження, особливо актуальні у 300-річчя від дня народження Г. Сковороди, які включають його філософію у світ сучасної культури: «Сковорода перетворюється на українського філософа-досократика» або ж «Сковородинське поняття справжньої людини переписується терміном особистість». Як бачимо, філософія гуманітарної ноосфери, поряд із філософією технократичної ноосфери й філософією інструментальної ноосфери, виявляється доволі перспективним напрямом сучасних філософських досліджень.

Список використаних джерел:

1. Булатов М. В. Філософський словникКій : «Стилос», 2009.
2. Гнатюк Я. С. Комунікативний потенціал культурної прекації. Івано-Франківськ : «Лілея НВ», 2019.

Данькевич Ю. В.,
*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІСТОРИСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО У ЦИКЛІ ВИВЧЕННЯ ДОКУМЕНТОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Одне із потужних вчень Володимира Вернадського про ноосферу як новітню сферу, подальший природній розвиток якої пов'язаний із накопиченням розуму людини, вплинуло на систему новітніх поглядів щодо дефініцій «документ – комунікація». У сучасному документознавстві концепції Володимира Вернадського значно розширили загальне визначення поняття «інформація» від звичного «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді», поданого у вступних положеннях Закону України «Про інформацію», до комплексного підходу розширення понять «інформаційне суспільство» та «суспільство знань» [1].

Концепції впливу ноосфери для документальну інформацію, за слухним зауваженням Г. Швецової-Водки, уможливили її вивчення у таких підходах:

I. Комплексному як «поєднання семантичного і технічного», коли інфосфера розуміється як духовна діяльність людини, що відбувається у процесі не лише виробництва, а й обміну інформацією.

II. Значно розширило ключове поняття сучасної інформаційної діяльності, а саме: «інформаційні ресурси», що можуть бути використані «як систематизована інформація або знання, що мають цінність у певній предметній області». У подальшому, дефініція «інформаційні ресурси» отримує розвиток через електронні та «нонелектронні» документні та недокументні інформаційні ресурси. Тобто, коли здійснюється накопичення інформаційних ресурсів, наприклад, бібліотечних, із метою їхньої подальшого збереження.

III. Комунікаційна складова документознавчих дисциплін, що вивчаються у процесі підготовки рівнів бакалавр та магістр. Наприклад, для бакалаврського рівня це дисципліни «Основи теорії комунікації», «PR та інші соціально-комунікаційні технології», «Соціальні комунікації», «Ноокомунікологія» – для магістерського рівня [3, с. 8].

Важливо наголосити на розуміння науковцями та вченими визначень понять «документосфера» та «документальна пам'ять» з точки зору ноокомунікології. За Г. Швецовою-Водкою, організаційною структурою ноосфери є «документальні соціальні інститути, які розподіляються за секторами документосфери»:

- сектор пізнання – бібліографічний, бібліотечний, музейний;
- сектор комунікаційний, основою якого є усі документарні інститути;
- сектор управлінський, що складається із бібліотечних та архівних інститутів [3, с. 16].

Тобто, розширюється та накопичується фахова здатність до розуміння, вивчення, усвідомлення, сприйняття та переробки зовнішньої інформації. З огляду на це, документ, що є ключовим поняття у системі підготовки студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», отримує нове розуміння з огляду його місця у системі ноокомунікології як методологічної бази наук про документосферу. На сучасному етапі, у процесі вивчення дисципліни «Ноокомунікологія», Г. Швецова-Водка пропонує розширити межі і, окрім загальновідомих соціальної, технічної, зоологічної, біологічної, включити ще й космічну. Остання, за вченою, є ще «недостатньо вивченою» [3, с. 72]. Наприклад, В. Ільганаєва виділяє «космокомунікацію» як «надприродний, надсоціальний тип комунікації», в основі якої «лежать феномени парамедіа, у т.ч. позапочуттєвого сприйняття» [2, с. 186].

Тоді, вивчення бібліосфери, знову ж таки як ключової для студентів, розширюється у «родових сутнісних функціях», а саме: бібліотечній, бібліографічній, книговидавничій, книготоргівельній. Це. У свою чергу, впливає і на підготовку студентів ще однієї спеціальності – культурологів, які на бакалаврському рівні вивчають дисципліну «Першоджерела та бібліографістика».

Отже, подальше розуміння та ґрунтовне вивчення ідеї Володимира Вернадського про еволюцію біосфери Землі, коли найвищого свого розвитку вона досягає у момент появи Homo Sapiens, відбувається паралельно із вивчення дефініції розум (ноо). У системі інформаційної діяльності, бібліотечної та архівної справи, на чому одні із перших наголошували вчені-документознавці, саме документ стає носієм нооінформації, бібліотечний фонд – сукупністю нооса [3, с. 105].

У комплексному вивченні дисциплін документаційного комунікаційного циклу ключові ноо-поняття і надалі розвиватимуть дослідження у царині сучасних інформаційних технологій, коли користувачі одержують доступ, створюють, обробляють, передають, змінюють та зберігають інформацію. Зрештою, документаційна

інформація, у теперішньому її розумінні, пристосована і до управління нею за допомогою багатьох різних технологій і систем.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію» редакція 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 08.03.2023).
2. Ільганаєва В. Соціальні комунікації. Харків : КП «Міська типографія», 2009. 391 с.
3. Швецова-Водка Г. М. Ноокомунікологія: навчально-методичний посібник для студентів магістратури спеціальності «029» Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Київ : Кондор, 2019. 112 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-21>

Кисельов Ю. О.,

*доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри геодезії, картографії і кадастру
Уманського національного університету садівництва
м. Умань, Черкаська область, Україна*

Кисельова О. О.,

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри хімії, географії та наук про Землю
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Полтава, Україна*

ГЕОГРАФІЧНИЙ ЗМІСТ УЧЕННЯ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО БІОСФЕРУ

Всесвітньо відомий науковець і мислитель, перший президент Української академії наук Володимир Іванович Вернадський (1863–1945) був ученим-енциклопедистом. Коло його наукових інтересів, фокусуючись у галузі природознавства, було надзвичайно широким: геологія і екологія, геохімія і радіофізика, проблеми симетрії та часопростору... І це далеко не повний перелік. Проте, на нашу думку, часто необґрунтовано залишають поза сферою, в якій працював В. І. Вернадський, географію. Адже саме вона є інтегральною наукою, що досліджує земну поверхню й весь простір, у якому відбуваються процеси, що перетворюють її.

Одним із найвизначніших наукових здобутків В. І. Вернадського є розроблення ним основ учення про біосферу. Загальновідомо, що остання є одним із компонентів ландшафтної оболонки Землі, причому компонентом інтегральним, таким, що повністю або частково охоплює решту її компонентів. Взаємопроникність геосфер, яка увиразнюється завдяки живій речовині, зумовлює суть біосфери як географічного феномену. На це вказують також і головні риси її структури.

Біосфера складається з живої, біогенної та біокосної речовини. Поширення на Землі живої речовини в усьому різноманітті її форм не є хаотичним, воно залежить від низки природних чинників, що характеризуються закономірностями просторового розподілу прояву, а отже – є географічними. Зокрема, безсумнівною є залежність поширення життя на планеті від клімату – як від макрокліматичних умов, що визначають разючу відмінність органічного світу тропічних, помірних і приполярних широт, так і мікрокліматичних, які регулюють поширення вологолюбних і сухостійких рослин на невеликій території тощо. Не підлягає сумніву і вплив рельєфу на поширення організмів, зокрема таких чинників, як висота над рівнем моря, крутизна й експозиція схилів та ін. Про ґрунти взагалі годі говорити, оскільки саме вони визначають можливість існування на даній території тих чи інших видів рослин.

Поширення в ландшафтній оболонці біогенної речовини, зокрема гірських порід органічного походження, викликане природно-географічними умовами території в минулому. Хоча дослідження історії розвитку ландшафтної оболонки Землі й належить традиційно до сфери компетенції геології, все ж палеоландшафтознавчий контекст дає підстави віднести вказаний напрям також до кола інтересів географії. Власне, палеоландшафтознавство і є наукою, що розвинулася на геолого-географічному пограниччі.

Біогенні осадові гірські породи найчастіше формувалися з твердих скелетів стародавніх морських організмів. Отже, поклади таких порід виразно свідчать про те, що територію, де вони поширені, в часи, коли жили ці організми, затоплювало море. Розподіл суходолу та моря на земній поверхні є об'єктом географічного опису, а зміни цього розподілу в часі зумовлені як геологічними чинниками (злиття й розпад материків як наслідок дрейфу літосферних плит), так і географічними (коливання рівня Світового океану, викликані кліматичними флуктуаціями). Отже, породотвірне та палеогеографічне значення викопних організмів зумовлює їхню роль як носіїв географічної інформації.

Цілком незаперечним є географічне значення біокосної речовини, адже такі біокосні тіла, як атмосферне повітря та ґрунт, відіграють

ключову роль у компонентній організації та функціонуванні ландшафтної оболонки Землі. Дослідження атмосфери є змістом метеорології та кліматології, і якщо метеорологія фактично є фізикою атмосфери, то кліматологія – суто географічна наука, яка вивчає чинники формування та просторовий розподіл різних типів кліматів. Грунт, крім того, що є об'єктом самостійної фундаментальної науки – ґрунтознавства, у різних аспектах входить до об'єктно-предметної сфери біології, екології та, безумовно, географії. Географія ґрунтів, що досліджує фактори просторового розподілу різних типів ґрунтів по поверхні суходолу та ґрунтовий покрив окремих регіонів світу, є однією з провідних галузей як науки про ґрунт, так і наук про Землю як планету.

І все ж чи не найбільшою мірою географічна роль біосфери зумовлена її інтегруючим значенням у забезпеченні континуальності ландшафтної оболонки. Окреслені вище взаємозв'язок і взаємодія її компонентів, пронизаних живою речовиною, визначають риси біосфери як планетарної геосистеми.

Не отожднюючи поняття «біосфера» та «ландшафтна оболонка», ми вважаємо, що життя є лише одним із кількох важливих чинників, які визначають сучасний стан та ймовірні напрямки розвитку ландшафтної оболонки Землі. Тим більше, що, за відомим висловом В. І. Вернадського, геологічною силою, якої в історії Землі ще не існувало, стала тепер людина [1]. Згадана роль людського суспільства привела нашого видатного співвітчизника, так само як і французького вченого П. Тейяра де Шардена [2], до формулювання ідеї ноосфери – біосфери, перетвореної людською думкою.

Взаємодія геологічних, біологічних, а сьогодні – і людського чинників, визначає реальний вигляд земної поверхні, яка є загальним об'єктом географії. Тому з огляду на вищенаведене ми стверджуємо, що вчення В. І. Вернадського про біосферу має виразно географічний зміст.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва : Наука, 1988. 520 с.
2. Тейяр де Шарден П. Феномен человека: пер. с франц. Москва : Прогресс, 1965. 296 с.

Коваль А. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна

КРОВНО РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДОМ

Розглядаючи питання пов'язані з проблемою дослідження впливу української національної ідентичності на життя і творчість В. І. Вернадського, а також на використання його науково-практичної спадщини в сучасних умовах нашої держави набуває суттєве значення до міждержавних взаємовідносин. Українському суспільству треба досить виражено і толерантно підходити до такої колоритної особистості, якою є **ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир Іванович** як до людини та вченого з мировим іменем.

Серед синів українського народу однією з наймасштабніших постатей є вчений-енциклопедист, природознавець, мислитель світового рівня якій є Володимир Іванович Вернадський.

В. Вернадський здобув визнання на Всесвітньому рівні як основоположник наукових напрямів і нових наук про Землю, творець революційного вчення про біосферу, ноосферу, організатор і перший Президент Української академії наук, геніальний теоретик, який визначив магістральний шлях пізнання Всесвіту і законів розвитку цивілізації.

Авторитет ученого був незаперечним як в Російській імперії, а потім – у Радянському Союзі, де він жив та працював, так і за кордоном. Про це свідчить, зокрема, обрання його академіком Імператорської Академії наук, Академії наук України, АН СРСР, Паризької і Чехословацької академії наук, почесним членом Асоціації наук Великої Британії та багатьох авторитетних зарубіжних наукових товариств.

В «Юридичній енциклопедії» зазначено, що **ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир Іванович** 12.03.1863 року народився у м. Петербурзі в сім'ї українського економіста, професора Івана Вернадського. Помер В. Вернадського 06.01.1945 року у м. Москва.

Отримавши визнання як український і російський. природознавець, мислитель, громадський діяча, В. Вернадський стає академіком

Російської академії наук з 1909 року, також у 1918 році стає академіком Української академії наук, а наступні роки ставиться членом Паризької і Чехословацької академії наук та членом-кореспондентом Британської асоціації наук.

Базову вищу освіту В. Вернадський набув у 1885 році, закінчивши природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, і там же залишився працювати, в подальшому працював у Московському університеті приват-доцента кафедри мінералогії і кристалографії, завідувачем мінерального кабінету, професором. Після повернення у 1911 році до Петербургу, почав працювати в установах Російської академії наук. З 1914 року – директор геологічного і мінералогічного музею Російської академії наук. Обирався 1906 і 1907 рр. членом Державної ради Росії від Академії наук.

Після лютневої революції 1917 р. (з серпня) – товариш міністра освіти Тимчасового уряду. З кінця 1917 р – в Україні. У часи Гетьманату керував створенням Української академії наук, ставши її першим Президентом (1918–21 рр.). Очолював також комітет із заснування Національної бібліотеки України (в даний час Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

У 1920–21 рр. В. Вернадський був обраний ректором Таврійського університету в Сімферополі. З 1921 р. працював директором ним же створеного Радієвого інституту в Петрограді. В 22–26 рр. перебував на запрошення Сорбонського університету в науковому відрядженні у Франції.

У 1927 р. організував та очолив відділ живої речовини АН СРСР у Ленінграді, якій у 1929 р. був перетворений на Біогеохімічну лабораторію АН СРСР.

У 1943 р. за видатні праці в галузі науки і техніки удостоєний звання лауреата Державної премії СРСР.

Наукові інтереси В. Вернадського мали різнобічний характер. Він вважається основоположником сучасної геохімії, біогеохімії, радіогеології, гідрології, гідрохімії, гідрохімії ґрунтів, метеоритики, лімнології, вчення про біосферу та ноосферу.

Політико-правові погляди Вернадського В. І. досліджені недовільно. Так, його щоденник свідчить, що ще в шкільні роки він поставив перед собою триєдине завдання: «...набути знань, розвинути розум, домогтись влади...».

Відомо, що як член Державної ради Росії, один з лідерів впливової партії кадетів, Вернадський обстоював ідеї конституціоналізму, виступав проти сваволі і гноблення, боровся за академічні свободи, домагався демократичного вирішення аграрного і національних питань.

Після 1917 року висловив думку, що «...в більшовицькому русі дуже багато глибокого, народного...», проте разом з цим категорично не приймав більшовицького терору і радикалізму, з тривогою ставився до руйнування державних інститутів, до того, що громадянські права забезпечуються лише прихильникам нової влади. Збереглися окрема думка Вернадського щодо діяльності найвищих органів влади Росії та України в різні історичні епохи, зокрема його погляди на проблеми виборчого права. Аналізуючи джерельно-правові аспекти «українського питання», Вернадський зазначав, що у 17–18 ст. російсько.-українські відносини зводились до поступового «...поглинання і перетравлення...» Росією України як чужорідного політичного тіла, внаслідок чого у середині 19 ст. Україна як політичний організм самостійного внутрішнього життя перестала існувати як самостійне геополітичне формування. Вернадський не був категоричним послідовним прихильником державної незалежності України, але рішуче протестував проти диктату центру, обстоював необхідність рівноправних стосунків з Росією, вільного розвитку української культури. Він виступав водночас як проти російського шовінізму, так і проти примусової українізації, був прихильником вільного і рівноправного розвитку мов, підкреслював важливість місцевого самоврядування.

В. Вернадському як видатному науковцю імпонувало розроблення проблеми взаємозв'язку науки, державно будівництва і розвитку людства. Соціальний прогрес він пов'язував з державним об'єднанням зусиль людства, передбачав «...державницький підхід щодо переходу біосфері в ноосферу». Науку ж В. Вернадський розглядав як основне джерело народного багатства, провідну силу держави [1, 336–337].

Досліджуючи українське коріння роду В. І. Вернадського мабуть необхідно зазначити, що його коріння по батьківській лінії беруть в історично розвідуємому періоді з моменту коли литовський шляхтич Верна брав участь у військових походах Богдана Хмельницького проти поляків. Починаючи з прадіда, предки вченого були запорозькі козаки. Шляхтич Дмитро Вернацький – воював у війську Богдана Хмельницького проти поляків. Більша частина життя Вернадського була пов'язана з Україною. У Харкові минули його перші десять щасливих дитячих літ. У селі Великі Шишаки на Полтавщині Вернадські мали садибу, куди майже щороку на літо приїздили всією родиною.

Іван Никифорович Вернацький здобув освіту у Києво-Могилянській академії. Священик був занесений до родовідної книги Чернігівської губернії із зросійщеним прізвищем Вернадський. Дворянство вислужив дід Василь, який відтоді став писатися на прізвисьце Вернадський.

Дядько по матері – одним із фундаторів Кирило-Мефодіївського братства. Глибокий інтерес до своєї козацької генеалогії, української науки та культури, національно-визвольного руху в Україні вчений зберігав усе своє життя.

Батько – киянин Іван Вернадський (1821–1884) – науковець-економіст, противник кріпацтва, прибічник соціалістичних ідей та громадського землеволодіння, прихильник ідей ринкової економіки [2].

Свої роздуми про долю України науковець виклав у багатьох працях, зокрема, в статті «Українське питання і російська громадськість», в якій чітко та аргументовано подав обґрунтування автономістських прагнень українства. В цій статті Вернадський занотує, що «... "Небезпека для Росії не в українському русі як такому, а в упередженому трактуванні його як шкідливого і до того ж наносного явища в державному й національному організмі» [3].

У дитинстві величезний вплив на його розвиток мав батько, який дуже ретельно і послідовно займався вихованням і освітою свого сина. Він розказував історію України зовсім не так, як її викладали в гімназії. Часто згадував, що Петербург побудували на кістках українців (будували Петербург козаки з полків Івана Мазепи).

«...у Петербурзі 15-річний юнак занотував у щоденнику 29 березня 1878 року: страшенно притісняють українців. Драгоманову навіть в Австрії не дозволили видавати газету українською мовою. У Росії зовсім заборонено друкувати книги моєю рідною мовою. На канікулах Я з усією ретельністю візьмуся за неї...».

Володимир Вернадський провів одне літо в садибі українського письменника Квітки-Основ'яненка. Читання творів українських письменників, знайомство з побутом українців, мабуть, і дали привід відгукнутися негативно на циркуляр, який забороняв у Росії друкування українською мовою, такими словами: «...що це значить? Як це і для чого?».

В цей час Вернадський стає членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1903), українського наукового товариства у Києві (1907), полтавського товариства «Просвіта», наукового товариства при Харківському університеті, Волинського наукового товариства тощо.

Після жовтневого перевороту Вернадський підписує звернення, в якому були і такі слова: «...зусиллями народу буде покладено кінець пануванню насильників».

З наукових джерел відомо, що молодий Вернадський був небайдужий до історії України. Зокрема, читав і польські книги про її історію. Через чотири роки після народження Володимира батьки переїхали до Харкова. Сім'я відвідувала родичів на Полтавщині.

Він організує Володимир Вернадський одружився з Наталією Єгорівною Старицькою, з якою познайомився ще в 1885 році. Дружина В. Вернадського теж з давнього українського роду Старицьких.

У ті ж роки Володимир Вернадський поїхав на два роки в закордонне відрядження (Італія, Німеччина, Франція, Англія, Швейцарія). Він працював у хімічних і кристалографічних лабораторіях, здійснив геологічні експедиції, знайомився з новітньою науковою і філософською літературою, узяв участь у Лондонському геологічному конгресі, став членом-кореспондентом Британської асоціації наук.

Досліджуючи родинні зв'язки, атмосферу спілкування з знайомими та колегами по науково-дослідницькому цеху, а також внутрішньому душевному стану, якій знайшов своє відображення у щоденних записках **В. І. Вернадського** його слід величати українцем з Великої літери, відаючи йому шану як славетному сину Українського народу.

Як зазначають науковці, Володимир Вернадський у свої 17 років написав єдиний вірш, якій присвятив своєму генетичному походженню з української землі.

«Украина, родная моя сторона,
века ты уже погибашь...
но борешься, борешься... одна
и в этой борьбе изнываешь...» [2].

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Видав. «Укр. енциклоп.» імені М. П. Бажана., 1998. Т. I: А–Г. 672 с.

2. Ганна Черкаська. Український вчений, яким пишається Всесвіт. URL: <https://uamodna.com/articles/ukrayinsjkyu-vchenyy-yakym-pyshaetsya-vseshvit/> (Дата звернення 12. 03. 2023 року).

3. Історична правда, форум, блоги, табло ID. Звернення 12.03.2023 року Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2013/03/12/117329>

Коваль М. В.,
*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права, процесу
та митної безпеки
Державного податкового університету
м. Київ, Україна*

НАУКОВІ ДОРОБКИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ БІОСФЕРИ ТА НООСФЕРИ

«Сучасний словник іномовних слів» наступним чином трактує поняття **«біосфера»** [біо... і сфера] область активного життя, яка охоплює нижню частину *атмосфери, гідросферу* й верхню частину *літосфери* [1, с. 108].

«Ноосфера» [грец. noos – розум і сфера] – новий еволюційний стан **біосфери**, при якому розумна діяльність людини є вирішальною формою її розвитку [1, с. 487].

Повернувшись із Парижа після читки лекцій у Сорбонському університеті, В. Вернадський опубліковує 1926 р. чи не найголовнішу книгу свого життя – «Біосфера», в якій він уперше теоретично визначає це поняття як шар активного органічного життя Землі, що використовує енергію Сонця та перебуває у тісних прямих і зворотних зв'язках з геологічними оболонками й атмосферою.

Слід підкреслити, що засади вчення В. Вернадського про біосферу впродовж останніх трьох чвертей століття практично не зазнали змін, бо до нього важко додати щось принципово нове.

Вчення Вернадського про біосферу має величезне науково-практичне значення. Воно є основою пізнання законів розвитку природи, зокрема «колиски» людської цивілізації – Землі, розробки заходів, необхідних для її охорони від негативних природно-техногенних змін, і передбачення цих змін.

Це необхідно сучасній людині, щоб вижити на планеті, забезпечити майбутнє своїм нащадкам.

Я зазначає А. Сова, в історії науки важко знайти вченого, який зробив би так багато для людства, як Володимир Вернадський. Завдяки його передбачуваності та могутньому інтелекту сформульовано нові погляди на природу. Ним розроблено учення про біосферу, створена концепція ноосфери як важливої фази її еволюції.

«Геніальні ідеї Вернадського – про геологічну вічність життя, про планетарну роль людини і людства, про розширення наукової

свідомості у світі – вражаюче сучасні, точні, з великим пророчим потенціалом» [2, с. 45–46].

В. І. Вернадський в науці в ім'я людини та для людини присвятив все своє щире життя. В. Вернадський зумів побачити Землю із Космосу за півстоліття до першого космічного польоту. Він не тільки побачив її як одне із тіл Сонячної системи, але і розрізнив континенти і океани, гірські породи і живі істоти, людину, мінерали, атоми і молекули, він побачив, що «людина вперше стає геологічною силою, яка змінює лице нашої планети.

Вчення про біосферу Землі є одним із найбільших і найцікавіших узагальнень В. І. Вернадського в області природознавства.

Як зазначають автори навчального посібника «Людина і світ. **Біосфера** (грец. **bios** – **життя**, **sphaira** – **куля**) – «земна оболонка», яка охоплена життям і має своєрідну геологічну та фізико-хімічну організованість і проходить у своєму розвитку певні епохи. Зона активного життя, що охоплює частину атмосфери й літосфери, гідросферу і становить цілісну динамічну систему, в якій усі живі організми та середовище їх проживання органічно взаємопов'язані і взаємодіють між собою. Це земна оболонка, охоплена життям і якісно перетворена ним. У структурі цієї оболонки відбуваються енергоінформаційні процеси, які визначаються минулою і сучасною діяльністю живих організмів. Вона зазнає також впливу космічних та глибинних підземних енергій [3, с. 332].

Ноосфера (грец. **nous** – **розум** і **sphaira** – **сфера**) – поняття для позначення тієї частини Землі й навколопланетного простору, яка опинилася під впливом розумної діяльності людини. В ідеалістичній інтерпретації – це ідеальна «мисляча» оболонка, що оповиває земну кулю, яка утворилася внаслідок появи людини як свідомої істоти. У матеріалістичному трактуванні – це «сфера» взаємодії природи та суспільства, у межах якої розумна людська діяльність стає панівним фактором розвитку». У розумінні В. Вернадського ноосфера є новою і вищою стадією розвитку біосфери, пов'язаною з виникненням у ній людства. Пізнаючи закони природи і створюючи нову техніку та технологію, людина справляє вирішальний вплив на процеси у земному та навколомному середовищі її проживання, значно змінюючи і перетворюючи його своєю діяльністю [3, с. 344].

Праця В. Вернадського «Біосфера» складалася із двох нарисів. Перший з них він назвав «Біосфера в космосі», а другий – «Область життя». Після цього різноманітні сторони вчення про біосферу розглядалися В. І. Вернадським в багатьох статтях і у великій, опублікованій тільки через 20 років після його смерті, монографії «Хімічна будова біосфери Землі та її оточення» [2, с. 47–48].

У своїх дослідженнях В. І. Вернадський визначив простір, охоплений біосферою Землі: це вся гідросфера до максимальних глибин океану, верхня частина літосфери материків до глибини 2–3 км (на таких глибинах в підземних водах ще зустрічаються живі мікроорганізми) і нижня частина атмосфери, принаймні до верхньої межі тропосфери.

В підручнику «Людина і світ» зазначається, що просторово біосфера охоплює:

«• тропосферу, тобто нижню частину атмосфери, до 10–15 кілометрів;

• кору вивітрювання, на 2–3 кілометри вглиб від поверхні Землі та всю гідросферу до її максимальних глибин»

Зазначається що цей простір заселений близько 1,5 млн тварин та на ньому розміщено 0,5 млн рослинних видів.

Крім того, біосфера – це також:

• «жива речовина», в якій головна роль належить рослинам. Їхня маса становить понад 95% маси біосфери, близько 2,4 трлн тонн, і відтворюється зі швидкістю 5–10% на рік. Завдяки цьому процесу щорічно утворюється 180 млн тонн рослинної біомаси та близько 300 млн тонн кисню, без яких не можливе життя людини;

• «біогенна речовина», тобто органічно-мінеральні, або органічні, продукти, створені живою речовиною (кам'яне вугілля, торф, родючий ґрунт, вапняки тощо);

• так звана біокісткова речовина, створена живими організмами разом із неживою природою (вода, атмосфера)» [4, с. 165–166].

Для позначення загальної маси живого, яке заповнює біосферу, звичайно вживається термін **біомаса**. Понад 99% її становлять рослини, автотрофні, фотосинтезуючі організми. Досить незначною на сьогодні частиною біомаси планети є сукупність живих людських індивідів, які пов'язані системою суспільних відносин і утворюють людство. Не дивлячись на те, що кількісно людство постійно зростає, загальна його маса близька до 0,0002% загальної речовини на планеті. Це і є своєрідне антропологічне покриття Землі – **антропосфера** [4, с. 166].

В. І. Вернадським був ретельно досліджений енергетичний баланс різноманітних планет Сонячної системи і особливо питання про величину теплової та електромагнітної енергії, що отримується Землею від Сонця. Вона виявилася рівною $170 \cdot 10^{12}$ кВт. Він розглянув біосферу як область перетворення цієї космічної енергії, з'ясував закономірності поширення живої речовини в біосфері, вивчив кількісні закономірності розмноження різних таксономічних груп, організмів і геохімічну енергію живої речовини, прибігаючи, там де це тільки

можливо, до застосування математичних формул до процесів, які він вивчав. Після детального дослідження ролі газів в життєвих процесах, Вернадський прийшов до висновку, що у світі організмів, в біосфері йде жорстка боротьба за існування – не тільки за їжу, але й за потрібний газ, і ця боротьба дуже важлива, оскільки вона нормує розмноження [2, с. 48].

Ноосфера, на думку В. І. Вернадського, – це нова геологічна оболонка Землі, що створюється на наукових основах. Поняття біосфери у ХХ ст. еволюціонує до розуміння ноосфери. Наукову концепцію ноосфери розробив В. І. Вернадський. Він розумів її як сферу взаємодії суспільства й природи, в межах якої розумова людська діяльність стає головним, визначальним чинником, тобто як сферу, перебудовану колективним розумом. Людство, озброєне науковою думкою, вважає учений, має стати вирішальною силою, яка надалі визначатиме еволюцію нашої планети.. Сутність ноосфери можна сформулювати так: якщо узгодженість процесів, які відбуваються у неживій природі, забезпечується механізмами саморегуляції, то узгодженість характеристик природного середовища і суспільства може бути здійснена розумом і волею. Тобто мова вже йде про руйнівне втручання в природу, а не про наукове обґрунтоване збереження на Землі умов для життя і щастя людей. Визначальним фактором має бути не стихія природного розвитку, а інтелект людини.

В.Вернадський записує в своєму щоденнику: «...Зараз я якимось ясно відчуваю, що те, що я роблю своєю геохімією і живою речовиною, є цінне і велике... Зараз я усвідомлюю, що це вчення може справити такий вплив, як книга Дарвіна» [5].

Виникнення ноосфери, на думку **В. І. Вернадського**, є об'єктивний і неминучий вияв життя як природного явища. Він зазначає, що сутність ноосфери коротко можна сформулювати так: якщо узгодженість процесів, які відбуваються у неживій природі забезпечується механізмами саморегуляції, то узгодженість характеристик природного середовища і суспільства може бути здійснена розумом і волею. Таким чином мова йде вже не про руйнівне втручання в природу, а про науково обґрунтоване збереження на Землі умов для життєдіяльності людини, суспільства, держави на Землі та Всесвіті. В цьому процесі визначальним фактором має бути не стихія природного розвитку, а інтелект людини, людства.

У своєму вченні науковець розглядав ноосферу як майбутній стан біосфери, оскільки на даному етапі людство ще далеке від такого стану. У своїй останній праці «Кілька слів про ноосферу» він визначив деякі загальні умови, необхідні для створення ноосфери, зокрема: людство має стати єдиним в інформаційному й економічному зв'язках;

ноосфера – явище загальнопланетарне, тому людство має прийти до цілковитої рівності рас, народів та ін.; ноосфера не може бути створена до тих пір коли виникають війни на Землі. За вченням В. І. Вернадського, ноосфера мала стати втіленням не лише наукових знань, а й моральних якостей людства.

Дослідження показує, що ноосфери сформувалася в 20–30-х роках ХХ ст, коли світ складався з 3-ох взаємопов'язаних елементів, зокрема, **природи – людини – суспільства**. До них потім приєднується ще один суттєвий елемент – техніка, яка створена людиною і яка стала головним чинником змін на планеті, особливо з початком 50-х років ХХ ст. в еру науково-технічної революції до них потім приєднується ще один суттєвий елемент – **техніка**. Це спричинило екологічну проблему, причому – одну з найнебезпечніших з-поміж глобальних проблем людства. Почалась руйнація гармонії відносин між людьми і їхнього ставлення до природи. Згідно вченням В. І. Вернадського, ноосфера мала стати втіленням не лише наукових знань, а й моральних якостей людства, найкращих рис духовності людини. Вона прогнозувалася як гармонія духовних та фізичних відносин людини і природи, людини і людини.

Список використаних джерел:

1. Сучасний словник іномовних слів : Близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали : О. І. Скопненко, Т. В. Цимблюк. К. : Довіра, 2006. 789 с.
2. Сова А. Вчення В. І. Вернадського про біосферу та перехід становлення її ноосферу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Геологія*. 2013. 3(62). С. 47–50.
3. Вілков В. Ю., Салтовський О. І. Людина і світ : навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
4. Людина і світ : підручник / Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, А. О. Приятельчук та ін. ; голов. ред. Л. В. Губерський. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. 349 с.
5. Дневники 1917–1921 К., 1994.

Кудласевич О. М.,

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

Новик Т. В.,

*головний економіст відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ВОЛОДИМИРА ВЕРНАДСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Славетний український вчений Володимир Вернадський (1863–1945) залишив нам унікальний творчий доробок, його наукові ідеї та концепції служать дороговказом сучасному суспільству щодо забезпечення власного майбутнього, відкривають перспективу подальшого розвитку в *гармонії з довкіллям*. У центрі його інтелектуальної спадщини, варто виділити також розробку цілісного вчення про біосферу, живу речовину та еволюцію біосфери в *ноосферу*, в якій людський розум і діяльність, наукова думка стають визначальним чинником розвитку, становлять основу суспільного прогресу.

За вченням Володимира Вернадського, розум, знання та наука становлять основу суспільного прогресу; у науковому доробку вченого виокремлено провідне перетворююче значення науки й соціально організованої праці людства в теперішньому і майбутньому, дослідник розглядається знання та науку як найважливішу силу перетворення й еволюції планети [2].

Завдяки науковим досягненням новітній етап суспільного розвитку, поза всякими сумнівами, став переломним у розвитку людності, стався нестримний розвиток технологій сучасності. Злам ХХ–ХХІ ст. ознаменувався проміжним етапом від доби людини фізичної праці до віку людини інтелектуальної праці. Ноосферна цивілізація, до побудови якої прагне прогресивне людство, ґрунтується на ноотехнологіях, застосування яких може забезпечити сталий розвиток ноосфери, у тому числі сталий розвиток нооспільноти.

Теоретична база ноосферного розвитку є основою інформаційного суспільства, яка сприяє підвищенню ефективності розвитку сучасного соціуму в усіх його сферах в цілому та й окремо індивіда в контексті нових викликів глобалізації. В. Вернадський передбачив розвиток у напрямі формування інформаційного суспільства, інтелектуалізації виробництва, ключової ролі наукової діяльності для суспільного прогресу.

Для досягнення добробуту сучасне наукове знання орієнтує суспільство на дотримання рівноваги між забезпеченням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь. Саме така концепція й є прямим продовженням ідей В. Вернадського щодо цілісності глобальної екологічної системи, відповідальності людини за оболонку життя на планеті (єдності живого і неживого) [1].

Світоглядною основою сучасної концепції сталого розвитку є відповідальне ставлення до навколишнього середовища в процесі людської діяльності. Світове товариство визначає основними завданнями сталого розвитку забезпечення раціонального використання ресурсів; гарантуванню безпеки та екологічної стійкості міст і сіл; переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; припинення та повернення назад процесу деградації земель, втрати біорізноманіття; збереження та захист від забруднення водойм; захист та відновлення екосистем суші та раціональне лісокористування тощо [5]. Цариною реалізації завдань сталого розвитку є політика керівних органів країн, економічна діяльність підприємців, а також поведінка рядових громадян.

Низка міжнародних організацій підтримує розвиток нової концепції діяльності підприємництва за принципом виробляти більше, використовуючи для цього менше ресурсів і створюючи менш негативний вплив шляхом більш ефективного використання природних ресурсів та впровадження чистих технологій. В Україні в свою чергу також активно розвивається мережа громадських інституцій, що спрямовують свою діяльність на захист довкілля, серед них, наприклад, Центр екологічних ініціатив «Екодія», який веде боротьбу за енерго-ефективність, відновлювану енергетику, протидію зміні клімату, за чисте повітря для всіх, розвиток вітчизняного сталого транспорту і сільського господарства [3]. Провідні світові представники підприємництва також орієнтуються на прогресивні практики та активно використовують принципи сталого розвитку в своїй діяльності. Серед них такі як: H&M, BMW, Intermarche, Chipotle, The Inglorious Fruit and Vegetable, LEGO Group, Microsoft [4].

Сучасна еколого-економічна світоглядна концепція ґрунтується на ідеї відповідальності індивіда за результати своєї діяльності. Але кожен

з представників людського племені на планеті Земля може бути представником відповідального споживання задля власного благополуччя, безпеки та добробуту своїх нащадків. Тобто теоретичні принципи вітчизняного вченого Володимира Вернадського, що закріплюють глобальну відповідальність знань, розуму, освіти і науки, нині виступають суттєвим інструментом у боротьбі за планетарну безпеку та застосування здобутків науки задля забезпечення випереджаючого інноваційного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 376 с.
2. Вернадский В. И. Начало и вечность жизни. М. : Советская Россия, 1989. 704 с.
3. Громадська організація «Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: <https://ecoaction.org.ua/>
4. EMGROUP. URL: <https://www.emgroup.com.ua/uk/blog/397-bolshe-chem-slova-pochemu-biznesu-vagno-dumat-ob-ekologii.html>].
5. Global Compact Network Ukraine. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-25>

Куц В. А.,

кандидат філософських наук,

викладач кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ЛЮДИНА – АКАДЕМІЯ

Я вірю у велике майбутнє України
і Української Академії наук! [3, с. 10].

Володимир Вернадський

Вернадський Володимир Іванович – Український філософ, мислитель-натураліст, засновник ряду природничих наук, автор теорії про ноосферу [3, с. 600], вчення про біосферу [1], а головне – засновник Академії наук України та Національної наукової бібліотеки [2, с. 536]. Вернадського-вченого можна сміливо зарахувати до геніїв, і не дарма його наукові досягнення порівнюють з напрацюваннями Ісака Ньютона, Чарльза Дарвіна і Альберта Ейнштейна. Занадто глобальними

були його відкриття для всього людства, крім авторства у понад 700 наукових праць він також відомий як: 1) Засновник біогеохімії – науки, що вивчає хімічний склад живої речовини і геохімічні процеси, які протікають в біосфері Землі, на основі якої Вернадським була відкрита перша в світі біогеохімічна лабораторія (в даний час Інститут геохімії та аналітичної хімії імені В. І. Вернадського РАН РФ); 2) Основоположник геохімії – науки про хімічний склад Землі і оточуючих нас планет, про об'єктивні закони руху елементів і ізотопів в різних геологічних середовищах і процесах формування ґрунтів, гірських порід і води на Землі; 3) Автор терміна і ядерної геології (радіогеології), відкритої ним у 1935 році науки, що вивчає закономірності, які відбуваються в природі ядерних перетворень, і їх прояв в геологічних процесах. За його ініціативи на території СРСР почався пошук природних родовищ урану і радію; 4) Творець Філософського космізму – теорії про народження і еволюцію Всесвіту, згідно з якою космос не хаос, а «структурно-організований впорядкований світ», в якому людина це не громадянин (раб, підмайстер, робочий) якоїсь країни, а «громадянин Всесвіту»; 5) Найбільший учений ще у 12 галузях науки, який здійснив найважливіші відкриття, актуальні донині (кристалографія, геологія, радіогеологія, метеоритика, палеонтологія, ґрунтознавство, біогеохімія, мінералогія, геохімія, біологія, філософія, історія); 6) Творець першої національної Академії Наук (1918 р.); 7) дійсний академік АН: Франції, Чехословаччини, СРСР та інших держав [2, с. 537]. В. Вернадський є засновником кількох нових напрямків у вивченні людством навколишнього світу. В рамках розвитку наукового потенціалу України вчений також організовує першу Національну наукову бібліотеку (зараз носить його ім'я). У перший книжковий фонд бібліотеки увійшли книги самого академіка та подаровані ним видання. З ентузіазмом сприйняв учений ініціативу формування Академії, що багато в чому зумовило успішність задумів поколінь українських інтелігентів. Під час обговорення різних питань пов'язаних зі створенням Української Академії наук В. Вернадський наголошував на важливості створення сильного центру для подальшого вивчення українського народу, його історії, мови, природи в цілому. (Зрештою, таку ідею Української Академії вдалося відстояти). Над розробкою статуту Української Академії наук працювала маса вчених. Проте, Володимир Вернадському належить керівна роль у створенні Проекту. У Статуті вчений виклав патріотичні, гуманістичні та загальнолюдські ідейні принципи, які стосуються спрямування роботи та структури Української Академії наук. Згідно з планами Вернадського, ці принципи – основа для побудови аналогічних наукових інститутів

у всіх республіках тодішнього СРСР; такий, датований 24 грудня 1944 року, був зроблений останній запис у щоденнику вченого... Не задовго до цього В. Вернадський передав до новоствореної Академії наук України свої спогади. Вдячні послідовники ідей Людини – Академії, як зазвичай сприймають постать геніального вченого, увічнили його світлу пам'ять: 1) ім'я вченого присвоєно багатьом навчальним закладам, бібліотекам, дослідним центрам; 2) з 1973 року НАН України виплачується премія імені Володимира Вернадського, а з 2003 року, вручається золота медаль НАН на честь вченого; 3) 26 березня 2003 року в серії «Видатні особистості України» випущена монета з нейзильберу номіналом в 2 гривні, присвячена Вернадському; 4) 25 лютого 2013 року на честь 150-річчя від дня народження вченого НБУ випущена срібна монета номіналом 5 гривень; 5) вулиці, названі на честь В. І. Вернадського, є в Києві, Дніпрі, Конотопі та ряді інших населених пунктів; 6) у 1964 році ім'ям вченого названий гірський хребет у східній частині Антарктиди довжиною понад 400 кілометрів і висотою 1600 метрів; 7) у 1981 році в Києві встановлено пам'ятник Вернадському; 8) у 1996 році заснована українська арктична станція «Академік Вернадський» [3, с. 10–12]; 9) ім'я вченого носить Астероїд 2809 Вернадський; 10) пам'ятник вченому встановлено у м. Кременчук; 11) монумент на честь Вернадського у 2013 році встановлено також біля головного корпусу Таврійського національного університету у м. Сімферополь (Крим); 12) у м. Кременчук на будівлі готелю «Вікторія» розміщена меморіальна дошка на честь Володимира Вернадського та Василя Докучаєва, які зупинилися тут під час наукової експедиції; 13) пам'ятник Володимиру Вернадському встановлений в м. Полтава; 14) у 2022 році Україна придбала перше науково-дослідне судно для арктичних експедицій «Ноосфера»; 15) Барельєф Володимиру Вернадському у 2023 році встановлено в Першому навчальному корпусі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського у місті Києві.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Биосфера. Ленинград : Издательство АН СССР, 1926.

2. Виноградов А. П. Вернадский Владимир Иванович / БСЭ : в 30-ти т. / под. ред. А. М. Прохорова. Москва : Советская Энциклопедия, 1971. Т. 4. С. 536–537.

3. Даниленко В. М. Вернадський Володимир Іванович. *Енциклопедія Історії України* : у 10-ти т. / гол. ред. кол. І. М. Дзюба. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1. 688 с.

Mygal V. P.,

*Doctor of Technical Science, Professor,
Professor at the Department of Physics
National Aerospace University
Kharkiv, Ukraine*

Mygal S. P.,

*Candidate of Architecture, Professor,
Professor at the Department of Design
Ukrainian National Forestry University
Lviv, Ukraine*

Mygal G. V.,

*Doctor of Technical Sciences,
Professor at the Department of Automobile and Transport Infrastructure
National Aerospace University
Kharkiv, Ukraine*

ERGO-DESIGN OF COGNITIVE SPACE – A TRANSDISCIPLINARY APPROACH

Fundamentals of transdisciplinarity. The evolutionary ideas of V. I. Vernadsky are based on the ideas of the unity of the world, the universality of movement, the existence of unified fundamental laws of the universe. Today, his large-scale concepts of the biosphere and noosphere, which cover all nature: inanimate, living and space, are relevant. They are based on the ideas of the unity of the world, the universality of movement, the existence of unified fundamental laws of the universe. Regardless of the boundaries of individual sciences, V. I. Vernadsky implemented the ideas of a transdisciplinary approach, which is very important for education in the digital world [3, p. 7; 4, p. 387; 9, p. 37]. Transdisciplinarity is the basis for the transition to predictive safety management at various levels – environmental, economic, technological and social [2, p. 192; 5, p. 240].

Risks generated by digitalization. The evolution of complex dynamic systems is accompanied by a constant increase in the number and complexity of information flows and, as a result, leads to a triad of security risks: "information overload of a person – an increase in the number and severity of errors – convergence of risks as a phenomenon of the human factor." After all, despite the processes of automation and the use of artificial

intelligence, the complexity of managing complex systems is increasing, which is confirmed by the statistics of the implementation of aviation and industrial risks. This can only be changed by managing the human factor.

Ergo-design in a comfortable environment. Managing the human factor is taking into account the capabilities of a person, his cognitive, behavioral and psychophysiological characteristics at all stages of the life cycle of complex systems. Optimization of the working space and coordination of equipment designs and functionality with the psychophysical characteristics of workers turned out to be multifaceted tasks. To solve them, anthropometry, biomechanics, technical aesthetics, engineering psychology, etc. are used. Today, ergonomics / human factor is under the attention of psychologists, physiologists and other specialists. Therefore, ergo-design is in demand in the modern business environment, where it contributes to the integration of IT and ICT with Industry-4.0. In general, human creativity based on the basic foundations of the evolution of safety (reliability, efficiency and comfort) requires convergent thinking, high consciousness and a human-centric point of view from the designer.

Transdisciplinary metaergonomics. The complementarity of engineering psychology and ergonomics is metaergonomics, which is based on the optimization of activities through the transition of the design of human-machine systems from technocentric to anthropocentric. Understanding the role of human features in ensuring the safety of the functioning of complex systems underlies the Japanese "economic miracle", based on the formation and development of certain thinking among all participants in the production process. Human Factors Engineering, Cognitive Ergonomics and Neuroergonomics have also shown the effectiveness of applying system-forming principles at the design stage to optimize interaction in a human-machine system and increase its safety [2, p. 192; 3, p. 7].

Harmonization of human-computer interaction. When creating an interface based on knowledge in the field of human factors / ergonomics (usability engineering, UA / UX design), we tried to coordinate the characteristics of information systems with cognitive features, the psychology of perception and human behavior. Therefore, information load management has become relevant for ergonomics and engineering psychology. The increasing complexity of dynamic systems has given impetus to the idea of adaptive ergonomics and the emergence of flexible systems. The current state of ergonomics is associated with a shift in emphasis from the adaptation of man to technology or technology to man to the formation of a symbiosis "man – machine". Ergonomic thinking is based on the laws of mutual adaptation and transformation [2, p. 192; 3, p. 7]. In fact, it is an experience-based adaptation of activities to human capabilities. That is why the development of ergonomic thinking in future

engineers should be given considerable attention. Because it is a system of views of an individual on the development of complex man-machine systems and the role of man in them; it is an understanding of the complex processes of human-machine interaction; the ability to predict the risks in these systems and plan the development of systems with these risks in advance.

Design thinking. Today, more and more attention is paid to design thinking. Design thinking is based on the cognitive, predictive and practical knowledge and skills of the designer. Design thinking is a methodology for solving engineering, business and other problems based on a creative rather than an analytical approach [1, p. 9; 2, p. 192]. It is impossible not to notice that the iterative design thinking process consists of five stages, essentially corresponding to the stages of the Deming quality cycle: empathy, definition, idea, prototype, and testing or verification. It is this cyclical process that is the key to solving "evil" problems, i.e., poorly defined/unknown problems. Design thinking is a certain analogue of the analysis of human errors and risks in the human factor (for example, the "black swan" theory).

Complementarity between ergonomic thinking and design thinking. With design thinking, designers have the freedom to create innovative solutions. N. Cross in his book "The Designerly Ways of Knowing" [1, p. 9] says: "... The ability to design is, in fact, one of the three main aspects of human intelligence. Design, science and art are in an AND, not an OR relationship, creating incredible human cognitive abilities":

- Science is the search for similarities between things that are different;
- Art – finding differences between things that are similar;
- Design – creating a possible "whole" from impossible "parts".

The design thinking cycle involves observing to discover unmet needs within the context and constraints of a given situation, setting scope and scope for innovation, generating ideas, testing, and finalizing solutions”.

Harmonization of human-computer interaction. From a cognitive, ergonomic and psychological point of view, it is important to strike a balance between expediency and necessity, between human involvement and automation, between design and user support. Therefore, the formation of systems thinking is the recognition of the exceptional priority of the problems of human-machine interaction [2, p. 192; 5, p. 109]. An effective tool for harmonizing human-computer interaction is the mastery of the principles of ergonomics and human factor engineering, biomimetics and biological adaptation of living organisms to the conditions of existence; psychological laws and patterns of human existence as an element of the sociosystem. They combine the principles of functioning of human-machine

systems and include information about human resources, the technical capabilities of equipment, the safety of the workplace and the environment. That is, the main goal of acquiring such knowledge is based on quality assurance, fault tolerance, mastering the human factor and risk management [6, p. 395; 7, p. 1; 8, p. 37; 9, p. 37].

Indeed, according to V. I. Vernadsky, one of the basic principles of the emergence of the noosphere is reasonable human activity, which becomes the determining factor in development. The "thinking shell" formed by human consciousness – this is how the professor of mathematics at the Sorbonne Édouard Le Roy described the noosphere. And the very rebirth of human consciousness is the "geological force" of the development of the noosphere.

Conclusions. From the point of view of scientific directions – architectural, metaphysical and ergonomics, the evolution of transdisciplinary ideas of ergonomics shows that the only way to safety is to get out of the concept of divided sciences and develop transdisciplinary research to promote innovation. Our motivation is to draw attention to the educational component of the formation of ergonomic thinking and the conceptual path to the creation of a cognitive space. In this regard, the role of cognitive space ergo-design in ensuring the safety of complex systems is shown.

Bibliography:

1. Brown, Tim. Design Thinking. *Harvard Business Review*, 2008. P. 9. Reprint R0806E www.hbr.org
2. Cross, Nigel. Design Thinking: Understanding how designers think and work. *Bloomsbury/Berg.*, 2011. ISBN 9781847886361.
3. Mygal, V., Mygal, G., Mygal, S. Transdisciplinary convergent approach – human factor. *Radioelectronic and computer systems*, 2021. #4(100). Pp. 7–21. DOI: 10.32620/reks.2021.4.01
4. Mygal, V., But, A., Mygal, G., Klimenko, I. An interdisciplinary approach to study individuality in biological and physical systems functioning. *Nature, Scientific Reports*, 2016. #6. Pp. 387–391. DOI: 10.1038/srep29512
5. Mygal, Valeriy, Mygal, Galyna, Mygal, Stanislav. Cognitive Space for Online and Offline Learning: A Convergent Approach. *The Educational Review, USA*, 2022. #6(4). Pp. 109–123. DOI: <http://dx.doi.org/10.26855/er.2022.04.001>
6. Mygal, V., Mygal G., Mygal S. Problems of Safety in the Evolving Industrial Environment and the Development of Information Technology: The Human Factor. *Information & Security: An International Journal*, 2022. Vol. 53. #2. Pp. 240–252. <https://doi.org/10.11610/isij.5316>

7. Mygal, V., Mygal, G., Illiashenko, O. Intelligent Decision Support – Cognitive Aspects. *Digital Transformation, Cyber Security and Resilience of Modern Societies*. Cham: Springer, 2021. Vol. 84. Pp. 395–411. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-65722-2_25

8. Mygal, G., Mygal, V., Protasenko, O., Klymenko, I. Cognitive Aspects of Ensuring the Safety, Dependability and Stability of a Dynamic System's Functioning in Extreme Conditions. *ICTM. M. Nechyporuk et al.* (Eds.): 2022. LNNS 367. Pp. 1–12. https://doi.org/10.1007/978-3-030-94259-5_18

9. Transdisciplinarity: stimulating synergies, integrating knowledge. International Symposium on Transdisciplinarity, UNESCO, Division of Philosophy and Ethics. Val-d'Oise, France, 1998. P. 37–38.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-27>

Скаленко О. К.,
доктор філософії PhD,
академік МА інформатизації при ООН,
член Асоціації футурологів ФТ,
президент Міжнародного фонду «ЄДНАННЯ»,
провідний науковий дослідник
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

ГЕНІЙ ВЕРНАДСЬКОГО В СУЧАСНІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ «ЛЮДИНА, ЕКОСФЕРА ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СВІТУ»

Господарство – це знання в діях,
а знання – це господарство в ідеях.
Із книги «*Філософія господарства*»

«Упровадженням символів, літер і чисел людство досягнуло циклічність та інтенсивність впливу природних явищ на своє життя, навчилося користуватися цими знаннями та передавати їх прийдешнім поколінням, фактично започатковуючи цим свою цивілізаційну історію». Ця цивілізаційно-новоісторична думка, та й ще одна, глобально передбачувальна – «Розповсюдження наукового знання та освіти є найважливішим чинником спайки людства в єдине ціле» [1], складають найцінніший скарб, який залишив український

геній для людей сучасного, вже майже глобалізованого світу. І цілком закономірно, що саме ці думки геніального вченого, глобально-системного мислителя й фундатора вчення про *ноосферу* академіка В. І. Вернадського зорієнтували наукові дослідження автора даної доповіді, який останні десятиріччя працює над цією проблематикою в НАН України. До цих думок додамо, що реалії, виклики і тенденції сучасного світового розвитку об'єктивно надають дослідникам змогу не тільки уже в котрий раз зафіксувати кризовий стан справ майже в усіх сферах життя на нашій планеті. Головна можливість – це глибинніше, потрібно навіть сказати – інноваційніше, у всезагально-системному вимірі розглянути ситуацію, яка склалася не тільки в усьому планетарному просторі, а й глобально, тобто вже з урахуванням природно-космічних закономірностей історичного перебігу усіх речовинно-енергетичних, культурно-гуманітарних, суспільних, технологічно-економічних і, загалом, цивілізаційних процесів.

По-перше: Багаторічні глобальносистемні дослідження автора показали, що людські спільноти як у світових цивілізаційних так і в національних вимірах існують, розвиваються та удосконалюються, насамперед, на єдиній основі інформаційного ресурсу як глобально ключових, об'єктивно орієнтуючих знань про закономірності перебігу природних процесів. Таким чином встановлено, що будучи глобально й методологічно єдиним представником об'єктивно існуючого світу, інформаційні знання виступають в житті людей єдиним важелем активнотворчого цілепокладання в усіх системах праці, пріоритетно-стратегічним гарантом особистісного та суспільного поступу. Саме на цих підставах, в загальному історичному плані та з урахуванням актуально існуючих реалій, викликів і тенденцій світового розвитку можна стверджувати, що власне людство взагалі, та й кожне людське суспільство має чіткий фундаментальний вимір – воно за своєю сутністю глобально-інформаційне [4, 7].

По-друге: Глобальносистемно аналізуючи сучасний стан розвитку світової спільноти, в першу чергу розвинених країн та, зокрема країн, що сьогодні інтенсивно розвиваються – індійського та китайського суспільств, автор особливу увагу звертає на дивовижний, високо піднесений в них поступ інтелектуальної еліти в сфері комп'ютерного програмування та інноватизації інформаційних технологій. З точки зору розробленої автором глобально системної трансінформаційної методології та глобалістично-цивілізаційного підходу, такий рівень уваги до проблем інформатизації свого національного життя свідчить не тільки про психорушійну силу науково-технологічної сфери, а й головним чином про відродження етико-культурної давнини індійського народу й філософсько-пізнавального потенціалу

найвидатніших провідників духовності, які глобально систематизували вчення про суспільний розвиток та поступ людини як активнотворчої особистості [7].

Оскільки сутнісно життєглобалізуючий інформаційний ресурс в сучасному індустріально розвиненому світі використовується вже не так, як, наприклад, в доіндустріальному суспільстві, а незрівнянно інтенсивніше й динамічніше за рахунок новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, то власне інформаційні знання як об'єктивно фундаментальний ресурс соціально-економічного поступу поширюються практично з електронною швидкістю в планетарному, і навіть космічному масштабах [4]. Мова тут, звичайно, повинна йти не тільки про сучасно удосконалені інформаційно-комунікативні технології, а саме про змістовну сутність та глобальне соціально-економічне значення феномена інформації, а також про об'єктивно-фундаментальний характер процесів всезагальної інформатизації світу з відповідною його глобалізацією. Якщо звертатись не тільки до індійської або китайської давнини, а також до чудових досягнень всієї людської цивілізації, то світова науковотворча спільнота сьогодні повинна пишатись велетенськими результатами думки євроатлантичних, близько-, середньо- та далекосхідних глобалістів усіх часів та народів. Зрозуміло, що то були древні або історично специфічні часи і наукова систематизація знань була іншою. Однак глобалізаційно-цивілізаційний підхід до вивчення сучасних інформатизаційних хвиль показує глибину та вирішальний характер їхнього впливу на розвиток і подальшу долю людства. У зв'язку з викладеним, звернемо особливу увагу на сутнісний зв'язок результатів проведених автором досліджень та головних наукових положень в цьому напрямку нашого співвітчизника, першого президента Академії наук України, академіка В. І. Вернадського.

По-третє: Якщо визначати цю геніальну особистість з точки зору сьогоденних реалій, то ВІН є глобалістом №1. Адже він як геніальний мислитель уважно поглянув одразу на всю планету та глобально-системно і найглибше оцінив наше активнотворче життя на ній. Тобто він був першим глобалістом як з планетарної точки зору, так і з точки зору об'єктивних закономірностей людської діяльності, результатів та наслідків соціально-економічного розвитку і, зрештою, цивілізаційно-економічного поступу на етапах розбудови суспільств з домінуючими інформаційними, інтелектуально творчими та духовними, тобто ноосферними цінностями. Таким передбачувальним чином В. Вернадський науково зафіксував неминучість наслідків людської діяльності в реальних умовах планети Земля та впливу, як негативного так і позитивного, цієї діяльності на гео- та біосферу, й загалом на

екосферу (економіку і екологію), а також на розвиток нашої цивілізації в напрямку до ноосфери [1, 7].

По-четверте: Зауважимо, що напрямки проведених нами наукових досліджень в області соціально-економічної та інформаційної глобалістики по-суті співпадають з вищезазначеними. Передусім у визначенні, що саме об'єктивне виявлення природних сил зумовило формування уявлень про їх циклічний та необхідно-неминучий характер цих сил, в тому числі і мабуть зонайперш, уявленні в релігійній формі. Історично пізніше ці уявлення закріплювались деякими символами та поняттями, які суттєво підвищували ефективність людської діяльності й, зрештою, стали природно-соціальною основою виникнення науки.

Наука як соціальний інститут, за словами Вернадського, виникла з релігії та історично закономірно виконувала, виконує та й завжди буде виконувати функцію головного виробника найбільш якісного інформаційного ресурсу [1]. З цього приводу згадаймо, що без ідеально-інформаційного ресурсу принципово не може бути сформована ніяка, за суттю також ідеальна мета всякої фізичної чи інтелектуальної праці. Тобто принципово – ніяка система економічної та й, взагалі, усякої соціокультурної діяльності. Все це стало об'єктивно закономірною і практичною підставою для реального виявлення феноменів інтенсивної інформатизації світу та відповідної глобалізації світового господарства на новітньому етапі цивілізаційного розвитку. Таким чином, об'єктивно пріоритетною і найгострішою потребою сьогоденного світового, регіонального та національного розвитку є якісно-кількісний розвиток сфери науки як головного виробника інформаційно-знанневого ресурсу у тісному взаємозв'язку зі сферами освіти та фахової підготовки висококваліфікованих, творчоспроможних трудових кадрів. В першу чергу це стосується розробки всебічно науково обґрунтованої, відповідної до сьогоденних реалій і тенденцій розвитку методологічно-концептуальної інформації.

По-п'яте: Отже, проблема досягнення такої, можна сказати ноосферо-спрямованої мети, насамперед включає в себе завдання розробки історично відповідної методології діяльності і розвитку, а також необхідність ретельної розробки теорії та конкретних концепцій сучасної соціокультурної, економічної й технологічно-виробничої діяльності на найглибинніших підвалинах, тобто фундаментально-змістовних глобальносистемних засадах. А взаємопов'язано, тобто глобально та системно, розглядаючи сьогоденні реалії світового розвитку треба чітко відмітити, що чи найважливішою із них безумовно є феномен глобалізації людського життя, здебільшого, як

уже стало цілком очевидним фактом, на підставі так званої інформаційно-технологічної революції. Але революційна висота новітніх інформаційних технологій цілком закономірно сформувала переважно технократичний погляд прагматиків і навіть науковців на сучасний розвиток, що свідчить про односторонність підходів до врахування та вивчення проблем інтенсивної інформатизації і глобалізації світогосподарського, та й усього соціокультурного життя людства. Тривалий час загальносистемно, тобто за глобалістично-цивілізаційним методом, досліджуючи цю проблематику, автор саме таким глобалістичним чином дійшов закономірного висновку, що феномени інформатизації та власне глобалізації сутнісно, на глибинному рівні взаємопов'язані й принципово, на об'єктивному рівні невіддільні. Фундаментальний, об'єктивний рівень цього зв'язку означає, що тут потрібно науково й системно усвідомити ієрархію причинно-наслідкових чинників при розгляданні методологічно повних соціально-економічних процесів та структурно поставити феномен інформаційних знань, як чинник об'єктивного орієнтування в системах людської діяльності, на функціонально відповідне, тобто пріоритетно стратегічне місце як глобальний ресурсний чинник розвитку.

Дослідженнями показано, що феномен інформації як ресурс, на відміну від класичних, традиційних речовинно-енергетичних ресурсів розвитку, є лише ідеальним, суб'єктивно-об'єктивним, але пріоритетно стратегічним гарантом трудового успіху, отже структурним, функціонально незамінним ресурсом в процесах організації продуктивної праці, безпечного та ефективного управління соціально-економічними системами [4]. В процесі досліджень автор також встановив, що інформаційні знання як умовно-абстрактний, суто ідеальний продукт трудових, тобто суб'єкт-об'єктних відносин, є енергетично інертним, отже, «несаморухомих» феноменом і тому закономірно – необхідно в процесах його формування і зберігання як ресурсу, обробки та доцільного використання потребує компетентно сформованої психічної енергії людини як особливої рушійної сили цих процесів. Відтак зафіксовано, що на відміну від природно, тобто стихійно саморухомих речовинно-енергетичних ресурсних потреб в процесах розвитку, інформаційний ресурс є феноменально специфічним за своєю сутністю і способом функціонування в соціально-економічних структурах, але виступає єдиним засобом активнотворчого цілепокладання і трудового системотворення, а також об'єктивно обґрунтованої орієнтації в процесах інтелектуальної праці та управління цими системами на основі психічної енергії людей як єдиної рушійної сили мікропроцесів людської життєдіяльності [4]. При цьому автором системно обґрунтовано та показано, що усі інші натурні

технологічно-виробничі процеси, тобто економічні макропроцеси енергетично «самозабезпечуються» за рахунок доцільно ініційованих психоінформатизованим інтелектуально-управлінським мікропроцесом фазових переходів власне речовинних ресурсів або ж просто природно-механічним шляхом.

Відтак, викладені в цій роботі концептуальні положення, строго кажучи, вже самі по собі мають власне глобалістичний вимір, тому що відображають, передусім, об'єктивну непохитність законів перебігу суто природних процесів й природну здатність людини пізнавати ці закони та формувати відповідну науково-інформаційну картину світу, і зрештою, творчо-доцільно використовувати історично накопичуваний ресурс інформаційних знань для задоволення своїх духовних, фізіологічних та екологічних потреб. Цей загальносистемний надвисновок, як ми тут фактично переконались, по-суті є глобалістичним, має інформаційно-інтелектуальний або психоінформаційний вимір, а власне як інформаційно-інтелектуальна потуга соціокультурного і економічного розвитку він має глобально стратегічне та вирішальне трудооперативне значення в житті людства. Так було раніше, так є тепер, так буде повсюдно і завжди. І саме це стало найглибиннішою підставою для начебто спонтанного підйому сучасних глобалізаційних хвиль. Виникли вони, на думку автора, зовсім не на порожньому місці, а на певному історично накопиченому ресурсі знань та відповідно розвиненій психічній енергії «*homo sapiens*». Безсумнівно, механічним провідником та «стимулятором» в цих процесах постали саме так звані інформаційні технології.

Однак це тільки технократичний вимір, а по-справжньому найглибиннішою причиною як предтечею сьогоденних глобалізаційних хвиль був виключно психоінформаційний чинник людини розумної й активної, тобто гуманітарний чинник. Відтак автор фактично розглянув «живий» та «мертвий» чинники реальних процесів в гуманітарно-соціалізованій сфері об'єктивно існуючого речовинно-енергетичного світу. *Живий* – це феномен саморухомого, тобто не суто абстрактного, а дійсного існування світу, а *мертвий* – це феномен, функціональна процесуальність якого потребує спеціального, тобто гуманітарного, ще й компетентного енергозабезпечення в соціалізованих системах. Отже, тепер визначимо, що хоч і абстрактно-ідеальний, але природно й функціонально необхідний, так названий «мертвий», тобто власне інформаційний чинник в житті сучасних людей, як це не парадоксально, виконує пріоритетно-стратегічну роль та функцію.

Відтак, в історії людства об'єктивно, тобто закономірно виникла потреба усвідомлення глобальносистемного взаємозв'язку цих двох

надчинників суспільного життя, успішної праці, задоволення потреб та духовного поступу. Саме ця проблематика, і саме за глобалістично-цивілізаційним підходом розглядалась нашим геніальним вченим В. І. Вернадським, який історично передбачливо намагався поєднати суто речовинно-енергетичний природний процес з гуманітарним чинником, а в єдності цих чинників геніально вбачав ноосферне майбутнє світової спільноти. І саме цей принцип єдності повинен стати ключовою ідеєю в організації роботи сучасних науково-дослідних та освітніх установ. Таким чином, принципово невідворотні реалії світового соціально-економічного життя та імперативні тенденції глобального розвитку надали сьогодні людству унікальну, але об'єктивно закономірну можливість науково усвідомити глибинну сутність феномена інтенсивної трансінформаційної глобалізації світу.

Відтак виникла невідворотна необхідність врахування пріоритетно стратегічного значення ідеального по суті ресурсу інформаційних знань і його вирішального впливу в процесах розбудови сучасної загально-світової та усіх національних систем життєзабезпечення людей. Отже, переднім фронтом розвитку сьогодні треба визначити вирішення проблем реформування науково-інформаційної та освітньо-підготовчої сфер на високоякісному рівні. А інноваційна, ретельно опрацьована спільними зусиллями національних і міжнародних лабораторій глобальносистемна трансінформаційна методологія буде гарантом становлення світу та України на шлях принципово удосконалювального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. О науке. Т. 1. Дубна : «Феникс», 1997. 576 с.
2. Булгаков С. Н. Философия хозяйства. М. : Наука, 1990. 412 с.
3. Павленко Ю. В. та ін. Пути и перепутья современной цивилизации. К., 1998.
4. Скаленко А. К. Глобальные резервы роста: информация + интеллект + инновации. К. : Интеллект, 2002. 428 с.
5. Энгельс Ф. Диалектика природы. М. : Политиздат, 1982. XVI, 359 с.
6. Скаленко А. К. Трансформационная глобалистика мира XXI. *Альманах*. МГУ, 2011. № 2.
7. Скаленко О. К. Глобальносистемна криза трансінформаційної цивілізації. *Прак. філос.* № 1. К. : ІФ, 2013.

Турпак Н. В.,
*кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник відділу
військово-патріотичного виховання
Науково-дослідного інституту українознавства
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ БІОСФЕРНО-НООСФЕРНИХ ІДЕЙ В. ВЕРНАДСЬКОГО НА ЕКОЛОГІЧНУ ПОЛІТИКУ КРАЇН ЄВРОПИ

Як відомо, одним із найважливіших напрямків реалізації національних інтересів України є інтеграція в європейський політичний, економічний, культурний простір. Це спонукає до розкриття нових аспектів творчості визначних українців – учених, політиків, культурних діячів, мислителів, до переосмислення значення їх ідей не лише для вітчизняної науки, політики та культури, але й виявлення більш глибокого їх впливу на науку, політику та культуру країн Європи.

Розвідки ідейної спадщини видатного українського мислителя В. Вернадського та її впливу на сучасність, здійснені вітчизняними дослідниками його творчості М. Голубцем, С. Кримським, В. Крисаченко, М. Кисельовим, І. Мочаловим, В. Оноприенко, В. Ткаченко та іншими, є фундаментальною основою для висновку про те, що учений заклав основи для формування стилю мислення ХХІ століття, пов'язаного з міждисциплінарними екологічними, політичними, культурно-цивілізаційними та етичними вимірами сучасної науки. Ми, у свою чергу, ставимо за мету показати, що біосферно-ноосферні ідеї В. Вернадського спричинили визначальний вплив на екологічну політику країн Європи.

Ми погоджуємося з підходом, що «екологічна політика – це сукупність (система) засобів і заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу, і спрямованих на забезпечення екологічно-збалансованого розвитку і цивілізованості» [1, с. 315]. При цьому, можна стверджувати, що біосферно-ноосферні ідеї В. Вернадського спричинили вагомий вплив на екологічну політику країн Європи. Це можна стверджувати, опираючись на два основні напрямки. По-перше, на дослідження шляхів потрапляння його провідних ідей на Захід. По-друге, за допомогою глибинного аналізу ідей, викладених в його працях «Наукова думка як планетарне явище», «Де кілька слів про ноосферу» [2, с. 100–275] та інших, присвячених проблемі

біосфери та її переходу до ноосфери, та співставлення його думок із концептуальними ідеями сучасної екологічної політики.

Вплив В. Вернадського здійснювався під час його перебування та праці у країнах Європи. Так, наприклад, загальновідомим є те, що він досліджував явища радіоактивності в Радієвому інституті у Парижі, разом з М. Склодовською-Кюрі та іншими відомими європейськими вченими. В. Вернадський, перебуваючи за кордоном, читав лекції, спілкувався з колегами та друзями з Італії, Польщі, Німеччини та інших європейських країн. Втім, концептуальний зміст його вчення про біосферу та її перехід до ноосфери утвердився в європейській свідомості вже після смерті мислителя, завдяки ініціативі англо-американського еколога Дж. Івліна Хатчисона, який у 1945 році опублікував у журналі «American Scientist» статтю В. Вернадського «Біосфера та ноосфера» англійською мовою [3].

Слід наголосити, що В. Вернадський, у своїй концепції біосфери та її переходу до ноосфери обстоював ідею нерозривного зв'язку між людиною та біосферою, попереджав про небезпеку вторгнення людини в природні біогеохімічні цикли, що мало спонукати її до виваженого та цілеспрямованого контролю над глобальною біогеохімічною сферою. Тому його по праву можна вважати засновником глобально-екологічного підходу як в осмисленні екзистенційних викликів сучасної цивілізації, так і в розробці стратегії їх подолання. Наслідком такого підходу постала актуалізація проблеми глобального екологічного світогляду, як необхідної для виживання в глобальній цивілізації системи норм, принципів та цінностей, які можуть слугувати концептуальними вимірами реалізації екологічної політики. Серед них, – цілісність біосфери, необхідність її збереження, планетарна єдність, пріоритет екологічної безпеки, відчуття унікальності феномену життя, гармонійність співіснування природи і соціуму, пріоритет стійкого розвитку, політична та етична відповідальність людини та людства за наслідки своїх дій в біосфері.

Біосферно-ноосферні ідеї В. Вернадського зумовили розвиток політичної та культурної стратегії країн Європи у виробленні міжнародних заходів щодо подолання глобальних екологічних викликів. Так, можна стверджувати, що завдяки працям В. Вернадського, був започаткований міжнародний політичний дискурс стосовно проблем екології. Він сприяв зростанню усвідомлення на міжнародному рівні глобального виміру екологічних викликів людства, що знайшло відображення у міжнародних угодах, законодавчих актах та програмних документах Міжнародних організацій з глобальних екологічних проблем.

Втілення ідей В. Вернадського можна простежити у рішеннях Стокгольмської конференції з питань транснаціонального довкілля, що була спонсорована Програмою ООН з навколишнього середовища, де уперше на міжнародному рівні були визначені спільні екологічні загрози та комплекс необхідних захисних дій. Згодом в руслі цих ідей відбулася активізація екологічної політики держав, у зв'язку із чим виникло чимало міжнародних ініціатив щодо проблем навколишнього середовища, почала зростати інтенсивність міжнародного екологічного регулювання. Вплив ідей В. Вернадського прослідковується також в тому, що, починаючи з 1970 року було підписано ряд міжнародних документів з проблем екології: Лондонську конвенцію про попередження забруднення моря від скидання відходів та інших речовин (1972), Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля (1978), Конвенцію про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979), Конвенцію ООН з морського права (1982), Базельську конвенцію щодо міжнародного переміщення небезпечних відходів (1989), Віденський (1985) та Монреальський (1987) Протоколи щодо контролю над забрудненням повітря від викидів фреонів, Конвенцію ООН про транскордонний вплив промислових аварій (1992), Конвенцію рамкову ООН про зміну клімату (1992) тощо. Були ухвалені угоди щодо захисту дикої живої природи, а саме стосовно білих ведмедів, тюленів, екосистеми Антарктиди. Міжнародною спільнотою були здійснені кроки до забезпечення раціонального природокористування та збереження біологічного розмаїття планети. У 1971 році за ініціативою ЮНЕСКО отримала розвиток програма «Людина і біосфера». Були публіковані списки перших 53 біосферних заповідників, розташованих у 8 країнах. Згодом їх сітка значно збільшилася, і сьогодні, за даними ЮНЕСКО, налічує 482 заповідники у 102 країнах [4].

Вплив біосферно-ноосферних ідей В. Вернадського поширився і за межі Європи. Так, зокрема, у 1992 році відбулася Конференція ООН з довкілля й розвитку у Ріо-де-Жанейро, яка впевнено підтвердила глобальний вимір екологічних викликів, привернула до них увагу з боку провідних держав світу, МВФ, Світового банку та СОТ. Вагомим здобутком Конференції у Ріо-де-Жанейро було закріплення стратегічної мети переходу до стійкого розвитку, який, забезпечуючи подальший поступальний розвиток цивілізації, не порушував би природне довкілля, був зорієнтований на гармонію з ним. Нова цивілізаційна модель стійкого розвитку виступила як підсумок зусиль як європейської, так і світової спільноти щодо пошуків засад спільного виживання та виходу з глобального

екологічного кризового стану сучасної цивілізації, недопущення її загибелі внаслідок антропогенних впливів на довкілля.

Серед останніх досягнень екологічної політики країн Європи – ухвала Парламентською асамблеєю Ради Європи стратегічного документу «Вплив збройних конфліктів на навколишнє середовище», у якому йдеться про необхідність кодифікувати поняття «екоцид» як у національному законодавстві, так і в міжнародному праві як тип міжнародного екологічного злочину. В документі наголошується також на забороні під час збройних конфліктів використання певного виду зброї, яка згубно впливає на довкілля й унеможливорює життя людини в зоні ураження [5].

Отже, біосферно-ноосферні ідеї В. Вернадського спричинили визначальний вплив на екологічну політику країн Європи. В умовах сучасних загроз, серед яких й загроза екоциду, спричинена військовими діями Росії проти України, актуалізація європейського контексту значення ідейно-теоретичної спадщини В. Вернадського є важливим аспектом осмислення ймовірної політичної та культурної стратегій України у галузі екології та захисту довкілля. Успіх цих стратегій залежить як від здатності України до вирішення власних екологічних проблем, так й від того, яким чином вона зможе брати участь у вирішенні екологічних проблем європейського та глобального рівнів.

Список використаних джерел:

1. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика : Концептуальні засади сучасного розвитку. К., 2001. 598 с.
2. Вернадський В. І. Вибрані праці. К., 2005. 300 с.
3. Vernadsky V. The biosphere and the noosphere. *American Scientist*. 1945. Vol. 33. № 1. P. 1–12.
4. Турпак Н. В. Ноосферний підхід в осмисленні сучасних екологічних викликів. *Гілея: науковий вісник* : збірник наукових праць. Вип. 130(3), 2018. С. 313–317.
5. ПАРЕ ухвалила резолюцію, що запроваджує поняття екоциду. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3659333-pare-uhvalila-rezoluciu-so-zaprovadzue-ponatta-ekocidu.html>

Шульга М. А.,
*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри державного управління
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПРО НАУКУ І НАУКОВИЙ СВИТОГЛЯД: СПРОБА ДІАЛОГУ З ВОЛОДИМИРОМ ВЕРНАДСЬКИМ У ХХІ СТОЛІТТІ

Вчення про ноосферу – це перше, що спадає на думку, коли чуємо ім'я Володимира Вернадського. Вчення про «нове геологічне явище на нашій планеті» [2, с. 148]. Вчення про людину як «потужну геологічну силу», здатну «перебудовувати своєю працею і думкою царину свого життя» [2, с. 148].

Логічно поставити питання – а чи будь-яка думка може забезпечити таке перебудовування? Відповідь В. Вернадського – лише наукова думка: «Науковою думкою <...> людина створює у біосфері нову біогенну силу...» [3]. І, ширше, – науковий світогляд, іменем якого «ми називаємо уявлення про явища, доступні науковому вивченню» [4]. Отож, наукова думка – це «перша необхідна умова» створення ноосфери, і навпаки: «Ноосфера може створюватися лише за цієї умови» [3].

Ще питання – а чи важливо, щоб кожний став носієм наукового світогляду? В руслі вчення про ноосферу така умова видається обов'язковою і важливою: «Закінчене <...> охоплення усієї поверхні біосфери єдиними соціальним видом тваринного царства – людиною. Немає на Землі куточка, для неї недоступного» [3]. Уявімо, що кожний – носій наукового світогляду, і тоді створення ноосфери стане процесом свідомим і організованим, процесом свідомих і організованих зусиль усіх і кожного, спільною справою людства, об'єднаного творенням цивілізації «культурного людства» як «форми організації нової геологічної сили» [3]. І до того ж: «Зростання наукової думки <...> пов'язане з кількістю швидко зростаючої живої речовини, що прямо чи опосередковано бере участь у науковій роботі» [2, с. 188].

А чи можливо, щоб кожний став носієм наукового світогляду? Відповідь В. Вернадського лаконічна: «За самими своїми основами наука є глибоко демократичною, оскільки її джерелом є сила розуму і глибина натхнення людської особистості і у своїх результатах не пов'язана з якимись визначеними формами суспільного ладу» [2, с. 161].

Наступне питання – а що передбачає формування наукового світогляду? Це засвоєння якихось базових, елементарних, обов'язково-необхідних для засвоєння знань і ментальних рухів, без яких неможливий процес наукового пізнання? Яких? Тут немає прямої відповіді В. Вернадського, але відповідь на ці питання можна вивести з його роздумів про науковий світогляд. На перший погляд, тут можна обмежитися положеннями типу «Земля обертається навколо Сонця». Але ж у випадку відсутності їхньої конкретизації з ними змушені будуть рахуватися «навіть містичні і магічні рухи» [4]. (Такий підхід, до речі описує Рей Бредбері: «Набивайте людям голови цифрами, починайте їх невинними фактами, <...> їм буде здаватися, що вони дуже освічені. У них також буде враження, що вони мислять, що вони рухаються вперед, хоча насправді вони стоять на місці» [1]).

Тому, повертаючись до поставленого питання, мова має йти про такий собі «алфавіт» для пізнавальної діяльності, засвоєння якого становить умову формування «наукового ставлення до навколишнього світу», що відрізняється «від будь-яких філософських чи релігійних світоглядів» [4]. Сам В. Вернадський схиляється саме до цього варіанту і резюмує: «Зрозуміло тому, що в історії наукового світогляду історія методів шукання, наукового ставлення до предмету, як в сенсі техніки розуму, так і техніки приборів чи прийомів, займає провідне місце за своїм значенням і повинна підлягати самому уважному вивченню» [4].

І тут основне питання пов'язане, мабуть, з принципом вирізнення в процесі такого вивчення оцих елементарних, тобто необхідних для «наукового відношення до предмету» «методів шукання» (ментальних рухів), які підлягають обов'язковому засвоєнню усіма без виключення. Критерій такого вирізнення можна віднайти у В. Вернадського: «Людина має зрозуміти, у той момент, коли наукова <...> концепція світ її охопить, що вона не є випадковим, незалежним від оточуючого (біосфери чи ноосфери) довільно діючим природним явищем» [3].

І останнє питання – то для того, щоб людина стала носієм наукового світогляду, достатньо засвоєння нею оцих елементарних (в сенсі обов'язкових для засвоєння усіма) «методів пошуку»? Чи потрібно ще щось? І на це питання В. Вернадський дає відповідь, до якої варто дослухатися нам, його нащадкам. Науковий світогляд, пише В. Вернадський, «завжди <...> просякнутий свідомим вольовим прагненням людської особистості розширити межі знання, охопити думкою усе оточуюче» [4]. Оце вольова прагнення має стати тим елементарним, обов'язковим для засвоєння кожним рухом – і ментальним, і вольовим, завдяки якому людина і здатна стати «потужною геологічною силою». Виходить так, що, не наукова думка сама по собі, а людина, що є її носієм, а тому має вольове прагнення

«розширити межі знання», лише й здатна забезпечити розвиток біосфери у ноосферу. Про це варто пам'ятати і у XXI столітті.

Список використаних джерел:

1. Бредбері Рей 451 градус за Фаренгейтом. URL: https://uabook.com.ua/book/451-za-farengajtom/#epub_reader_frame (дата звернення 28.02.2023).

2. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. М. : Наука, 1989. 261 с.

3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. *Биосфера и ноосфера*. М., 2004. 576 с. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf (дата звернення 27.02.2023).

4. Вернадский В.И. О научном мировоззрении. *Биосфера и ноосфера*. М., 2004. 576 с. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf (дата звернення 27.02.2023).

НАПРЯМ 4. ІНТЕГРАЦІЯ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В ПСИХОЛОГІЮ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-30>

Вовчок А. А.,
соціальний педагог
Боярської ЗОШ I–III ступенів № 1
м. Боярка, Київська область, Україна

ІДЕЇ НООСФЕРИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО – ОСНОВА СУЧАСНОГО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ

Освіта подібна до рояля,
клавіші і струни якого давно вимагають настроювання...

Велику музику науки світобудови
неможливо зіграти на розладненому роялі...

Настроюванням може стати
впровадження в освіту ідей ноосфери».

В. І. Вернадський

Велику і багатогранну наукову спадщину залишив нам Володимир Іванович Вернадський. Особливої уваги заслуговують його погляди про ноосферу. Під ноосферою розуміється вища стадія біосфери, яка тісно пов'язана з виникненням і розвитком людства. Людство, в свою чергу, розвиваючись та пізнаючи закони природи, а також вдосконалюючи техніку, починає здійснювати істотний вплив на земний і навколосемний простори, змінюючи їх своєю діяльністю. «Розум вводить у механізм земної кори нові потужні процеси, аналогічних яким до появи людини не було», – писав В. Вернадський. Ноосфера відзначається як єдність «природи» і «культури». Організація сталого та безпечного розвитку світової цивілізації, тобто керованої ноосфери, має стати стратегією виживання людства. Вчений зазначає, що в цій епосі буде царювати розум, який зароджений на принципах демократії розвитку науки та техніки, що забезпечують щасливе життя людей [5].

Володимир Вернадський, досліджуючи проблеми ноосфери писав, що суспільство має потребу в поколінні молодих людей, які соціалізовані, здатні розуміти проблеми цього суспільства та цивілізації загалом, а також які б могли вирішувати їх на гуманістичному рівні, на

засадах високої культури: добра, чесності та професіоналізму [1]. Саме освіту в якій передують ноосферні ідеї можна назвати «випереджаючою» так як вона створює «людину епохи ноосфери». Таким чином, метою сучасної освіти можна назвати створення умов для постійного розвитку особистості. Чим ширший діапазон умов – тим більше можливостей для особистісного та професійного росту. Тобто, сучасна система освіти повинна бути відкритою та виконувати головну освітню установку – створення освітнього простору, в якому учень зможе вибрати свої шляхи і засоби саморозвитку.

Значна роль та місце у процесі підготовки до життя і праці, на відповідних етапах розвитку особистості, відводяться системі загальної середньої освіти. Адже саме в закладах середньої освіти відбувається формування цілісного мислення здобувачів освіти. Саме там народжується спроможність до самопізнання й самоорганізації, розкривається справжній потенціал учня. Адже навчання в закладах освіти спрямоване на виховання цілісного, гармонійного мислення людини, яка буде спровождна до самостійного вибору свого місця в системі «природа-суспільство», буде вміти правильно ставити цілі, вибирати засоби і бачити та усвідомлювати моральну відповідальність за наслідки своїх дій [7].

Аналізуючи діалектичні взаємозв'язки культури особистості та освіти, ми бачимо, що проблеми усвідомленого вибору майбутньої професії є актуальними, оскільки саме вибір сфери майбутньої професійної діяльності означає перші кроки індивіда в набутті власного особистого досвіду щодо самовизначення і самореалізації (як життєвої, так і професійної) [5].

Школа була і є одним з найважливіших факторів у виборі професії учнем: діагностувати, консультувати, допомагати вибирати професію, адже вибір професії для кожної молодої людини – це вибір свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. Профорієнтаційна робота займає важливе місце в діяльності закладів освіти. Оскільки вона, з одного боку, забезпечує зв'язок системи освіти з економічною системою країни, з іншого, поєднує сьогоднішніх учнів з їхнім майбутнім.

Аналізуючі дані моніторингових груп за перше десятиліття незалежності, можна побачити, що половина здобувачів освіти приймало рішення про вступ до вищого навчального закладу за тричотири роки до вступу, біля третини – за рік і менше. Стосовно вибору певної спеціальності та конкретного вищого навчального закладу, то більшість студентів (близько 60,00%) визначаються лише напередотні вступу. Стосовно причин вибору вищого навчального закладу переважно зазначалися такі: «наближеність інституту до місця

проживання» та «простіший вступ». Мотиви вибору професії: «мати престижну професію», «заробляти “справжні” гроші» тощо показують нам недостатність свідомого самовизначення, здійсненого на основі суб’єктивних критеріїв вибору майбутньої професії. Мотиви «бажання батьків, щоб я тут навчався», «бажання мати нових друзів» є свідченням відсутності свідомого вибору професії. Відповіді на кшталт «мені однаково, де вчитися» або «у мене не було іншого вибору» є показником байдужості до обраної професії [4].

Таким чином, спираючись на вищезазначене можна зробити наступні висновки – незважаючи на профорієнтаційну роботу в закладах освіти багатьом з майбутнім студентам бракує самостійності, ініціативи, винахідливості, уміння творчо підходити до складних проблемних ситуацій у нових умовах господарювання, громадянської активності.

Як відомо, профорієнтаційна робота забезпечується психологом або соціальним педагогом, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах. Головним її недоліком є несистематичність, відрив від реалій ринків праці, незнання особливостей надання освітніх послуг ВНЗ. Нажаль, профорієнтаційна робота, яку проводять психолог або соціальний педагог, обмежена анкетуванням щодо визначення професійної спрямованості абітурієнтів до певного виду діяльності та оголошенням її результатів школярам або їх батькам [2].

Але Нова ера вимагає нової філософії профорієнтаційної роботи – її центральним пунктом має стати створення Людини, її різнобічне вдосконалення. Профорієнтаційний супровід (модернізована профорієнтаційна робота) – це не набір різноманітних заходів, а логічна та узгоджена програма з відповідністю між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, орієнтована на формування компетентностей для успішної самореалізації в суспільстві. Він базується на інноваційності як відкритості до нових ідей; умінні навчатися впродовж життя; умінні діяти в конфліктних ситуаціях; вмінні організувати свою діяльність для досягнення цілей [8].

Профорієнтаційний супровід допомагає формуванню системи цінностей, які допомагають пізнати себе як людину, як особистість, а також сприяє засвоєнню нових знань, що характеризуються вищим рівнем мислення [3]. Під час супроводу застосовуються такі педагогічні форми, системи та технології навчання, які б забезпечили духовний та творчий розвиток громадян України. Тобто профорієнтаційний супровід забезпечує підготовку зростаючого покоління з ноосферним мисленням до життя відповідно ідей ноосфери.

Враховуючи вищезазначене наразі в більшості закладів загальної середньої освіти профорієнтаційний супровід здійснюється на всіх рівнях навчання учнів відповідно до психологічних та вікових

особливостей учнів (1–4 класи, 5–7 класи, 8–9 класи, 10–11 класи). В профорієнтаційному супроводі задіяні, як адміністрація закладу, так і класні керівники, соціальні педагоги, психологи, викладачі-організатори, вчителі-предметники. Також доєднується і індивідуальний профорієнтаційний супровід (тьюторство, коучинг). Важливим є впровадження профільного навчання у старших класах. Профільна освіта – той із каналів ноосферної освіти, який окреслює шлях еволюції Розуму на тлі Космосу, носія якого позначаємо терміном «людина істинна». Таке навчання забезпечує оволодіння інформацією (розуміння), дає змогу знанням перетворюватися в інтегральну частку особистості (хронопростір), збагнути життя через практичний досвід та адекватно використовувати цей досвід в разі потреби – формує компетентність [6].

Впроваджується посилення співпраці з освітніми закладами, державними службами зайнятості для проведення профорієнтаційних заходів та працевлаштування випускників вишу, вивчення ринку праці щодо затребування професій, пошук та впровадження нових шляхів профорієнтаційного супроводу здобувачів освіти.

Завжди потрібно пам'ятати, що світ не стоїть на місці, постійно змінюють можливості для самореалізації. Сьогодні ми можемо спостерігати десятки нових професій, які ще 10 років тому не можна було уявити. Існуючі професії та професії майбутнього відображають наш світ – цікавий та різноманітний, з безліччю можливостей для кожної людини, з врахуванням її здібностей, талантів, знань, компетентностей, навичок та вміння адаптуватися до умов, що швидко змінюються. Правильний вибір професії – це не лише моральне задоволення та висока самооцінка, це водночас і висока продуктивність праці. Вибір професії – точка, в якій сходяться інтереси особистості та суспільства, де можливе й необхідне поєднання особистих і загальних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва : Наука, 1989. 261 с.
2. Ісаєнко С. А. Професійний вибір як одна з передумов формування професійної культури особистості. *Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпропетровськ, 3–15 січня 2007 р.). Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2007. Т. 1. С. 73–76.
3. Курмишев Г. В. Ноосферна освіта: науково-методологічні основи і вітчизняна практика : метод. посібник. Харків, 2016. 143 с.

4. Марушкевич А. А. Проблеми профорієнтації та професійного вибору випускників сучасних шкіл. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2011. № 1. С. 208–211.

5. Ноосферна освіта в Україні / за ред. Г. В. Курмишева і Т. В. Олійник. Харків, 2009. 335 с.

6. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ, 2003. 447 с.

7. Розвиток професійної орієнтації в Україні : наук.-допом. бібліогр. покажч. / за ред.: П. І. Рогова, Н. М. Чепурна ; уклад.: Л. О. Пономаренко, Н. А. Стельмах, Л. І. Ніколюк ; АПН України. Черкаси, 2009. 195 с.

8. Сидоренко В. Теоретичні засади системи професійної орієнтації в сучасних умовах розвитку суспільства / Імідж сучасного педагога. 2006. № 8. С. 6–9.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-31>

Ізвсков В. В.,

*аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВКЛАД В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Велика наукова спадщина Володимира Івановича Вернадського присвячена різним областям природознавства: геохімія, радіогеологія, біогеохімія. На основі вивчення геологічної історії нашої планети була створена фундаментальна концепція еволюції природи, показано послідовне утворення навколо земної кори спочатку неживих оболонок-літосфери, гідросфери, атмосфери, а потім з виникненням живої речовини – біосфери, що переходить в ноосферу як такий етап, який пов'язаний з розумною трудовою діяльністю людини, з розвитком науки [3, с. 92].

Мета дослідження полягає в аналізі вкладу В. І. Вернадського в розвиток психологічної науки.

Вчення В. І. Вернадського про біосферу і ноосферу отримало визнання і в психологічній науці. Воно реально розкриває свідомість людини як продукт розвитку світу. Поняття біосфери і ноосфери стали базовими для всіх психологічних концепцій, що поділяють

еволюційний підхід до розробки основних психологічних проблем. Психолог С. Л. Рубінштейн у своїй праці «Людина і світ» посилається на геобіохімію В. І. Вернадського. У першій частині цієї праці «філософське поняття буття» він диференціює категорію простору і часу як форми існування суцього, а також вказує на специфіку детермінації по відношенню до різних рівнів буття.

М. Г. Ярошевський і Л. І. Анциферова в книзі «Розвиток і сучасний стан зарубіжної психології» в контексті взаємодії психології з філософією та іншими науками писали про значення ідей В. І. Вернадського, про думки як планетарного явища для розуміння місця особистості в історії і у Всесвіті в цілому. В. А. Кольцова в своїх дослідженнях з методології історії психології звертає увагу на методологічні аспекти праць В. І. Вернадського, вказує на значення його організаторської діяльності з розгортання досліджень в області вивчення історії наукових знань.

Б. Ф. Ломов у праці «Методологічні та теоретичні проблеми психології» в контексті розвинутих ідей системного дослідження психіки людини звертає значну увагу на тому, що людина виступає і як природна, біологічна істота, якій необхідна «складова» її життя – це біологічний розвиток. Біологічні властивості людини (властивості, обумовлені її приналежністю до біологічної системи) також різноманітні і це визначається різноманіттям типів організації живого. Далі вчений посилається на твердження В. І. Вернадського про чотири типи організації живого: організмівому, популяційно-видовому, біоценотичному і біосферному, вказуючи, що всі вони повинні враховуватися в психологічних дослідженнях [1, с. 120].

А. Г. Асмолов звертається до творчості В. І. Вернадського в зв'язку з обґрунтуванням розвинутої ним системної історико-еволюційної методологією аналізу розвитку людини. Психолог Б. Г. Ананьев обґрунтував положення про те, що в основу людинознавства має бути покладено вчення В. І. Вернадського про біосферу і ноосферу і ті нові дані про них, які отримані при розвитку цього вчення в сучасній психологічній науці.

У своїх працях В. І. Вернадський посилається на роботи деяких вчених психологів, ідеї яких сприймалися співзвучними його фізичним уявленням. Таких посилань небагато, але вони є цінними свідченнями того, що в сферу його поглядів та інтересів входили також матеріали гуманітарної філософсько-психологічної думки. Детально В. І. Вернадський зупиняється на гештальтпсихології. Він високо оцінює уявлення психологів цього напрямку, де вивчення психічної діяльності людини призвело до ідеї, аналогічної ідеї поля у фізиці. Центральне поняття цієї концепції – Gestalt, тобто форма, – це уявлення, згідно з яким в психіці

людини проявляється властивість цілісності, яка пояснюється як продукт фізіологічних структур мозку [2, с. 16].

Світоглядні погляди В. І. Вернадського представляють цінність для психології, їх можна розглядати як уроки за методологією психологічного наукового пізнання. Думки вченого включають комплекс таких методологічних проблем, як: співвідношення науки з філософією і релігією; проблема спадкоємності і пов'язані з нею питання прогресу і традицій в науковому пізнанні, співвідношення природничих і гуманітарних наук [4, с. 95].

В. І. Вернадський надає великого значення у побудові наукових знань «переживанням людської особистості», «духовній творчості людської особистості в її соціальній обстановці», інтуїції, натхненню, природному дару особистості та її вищій впродовж тисячоліть, мисленню, волі, безсмертю творінь особистості, психічному життю особистості, її свободі, вірі, темпераменту, настроям, впливам, різноманітності тощо, які стають об'єктом дослідження наукової психології та логіки.

Висновки. Наведені дані наглядно демонструють визнання психологами значення праць В. І. Вернадського у вирішенні психологічних проблем. Необхідним є вдумливе вивчення і глибокий аналіз праць В. І. Вернадського і тільки такий підхід дозволить розкрити весь потенціал досліджень для психології. Дослідження В. І. Вернадського містять корінні методологічні питання, які у своїй сукупності утворюють цілісну систему наукового світогляду. З одного боку, вона була базою його творчого мислення, а з іншого – вироблялася, формувалася в процесі наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Виноградова В. Є. Генеза творчих здібностей видатних науковців (В. І. Вернадського, І. І. Мечникова, К. Д. Ушинського). К. : Ліра-К, 2020. 238 с.
2. Виноградова В. Є. Феномен наукового таланту В. І. Вернадського. *Науковий вісник ХДУ Серія Психологічні науки*. 2020. № 1. С. 15–21. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-1-2>
3. Москаленко О. В. До проблеми вивчення психологічного здоров'я особистості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2022. Том 33(72), № 2. С. 92–96.
4. Ситник К., Бевз Т. Володимир Вернадський: Людина. Громадянин. Учений. К. : Наукова думка, 2017. 368 с.

Кравченко А. В.,

*аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЕМОЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ПЕДАГОГА

На сьогодні стан емоційного інтелекту педагога визначається необхідністю у нього вміння управляти собою, знання власних емоцій, вміння управляти ними як у професійній діяльності, так і у повсякденному житті. Рівень розвиненості емоційного інтелекту педагога визначає можливість професійного зростання та побудови кар'єри, оскільки дає можливість більш цілісно оцінити власні адаптивні здібності через уміння емоційно взаємодіяти з іншими.

Упродовж останніх десятиліть науковці, які займаються дослідженням людського інтелекту, здібностей і емоцій дійшли висновку, що успіх людини в соціумі не визначається високим ступенем розвитку розумового інтелекту (IQ) або наявністю таланту: так люди з середніми показниками IQ і відсутністю креативності часто стають лідерами не тільки колективів, але і держав. Що дало можливість сформулювати гіпотезу про існування деякої сукупності людських здібностей, які дозволяють ефективно взаємодіяти з іншими людьми, на основі розуміння, інтерпретації і контролю як власних, так і емоцій інших людей.

Дослідниця І. Андрєєва зауважує, що «емоційний інтелект лежить в основі емоційної саморегуляції, а високий рівень емоційного інтелекту дає можливість розуміти власні емоції та емоції інших людей, керувати емоційною сферою; допомагає приймати рішення на основі відображення і осмислення емоцій, які мають для особистості певний зміст. Емоційний інтелект складається з вміння свідомо керувати емоціями, розуміти емоції, асимілювати емоції в мислення, розрізняти та виражати емоції» [2, с. 166].

Емоційна грамотність дає можливість із кожної соціальної комунікації, партнерських чи ділових відносин, коротких чи довгострокових – отримувати максимально можливі перспективи та можливості для всіх учасників соціальних взаємовідносин різного рівня. Якщо вміти правильно керувати своїм емоційним станом, тобто здатністю змусити власні емоції працювати на себе, а не проти себе – це стає ключовим моментом формування в собі емоційної грамотності та подальшого особистісного розвитку.

Основною особливістю емоційної грамотності є можливість побудови навичок спільної роботи людей один з одним, без маніпуляцій та примусу, використовуючи емоції емпатії, завдяки чому створюється міцний та якісний взаємозв'язок між людьми [3, с. 260].

Відтак, емоційна грамотність педагога на сьогоднішній день набуває все більшої вагомості для реалізації успішного освітнього процесу, розвитку емоційної сфери студентів, самореалізації особистості загалом, відкриття та вияву власного потенціалу. Тому на порядку денному для педагога стоїть завдання організувати освітній процес на емоційній основі, тобто взаємовідносини між педагогом та його студентами повинні будуватися на засадах взаємоповаги, довіри та емпатії. Педагог, в свою чергу, свідомо керує своїми емоціями та виражає їх, створює позитивне емоційне середовище для своїх студентів в процесі навчання та вміло розпізнає їхній емоційний стан [1, с. 24].

Вміння надавати власним переживанням педагогічної спрямованості, відповідно до навчальних завдань врегульовувати діапазон власних переживань, надавати емоційного забарвлення достатньо складному матеріалу для кращого сприйняття студентами – все це допоможе професійному педагогу організувати навчальний процес на достатньо продуктивному рівні, забезпечуючи цим активний зворотній зв'язок зі студентами.

Емоційна грамотність педагога включає в себе:

- розуміння власних почуттів;
- щире співчуття та співпереживання;
- управління власними емоціями;
- виправлення емоційної шкоди;
- розуміння емоційного стану інших людей, тобто здатність до емпатії.

Завдяки сукупності цих компонентів педагог може зосередитись на почуттях студентів, відчувати їхній емоційний стан і знати як з ними ефективно співпрацювати під час навчального процесу. У зв'язку з тим, що кожен студент це індивідуальна особистість зі своїм власним емоційним досвідом, здатністю позитивно оцінювати поведінку кожного, приймати несхожість кожного без порівняльної оцінки, співпереживати та підтримувати в студентах відчуття власної гідності – запорука успішного педагога.

Здатність впливати на студентів реалізується не через емоційний натиск в образі авторитету, а в умінні добирати доцільний тон у процесі спілкування зі студентами, досягаючи цим міцних стосунків на основі взаємоповаги та довіри, залучення студентів до спільної мети,

а саме націлити на навчальний процес та отримання високих результатів в інтелектуальній та практичній діяльності [4, с. 91].

Для опанування студентами ключових компетентностей педагогу слід наповнювати свій матеріал новими вражаючими та цікавими фактами, доповнюючи це емоційним забарвленням, з метою досягнення освітніх завдань, засвоєнням навчального матеріалу, формуванням емоційно ціннісного ставлення студентів до навколишнього світу, вмінням аналізувати та виражати своє ставлення до тієї, чи іншої теми.

Отже, роль педагога в сучасному освітньому середовищі визначається перш за все як модератора в індивідуальному освітньому просторі кожного студента. Відповідно завданням педагога є не тільки забезпечення достатнім рівнем знань та навичок студентів, а й в умінні зацікавити, мотивувати, надихати, спрямовувати на досягнення мети, викликати бажання рухатися вперед наперекір перешкодам та труднощам.

Список використаних джерел:

1. Алмаші С. І. Розвиток особистості педагога в емоційному просторі. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Випуск 19. С. 24–34.
2. Андрєєва І. Н. Розвиток емоційної компетентності педагогів. *Психологія освіти сьогодні: Теорія і практика : матеріали Міжн. наук.-практич. Конференції*. Мн., 2003. С. 166–168.
3. Дмитрюк Н. С. Вплив емоцій на формування та становлення особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 8. С. 260–271.
4. Лящ О. П. Роль емоційної сфери у структурі професійної ідентичності педагога. *Актуальні проблеми психології*. Том I. Випуск 56. С. 91–96.

Непрель Г. О.,

*аспірантка кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ ПРО ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

«Мисляча і працююча людина
є міра всього».

Великий мислитель-природодослідник, він залишив цілісне бачення світу і завдань людини, передбачив майбутні шляхи для їх розвитку. В. І. Вернадський порушував у своїх працях вічні питання буття, наука для нього не була самодостатньою метою, а тільки засобом досягнення сенсу життя, тому його вчення пройняте особистісним началом, співвіднесене з людиною і людством, має виражений етико психологічний характер.

Означення В. І. Вернадським поняття особистості спостерігається майже у кожній його праці, присвяченій геохімії, мінералогії, вивченню косної та живої речовини, біосфери та ноосфери, історії науки тощо – усюди підкреслюється величезна роль особистості, зокрема, особистості вченого, його мислення, думки у здійсненні переходу від біосфери до ноосфери у психозойську еру. Так, у книзі «Філософські думки натураліста», в якій зібрані головні наукові здобутки великого дослідника, поняття особистості зустрічається більше 110 разів! При цьому кожного разу вчений демонструє своє змістовне й оригінальне розуміння особистості, її значення у ряді наукових аспектів – історичному, соціальному, філософському, політичному, біологічному, психологічному тощо. Завдяки такій увазі до цього поняття врешті-решт складається унікальна система теоретичних поглядів на особистість.

Досліджуючи феномен особистості в сучасній психологічній науці С. Д. Максименко дійшов визначення, що «особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ». Вважає за необхідне «вивчати розвиток особистості як цілісний процес, що йде по окремих лініях, і бачити в цьому процесі важливі і суттєві

моменти». Дане визначення буде орієнтиром у пошуку психологічного змісту праць В. І. Вернадського.

Для В. І. Вернадського розуміння особистості невідривне від усвідомлення її ролі у процесі життя на планеті Земля. Його можна вважати одним із небагатьох дослідників в історії науки, котрий вперше звернув увагу на глобальний масштаб взаємної детермінації між особистістю та планетою Земля. Вчений стверджує: «Людина і людство найтіснішим чином пов'язані із живою речовиною, що населяє нашу планету, від якої вони реально ніяким фізичним процесом не можуть бути відокремлені. Це можливо лише у думці». Великий натураліст робить з цього закономірний висновок про те, що «людина вперше реально зрозуміла, що вона мешканець планети і може – повинна мислити й діяти в новому аспекті, не лише в аспекті окремої особистості, сім'ї або роду, країн або їх союзів, але й у планетному аспекті. Від нас залежить зробити стихійний процес свідомим, перетворити середовище життя – біосферу в царство розуму – ноосферу».

Варто зауважити, що поняття біосфери та ноосфери стали базовими для всіх психологічних концепцій, які поділяють еволюційний підхід до розроблення основних психологічних проблем, у наукових працях. «... в ноосфері вирішальним і визначальним фактором є духовне життя людської особистості, в її спеціальному виявленні», головним проявом якої є наукова думка.

В. І. Вернадський наголошує на тому, що з початку ХХ століття спостерігається виняткове явище у ході наукової думки, яке він назвав вибухом наукової творчості і особистість вченого має безпосередню причетність до цього. Тому саме ця особистість посідає пріоритетне місце в теоретичних поглядах В. І. Вернадського. Тим самим великий натураліст поглиблює погляд на людину, фактично формує нове корінне її розуміння, пов'язане з еволюцією біосфери нашої планети. Людина позбавляється своєї божественної винятковості, відірваності від Землі і визнається закономірною частиною будови біосфери.

Характеризуючи особистість, В. І. Вернадський завжди залишається відданим своїй принциповій позиції, що висловлена у наступному положенні: «Історія людства, так само як і життя кожної окремої людської особистості, не може бути відірвана й розглянута окремо від її середовища», чим демонструє цілісний підхід до пошуку істини. Великий дослідник виокремлює три прошарки цього середовища або, як він усюди говорить, реальності – залежно від масштабу властивостей простору-часу. Це прошарки явищ космічних просторів, планетних явищ і явищ мікроскопічних.

Саме творці науки, наукової думки визнаються вченим особистостями, при цьому він знову і знову підкреслює, що «наука є творінням життя. З оточуючого життя наукова думка бере матеріал, який приводиться нею у форму наукової істини. Це є стихійне відображення життя людини в оточуючому людину середовищі – у ноосфері. Наука є виявом дії в людському суспільстві сукупності людської думки» з вищевказаного, характерною рисою наукової думки сучасної особистості

В. І. Вернадський визнає дію, включену у життя вченого, дослідника, творця наукової ідеї.

В. І. Вернадський аналізуючи розуміє, що особистість ученого характеризується своєрідністю і неповторністю. Це проявляється «у відсутності двох тотожних індивідуальностей, що відрізняються одна від одної». Наукове мислення різко відрізняється, на думку В. І. Вернадського, від «структури філософської роботи». Він аргументує це таким чином: Те, що приймає як істину одна особистість, реально ніколи не є істиною, обов'язковою для іншої особистості. Завжди водночас будуть існувати та існують часто протилежні філософські системи і побудови, цілком проникнуті відображенням творчих особистостей людства» – вчений впевнений, що в совісті та розумі вченого завжди існує «ідеал натураліста», котрий формує наукову думку, веде до діяльності, життєрозуміння.

В. І. Вернадський надає великого значення у побудові наукових знань «розвитку людської особистості», «духовній творчості людської особистості в її соціальній обстановці», інтуїції, натхненню, природному дару особистості, мисленню, волі, безсмертю творінь особистості, психічному життю особистості, її свободі, вірі, темпераменту, настроям, впливам, різноманітності тощо, які стають об'єктом дослідження наукової психології та логіки. Однак і в даному випадку, для вказаних дисциплін, основною областю наукового пізнання також має виступати біосфера, складовою якої є людина і людська особистість. Він закликає до пошуку певного компромісу в цьому питанні, наголошуючи, що «у науковому шуканні особливо важливо цього не забувати і це враховувати, оскільки несвідомо, протиставляючи людську особистість природі, учений і мислитель придушується величчю природи над людською особистістю. Але життя в усіх її виявах, та у виявах людської особистості в тому числі, різко змінює біосферу такою мірою, що не тільки сукупність неподільних складових життя, але і в деяких проблемах єдина людська особистість в ноосфері, не можуть бути в біосфері залишені без уваги».

В. І. Вернадський знову і знову підкреслює, що за своєю суттю, «..наукова думка є й індивідуальне, і соціальне явище вона невіддільна

від людини. Особистість не може, за самої глибокої абстракції, вийти з поля свого існування. Наука є реальне явище і, як сама людина, найтіснішим і нерозривним чином пов'язана із ноосферою. Особистість знищиться – «розчиниться» – якщо вона вийде з логічного кільця свого розуму».

Великий натураліст В. І. Вернадський часто використовує поняття особистості для того, щоб показати надзвичайну індивідуальну і соціальну силу, що концентрується в окремій людині як геологічному, планетарному явищі. Він зазначає, що «...думка і воля окремої особистості може різко змінювати і виявлятися у природному процесі». Цей вплив може бути і позитивний, і негативний. Тому В. І. Вернадський застерігає своїх колег: «В геологічній історії біосфери перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не буде застосовувати свій розум і свою працю на самовинищування».

В. І. Вернадський постає як майже єдиний серед представників природничих наук, хто надавав такого величезного значення особистості вченого у пізнанні «реальності життя», психологічні проблеми розвитку в умовах глобальних змін. Особистість вченого має усвідомлювати та демонструвати наслідки своєї думки, діяльності, відповідати за них перед людством. У цьому зв'язку, В. І. Вернадський формулює, ще у 1922 році, свої всесвітньо відомі тези «Про відповідальність вчених», «Ми підходимо до великого перевороту в житті людства, з яким не може зрівнятися усе ним раніше пережите. Чи зуміє людина скористатися цією силою розуму, спрямувати її на добро, а не на самознищення? Чи доросла вона до вміння використати ту силу, котра неминуче має дати їй наука? Вчені не повинні закривати очі на можливі наслідки їх наукової роботи, наукового процесу. Вони повинні себе почувати відповідальними за всі наслідки їх відкриттів. Вони мають пов'язати свою роботу із кращою організацією всього людства» Ці пророчі заклики повністю відповідають думкам великого вченого про ідеал особистості натураліста, який має бути «проникнутий свідомим потягом до життєрозуміння».

Пошук маркерів психологічної проблеми особистості в праці В. І. Вернадського привело до відповідності основних рис в теорії особистості С. Д. Максименка, що зумовлює до більш детального та розгорнутого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Дневники. 1917–1921. Январь 1920 – март 1921. Киев : Наукова думка, 1997. 328 с.

2. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. М. : Наука, 1988. 520 с.

3. Максименко С. Д. Психологія особистості: змістовні ознаки. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 45–52.

4. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату). Київ : Ніка-Центр, 2003. 204 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-34>

Сколота Е. В.,

*аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність розробки та застосування психолого-педагогічних методів та прийомів формування навичок асертивної поведінки у студентської молоді зумовлена соціальними явищами в нашому суспільстві та необхідністю максимально підготувати юнаків до вступу в самостійне життя. Юнацький вік – період, перебіг якого багато в чому визначає подальший професійний шлях людини.

Опираючись на запит суспільства на певні особистісні якості, що сприяють досягненню успіху і певного рівня соціального добробуту індивідуумів, широко поширюються програми соціально-психологічних тренінгів з формування і розвитку соціально-важливих поведінкових навичок.

Навчання у людей в значній мірі визначається процесами спостереження, наслідування і моделювання. У роботах А. Бандури навчання через спостереження регулюється процесами уваги, збереження образу спостережуваного, рухового відтворення його поведінки, мотивації до оволодіння спостережуваною поведінкою. А рівень мотивації поведінки визначається цінністю досягнутих результатів і відповідністю поведінки вимогам норм поведінки [3].

Моделювання та відпрацювання нових поведінкових шаблонів за допомогою спеціальних технік і вправ дозволяє розширювати поведінковий репертуар особистості, сприяє розвитку гнучкості

у взаємодії з оточуючими, а також успішній самореалізації в суспільстві і загалом формує асертивність особистості.

Саме в цей час формується загальне уявлення про себе, своє місце у світі, про життєві цілі та цінності. Індивід активно шукає своє місце у соціумі, у колективі, на якісно новому рівні пізнає світ людських взаємин. Досвід, отриманий у цьому віці, впливає на формування та прояв впевненості, тому має сенс наголошувати на розвитку асертивності саме у юнаків. Крім того, студент вступає у дорослий, самостійний світ, де невпевнена поведінка може стати причиною соціальної дезадаптації, а згодом призвести до тієї чи іншої форми поведінки, що відхиляється від загальноприйнятих норм.

Формування поведінкових навичок розглядається відповідно до теорії соціального навчання в основі, якою лежить процес моделювання поведінки формуванням когнітивного образу певної поведінкової реакції шляхом спостереження за поведінкою особистісно-значущих людей.

Теорія соціального навчання А. Бандури враховує унікальну здатність людини до саморегуляції. Регуляція поведінки, тобто саморегуляція, є найвищим рівнем регуляції у живих істот. Людина може регулювати свою поведінку, оперуючи символами та знаками: образами, мовленням, мораллю. Саморегуляція та рефлексія створюють необхідний механізм існування.

Навчання через спостереження та моделювання дій здійснюється за наявності мотивації або в тому випадку, якщо мотивація виникає на основі задоволення результатами своєї пізнавальної діяльності людини [3].

Доцільність розробки та застосування спеціальних методів та прийомів щодо формування навичок асертивної поведінки на основі теорії навчання та її основних аспектах підтверджена у роботах психологів та педагогів. Ними визначено основні етапи формування поведінкових навичок: спостереження, моделювання та подальша саморегуляція поведінки в ситуації соціальної взаємодії.

При плануванні змістовного аспекту комплексу методів та прийомів слід враховувати розроблену нами структуру асертивності, яка складається з чотирьох компонентів: когнітивного, ціннісного, афективного (емоційного) та поведінкового.

У основі когнітивного компоненту лежить орієнтація та адекватна оцінка ситуації, гнучкості мислення.

Ціннісний компонент відповідає за визначення свого Я в навколишньому світі на основі свідомості смислів та цінностей свого життя.

Афективний компонент включає прийняття іншого, впевненість у собі, довіру до себе.

Поведінковий компонент проявляється у незалежності, відповідальності, наполегливості.

Зміст занять, вправи та завдання повинні торкатися та впливати на всі структури асертивності, сприяючи формуванню навичок асертивної поведінки, підвищення ефективності психолого-педагогічної діяльності, що проводиться.

Метою методів та прийомів щодо формування навичок асертивної поведінки у молоді є:

- створення умов для формування адекватної самооцінки, уявлень про себе та своє місце у світі, свої можливості та досягнення;

- сприяння освоєнню нових конструктивних моделей поведінки, включаючи відпрацювання безпосередньо навичок асертивної поведінки.

При реалізації психолого-педагогічної програми розвитку асертивності занять слід дотримуватися принципів: гуманістичності, що передбачає ціннісні відносини до себе та інших людей; усвідомленості, що передбачає рефлексію своєї поведінки; реалізації набутих якостей асертивності на практиці діяльності, спілкування та пізнання.

При проведенні занять у групах та міні-груповому форматі необхідно дотримуватись особистісно-розвивальної стратегії, яка передбачає перетворення негативних проявів мотиваційних, інтелектуальних, афективних, поведінкових структур особистості.

Однією з ефективних педагогічних форм є проведення тренінгових занять, які мають на меті формування впевненості у собі, асертивної поведінки у суспільстві, у міжособистісних відносинах без прояву агресивності. Заняття є відпрацюванням навичок асертивної поведінки шляхом набуття нових конструктивних моделей поведінки: уявлень, які ведуть до впевненого способу взаємодії з соціумом; переконань, сприяють досягненню намічених цілей [2].

Заняття сприяють формуванню навичок асертивної поведінки майбутніх фахівців соціономічних професій на основі виконання вправ щодо розвитку наполегливості, готовності до розумного компромісу, комунікативної компетентності, толерантності, ціннісних орієнтацій, емпатії.

Зміна поведінки молоді з орієнтацією на позитивний прояв асертивності може відбуватися в тому випадку, якщо змінюється сприйняття та усвідомлення учасником самого себе, своїх ціннісних

орієнтацій (оскільки людина поводиться відповідно до Я-концепції, тобто зі своїми уявленнями про себе).

На практиці досвідченими психологами використовуються різні технології та методи формування асертивності та асертивної поведінки особистості, які показали свою ефективність. Такі методи як поведінкові вправи, рольові ігри, вправи відповідно до інструкцій та самоінструкції в домашніх умовах, вправи відповідно до моделей асертивної поведінки із встановленням зворотного зв'язку.

Наприклад, технологія «Зіпсований магнітофон» сприяє розвитку умінь спокійно повторювати знову і знову без пояснень причин ті судження, які, на його думку, вірні та сприяють досягненню цілей спільної діяльності та унеможливають маніпулювання один одним.

Технологія «Образне сприйняття» формує здатність спокійно сприймати критику на свою адресу, визнавати помилки як можливі, на які вказує опонент. Ця технологія дозволяє навчитися не реагувати на критику занепокоєнням і формує здатність спокійно захищатися.

Гра у «Інформаційний потік» сприяє розвитку умінь знаходити у словах співрозмовника ту інформацію, яка цікавить учасника тренінгу чи яка здається йому важливою; ця гра дозволяє уникати збентежень у розмові, стимулює активізацію професійної позиції.

Вправа «Сплячі леви»: учасники, що сидять, зображують сплячих левів. Як відомо, леви сплять з розплющеними очима – раптом виявиться небезпека? Ведучий вільно переміщається між ними. Його завдання – вивести «левів» зі стану незворушності, викликати в них якусь емоційну реакцію. Можна робити будь-що, але не торкатися фізично інших учасників і не вживати на їх адресу образливих висловів.

Психологічний зміст вправи: тренування вміння контролювати вираз своїх емоцій, зберігати незворушність у різних стресогенних ситуаціях, які можуть трапитися в майбутній професійній діяльності.

Погоджуємось з Л. Ф. Анн в тому, що вибір адекватного практичного методу чи сукупності методів – це значною мірою справа індивідуального смаку, опори практичного психолога на власний досвід. У ситуації надання допомоги багато визначається потенціалом особистісних можливостей конкретного фахівця, бо інструментом виявляються методи, як сплавлені, пов'язані з його власною психологічною організацією [1].

Зауважимо, що ефективність психолого-педагогічного впливу під час реалізації різних методів та проведення тренінгів з розвитку асертивності не диференціює ступінь оволодіння учасниками поведінкових навичок, відтак для учасників з різним рівнем

особистісних особливостей ефективність оволодіння навичками асертивної поведінки для конкретного учасника може бути різною.

Список використаних джерел:

1. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками. СПб. : Питер, 2004. 271 с.
2. Шейнов В. П. Детерминанты асертивного поведения. *Психологический журнал: Психология личности*. 2015. Т. 3, № 3. С. 28–37.
3. Bandura A. Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*. 1982. 37. P. 122–147.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-35>

Слута І. Є.,

*аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

БІОХАКІНГ ЯК ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА «СТВОРИ І ЛКУЙ СЕБЕ САМ»

Біологія онтологічно вкорінена в нашому повсякденному житті і сьогодні біологія вийшла на перший план наших щоденних дій. Біологія отримала нову культурну значимість завдяки сучасним засобам комунікації та глобалізації. З початку XXI ст. паралельно розвитку інформаційних технологій відбувається розвиток концепції біохакингу. Біохакинг – добровільне та охоче заняття самоосвітою та інтеграцією біологічних, медичних і психологічних знань та практик у своє повсякденне життя.

Інформаційні технології призвели до поширення біомедичних і психологічних знань за межі експертної сфери в публічну сферу. Ця популяризація розширила знання непрофесійного населення, а також їхнє бажання брати участь у діалозі та процесах прийняття рішень. Люди почали активно брати участь не лише в дискусіях навколо біотехнологій і психотехнік, а й у самій практиці.

Починаючи з XXI ст., ми спостерігаємо дедалі більший підйом комерційних і приватних ініціатив в сфері біології, психології та медицини «зроби сам» (DIY), які мають на меті зробити знання про себе і біологічний світ більш доступними. Черпаючи натхнення в концепті «зроби сам» в світі почали з'являтися громадські робочі

місця та лабораторії. Ці локації дозволяють експертам і зацікавленим непрофесіоналам експериментувати з біологічними матеріалами і психологічними практиками. Такі експерименти можуть варіюватися від створення нових і дешевших інструментів та технологій, до докорегування особистості або секвенування власної ДНК. Подібні тенденції можна спостерігати скрізь: генетичне тестування безпосередньо людиною, медичне лікування вдома, тести здоров'я, бодіхакінг (body hacking) та самоконтроль (self-tracking) – все це підкреслює самовпевненість, активність і допитливість людини.

Розташовані на перехресті між біологією, медициною та культурою, ці ініціативи «зроби сам» є предметом цього дослідження як у вигляді практик, так і через їхні теоретичне осмислення. Різноманітність практик, які вважаються формами біохакингу або біології «зроби сам» (DIY biology), ускладнює визначення їх точного змісту, особливо, тому що обидва терміни часто використовуються як синоніми. Подібним чином академічні дослідження біохакингу рідко закінчуються чітким визначенням того, що це за практики. Швидше вони, як правило, зосереджуються на своїх витоках і основних цінностях, серед яких обмін знаннями, орієнтація на громаду, бунт, доступ, участь і відкритість; місця практики; експериментальний підхід або стосунки з іншими, подібними рухами чи соціальними та економічними інституціями.

Рух біохакингу спирається на деякі з основних цінностей людської культури: індивідуалізм, автономія, вибір. У культурі, яка вважає індивідів відповідальними за власну життєву ситуацію та цінує самостійність та ініціативу, фігура творця, активного деміурга своєї долі, виступає культурним ідеалом. Ці «техніки DIY» водночас є культурними, політичними та соціально-поведінковими: вони регулюють людські дії та поведінку, формують конструкцію нових ідентичностей, створюють нові форми влади та агентства, породжують нові методи соціального контролю і, останнє, але не менш важливе, формують сучасні концепції та практики психіки і тілесності – вони безпосередньо впливають на людську психіку та її біологію. Але теорія і практика «зроби сам» є не лише приватною – менш помітною у своїх неінституційних локусах – але й публічною – в соціальних мережах.

Нова філософія проникає в публічну сферу, виникнувши в домашній лабораторії, потім потрапляє в популярний дискурс, де вона вставляється в культуру (з її образами і символами), яка впливає на поведінку людей індивідуально та колективно. Біологію, психологію та медицину «зроби сам» можна вважати залежними від існуючого культурного тренду (біотехнологічного) прогресу, а також філософії досконалості, які, у свою чергу, живляться та підтримуються деякими

основними цінностями людства. Біохакінг, тим самим сприяє формуванню нової політики життя, що характеризується інтенціональним втручанням у душу і тіло людини з метою підвищити їх продуктивність.

Серед усіх фактів, даних і думок, представлених у соціальних медіа, стає важко розрізнити твердження, визначити, що є правильним і неправильним, контекстуалізувати, оцінити джерела, особливо якщо людина не є «науково грамотними». Водночас людям доручено брати на себе все більшу й більшу відповідальність за власне здоров'я та власні рішення.

Наркотична криза, високі ціни на ліки та політика «Біг фарм», а також відмінності в доступі до охорони здоров'я розглядаються як соціальні питання. Це демонструє, наскільки повсюдними є практики біології та медицини «зроби сам». Але також обговорюються деякі з їхніх недоліків і обмежень: наслідки доступу для всіх, потенційні зловживання технологіями, диференційований розподіл ресурсів, схильність до евгеніки. Біохакінг у різних іпостасях є всюдишущим в сучасній культурі та суспільстві.

Біохакінг зосереджений на людському тілі і психіці та їх потенціалі для оптимізації людини. Більшість людей, стикалися якщо не з цим терміном, то з однією з багатьох практик біохакінгу. Насправді, ми всі брали участь у тій чи іншій формі біохакінгу, наприклад, змінюючи свій раціон чи спосіб життя, займаючись йогою чи медитацією або приймаючи добавки для покращення нашого здоров'я та благополуччя. Однак ця повсюдність, як відомо, ускладнила визначення того, що вважається практиками «зроби сам».

Біохакінг прагне зробити біологію побутовою практикою і є частиною проекту під назвою DIYbio (скорочено від «зроби сам» біології), який має на меті передати науку в руки любителів. Цей проект сподівається досягти демократизації науки, яка могла б просунути сферу біології, медицини і психології в мейнстрім, подібно до того, як комп'ютерні технології підштовхнули розвиток інформаційної революції. Ідея займатися наукою вдома не нова. Цей рух значною мірою набирає сили завдяки сучасним відкриттям. Технологічний прогрес дозволив досить просто вставляти гени в бактерії, щоб надати їм здатність, наприклад, виробляти вітаміни. Біохакінг дозволяє спростити для новачків вивчення біології і зробити так, щоб люди могли засновувати лабораторію або амбулаторію у своїх домах, так само, як вони можуть створити IT компанію вдома.

Ідея зробити себе «кращим» глибоко вкорінена в людській культурі, і її реалізація стає легшою ніж в минулі століття, завдяки швидкому прогресу в медицині та біотехнології, нині людство виходить за рамки

трансформації через хірургічне втручання або зміни поверхні тіла, в сферу оптимізації на молекулярному рівні. Трансформації в біотехнологіях і психологічних практиках у перших десятиліттях ХХІ ст. створили нові методи «перегляду та контролю над тілом» і тим самим посилили дискусії щодо того, що означає бути людиною» і мати тіло. Тіло сьогодні все більше розглядається, як таке, яке можна замінити та вдосконалити. Молекулярна біологія, генетика та біохімія культуралізували тіло по-новому і змінили способи, якими ми створюємо сенс життя. Біотехнологія так чи інакше завжди залежить від бажання зрозуміти та контролювати процеси на мікрорівні. Це прагнення до свідомого біологічного контролю та маніпуляції спонукає вчених знаходити все нові методи та інструменти для редагування молекулярних механізмів біології – ДНК, РНК, білків, імуноглобінів, ліпідів, полісахаридів, вітамінів, гормонів, нейромедіаторів.

«Хоча протягом тривалого часу тіло створювалося як біологічна даність, останнім часом його стали розглядати як біокультурно сконструйоване ... як можливість, пластичне утворення, яке можна формувати відповідно до бажаної продуктивності. Люди можуть і навіть очікують, що вони формуватимуть своє тіло відповідно до своїх уподобань, починаючи від ваги та форми, до косметичних продуктів і планових операцій, до модифікацій і татувань. Тіло стає середовищем для вираження себе. Людське життя, людське втілення стає не просто даністю, а проектом – процесом покращення, модифікації, майстрування, активного втручання – який реалізується не лише в біології, але також у суспільстві та культурі» [1, с. 23].

Список використаних джерел:

1. Grewe-Salfeld M. Biohacking, Bodies and Do-It-Yourself. Bielefeld : transcript Verlag, 2021. 314 p.

Теміргалієв Е. А.,

*аспірант кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ситуація, що виникла у реаліях сучасної України, внесла свої корективи в новий досвід психологічної допомоги людям під час пандемії COVID-19. Багато людей потребують кваліфікованої психологічної допомоги, оскільки негативна інформація у ЗМІ, на просторах інтернету дезінформує людей.

На тлі пандемії Covid-19 актуалізувалися проблеми соціально-психологічного характеру у сфері освіти. Фахівці психологічних служб у закладах вищої освіти, поряд з медичними працівниками, біологами, соціологами та іншими вченими, включилися в процес дослідження високостресогенної ситуації, породженої пандемією, що загрожує фізичному та психічному здоров'ю.

Пандемія породжує страх і паніку, і навіть цілий комплекс психопатологічної симптоматики, що характеризується дистресом, тривожністю, формуванням унікає поведінки і натомість соціальної ізоляції, оскільки одночасно є і жертвами і переносниками вірусу.

За даними досліджень (Панка, Романовської, Фурмана у міжнародному інформаційному просторі йде динамічне відображення різних питань, що стосуються нової коронавірусної інфекції [7, 1, 2]. Активно висвітлюються проблеми психічного здоров'я у ситуації пандемії у працях О. Чабан, О. Хаустової, В. Артюхової. [10, 3]. В працях З. Стояновських розглядаються питання запобігання стресу та подолання сім'ї в період самоізоляції під час пандемії COVID-19 [9]. О. Ігнатович вивчає проблеми стресу, викликаного загрозою зараження коронавірусом, та переважні копінг-стратегії у молоді [5]. Загалом вчені погоджуються, що від соціальної ізоляції в ситуації, що склалася з пандемією найбільше страждають молоді люди, для яких ізоляція незвична. У них підвищується стомлюваність, вони стають дратівливішими, і нарешті, у них формується уникне і панічне поведінка.

З метою запобігання інфекції вірусу вищі навчальні заклади повсюдно перейшли на дистанційне навчання, яке, на наш погляд, є більш трудомістким з низки причин: детальна організація

навчального процесу, різні можливості доступу до Інтернету, можливі перешкоди зі сторони членів сім'ї тощо. Ефективна психологічна адаптація у сформованих стресових умовах успішніша у молодих людей, які активно долають життєві труднощі. Багато молодих людей також звертаються за допомогою та підтримкою до соціального оточення, у тому числі й психологів, оскільки деструктивна соціально-психологічна поведінка потребує професійного реагування з боку соціально-психологічних установ.

Психологічна підтримка жителів різних країн світу здійснювалася та продовжує здійснюватися у вигляді онлайн-консультувань та віддаленого контакту клієнта та психолога. Саме психологія як професія, що допомагає, розширює горизонти бачення світу і сприяє діалогу між державами, людьми і професіями, буде затребувана в період реабілітації після того, як пандемія коронавірусу закінчиться.

Кардинальних змін зазнала система освіти, студентам довелося відійти від традиційного формату навчання. Внаслідок чого студенти познайомилися з форматом дистанційного навчання, який потребує безлічі змін у технічному плані, педагогічному та психологічному спілкуванні. Студенти, викладачі та батьки – всі люди, які беруть участь в освітніх відносинах, опиняються в умовах дистанційного навчання, коли збільшується кількість самостійної роботи, що в свою чергу актуалізує необхідність мобілізації фізичних та психологічних ресурсів [5].

Під час пандемії коронавірусу COVID-19 фахівці центрів соціально-психологічної допомоги зіткнулися з необхідністю психологічної освіти людей. Пандемія коронавірусу вплинула, як ми зазначили, і на освітній процес: освітнім установам доводиться в екстреному порядку переходити на віддалену взаємодію зі студентами, оскільки освітні платформи в онлайн-форматі будуть застосовуватися повсюдно в майбутньому, і, незважаючи на очевидні недоліки такого навчання, такі платформи надійні, досить прості у застосуванні та інформаційно безпечні.

Під час карантину, або «вимушених вихідних» застосовується досвід психологічного супроводу студентів, оскільки у них загострюються різні тривоги та фобії, плюс зовнішні стресогени та відсутності у батьків навичок спілкування з дітьми у подібних ситуаціях, не допомагають, а навпаки заважають порозумінню батьків, викладачів і дітей, а також опосередковано впливають на їх емоційний стан і копінг-стратегії поведінки.

Список використаних джерел:

1. Furman O., Shandruk S., Gerasymova E., Panok V., Vasylykiv O., & Lukashuk M. (2020). Psychological and educational support of students' self-regulation development. *International Journal of Management*, 11(4), 326–338. <https://doi.org/10.34218/IJM.11.4.2020.033>
2. Romanovska, D., & Mintianska, R. (2021). Особливості психологічного супроводу освітнього процесу в умовах пандемії COVID-19. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, (1(48)), 365–370. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.365-370>
3. Артюхова В. В. Особливості психологічного здоров'я курсантів в період пандемії COVID-19 [Електронний ресурс] / В. В. Артюхова. – Режим доступу: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/download/991/611>.
4. Вплив пандемії COVID-19 та карантину на психологічний стан людини [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gated-rada.gov.ua/covid19-doslidzhennyavplivu-15-43-44-23-07-2020/>.
5. Ігнатович О. М. Психологічна профілактика паніки та засоби її подолання. Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19: Інтернет-посібник / за наук. ред. В. Г. Кременя ; [координатор інтернет-посібника В. В. Рибалка ; колектив авторів]. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 243 с. С. 50–54.
6. Організація психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу освітнього процесу в умовах дистанційного навчання : метод. рек. / за заг. ред. І. В. Марухиної. Суми : НВВ КЗ СОІППО. 2021. 80 с.
7. Панок В. Г. Роль практичної психології і соціальної роботи у протидії пандемічній загрозі. В.Г. Кремень (ред.) *Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19* : Інтернет-посібник Київ : ТОВ «Юрка Любченка». 2020. С. 75–76. <https://lib.iitta.gov.ua/719827/>
8. Романовська Д. Д., Швачій Р. А. Соціально-психологічні аспекти пандемії COVID-19: стратегії психологічної допомоги у закладах освіти. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2021. № 21. С. 195–200.
9. Стояновських З. Л. Поведінка самозбереження особистості в ситуації пандемічної тривоги. *Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19* : інтернет-посібник / за наук. ред. В. Г. Кременя ; [координатор інтернет-посібника В. В. Рибалка ; колектив авторів]. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 243 с. С. 62–64.
10. Чабан О. С. Психічне здоров'я в період пандемії COVID-19 (особливості психологічної кризи, тривоги, страху та тривожних розладів) [Електронний ресурс] / О. С. Чабан, О. О. Хаустова. Режим

доступу: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2020/3%28114%29/pages-26-36/psihichne-zdorov-ya-v-period-pandemiyi-covid-osoblivostipsihologichnoyi-krizi-trivogi-strahu-ta-trivozhnih-rozladiv-#gsc.tab=0>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-37>

Шепельова М. В.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НА МИСТЕЦТВО

В. І. Вернадський у багатьох своїх роботах підкреслював значущість художньої творчості в досягненні наукових проблем. Формуванню його уявлень про природу сприяли твори художньої літератури, мистецтво розширювало горизонти його природничо-наукових уявлень, його погляду на світ, збагачувало ідеї, думки, спостереження, емоційно та естетично осяювало його наукову творчість [1, 4, 5].

Спілкування з мистецтвом було невід'ємною частиною життя В. І. Вернадського. У ньому він вбачав особливу естетичну духовну цінність. На початку студентського життя у Петербурзькому університеті, він розробив програму служіння науці і народу, в якій найважливіше місце займав розвиток інтелектуального і художнього світогляду. Вчений зазначав, що «...життя людини закінчується тим, що називають інколи «тимчасовим, земним», і що тут, у цьому житті, вона повинна досягти можливо більшого щастя. Таке полягає як в розумовому і художньому світогляді, так і в матеріальній забезпеченості; розумовий світогляд – наука; художній – витончені мистецтва, поезія, музика, живопис, скульптура і навіть релігія – світ людської фантазії, світ ідеалів і найприємніших снів; матеріальна забезпеченість необхідна меншою мірою, так як її задоволення, за грубістю, відходять на другий план, але необхідність їх надто чутлива і без неї обійтися неможна і непотрібно» [3, с. 17].

Сприймаючи твори мистецтва, В. І. Вернадський відчував сильні естетичні переживання, емоційне піднесення, що обов'язково

супроводжувалося енергійним рухом думки. Він прагнув осягнути мистецтво як явище духовного життя людства і як соціальну та історичну категорію. Також він аналізував свої враження від творів мистецтва, прагнув визначити задум автора. Такий синтез роботи думки та естетичних переживань у науковій творчості йшов від науки до мистецтва, а при безпосередньому сприйманні творів мистецтва – від мистецтва до науки. На його думку, така робота думки має обов'язково супроводжувати естетичні переживання при взаємодії з творами мистецтва, як і художній елемент повинен бути присутнім у процесі наукового пізнання [1].

Саме естетичні переживання від споглядання краси природи, мистецтва, звучання музики надихали його на осмислення природи і життя в цілому.

Висновку про те, що саме емоційне навантаження художнього твору є системоутворювальним у сприйманні творів живопису, дійшли і ми, провівши емпіричне дослідження серед студентів [7].

Дослідження проводилося серед студентів 1–7 курсів Житомирського державного університету імені І. Франка (соціально-психологічний факультет) – 37 осіб (58%) та Національного університету біоресурсів і природокористування України (механіко-технологічний факультет) – 13 осіб (20%) віком від 16 до 25 років, а також інших – 14 осіб (22%) віком від 25 до 44 років. Загальна кількість досліджуваних – 64 особи, з них 48 осіб (75%) жіночої статі, 16 (25%) – чоловічої.

Для цього нами було виокремлено чотири художні орієнтації глядача у процесі приймання творів живопису: емоційне навантаження художнього твору, техніка зображення, творчий підхід художника та смислове навантаження художнього твору. Дослідження проводилося із застосуванням розробленого нами опитувальника «Художня спрямованість сприймання творів живопису» [6].

За результатами аналізу середніх значень досліджуваних показників встановлено таку тенденцію: на першому місці знаходиться «емоційне навантаження художнього твору» – середнє значення за цим показником 74%, на другому – «смислове навантаження художнього твору» (71%), на третьому – «техніка зображення» і «творчий підхід художника» – по 69%.

Разом з тим, цікавий результат показало їх порівняння з розрахунками факторних навантажень прояву перцептивно-мисленневих стратегій, художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису і показників творчої спрямованості особистості у загальній вибірці досліджуваних, а також у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані». Для визначення

системоутворювального фактору серед досліджуваних показників ми застосували метод факторного аналізу, який дозволяє шляхом розрахунку факторних навантажень виявити один або декілька показників у системі факторів, оптимально пов'язаних з усіма іншими [2].

Розглянемо результати розрахунків факторних навантажень серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у досліджуваних: емоційне навантаження твору (0,52); смислове навантаження твору (0,50); творчий підхід художника (0,48); техніка зображення (0,42). Отже, системоутворювальним серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у досліджуваних є емоційне навантаження твору.

Результати розрахунку факторних навантажень після виключення основного системоутворювального фактора наступні: творчий підхід художника (0,44); смислове навантаження твору (0,42); техніка зображення (0,34). Таким чином, другим за значимістю є творчий підхід художника, смислове навантаження твору та техніка зображення мають найменше значення серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису.

Результати розрахунку системоутворювальних показників художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Системоутворювальні показники художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису

№ п/п	Ієрархія системоутворювальних факторів (у дужках подано результати розрахунку факторних навантажень)
1.	Емоційне навантаження твору (0,52)
2.	Творчий підхід художника (0,44)
3.	Смислове навантаження твору (0,42)
4.	Техніка зображення (0,34)

Отже, емоційне навантаження художнього твору, як показало наше дослідження, є визначальним для студентів у процесі сприймання творів живопису як за середнім значенням, так і за факторним навантаженням.

Розглянувши погляди В. І. Вернадського на мистецтво, а також результати нашого дослідження домінуючих художніх орієнтацій студентів у процесі сприймання творів живопису можемо зробити висновок, що збагачення світогляду від спілкування з творами

мистецтва відбувається саме завдяки естетичному переживанню, яке і спонукає до більш глибокого осмислення навколишнього світу.

Список використаних джерел:

1. Апанович Е. «Я никогда не отделял науки от искусства». *Зеркало недели*. Вып. 2, 1998. URL: «Я НИКОГДА НЕ ОТДЕЛЯЛ НАУКИ ОТ ИСКУССТВА» (zn.ua)

2. Бешелев С. Д. Математико-статистические методы экспертных оценок / С. Д. Бешелев, Ф. Г. Гурвич. М. : Статистика, 1980. 263 с.

3. Вернадский В. И. Пережитое и передуманное. Мой 20-й век. М. : Вергиус, 2007. 187 с.

4. Каракко П. С. Вопросы красоты природы в научном философском наследии В. И. Вернадского. *Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология*. 2017. № 2. С. 18–28. URL: 18-28.pdf (bsu.by)

5. Мочалов И. И. В. И. Вернадский о роли искусства в научном творчестве. *Наука та наукознавство*. 2007. № 3. С. 73–84.

6. Шепельова М. В. Методичні матеріали для діагностики та розвитку здатності студентів до художньої діяльності [Електронний ресурс]. Стимулювання творчого сприймання інформації : методичні рекомендації / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 47-53. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712862/>

7. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій у художній діяльності студентів [Електронний ресурс]. Перцептивно-мисленневі стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 106–123. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/>

НАПРЯМ 5. КУЛЬТУРНА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ФОКУСІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-38>

Гнедкова О. Г.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної філології*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Хоменко О. А.,

старший викладач кафедри зарубіжної філології

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТІВ

Головною ознакою сучасного розвиненого суспільства є наявність широко функціонуючих засобів масової інформації (преси, телебачення, мережі інтернет). Засоби масової інформації займають значну частину соціального та культурного життя сучасної людини. Однією з найдавніших форм засобів масової інформації є преса. Вона незалежна, потенційно здатна виступати в якості самостійної сили. Преса займає важливе місце в культурному і політичному житті країни, допомагаючи людині орієнтуватися в навколишній дійсності. Тому питання оперативності та адекватності висвітлення інформації в пресі посідає важливе місце в нашому житті.

Публіцистичний стиль – це функціональний стиль мови, який відображено як в усній так і в писемній формі. Традиційно дослідники виділяють підстилі публіцистичного стилю: газетно-публіцистичний, агітаційний, політико-ідеологічний, масово-політичний [2, с. 53]. Мова преси орієнтується на загальнолітературні норми з певними соціальними та мовними стереотипами [5, с. 323].

Традиційно найбільш важливими функціями газетно-інформаційного стилю визнають маніпулятивну та інформативну функції, що зумовлює постійно зростаючий інтерес дослідників-філологів та перекладачів до цієї теми. У зв'язку з цим особлива увага приділяється

поняттю еквівалентності при перекладі текстів публіцистичного спрямування.

Питанню еквівалентності та адекватності перекладу публіцистичного матеріалу приділяють увагу багато дослідників, серед яких: В. М. Комісаров, Я. І. Рецкер, В. І. Тархов, А. А. Тертичний, І. В. Арнольд, Ю. В. Пів-вуєва, Т. А. Казакова, О. В. Федоров, Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, Р. П. Зорівчак, Г. І. Беженарь, І. К. Белодед, І. Н. Волкова, М. Н. Володіна, Б. Н. Головін, Р. Ю. Коробін, А. С. Д'яков, О. Д. Огуй, В. П. Даніленко, С. Г. Піріков, Д. С. Лотте.

Розглядаючи переклад газетно-інформаційних текстів зауважимо, що вони здебільшого перекладаються в реферативному вигляді. А головним завданням перекладача є максимально повна передача змісту оригіналу.

Під еквівалентністю, у теорії перекладу слід розуміти збереження відносної рівності змістовної, семантичної, стилістичної і функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі і перекладі [4, с. 187]. Варто особливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта і яка не тільки експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту.

Для успішного перекладу газетного тексту перекладач повинен зрозуміти сенс змісту, визначити комунікативну задачу тексту і вивчити його структуру. Йому також необхідно володіти великими фоновими знаннями і враховувати, на яку цільову аудиторію розраховане газетне повідомлення. Перше з чим стикається перекладач в даному випадку це переклад заголовку, адже саме на це потенційний покупець звертає увагу.

Наявність односкладних речень є широкоживим в газетних заголовках. Наявність одного головного члена є характерною ознакою односкладних речень, які для повноти і своєрідного характеру своєї синтаксичної будови та об'єктивно-суб'єктивного змісту не потребують доповнення їх іншими головними членами [3, с. 34].

Іншою актуальною проблемою еквівалентного перекладу є вживання фразеологізмів в текстах статей. Фразеологізми не перекладають дослівним перекладом, тому перекладач має розглядати фразеологізми як єдине семантичне ціле з метою відшукати відповідний фразеологізм в мові перекладі. Якщо відповідника не існує, перекладач має зберегти образність шляхом заміни ідіоми на фразеологічну єдність.

Вимога максимально точної передачі газетно-публіцистичного тексту на іншу мову вступає в протиріччя з можливістю відобразити

всю його своєрідність засобами мови перекладу. Так, найчастіше доводиться відмовлятися від перекладу специфічних рис тексту, пов'язаних з граматичним і синтаксичним рядом оригіналу; технічно такий переклад у багатьох випадках можливий, але зазвичай пов'язаний з необхідністю жертвувати зв'язністю і ясністю тексту.

Досягнення еквівалентності не завжди можливо. В теорії перекладу виділяють ще й безеквівалентну лексику [1, с. 57]. Її перекладають за допомогою таких способів, як транскрипція, транслітерація, калькування та описовий переклад.

Отже, поняття адекватність поєднує передачу стилістичних і експресивних відтінків оригіналу, а еквівалентність орієнтована на відповідність створюваного в результаті міжмовної комунікації тексту визначеним параметрам, що задаються оригіналом. Тобто, вимога еквівалентності носить максимальний характер або стосовно тексту в цілому, або стосовно його окремих аспектів. Врахування специфічних особливостей газетно-інформаційного стилю є одним з головних факторів для досягнення перекладацької еквівалентності. При перекладі важливо враховувати відмінності і особливості функціональних стилів. Сприйняття сенсу тексту багато в чому залежить від стилістичного забарвлення підібраних слів, тож перекладачеві слід підбирати необхідні еквіваленти з урахуванням смислового змісту тексту.

Список використаних джерел:

1. Влахов С., Флорін С. Неперекладне в перекладі. М. : Вища школа, 1986. 416 с.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
3. Коваленко А. М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика : дис. канд. філол. наук : Київськ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2002. 187 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ : Освіта, 1987. 234 с.
5. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Вид-во «Укр. Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

Грон Ю. Г.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету
м. Черкаси, Україна*

Кузєбна В. В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та перекладу
Черкаського державного технологічного університету
м. Черкаси, Україна*

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Нині світове суспільство стало більш лояльним до лихослів'я, проте у різноманітних культурах ставлення до ненормативної лексики суттєво відрізняється. Не дивлячись на те, що ненормативна лексика в українському суспільстві почала дедалі частіше вживатися у різних сферах діяльності, все ж таки діють певні обмеження на її використання у порівнянні з американською культурою, де вона часто застосовується не тільки у повсякденному житті, але й в художніх творах, кінофільмах, теле- та радіо передачах. І справа полягає не в тому, що в американському суспільстві повністю відсутні моральні правила, а у тому, що більшість обценних слів втратили своє смислове навантаження і часто виконує функцію вигуків, або вставних слів. Інше пояснення цього явища полягає у тому, що деякі лихослів'я більше не сприймаються як грубі чи вульгарні. Більш того, вони часто вживаються у дружніх контекстах для вираження позитивних емоцій та стосунків. На думку вчених у процесі комунікації носії мови обирають саме ті мовні засоби, які пропонує система, а також ті варіанти, які найкращим чином сприяють реалізації конкретних комунікативних інтенцій і до того ж вони завжди відповідають існуючій у відповідний час нормі [5, с. 77]. Така особливість комунікативної поведінки американців створює певні труднощі не тільки під час комунікації, але й під час здійснення перекладів, оскільки через різницю у сприйнятті через стилістичні та прагматичні особливості не можливо здійснити дослівний переклад таких лексичних одиниць. У зв'язку з цим перекладач має врахувати низку факторів, а саме сенс мовлення героїв,

він не повинен викривляти експресивне забарвлення висловлювань, пом'якшуючи чи підсилюючи їх. Врешті-решт слід враховувати той факт, що англійські та українські лихослів'я досить часто мають різноманітну конотацію і не повинні перекладатися буквально. Задача перекладача полягає в тому, аби передати емоційне звучання репліки, підібравши адекватні по тональності українські мовні засоби, які можуть бути допустимі в подібних контекстах.

Поняття норми у різних мовах може традиційно відрізнятися. Принципи нормування мови мають не тільки історико-культурну, але й національно-культурну специфіку. Різноманітні національні нормативні традиції виявляють її у визначенні критеріїв правильності мови, у різній ролі художньої літератури у формуванні мовних норм. При перекладі стилістично маркованої лексики необхідно брати до уваги поняття норми, яке може варіюватися в різних мовних традиціях [1, с. 12]. У будь-якій мові авторитет літературної мови доволі високий. Відхилення від літературної норми, особливо в українській культурі, оцінюється суспільством доволі негативно як показник низького культурного рівня співрозмовників. В англійській соціолінгвістиці йдеться про те, що «стандартна англійська мова» є лише одним із варіантів англійської, який доречний в одному контексті і зовсім недоречний у іншому [там само, с. 12].

З часом мовна норма, яка виступає еталоном письмового та усного мовлення у цьому суспільстві в певну епоху часу, почала змінюватися, почали виникати нові ненормативні вживання. В. І. Озюменко дає наступне пояснення такому явищу: «у процесі комунікації носії мови обирають засоби, які диктує система, а також ті варіанти вживання, які найкращим чином сприяють реалізації конкретних комунікативних інтенцій, при цьому вони не завжди відповідають існуючій у певний період нормі» [цит. за 4, с. 88]. Це особливо стосується вживання нецензурної лексики, оскільки лайка має свою національно-культурну специфіку, що проявляється при порівнянні вживаних лайливих слів у різноманітних культурах. Т. В. Ларіна акцентує увагу на тому, що допустимість вживання такої лексики також культурно варіативна. У сфері позалітературного та літературного мовлення вульгаризми мають окрему позицію, оскільки є лексичними одиницями з непристойною експресією [2, с. 22]. Згідно із Л. Блумфілдом вульгаризми поділяються на непристойні та непорядні, тобто непристойні мовні форми використовуються тільки при певних обмежуючих обставинах, тобто комунікант, який порушить ці обмеження, буде покараним. Непорядні форми здебільшого стосуються певних значень, і нерідко паралельно з ними існують форми з таким же прямим значенням, але без відтінку непристойності [4, с. 161].

На відміну від непристойних, всі непорядні форми мають вчені медичні та правові терміни, зазвичай латинські та стилістично нейтральні синоніми.

Питання перекладу подібних лексичних одиниць залишається відкритим, оскільки внаслідок різної експресивності в двох мовах, англійській та українській, перекладачі схильні обирати менш експресивні еквіваленти української мови. У випадку здійснення евфемістичного перекладу стилістично знижених одиниць відбувається заміна різких та грубих слів м'якими, стилістично нейтральними. Такий переклад виникає у результаті застосування лексичних табу, які завдяки різноманітним упередженням, релігійним віруванням, морально-етичним та соціально-культурним нормам, накладається на вживання назв певних предметів та явищ навколишнього світу.

Малодосвідчені перекладачі часто через пересторогу використати занадто сміливі варіанти перекладу використовують нейтральну чи менш експресивну лексику, а навпаки, занадто впевнені у собі перекладачі часто перекладають за допомогою грубої, нецензурної лексики і навіть матюків. Останні пояснюють такий підхід тим, що спеціалісти не мають права знижати емоційну експресію авторських текстів. Однак, такий підхід є доволі помилковим, оскільки надмірна самовпевненість перекладача може справити хибне враження не тільки про героїв фільму, але й про англомовну культуру. Іншими словами, адекватний переклад субтитрів можливий лише у тому випадку, якщо перекладач зможе грамотно визначити авторський стиль фільму, а також оцінити систему його образів та реалій. Детальний аналіз стилістичних засобів, які використовує автор, допоможе перекладачу точно передати емоційне забарвлення оригінального звукового ряду та виконати якісний переклад фільму.

Список використаних джерел:

1. Аминова А. А., Хафизова А. А. Проблемы адаптации стилистически сниженной лексики в языке переводов. *Вестник ТГПУ*. 2016. № 2(44). С. 11–16.
2. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 345 с.
3. Blumfild L. Yazyk. Moskva : Knizhnyj dom «LIBROKOM», 2009. 245 p.
4. Козырева М. М. Особенности употребления ненормативной лексики и сложности ее перевода с английского языка на русский (на материале фильма «Дневник Бриджит Джонс»). *Вестник РГГУ*. 2012; № 8(88): 87–94.

5. Озюменко В. И. Норма и узус: грамматический аспект. *Кафедраальный вестник. Первый профессиональный университет. Научный журнал*. М., 2007. № 3. С. 76–84.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-40>

Kartel T. M.,

*Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
Odesa, Ukraine*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR PROFESSIONAL DIRECTION FOR ADULT

The theoretical basis of the study problems of teaching foreign languages for professional orientation to adults in the system of diploma and post-diploma training is the ideas and provisions of continuous education concept, which is based on the statement about the need to learn during life in the modern technological and computerized world. This is due to the fact that modern life demands competitiveness, mobility, ability to change, including in professional activities. The uneven training of personnel, the reskilling of personnel of one profile (for example, lawyers, economists, etc.) to the detriment of others, actualizes the problem of teaching adult foreign languages of professional direction in the postgraduate education system, within which a person can acquire a new profession on the basis of a previously acquired specialty.

The model of development of continuous education in Europe was created over several decades, starting from the 1960s of the 20th century. The purpose and tasks, the main principles and criteria of the European educational policy were justified. Basic concepts were specified. Among many theories there are some main ones that study the nature of education throughout life. One of them is the theory of human capital. According to it, people seek to increase their material well-being and act rationally. The theory of rationality declares human life as a continuous process of education and self-education. Social theory is focused on the description of the directions of development of education throughout life: the fight against social inequality, changes in status or place of work, searches for personal identity [1, p. 35].

In the English-language discourse, the following are used to denote the term "continuous education": Lifelong education, Continuing (continuous) education. This synonymous series can also be supplemented by semantically close terms permanent education, recurrent education, which in certain contexts are often used as absolute synonyms of the above terms. A. Gugelev distinguishes the following approaches to defining the concept of "lifelong education": non-primary education throughout life; continuing education as adult education, continuing education as continuing professional education. These approaches, despite the external similarity, pose different tasks to the education system. Depending on the interpretation of continuous education, it will have its own specificity in the national context, therefore, within the framework of a common understanding, it is necessary to take into account the national features of its functioning and development [1, c. 31].

The concept of lifelong education, according to O. Zaitseva [3, p. 106], is based on the principles of life-long learning, learning breadth in life, and self-motivation for education. Lifelong learning is considered as learning, the duration of which is equal to the duration of a person's life. Learning breadth in life involves learning various aspects of a person's life, improving not only his professional skills, but also other, no less important, necessary or simply interesting types of activities. Self-motivation to study means that a person consciously seeks to increase the level of knowledge, which will affect both his general intellectual level and the possibility of obtaining a competitive position in the labor market.

The main difference of continuing education of the adults is related to the fact that adults, as a rule, already have experience as an educational activities, as well as practical work skills. Their requests are more specific and pragmatic when it comes to vocational education programs. In addition, unlike the education of children and youth, the education of the adult masses has special requirements for the organization of education. Very often it has a strict time limit, since it occurs either simultaneously with labor activity, or the separation from it is short-lived.

The analysis of documents and memoranda of leading international organizations, in which the concept of lifelong learning was reflected, allowed L. Ayzikova to highlight the positions characterizing the concept:

– the concept of "lifelong learning" includes learning that goes through the entire life cycle from early childhood to old age. It includes formal education (primary, general, secondary education, secondary professional education, higher education, education after graduation from a higher educational institution), informal education (nonformal) (planned educational activities of a general cultural and professional orientation outside of formal educational institutions) and informal/social/

domestic/spontaneous (informal) form of learning (individual cognitive activity that accompanies everyday life, realized due to the individual's own activity in the surrounding cultural and educational environment);

- educational systems can no longer emphasize the skills of performing certain tasks, but should focus on developing students' decision-making and problem-solving skills, as well as teaching them to learn independently and together with others;

- training people requires a new education system. Learning based on the memorization of a large amount of information, in which the teacher is the central figure, and the entire learning process is carried out in strict accordance with strict official directives, must give way to a new type of learning, oriented to the individual needs of each student;

- the basis of lifelong learning is the basic competencies that all students must acquire in order to fully realize their personal and social needs;

- a significant transformation is required by the system of training teachers, who themselves need to master new skills, to become lifelong learners in order to learn new knowledge, pedagogical ideas and technologies;

- national lifelong learning systems should be comparable on the basis of common universally recognized standards [1, p. 63].

Key elements of a lifelong learning strategy include:

- high quality of education, which provides an opportunity to acquire strong skills (including social ones) and skills;

- education that takes into account the needs of labor markets and develops the necessary skills and abilities of all persons who seek to gain additional knowledge and develop a professional career;

- professional education that forms skills that meet the needs of the labor market and the requirements of modern innovative technologies, and also opens the way to the acquisition of competencies that form competence in various fields;

- professional training, which is appropriately supported by the state or employers and meets the needs of the family, as well as provides real opportunities for professional development and professional retraining throughout the entire working life of a person [3, p. 16].

The concept of continuous education, implemented in practice, enables an adult to acquire various blocks of competences necessary at each stage, and information and theoretical knowledge become strategic resources of the country and, together with the level of education development, in many cases determine its sovereignty and national security. In order to solve the educational tasks set before society, it is necessary to provide opportunities that enable a person to:

- to learn to know, i.e. to provide an adult with the necessary tools to understand what is happening in the world;
- to learn to work in order to make the necessary changes in the environment;
- to learn how to live in a modern way, to participate in all types of human activity and to cooperate with people, in particular with the use of foreign languages [2, p. 99].

As our own experience shows, information and communication technologies, in particular the Internet, play an important role in the process of learning foreign languages for adults. The Internet in the process of learning foreign languages is used in the following situations:

- searching for information when preparing for classes, which speeds up the process, saves time and allows you to cover a large number of sources, for example, the use of electronic libraries;
- synchronous or asynchronous communication, including with native speakers, thanks to communication on thematic forums and chats, which provides for the widest possible use of authentic information in the process of learning foreign languages, promotes sustained cognitive interest and the formation of socio-cultural and communicative competences;
- distance learning, which has become a common form of acquiring knowledge and gives the opportunity to become certified specialists of the international level;
- real-time testing available on language school websites and educational portals.

Bibliography:

1. Айзікова Л. В. Концепція навчання протягом життя у міжнародних документах і дослідженнях. *Наукові праці. Сер. : Педагогіка*. Миколаїв, 2012. Т. 199. Вип. 187. С. 62–64.
2. Гугелев А. В. Реализация принципа непрерывного обучения в течение всей жизни (на опыте Швеции). *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2013. № 4. С. 34–39.
3. Зайцева О. В. Непрерывное образование: основные понятия и определения. *Вестник ТГПУ*. 2009. Вып. 7(85). С. 106–109.
4. Закирова Н. Ш. Іншомовна підготовка в системі неформальної освіти дорослих в Україні. *Андрогогічний вісник*. 2010. Вип. 5. С. 207–216.

Ловчук Ю. Ю.,
*асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

РЕКЛАМНІ ВІДЕОРОЛИКИ ЯК АУДІОВІЗУАЛЬНА ОПОРА ДЛЯ НАВЧАННЯ ГОВОРІННЯ СТУДЕНТІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Провідною метою навчання іншомовного мовлення студентів мовних спеціальностей на сучасному етапі є опанування загальною та професійно орієнтованою іншомовними комунікативними компетенціями на рівнях С1 та С2. Основними складниками такої компетенції є мовний (знання та навички), мовленнєвий (вміння всіх видів мовленнєвої діяльності в тому числі і говоріння) та соціокультурний компоненти. Звичайно, всі ці компоненти однаково важливі та взаємопов'язані, але «перехід від просвітницької парадигми освіти до культуротворчої», робить особливий акцент на останньому як такому, що дозволить створити не просто мовну особистість, а медіатора культур, який не втрачає власної культурної ідентичності [3, с. 112]. Більшість викладачів усвідомлює важливість соціокультурної складової, але ця лінія проходить в основному лише через читання і значно менше торкається усної мовленнєвої діяльності (МД). Таким чином, незважаючи на значний вклад науковців у розвиток вмінь говоріння (Г), ведеться пошук, відбір та залучення нових автентичних засобів навчання, що могли б забезпечити єдність комунікативного та соціокультурного розвитку студентів [4, с. 213].

Одним з таких засобів безперечно є реклама. Питання застосування рекламних матеріалів на заняттях з іноземної мови підіймалось багатьма дослідниками. Зокрема, А. Г. Дульянінов, Ж. І. Ігумнова та П. Ю. Мельник розглядали їх як джерело іншомовної культури та соціокультурної інформації, Д. А. Руснак досліджувала формування граматичної компетенції та навчання писемного мовлення з опорою на такі матеріали, Є. Ю. Паніна займалась педагогічними розробками з використанням реклами для розвитку вмінь читання, проте питання розвитку умінь говоріння з опорою на автентичні рекламні матеріали у методиці вивчене недостатньо.

Метою нашого дослідження є розгляд аудіовізуальної реклами як такої, що має ряд переваг для навчання говоріння. Розглянемо їх детальніше:

1) аудіовізуальна реклама реалізується у телевізійних відеороликах, що створюються з урахуванням їх усного відтворення, а отже, має характер усного мовлення;

2) рекламні відеоролики короткі за обсягом, що зменшує кількість часу на їх опрацювання, але забезпечують «цілісність і завершеність історії»;

3) рекламні ролики зазвичай дуже яскраві, а аудитивний та візуальний компоненти сприяють легкому та швидкому засвоєнню мовного матеріалу;

4) автентичність аудіовізуальної реклами дозволяє ознайомити студентів з різноманітними акцентами та діалектами, сприяє переходу до розмовної мови, засвоєнню ідіом та редукованих форм;

5) рекламні відеосюжети знайомлять студентів з елементами невербальної комунікації;

6) реклама допомагає студентам пізнати цінності, вірування, звичаї та пріоритети носіїв мови;

7) рекламні відеоролики розвивають критичне мислення студентів;

8) рекламні відео забезпечують єдність розвитку вмінь аудіювання і говоріння.

Для того, щоб зрозуміти, яким чином можна розвивати вміння Г на основі відеороликів, розглянемо етапи роботи з ними. Користуючись загальноприйнятими у методиці навчання іноземних мов етапами роботи з текстом та дослідженнями О. М. Соловової, Г. Б. Глущенко, А. Smith, О. R. Erkaуа, ми виділили такі етапи роботи з відеороликами:

1) дотекстовий етап, що передбачає мотивацію студентів, вправи на антиципацію, зняття смислових труднощів в розумінні відеоролика;

2) текстовий етап, що включає прослуховування і пошук мовних одиниць, вправи на перевірку розуміння тексту, а також вправи на удосконалення вмінь Г на матеріалі відеоепізодів;

3) післятекстовий етап, на якому відеоролик є аудіовізуальною опорою для удосконалення вмінь Г в нових комунікативних ситуаціях.

Як бачимо, безпосереднє ведення діалогів чи створення монологів починається на другому текстовому і продовжується на третьому післятекстовому етапі.

Розглянемо, які завдання можна запропонувати до відеофрагментів.

Текстовий етап.

Для розвитку вмінь ДМ:

– Відтворіть діалог з переглянутого епізоду.

– Придумайте по дві репліки до діалогів з відеофрагменту і відтворіть їх.

– Озвучте відеофрагмент.

Для розвитку вмінь ММ:

– Відтворіть монологи з цього епізоду.

– Розкажіть про події від імені...

– Придумайте відповідь на дії/слова...

Післятекстовий етап.

Для розвитку вмінь ДМ:

Завдання учню 1: Доведіть, що головна героїня..., для цього опишіть її зовнішність, охарактеризуйте її поведінку.

Завдання учню 2: Опонуєте своєму партнеру.

Завдання-інструкція: Подивіться рекламний блок.

Завдання 1 учню: Доведіть, що реклама зроблена на високому рівні.

Завдання 2 учню: Опонуєте своєму партнеру.

– Подивіться рекламний блок і в парах обговоріть, на яку аудиторію розрахована реклама.

Для розвитку вмінь ММ:

– Опишіть місце події.

– Охарактеризуйте головного героя.

– Розкрийте відносини між персонажами.

Таким чином, використання відеороликів у процесі навчання говоріння не лише мотивує студентів, удосконалює навички Г, а й дозволяє створити природне середовище з природною опорою для побудови власних діалогів та монологів.

Список використаних джерел:

1. Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови : посібник для вчителів. К. : Рад. школа, 1989. 224 с.

2. Жогліна Г. Г. Розвиток умінь комунікативної компетенції на основі використання автентичних відео документів, 1998. 20 с.

3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник для студ. вищих закл. освіти. К. : Ленвіт, 2002. 327 с.

4. Практикум з методики викладання англійської мови у середніх навчальних закладах : посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Ленвіт, 2004. 360 с.

Маторіна Н. М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

БРУНО ШУЛЬЦ І КУЛЬТУРНА ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: «НІМЕЦЬКИЙ КОМПОНЕНТ» ШУЛЬЦІВСЬКОГО ДИСКУРСУ

Шульц є визнаним класиком європейської культури.

Він ... посідає рівнорядне своє місце поруч із Францом Кафкою, Томасом Манном, Робертом Музілем, Марселем Прустом, Джеймсом Джойсом. Він перекладений на десятки мов, зокрема, його повні зібрання давно вже опубліковані навіть у Китаї та Японії. Це постать світового рівня.

Андрій Павлишин¹

Процес європейської інтеграції все активніше впливає на всі сфери життєдіяльності українського соціуму. Активним учасником євроінтеграційних процесів культурологічного спрямування в царині філології вважаємо знакову постать Бруно Шульца (пол. Bruno Schulz; 1892–1942) – митця світової слави з українського сьогodenного Дрогобича, найвідомішого польського письменника Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., який писав польською та німецькою мовами, літературного критика, теоретика літератури, перекладача, філософа, епістолога, художника, живописця, маляра, рисувальника і графіка, педагога. Чимало як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників-шульцознавців різноаспектно аналізували й аналізують усе, що пов'язано з Бруно Шульцом, презентуючи результати досліджень у численних наукових розвідках. Серед шульцівських студій трапляються й напрацювання євроінтеграційного спрямування, зокрема такі дослідження має й авторка статті [5; 6 та ін.]. Знакова постать Бруно Шульца є універсальним і водночас унікальним взірцем єдності культурних надбань усього світу, а сам Бруно Шульц є чи не найсучаснішим митцем, непересічна творчість якого суголосна сьогodenню і крізь призму процесів, які відбуваються в сучасному

¹ Цит. за: [4, online].

бурхливому світі, і крізь призму уявлення щодо майбутнього всього людства.

Зважаючи на «регламент» обсягу матеріалів конференції, зупинимся лише на одному аспекті в межах окресленої проблематики, а саме на презентації «німецького складника» шульцівського дискурсу, що демонструє основні точки дотику між Бруно Шульцом й Німеччиною – такий аспект у філологічних студіях шульцівського спрямування досліджують зазвичай побіжно. Найчастіше Бруно Шульца представляють як польського чи польськомовного, чи то польсько-єврейського, чи то українського польськомовного письменника єврейського походження, чи австрійсько-польсько-єврейського митця, навіть австро-угорсько-польсько-єврейсько-галицького письменника тощо. Значно рідше до переліку потрапляє твердження про приналежність Бруно Шульца до німецької культурної традиції, зокрема, А. Павлишин слушно зазначає, що «Шульц творив на межі, на грані культурних традицій: німецької, польської, єврейської і української» [цит. за: 4, online], а А. Капралова акцентує: «... літературний почерк письменника все-таки особливий. Це зрід нещадного двадцятого століття, в якому переплелися різні культури й релігії, світогляди – польська з німецькою і українською, монотеїстичне з міфологічним і магічним» [3, online].

Вважаємо, що «німецький компонент» шульцівського дискурсу є не менш потужним і значущим, ніж польський чи, скажімо, єврейський, а його презентація в науковій розвідці, без сумнівів, підтверджує актуальність дослідження.

Проза Бруно Шульца перекладена багатьма мовами, зокрема й німецькою. Між іншим, німецькомовний переклад творів Бруно Шульца був одним із перших на Заході: у 1959 р. з'явився переклад «Мертвого сезону» французькою Алена Коско, а у 1961 р. одночасно вийшли друком ще три книжкові видання прози Бруно Шульца → у Франції *Traité des Mannequins* в перекладах Сюзани Арле, Алена Каско, Ежи Лісовського і Жоржа Сідра; у Західній Німеччині *Die Zimtläden* у перекладі Йозефа Гана; в Югославії *Prodarnice cimeto ve boje* в перекладі Стояна Суботіна [7, с. 47]. І нагадаємо слушне зауваження українського поета і видавця Івана Малковича: «У багатьох країнах починається Бруношульцоманія тоді, коли з'являється гарний переклад. <...>. Саме так сталося у Німеччині після перекладу німецькою оповідань Бруно Шульца, що зробила Дорін Дауме» [цит. за: 1, online].

Прізвище *Шульц* (нім. *Schultz, Schulz*), або *Шулмейс* – одне з найпоширеніших німецьких прізвищ, утворене від німецького слова *Schulze* – «сільський староста». Коли таке прізвище мають євреї, воно,

швидше за все, означає «підкувальник синагоги», габай – той, хто збирає пожертвування на синагогу й потреби єврейської громади, тобто шульц спостерігає за розподілом податей. Раніше посада була дуже поважною й почесною; зазвичай шульцом ставав староста синагоги. Вочевидь, предок Шульців обіймав саме таку відповідальну посаду [див. докладніше: 8].

Шульц зростав у багатомовному середовищі: у родині звучали польська й німецька мови (зокрема мати Генрієта добре знала німецьку й читала синові німецькою Гете), а в місті – ще й українська та ідиш. Водночас із польською Бруно Шульц вільно володів німецькою, під час його дитинства і юності офіційною мовою Австро-Угорщини.

Бруно Шульц активно займався самоосвітою, «був фантастично начитаний у кращих здобутках *німецькомовної філософії* [виділено авт. – *Н. М.*] та красного письменства свого часу» [3]: читав праці німецького філософа Артура Шопенгауера; німецького філософа, психолога і класичного філолога Фрідріха Ніцше; австрійського психолога і невролога Зигмунда Фрейда; швейцарського психоаналітика, психолога, філософа культури Карла Густава Юнга; цікавився поезією Йоганна Гете, Райнера Рільке, Болеслава Лесьмяна тощо. Усе це пізніше знайшло відбиття в літературній творчості Бруно Шульца: у прозових текстах автора трапляються образи й мотиви європейської літературної традиції тощо.

Значна кількість творів письменника написана польською мовою, хоча німецькою Бруно Шульц теж володів, як було зазначено вище, досконало: німецькою він написав оповідання «Die Heimkehr» (= «Повернення додому») (принаймні це загально визнаний серед шульцознавців факт із життєпису Бруно Шульца) заради залучення іноземних читачів². Поміж тих, кому Шульц відправив цей текст, був німецький письменник Томас Манн. На жаль, співпраці між митцями не відбулося.

Не можна не згадати й про Шульцгейт – скандал навколо фресок Бруно Шульца. Упродовж багатьох років фрески Бруно Шульца із зображеннями персонажів із німецьких казок: принцеси, лицаря на коні, гномиків, карети з візником тощо, якими митець за наказом німецького офіцера Фелікса Ландау під час німецької окупації прикрасив стіни дитячої кімнати на «виллі гестапівця» у Дрогобичі, вважали втраченими. У лютому 2002 р. в одному із приватних помешкань Дрогобича німецькі кінодокументалісти на чолі з Беньяміном Гайсслером знайшли «казкову кімнату» – під

² На жаль, текст оповідання втрачено.

нашаруванням фарби на кухні колишньої дрогобицької кам'яниці Ландау на вулиці Тарнавського; на початку травня більше половини цих зображень було демонтовано й нелегально вивезено за межі України представниками єрусалимського Інституту Голокосту «Яд Вашем». Після довгих перемовин між Ізраїлем та Україною був підписаний протокол, згідно з яким меморіальній комплекс «Яд Вашем» отримав право користування розписами впродовж двадцяти років (три фрески передані музею «Яд Вашем», інші п'ять – знаходяться в Дрогобицькому краєзнавчому музеї). Радість від віднайдення фресок і шок від їх раптового зникнення – усе це задокументовано у фільмі німецьких документалістів «Знайти образи», який перекладено багатьма європейськими мовами і який демонстрували по всьому світі [2].

Отже, літературно-мистецька спадщина Бруно Шульца, безумовно, варта великої поваги й подальших наукових напрацювань, зокрема й у фокусі романо-германських філологічних студій: вона належить й українцям, і полякам, і євреям, і німцям та ін. і, поза сумнівами, навчає спільному розумінню культури, допомагаючи подолати історичні бар'єри, культурномовні відстані між представниками різних культурних систем в умовах глобалізації, сприяє взаємопорозумінню між різними народами, якого можна досягти також і завдяки міжкультурній комунікації.

Наостанок наведемо дуже слушні слова того ж Бен'яміна Гайсслера про те, що різностороння творча спадщина Бруно Шульца – це «така універсальна спадщина. Його творчість засвідчує, що насправді ми всі у світі не розрізнені, а взаємопов'язані різними ниточками. Це все є і сьогодні очевидним на прикладі проблеми захисту клімату, соціальної несправедливості, нерівності між багатими і бідними. Саме тому Бруно Шульц і дотепер залишається абсолютно актуальним» [цит. за: 2, online].

Список використаних джерел:

1. Веснянка О. Бруношульцманія. *Сайт DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>

2. Каневський Д. Інтерв'ю з гамбурзьким документалістом Бен'яміном Гайсслером. *Сайт DW*. 17.07.2017. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B1%D1%80%D1%83%D0%BD%D0%BE-%D1%88%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%86/t-41313432>.

3. Капралова А. Бруно Шульц: літописець містичного Дрогобича. *Plomin.Club*. 12.07.2021. URL: <https://plomin.club/bruno-schulz/>

4. Мартинович Ю. День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію.

Espresso. Zahid. 12 липня 2021 р. URL: <https://zahid.espresso.tv/den-narodzhennya-bruno-shultsa-geni-y-z-drogobicha-yakiy-mig-bi-otrimati-poviyuni-nobelivsku-premiyu>.

5. Маторіна Н. М. Бруно Шульц – письменник і художник, який зближує народи (матеріали для позааудиторної роботи з історії зарубіжної літератури). *Modern Research in World Science* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 5–7 серпня 2022 р). Львів, 2022. С. 730–735.

6. Маторіна Н. М. Міжнародний фестиваль Бруно Шульца у контексті євроінтеграційних процесів філологічного спрямування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2022. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 74–81.

7. Павлішин А. «Нам і далі загрожує вічність». Київ : Дух і Літера, 2021. Вид. 2-ге. 352 с.

8. Beider A. A Dictionary of Ashkenazic Given Names: Their Origins, Structure, Pronunciations, and Migration. Bergenfield, N. J.: Avotaynu, Inc., 2001. 682 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-43>

Митрофаненко Ю. С.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти
КЗ «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»
м. Кропивницький, Україна

ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПТУ «СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ ЄВРОПИ» В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ СПАДЩИНІ ТЕОРЕТИКІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Тема євроінтеграції є надзвичайно актуальною для України на сучасному етапі державотворення в умовах чергової російсько-української війни. У 2019 р. у Конституції України нарешті з'явилася стаття «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [3]. Безперспективний та небезпечний для української державності «позаблоковий статус» перестав бути важливим

пріоритетом зовнішньої політики. Вступ до Євросоюзу став домінантою українського цивілізаційного поступу. .

Мета статті – привернути увагу до концепту «Сполучені Штати Європи», яким упродовж тривалого часу послуговувалися науковці та політики, ідеологи євроінтеграційних процесів. Тим паче, що один з них Ольгерд-Іполіт Бочковський народився в Центральній Україні: в Долинській Кіровоградській області. Ази освіти майбутній теоретик євроінтеграції здобував у Єлисаветградському земському реальному училищі, яке закінчив з відзнакою. Далі О. Бочковський продовжив навчання в Петербурзькому лісовому інституті. У 1905 р. під час першої російської революції він виїхав до Богемії, що на той час перебувала в складі Австро-Угорщини та продовжив навчання на філософському факультеті Карлового університету.

Після Першої світової війни на теренах Центральної Європи в колі науковців та політиків активно дискутувалася ідея створення наддержавного об'єднання під назвою «Сполучені Штати Європи». Цей термін вперше з'явився в працях європейських інтелектуалів ще в ХІХ ст. А в подальшому його нерідко використовували політики та науковці, монархи та революціонери, зокрема Владімір Ленін та Лев Троцький, земляк О. Бочковського, який народився на сусідній до Долинської Бобринеччині.

Однак саме О. Бочковський на початку ХХ ст. був єдиний українським вченим, який серйозно та цілеспрямовано розробляв питання євроінтеграції, намагався надавати їм теоретичного обґрунтування та пропонувати практичні поради реалізації цього проєкту. Дослідники інтелектуальної спадщини Ольгерта-Іполіта Бочковського вважають його одним з піонерів теорії об'єднання держав і народів у наддержавні структури [2, с. 48]. Одним з однодумців українця був вчений та політик Томаш Масарик. У збірці статей «Національна справа (Статі про національне питання у зв'язку із сучасною війною)», виданій 1918 р. та перевиданій 1920 р. О. Бочковський чітко обґрунтував мету створення наддержавного об'єднання європейських країн під назвою «Сполучені Штати Європи». *«Поневолею народам не залишається іншого виходу, як прямувати до майбутніх Сполучених Штатів Європи шляхом власної самостійності. Отже, через повну самостійність до майбутньої федерації»*, – писав Ольгерд Бочковський [1, с. 128].

В працях українського соціолога та націоналога можна легко помітити контури майбутнього Європейського Союзу. Зазначимо, що сема «Сполучені Штати Європи», тривалий час була безальтернативною і дискусій серед науковців та політиків не викликала. Ідеї теоретиків після завершення Великої війни підтримали та розвинули політики-

практики. Так Європою починають ширитися плани розбудови «Пан-Європа», тобто об'єднана Європа. Найбільш активними популяризаторами цієї ідеї були австрійський політик Річард Куденхове-Калергі, саме він запропонував нове семантичне сполучення, француз Арістид Бріан та Томаш Масарик – президент новоутвореної Чехо-Словаччини, друг О. Бочковського. Саме Т. Масарика багато хто бачив головою або президентом майбутніх «Сполучених Штатів Європи». Авторів ідеї європейської інтеграції надихали успішні приклади конфедерацій, насамперед, США та Швейцарії. Звідси, напевне, й прихильність до назви «Сполучені Штати Європи».

Практичну реалізацію цієї ідеї обірвала Друга світова війна. У Адольфа Гітлера та Іосіфа Сталіна – вождів наддержав на старому континенті були свої плани «об'єднання» Європи насильницьким способом у межах власних тоталітарних імперій. Після завершення Другої світової війни, коли нацистський тоталітарний режим було знищено, але зберігалася загроза комуністичної диктатури від іншого, впливові європейські політики повернулися до намірів розбудови «Сполучених Штатів Європи».

Створення ООН не сприймалося, як альтернатива СШЄ. Ідею європейської інтеграції почав активно пропагувати впливовий Уїнстон Черчіль, який хоча й втратив посаду прем'єр-міністра Англії, однак зберіг вплив авторитетного політика. У 1946 р. У. Черчіль здійснив декілька поїздок Європою та США, популяризуючи в своїх промовах ідею необхідності створення Сполучених Штатів Європи. У промові в Цюрихському університеті 19 вересня 1946 р. під назвою «Трагедія Європи» впливовий політик зазначив: *«Нам необхідно побудувати щось подібне до Сполучених Штатів Європи»* [4, с. 498]. На думку У. Черчіля, *«це дозволило б сотням мільйонів людей повернутися до повсякденних радощів та надій, заради яких варто було б жити»*. Досвідчений політик закликав європейських лідерів не зволікати: *«Якщо ми дійсно хочемо сформувати СШЄ, то розпочинати потрібно негайно»*. У своїй промові У. Черчіль, блискучий та досвідчений оратор, п'ять разів використав термін «Сполучені Штати Європи», хоча й відзначив, що назва майбутнього об'єднання не є такою важливою [4, с. 502]. Так і сталося. Теоретичні напрацювання та ідея розбудови «Сполучених Штатів Європи» були реалізовані під назвою Європейський Економічний Союз, який утворили у 1957 р. З 1992 р. це наддержавне об'єднання, що давно вже вийшло за межі економічного співробітництва, отримало назву Європейський Союз. Відмовившись від назви «Сполучені Штати Європи», його творці сповна скористалися теоретичною інтелектуальною спадщиною попередників, серед яких був і українець Ольгерд-Іполіт Бочковський. Чому ж відмовилися від

концепту «Сполучені Штати Європи»? Точної відповіді на це питання відшукати не вдалося. Напевне, щоб підкреслити відмінність нового об'єднання від США.

У XXI ст. термін «Сполучені Штати Європи» знову почали використовувати. Зокрема, від політиків Франції, Німеччини, Італії лунали пропозиції перейменувати ЄС на СШЄ або утворити СШЄ замість ЄС. Тому, можливо, в умовах кризи ЄС, коли наприклад політика Угорщини в російському питанні, не узгоджується з позицією більшості членів ЄС, ця спільнота буде реформована. А Україна в перспективі стане членом СШЄ, а не ЄС.

Список використаних джерел:

1. Бочковський О. Національна справа (Статі про національне питання у зв'язку із сучасною війною) URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7646/file.pdf> (дата звернення 06. 03. 2023).
2. Гвань І. Призабутий, тому недооцінений. Український націолог Ольгерт-Іполіт Бочковський (1885–1939). *Дукля*. 2009. С. 42–50.
3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору) від 07. 02. 2019. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (дата звернення 06. 03. 2023).
4. Черчіль У. М'язи світу. М.: Ексмо, 2011. 528 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-44>

Ніколаюк Т. А.,

*кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури
м. Київ, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ШОВІНІСТИЧНОГО ТОПОНІМУ «МАЛОРОСІЯ» У РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ XIX СТОЛІТТЯ

Сучасна російська політична еліта заперечує існування незалежної України, наголошує на зверхності своєї державності та нації та проголошує себе «Великою Руссю» – окремою цивілізацією, яка нібито має право вести себе не так, як інша решта світу. Тому вона намагаючись насадити серед українців так званий «руський мир»,

24 лютого 2022 року розпочала повномасштабне вторгнення в незалежну Україну. При цьому президент країни-агресорки В. Путін в публічних виступах вживає виключно ідеологеми російської історіографії, представники якої, наприклад, у XIX столітті позначали Україну виключно топонімом «Малоросія».

Потрібно зазначити, що термін «Малоросія» має церковне походження. Коли у 988 році князь Володимир Великий прийняв християнство візантійського обряду, Константинопольський патріарх встановивши церковну юрисдикцію над Руссю, надалі призначав митрополита Київського і всієї Русі [4, с. 4].

У XII ст. колись єдина Київська Русь розпалася на окремі регіональні князівства і республіки, які все одно залишалися під контролем Константинопольської патріаршої канцелярії. У 1299 році, через деякий час після монгольської навали, митрополит Київський і всієї Русі Максим остаточно переніс місце свого перебування до центра Суздальського Залісся – Володимира-на-Клязьмі. Саме тоді князі Галицько-Волинської держави вирішили відкрити окрему митрополію для русичів, які проживали на її теренах [3].

З відкриттям у 1302 році нової Галицької митрополії на чолі з греком Ніфонтом у Константинопольській церковній адміністрації виникла потреба відокремити власне православну Галицьку Русь від православних територій Новгородської землі та фіно-угорського Залісся. Тому під час розгляду питання про утворення Галицько-Волинської церковної митрополії було ухвалено називати тодішні Київське і Галицько-Волинське князівства поняттям *Мікра Росія* (грец. Μικρά Ῥωσία – Mikrá Rhōsia; Мала Росія), тобто «Русь старша, початкова, основна, давніша».

Натомість для позначення окремої православної ойкумени Суздальського Залісся та Новгородської республіки Константинопольська Патріархія затвердила використання терміну *Мегале Росія* (грец. Μεγάλη Ῥωσία – Megálē Rhōsia; Велика Росія), що означало «Русь пізніша, похідна, новостворена». Оскільки, як зазначає українська дослідниця Н. Яковенко, «за звичною для греків просторовою системою, «Мала Росія» означала первісну територію політичного тіла, а «Велика» – її новоутворені часини (на зразок Малої, тобто материкової Греції та її колоній – Великої Греції)» [7, с. 140].

Пізніше, у 1721 році Петро I перейменував Московське царство, замінивши фіно-угорську назву «Московія» на грецький православний термін «Росія» (грецькою мовою Ῥωσία) [1]. Відтоді мешканці Московії почали офіційно називатися «великоросами» або «росіянами», а українці – виключно «малоросами». У XIX ст. термін «малорос»

став використовуватися у російських офіційних та літературних документах у якості образливого позначення «селока-українця», а пізніше взагалі набув шовіністичного забарвлення [6, с. 65]. Тому, відповідно до цензурних вимог, у імперських російських перекладах іноземних описів України-Русі саме терміном «Малоросія» позначалися всі географічні назви руського походження.

Авторка знайшла підтвердження саме таким фактам історичних фальсифікацій, здійснивши порівняльний аналіз італомовного тексту венеційського автора XV ст. Амброджо Контаріні із російською версією його перекладу, зробленого у XIX ст.

Амброджо Контаріні у 1474 році був призначений послом Венеційської республіки у Персію, і на шляху до цієї країни перетинав руські володіння польського короля Казимира IV Ягеллончика. Про свої мандри він написав спогади «*Il viaggio del magnifico M. Ambrosio Contarini ambasciadore della illustrissima Signoria di Venetia al Gran Signore Ussun-Cassan Re de Persia Nellianno*» (Подорож Амвросія Контаріні, посла найсвітлішої Венеційської республіки до знаменитого перського государя Узун Хасана), які вийшли друком у Венеції у 1487 році.

У 1836 році мемуари цього дипломата були надруковані у Російській імперії італійською мовою з одночасним перекладом їх російською мовою. [2, 5, с. 193–400]. У російській версії царський перекладач В. Семенов зробив фальсифікацію: назву руських земель «*Нижня Русь*», що перебували у складі середньовічного Литовського князівства, підмінив російським шовіністичним топонімом «*Малоросія*» [5, с. 193–322].

Варто зазначити, що у той час «Мала або Нижня Русь» входила до складу Великого князівства Литовського, правителем якого наприкінці XV століття був король польський й одночасно литовський князь Казимир IV. Описуючи руські землі польсько-литовського правителя, венеціанський дипломат А. Контаріні, застосував для їхнього позначення в тексті італійське словосполучення «*la Rossia Bassa*» («*Нижня Русь*»).

В анонсі до першого розділу (capitolo I) своєї праці А. Контаріні повідомляє читачеві про подорож до земель із назвою «*la Rossia Bassa*» (Нижня Русь), що належала Литві: «*Il Clarissimo Ambasciador si parte da Venetia, et passa per l'Alemagna, Polonia, **Rossia bassa**, et il gran deserto della Tartaria d'Europa, et arriva alla citta di Cafa*» [2, с. 324].

При ознайомленні із російським перекладом того ж самого анонсу до (capitolo I), який здійснив царський літератор В. Семенов, виявляється, що А. Контаріні анонсує подорож не до Литовської Русі, а до якоїсь дивної країни із назвою «*Малоросія*»: «*Свѣтъльшій Посолъ*

отправляется из Венеции, и миновав Германию, Польшу, Малороссию (Rossia Bassa) и великую степь Татарии прѣзжаетъ въ Кафу [5, с. 205].

Однак при подальшому ознайомленні із описом від'їзду венеційського дипломата із Німеччини до руських володінь Казимира IV читач переконається, що А. Контаріні вживав у тексті саме термін *«la Rossia bassa»*, тобто *«Нижня Русь»*: *«(Re) comando che mi fussero date due guide, una per la Polonia, l'altra per la Rossia bassa, fino a un luogo, che si chiama Chio, over Magraman, che e oltre le terre di sua maesta nella Rossia»* [2, с. 326].

В той час як у перекладі цього уривку замість дійсно вживаного італійцем найменування *«Нижня Русь»* знову використано термін *«Малоросія»*: *«(Король польский) приказалъ мнѣ дать двухъ проводниковъ: одного для Польши, а другаго для Малороссии, вплоть до самага Кіева или Маграмана, города, лежащего внѣ владѣній Его Величества, въ Россіи»* [5, с. 211].

В подальшому венеціанський дипломат інформує читача про перетинання кордону *«Нижньої Русі» (la Rossia Bassa)*: *«A di 20 uscimmo di Polonia et entrammo nella Rossia Bassa, che pur e del detto Re»* [2, с. 327]. Натомість, російський переклад цього уривку виглядає наступним чином: *«20 Марта (20 апреля по календарю, новый год в котором отсчитывался не с 1 марта как у Контарини, а с 1 января как было в царской России XIX веке) выѣхал я изъ Польши и вступиль въ Малоросію, подвластную также Польскому Королю»* [5, с. 212].

Висновки. Здійснивши порівняльний аналіз змісту першого розділу праці дипломата А. Контаріні з перекладом, здійсненим у 1836 році В. Семеновим, з'ясовано: у своїх спогадах для позначення земель Литовської Русі, якими керував польський король, іноземець використав словосполучення *«la Rossia Bassa»*. Натомість, у перекладі російський літератор навмисно здійснив фальсифікацію: замість вживаної італійцем назви *«Нижня Русь»* застосував топонім *«Малоросія»*. Цей факт доводить, що імперська влада у XIX ст. штучно поширювала шовіністичний термін *«Малоросія»* для картографічного та історичного найменування всіх українських земель, активно фальсифікуючи іноземні літературні джерела.

Список використаних джерел:

1. Агеєва О. Г. Титул «император» и понятие «империя» в России в первой четверти XVIII века. *Мир истории. Электронный журнал*. 1999. № 5. URL: <https://www.historia.ru/1999/05/ageyeva.htm> (дата звернення: 5.12.2021).

2. Il viaggio del magnifico M. Ambrosio Contarini ambasciadore della illustrissima Signoria di Venetia al Gran Signore Ussun-Cassan Re de Persia Nellianno. *Библиотека иностранных писателей о России. Отделение первое, том первый. Изданием М. Калистратова, трудами В. Семенова – И. Барбаро, А. Контарини, А. Кампензе, П. Иовий.* / Санкт-Петербург: в типографии III отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1836. С. 325–400. URL: <https://www.prilib.ru/item/1091184> (дата звернення: 14.01.2022).

3. Карташев А. В. Очерки по истории Русской церкви. Минск, 2007. Т. I. 460 с.

4. Клосс Б. М. О происхождении названия «Россия». Москва, 2012. 150 с.

5. Путешествие Амвросия Контарини, посла светлейшей Венецианской республики к знаменитому персидскому государю Узун Хасану. *Библиотека иностранных писателей о России. Отделение первое, том первый. Изданием М. Калистратова, трудами В. Семенова – И. Барбаро, А. Контарини, А. Кампензе, П. Иовий.* / Санкт-Петербург: в типографии III отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1836. С. 193-322 URL: <https://www.prilib.ru/item/1091184> (дата звернення: 14.01.2022).

6. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. Москва, 1938. Т. 2. 521 с.

7. Яковенко Н. Від «Русі» до «України» (назви й самоназви української території). *Історичний атлас України. Найдавніше минуле, Русь Київська держава. Галицько-Волинська держава.* / Керівник проекту й автор-упорядник Ю. Лоза. Київ, 2010. С. 140–141.

Пікалова А. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Харків, Україна

СУЧАСНА АНГЛІЙСЬКОМОВНА ДИТЯЧА ПОЕЗІЯ В ЛІНГВОДИДАКТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Поезія являється одним із засобів поповнення духовного простору людини. Дитячі вірші полегшують процес засвоєння дітьми традицій і культурних зразків соціальної поведінки, у такий спосіб здійснюється процес соціалізації, механізм інкультуризації дітей у суспільство дорослих. Дослідження поезії для дітей з лінгводидактичної точки зору дозволяє представити її як систему, що включає в себе механізм природнього навчання комунікативним умінням, що надає дитині можливості в межах дитячої субкультури готуватися до входження у дорослий світ. Дитячі вірші репрезентують буття у римованій формі, що поетизує навколишній світ дитини, наповнюючи його особливим звучанням і значенням.

Дитяча поезія репрезентує «поняття рими, ритму, повторів, алітерації, фонем» [12, с. 203]. «Рима, ритм, алітерація і фонемами перетворюють дітей на активних слухачів / читачів» [11, с. 38], оскільки «асоціації, що викликають рими, ритм, звуки і слова» перетворюють поезію у «натхнення, що викликає інтерес до навчання читання і письма» [12, с. 204]. Саме тому, дитячу поезію вважають досить вагомим чинником у навчанні мови.

Поезія постає як один з ефективних факторів для «підвищення грамотності» [7, с. 172]. Поезія також розвиває мислення і творчість дітей, оскільки «надихає на думки та створення власних рим» [11, с. 39]. Поезія підвищує рівень задоволення від навчання мови, тому не варто обмежувати її використання у навчанні мови і тим паче зневажати дитячими віршами як одним із ефективних засобів [5, с. 24]. Загалом, «поетичні тексти мотивують до створення у дітей фонетичної обізнаності, одночасно підвищуючи знання алфавітного складу мови, розширюють словниковий запас, розвивають швидкість та виразність мовлення, формують навички письма, уводять у світ літературних жанрів, а також володіють потужним потенціалом для перетворення читання у позитивний навчальний досвід» [11, с. 38]. До того ж,

завдяки імітативним здібностям пам'ять дітей визначається легкістю і міцністю сприймання, запам'ятовування і відтворення римованих текстів.

Дитячі поетичні тексти, що апелюють до ранніх форм мислення, не лише покращають процес оволодіння мовою, але й впливають на формування вразливого емоційного світу дітей. Англійськомовна дитяча поезія містить безліч яскравих зразків, що сприяють ефективному засвоєнню мови. Дитячі вірші задовольняють потреби дітей в русі, грі, звукових імітаціях, пізнавальних потребах. Так, наприклад, у творчості відомого сучасного американського дитячого поета Кенна Несбітта (Kenn Nesbitt) є вірш "I played a game", де вербалізується різноманітна лексика на позначення дитячої рухової активності: *I played a game./ I rode my bike./ I had a snack./ I took a hike./ I read a book./ I watched T.V./ I built a fort./ I climbed a tree./ I surfed the web./ I played guitar./ I caught a bug/ inside a jar./ I called my friends./ I dug a hole./ I kicked a ball./ I scored a goal./ I had a swim./ I learned to skate./ I played with toys./ I stayed up late./.../ I do like school* (Kenn Nesbitt "I played a game") [10, с. 34]. У поетичному арсеналі автора є вірші, в яких зреалізовується принцип конкретності і предметності поетичного мовлення, що відповідає формам дитячого мислення. Вірш Кенна Несбітта "My Lunch" є яскравим прикладом конкретності і предметності, у тексті якого вербалізовані лексичні одиниці на позначення різноманітної їжі, яку так любляють діти, але яка не є корисною: *"A candy bar./ A piece of cake./ A lollipop./ A chocolate shake./ A jelly donut./ Chocolate chips./ Some gummy worms/ and licorice whips./ A candy cane./ A lemon drop./ Some bubblegum/ and soda pop./ Vanilla wafers./ Cherry punch."* (Kenn Nesbitt "My Lunch") [10, с. 15]. Або інший приклад вірша поета "Not-So Fast Food", лексичний рівень якого репрезентує перерахування безлічі видів їжі: *"Burgers, pizzas, chicken wings./ Tacos, French fries, onion rings./ Ice cream, donuts, cookies, cakes./ Soda, chips, and chocolate shakes./... / breakfast, dinner, snack and lunch."* (Kenn Nesbitt "Not-So Fast Food") [9, с. 56].

Вартим уваги постає той факт, що сайт сучасного американського дитячого поета Kenn Nesbitt (Кенна Несбітта) містить не лише його поезії, але й відео до деяких його віршів, що створені автором власноруч. Таким чином, ознайомлення з продуктами харчування, що не є корисними, стає ще більш ефективним завдяки рими і наочному супроводу. Крім того, дитячі поетичні тексти автора містять різноманітні види мовної гри, що активізує мислення, уяву і творчість дітей. Так, наприклад у вірш "Swimming Ool" репрезентовано такий вид мовної гри, як гра з формою тексту [1, с. 108]. У зазначеному вірші відбувається трансформація деяких слів шляхом заміни слова однією

літерою: “Swimming in the swimming pool / is where I like to “B,” / wearing underwater goggles / so that I can “C.” / Yesterday, before I swam, I drank a cup of “T.” (Кенн Несбітт «Swimming Oob») [8].

Вірші відомої сучасної англійської авторки Джулії Дональдсон (Julia Donaldson) сповнені оптимізмом, що являється природньою сутністю дітей – бути радісними, веселими і щасливими. Так, текст вірша “Handy Work” [4, с. 26–27], репрезентує рухову діяльність, що є типовою для дитини (“One, two, / What can you do? / We can. / Stroke a cat, / Put on a hat, / Shake your hand, / Dig in the sand, / ...”). “Coming Downstairs» [2, с. 62] – інший приклад вірша Дж. Дональдсон, у текстовому просторі якого актуалізується лексика на позначення дій, а саме: пересування членів родини по сходах. До того ж, у цьому вірші вербалізується лексика на позначення членів родини (*father, sister, baby, brother, mum, cat, Granny*). У творчому доробку Дж. Дональдсон є вірші, призначені для дітей вікової категорії від 2 до 5 років. Так, наприклад, вірш “One Mole Digging a Hole” [3] ознайомлює дітей з цифрами від 1 до 10. При цьому авторка вводить числівники, поєднуючи їх з зоонімами, наприклад: : *one mole, two snakes, three bears, four foxes, five storks, six parrots, seven frogs, eight crows, nine doves, ten bees*. Представники фауни виконують певну роботу в саду або зображені з садовим інвентарем, наприклад: *digging a hole, with garden rakes, picking pears, filling boxes, with garden pulling up carrots, chopping logs, with a garden hose, in gardening gloves, pruning trees*. Одним із частотних явищ на фонетичному рівні поетичного мовлення Дж. Дональдсон є алітерація, що зацікавлює дітей і сприяє формуванню їх фонетичної компетентності, наприклад: “Shhhhhhh! / Don’t rushhh, / Or the fox will be off / With a swishhh / Of its brushhh...” (J. Donaldson “Shhhhhhh!”) [4, с. 32].

Вірші сучасного дитячого поета Брюса Ланскі (Bruce Lansky) мають чудові зразки, що як навчають мови, так і виховують з гумором. Наприклад, у вірші “Mind Your Manners” кожен рядок розпочинається заперечним наказовим способом: “Don’t drum on the table. / Don’t play with your food. / Don’t talk while you’re chewing; it’s terribly rude. / Don’t leave the fridge open. / Don’t slam the screen door. / Don’t throw dirty laundry all over the floor. / Don’t fight with your brother. / Don’t pull the cat’s tail. / ... / Don’t do what your parents did when they were young.” (Bruce Lansky “Mind Your Manners”) [6, с. 82].

Отже, дитячі вірші являються первинним джерелом поповнення словника дітей і формування їх фонетичної обізнаності, закладають фундамент комунікативної компетентності. Дитяча поезія сприяє розвитку пам’яті, уваги і мислення маленьких читачів / слухачів, надихає на творчість і мобілізує дитячу увагу. Загалом, поезія, що

призначена для дітей, буде основи для соціальної адаптації та формує емоційну стійкість дитини. У цьому ракурсі стає зрозумілим, що з позицій лінгводидактики сучасна англійськомовна дитяча поезія має значущий потенціал у засвоєнні мови, у розвитку дітей, у формуванні комунікативної і соціокультурної компетентностей.

Список використаних джерел:

1. Пікалова А.О. Англомовний дитячий поет як суб'єкт дискурсивної діяльності. *Південний архив. Філологічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2018. Вип. 74. С. 107–111.
2. Lansky B. *A Bad Case of the Giggles: Poems That Will Make You Laugh Out Loud (Giggle Poetry)*. Minneapolis : Meadowbrook Press, 2013. 128 p.
3. Donaldson J. *Crazy Mayonnaisy Mum*. London : MacMillan Children's Book, 2015. 113 p.
4. Donaldson J. *One mole digging a hole*. London : MacMillan Children's Book, 2008. 22 p.
5. Donaldson J. *Wriggle and Roar. Rhymes to Join in with*. London : MacMillan Children's Book, 2015. 32 p.
6. Graves D. *Explore poetry*. Portsmouth, NH : Heinemann, 1992. 194 p.
7. Morrow L. M. Reading development in the early years: Helping children read and write. *Handbook of Instructional Practices for Literacy Teacher-educators: Examples and Reflections From the Teaching Lives of Literacy Scholars* : ed. E.M. Joyce. Oxford : Routledge. 2001 P. 171–178.
8. Nesbitt K. *The Aliens Have Landed at Our School!* New York : Running Press Adult, 2006. 96 p.
9. Nesbitt K. *My Cat Knows Karate: Funny Poems for Kids*. Washington : Purple Room Publishing, 2018. 132 p.
10. Nesbitt K. *Revenge of the Lunch Ladies: The Hilarious Book of School Poetry Paperback*. New York : Running Press Adult, 2007. 80 p.
11. Parr M., Campbell T. Poets in practice. *The Reading Teacher*, 2006. 60. P. 36–46.
12. Stange T.V., Wyant S.L. Poetry Proves to be Positive in the Primary Grades. *Reading Horizons. A Journal of Literacy and Language Arts* : ed. A.L. Baer. Dorothy J. McGinnis Reading Center & Clinic Western Michigan University. Kalamazoo, Michigan, April / May, 2008. Volume 48. Number 3. P. 201–214.

Пугаченко М. К.,

*аспірантка кафедри «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»
Київського університету імені Бориса Грінченка;
засновниця мистецького об'єднання «Арт-кластер»
м. Львів, Україна*

ПОСТАНОВКА «ВПРАВИ З ДИПЛОМАТІЇ» ЯК ПРИКЛАД ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОЇ КАЗКИ ДО ПОЛЬСЬКОГО ТЕАТРАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

На початку 2000-х років відбувся розквіт української культури, завдяки додаванню нових технологічних можливостей та інспірації мотивів народного мистецтва, зокрема у західних регіонах. Один з прикладів такого розвитку було відкриття українського павільйону на Венеційському Бієнале у 2001 році.

Проте, з початку війни у 2014 році, почали відбуватися процеси як внутрішньої, так і зовнішньої інтеграції. Хоча перші хвили проходили в межах країни, у 2022 році спостерігається значний відтік за кордон. З одного боку, це проявляється у благодійних концертах та акціях на підтримку озброєних сил України, та поверненні митців додому. З іншого боку, художники, арт-куратори та фахівці кіндіндустрії знаходять нові довгострокові проекти за кордоном.

Можна розглянути мистецьке об'єднання «Арт-кластер», яке засноване у Львові з 2018 року, і до якого входять поети, художники, письменники, майстри народної творчості, актори, перформери та музиканти. На прикладі цього об'єднання можна проаналізувати не тільки географію нових локацій, але й нові напрямки діяльності. Так, українська література завжди мала такий жанр, як казка, але в умовах сучасної інтеграції він перейшов на новий рівень.

Казка Марго Пугаченко «Як лінь перемогла мрії» була надрукована у 2020 році, але написана про Кримські гори ще двадцять років тому. Вона має філософський підтекст про літаючих рожевих слонів, які покинули рідний край через напад людей. За 2019–2021 роки по казці було поставлено спектакль тіней у Львові, випущена лінійка іграшок, і вона стала символом на фестивалях «Брама часу» та «Дивосвіт». Казка не несе політичних закликів, але саме з неї починається найбільш провокаційний спектакль театру «Trusta Langusta» у місті Познань. Прем'єра «Дипломатичних вправ» відбулася 25 листопада 2023 року

в «Республіці мистецтв Тлуста Лангуста» у Познані за адресою вул. Гварна 11.

Театр «Tłusta Langusta» існує з 2000 року і був заснований у Познані Войцехом Вінським. За цей час було поставлено тридцять чотири вистави на різну тематику, майже всі проекти є експериментом і пов'язані із конкретною ситуацією та простором. Постановка «Водій», наприклад, виявився першим польським саг-play. Виконується для аудиторії з чотирьох глядачів, вистава перетворюється на інтимну поїздку на старому американському «Крайслері», який мандрує різними міськими місцями, які стають декораціями для сюжету спектаклю.

Акт покидання класично сприйнятої театральної сцени спровокував гру з простором на багатьох рівнях. Його різні елементи стають не лише частинами сценографії, а й персонажами драматурга. Чутливість простору є як відмінною рисою, так і перевагою театру «Tłusta Langusta». Відсутність постійного місця проживання породила поштовх до залучення незвичайних міських майданчиків для потреб театру.

Але такої уваги, як до «Вправи з дипломатії» від критиків, суспільства і фахівців раніше не було. На даний момент вистава була представлена 14 разів, завжди при повному аншлагу. Одна з презентацій відбулася у річницю початку війни в Україні – 24 лютого 2023 року. Вистава пройшла кваліфікацію та бере участь у 29-му Національному конкурсі постановок сучасного польського мистецтва, одному з найважливіших театральних конкурсів у Польщі, організованому Театральним інститутом ім. Збігнєва Рашевського. Прем'єри вистави передували численні анонси у ЗМІ [6], [7], [8].

Після прем'єри, захоплено зустрінutoї глядачами та критиками, було опубліковано рецензії [9], [10], [11].

До цього спектаклю інтегрувались реальні історії українських біженок, учасниць Арт-кластеру: акторки Рімми Тишкевич з Києва, співачки Наталі Ніколюк з Харкова, акторки Анастасії Івасової з Одеси, кураторки Ніни Бурневич з Києва, мисткині Марго Пугаченко з Севастополя. Сценографією вистави є вся триповерхова будівля «Республіки мистецтв Тлуста Лангуста» – від підвалу до горища. Кожна кімната була візуально вдосконалена з погляду представленої в ній сцени. Це силове дійство, в минулому близьке до естетики Театру «Tłusta Langusta». Режисером був Войцех Вінський, музика від Губерта Вінчик, костюми від Ідаліі Мантас, польський акторський склад: Ева Качмарек, Гжегож Чарночоловський, Марцін Гловінські, Норберт Огоняк, Миколай Подворний, Артур Следзяновський, Пшемислав Зброщик.

Всі історії та казка були перекладені на польську мову і тільки диктатор розмовляє російською для посилення ефекту впливу на глядачів. Над сценарієм працювала Ева Качмарек зі всіма українськими учасниками окремо та їх правдивими особистими історіями. Через серію інтерв'ю та плідну співпрацю з журналістами та перформерами з України вдалось знайти найбільш емоційно сильні історичні події, які вдало створили всю концепцію постановки.

Завдяки оригінальній формулі, за якої глядачі блукають групами, спектакль одночасно може подивитися певну кількість глядачів – максимум тридцять п'ять осіб. З цієї причини при зазначеній вище кількості вистав розрахункова кількість глядачів, які побачили виставу, становить близько півтисячі осіб. Також було випущено трейлер фільму https://www.youtube.com/watch?v=dGBa_FRtdD0&t=46s.

Висновки: з огляду на те, що театр є соціальною формою мистецтва, участь безпосередньо українців у перформативних постановках Європи, через специфіку театрального мистецтва, що більш активно залучає громаду до соціальних взаємодій, сприяючи тіснішому співробітництву та позитивному інтеграційному результату. Культурна співпраця України з європейськими країнами через театральне мистецтво відбувається більш природно та невимушено завдяки силі впливу словом та постійному повторенню та відтворенню історичних ситуацій. Так, Пітер та Слейд (Slade 1998) приходять до висновку, що театр є засобом «навчання протягом усього життя», де постійне повторення та відтворення ситуацій трансформується у досвід та знання.

Дослідники, такі як Шнап та Олсен, відзначають, що спілкування та «здатність бути частиною групи» мають фундаментальне значення для ефективності театральної діяльності, тому необхідно продовжувати створювати спільні проекти для створення тіснішого контакту. У результаті, такий успіх цієї експериментальної постановки був як у польських, так і українських учасників, які однаково стали частиною спектаклю перемішуючись від сцени до сцени в одній групі, беручи участь у діалогах із артистами. Завдяки безпосередній участі українських свідків конфлікту, ефект від спектаклю був найбільшим, що означає, що мета – привернути увагу європейського суспільства – була досягнута.

Список використаних джерел:

1. Марго Пугаченко «Як лінь перемогла мрії», журнал «Вечірня казка», Львів, 2020, видавництво «Високий замок».
2. Freeman, G. D., Sullivan, K., Fulton, C. R. (2003) Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior.

The Journal of Educational Research, vol. 96, no. 3, pp. 131–138. DOI: 10.1080/00220670309598801

3. Peter, M. (2003) Drama, narrative and early learning. *British Journal of Special Education*, vol. 30, no. 1, pp. 21–27. DOI: 10.1111/1467-8527.00277

4. Schnapp, L., Olsen, C. (2003) Teaching self-advocating strategies through drama. *Intervention in School and Clinic*, vol. 38, no. 4, pp. 211–219. DOI: 10.1177/105345120303800403

5. W ciemności lepiej widać. URL: https://e-teatr.pl/w-ciemnosci-lepiej-widac-34968?fbclid=IwAR0_keQ9PmzuzfZBmaY_p4f-WZBN8J3lkaFkuVFAujY7vNzeV4y4bN5MZ4uE, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

6. Spektakl – Ćwiczenia z dyplomacji – PREMIERA! URL: <https://www.poznan.pl/mim/wortals/wortal.704/events/spektakl-cwiczenia-z-dyplomacji-premiera,136008.html>, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

7. “Ćwiczenia z dyplomacji” w Republice Sztuki Tłusta Langusta. URL: <https://codziennypoznan.pl/artykul/2022-11-22/cwiczenia-z-dyplomacji-w-republice-sztuki-tlusta-langusta/>, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

8. Nie możemy skamienieć. URL: <https://e-teatr.pl/nie-mozemy-skamieniec-31873>, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

9. Tęsknota za różowymi słoniami. URL: <https://kultura.poznan.pl/mim/kultura/news/spektakle,c,4/tesknota-za-rozowymi-sloniami,192472.html>, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

10. Ćwiczenia z dyplomacji. Kiedy teatr niesie prawdę – płacze. URL: <https://porcentrala.com/cwiczenia-z-dyplomacji/>, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

11. W ciemności lepiej widać. URL: <https://e-teatr.pl/w-ciemnosci-lepiej-widac-34968>, вільний (дата звернення: 09.03.2023). Заголовок з екрана. Мова пол.

Rusakova O. O.,

*Lecturer at the Department of Foreign Philology
Educational and Scientific Institute of Philology and Journalism
V. I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv, Ukraine*

THE IMPORTANCE OF SOCIOLECT IN UNDERSTANDING INTERCULTURAL COMMUNICATION

One of the main challenges in studying the importance of sociolect in understanding intercultural communication is the complex and dynamic nature of language use in intercultural interactions. Sociolects, which are varieties of language associated with particular social groups, can vary greatly in terms of their vocabulary, grammar, pronunciation, and other linguistic features. Moreover, sociolects can intersect with other social identities, such as ethnicity, gender, and age, leading to even greater complexity in their use and interpretation.

In addition to linguistic factors, intercultural communication is also influenced by cultural values, norms, and expectations, which can vary widely across different societies and contexts. This can create misunderstandings, misinterpretations, and other challenges in communication, even when individuals are speaking the same language and using similar sociolects.

To address these challenges, researchers studying the importance of sociolect in intercultural communication need to use a range of methods, including discourse analysis, ethnography, and experimental approaches, to better understand the complex and nuanced ways that language and culture intersect in intercultural interactions. They also need to be mindful of the limitations of their research, including the potential for ethnocentrism and cultural bias, and work to mitigate these through reflexivity and collaboration with diverse groups of participants [1, p. 16].

The main aim of studying the importance of sociolect in understanding intercultural communication is to gain a better understanding of how language and culture intersect in intercultural interactions. By examining how individuals from different social groups use language to communicate, researchers can identify patterns of communication that promote understanding and mutual respect, as well as those that can lead to misunderstandings, conflict, and other challenges.

In particular, studying sociolects can help researchers to identify the social and cultural identities that are salient in intercultural communication,

as well as the linguistic features that are most likely to lead to misunderstandings or misinterpretations. By identifying these factors, researchers can develop more effective communication strategies, language teaching materials, and intercultural training programs that take into account the diverse linguistic and cultural backgrounds of individuals in different contexts.

In addition to improving communication and intercultural understanding, studying the importance of sociolect in intercultural communication can also have broader societal implications. By raising awareness of the diverse linguistic and cultural backgrounds of individuals in different contexts, researchers can help to promote greater respect for diversity and inclusion, as well as more effective policies and practices that support intercultural communication and collaboration.

Furthermore, studying the importance of sociolect in understanding intercultural communication can also provide insights into the ways in which language is used to construct and reinforce social identities. By examining how individuals use language to express their social and cultural affiliations, researchers can gain a better understanding of the ways in which language and identity are intertwined.

This can have important implications for language teaching and learning, as well as for the development of language policies and practices that promote linguistic diversity and inclusion. By recognizing and valuing the linguistic and cultural identities of individuals from diverse backgrounds, researchers and practitioners can help to create more inclusive and equitable language learning and communication environments [3, p. 297].

Overall, the aim of studying the importance of sociolect in understanding intercultural communication is to promote greater intercultural understanding, respect, and collaboration through the development of more effective communication strategies, language teaching materials, and intercultural training programs. By taking into account the complex and dynamic nature of language and culture in intercultural interactions, researchers and practitioners can work to create more inclusive and equitable communication environments that support diversity, equity, and inclusion.

The importance of sociolect in understanding intercultural communication lies in its ability to reveal the complex and dynamic ways in which language and culture intersect in intercultural interactions. Sociolects, which are varieties of language associated with particular social groups, can provide important insights into the social and cultural identities that are salient in intercultural communication, as well as the linguistic features that are most likely to lead to misunderstandings or misinterpretations [2, p. 69].

By studying sociolects, researchers can identify the linguistic and cultural differences that may exist between individuals from different

backgrounds, as well as the commonalities that can be used to build understanding and rapport. This can be particularly important in situations where individuals from different cultures are required to communicate with one another, such as in cross-cultural business settings, educational contexts, or international diplomacy.

Moreover, understanding sociolects can help to promote greater respect for linguistic and cultural diversity, as well as more effective communication strategies that take into account the diverse backgrounds and experiences of individuals from different cultures. By recognizing the important role that language plays in constructing and reinforcing social identities, researchers and practitioners can work to create more inclusive and equitable communication environments that support diversity, equity, and inclusion.

Overall, the importance of sociolect in understanding intercultural communication lies in its ability to promote greater intercultural understanding, respect, and collaboration through the development of more effective communication strategies, language teaching materials, and intercultural training programs. By recognizing the complex and dynamic nature of language and culture in intercultural interactions, researchers and practitioners can work to create more inclusive and equitable communication environments that support diversity, equity, and inclusion.

The summary of the importance of sociolect in understanding intercultural communication is that language is not just a system of communication, but also a tool for expressing identity, social status, and cultural background. Each person and each culture has its own sociolect, which is a variation of language that reflects the unique features of their social group. Understanding sociolect is essential for effective intercultural communication, as it allows individuals to navigate the nuances of language and better comprehend the cultural and social context in which communication takes place. By recognizing and valuing sociolect, individuals can build stronger relationships and more successful collaborations with people from diverse backgrounds.

Bibliography:

1. Hall J. K. *Pearson Teaching and Researching: Language and Culture*. New York, 2013. 280 p.
2. Kramsch C. Culture in foreign language teaching and learning. *Iranian Journal of Language Teaching Research* Jan., 2013. 1. P. 57–78.
3. Wardhaugh R. *An introduction to sociolinguistics*. Oxford, 2014. 426 p.

Соколовська С. Ф.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури

Житомирського державного університету імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

СМИСЛОВІ МОДИФІКАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ РОЛАНДА ШИММЕЛЬПФЕННІГА

Досліджуючи художній дискурс конкретного автора в сукупності всіх мовленнєвопороджувальних чинників, ми виявляємо лінгвокогнітивні механізми, що розкривають особливості дискурсивної інтерпретації дійсності мовною особистістю. В авторському художньому тексті елементи мовної системи переломлюються крізь креативне сприйняття творчої мовної особистості. При цьому суб'єктивна модель реальності, що вибудовується в авторських текстах, і втілені в мові фундаментальні уявлення про світобудову присутні в художньому тексті від початку, оскільки основну інформацію про світ привносить сама мовна система. У такий спосіб мовна картина світу (КС) виступає як первинна, маючи «передтекстовий» характер, а авторська картина світу функціонує як вторинна, що має динамічний характер і є модифікацією мовної КС.

У ціннісно-смісловій парадигмі вивчення лінгвокогнітивної основи мовленнєвої діяльності доцільно розглядати репрезентовані в художньому дискурсі когнітивні структури як ментальні утворення, що визначають систему ціннісних координат автора. Досліджуючи художній дискурс як особливе креативне середовище, можна виявити особливості того, як інтерпретуються авторською свідомістю загальнокультурні цінності.

Як зазначає О. Селіванова, під час лінгвокогнітивного дослідження художнього дискурсу слід враховувати, що мовна картина світу відображає світосприйняття повсякденної, «наївної» свідомості узагальненого «колективного» носія мови. Нюанси індивідуальної концептуалізації не є знаковим утворенням, тому в авторському дискурсі дискретно реалізуються лише окремі грані загальнокультурних концептуальних смислів [3, с. 407]. В середовищі індивідуально-авторського художнього дискурсу, реалізуючись в одиницях художнього тексту, авторські концепти отримують семіотичне вираження в дискурсивних знаках, що виступають як ключові в ідіостилі автора. У такий спосіб ціннісно навантажені слова

в авторському дискурсі набувають додаткових дискурсивно зумовлених смислів.

Слід зазначити, що поняття «смысл», як особистісна і ситуативна категорія, містить сукупність усіх психічних фактів, що виникають у нашій свідомості завдяки слову. Це уможливує співвіднесення лінгвістичного підґрунтя номінацій з емотивними та когнітивними структурами мовної свідомості. Неочікувані лінгвістичні зв'язки використаних у художньому тексті мовних одиниць експлікують нестандартні когнітивні структури, репрезентовані в унікальних авторських мікроконтекстах.

Таким чином, дискурсивний смысл функціонує як елемент когнітивного утворення, що формується в унікальному поєднанні мовної КС з індивідуальним авторським переосмисленням номінованої реальності. Семантика дискурсивної одиниці характеризується «розмитістю» денотативною співвіднесеністю, «рекомбінацією» сем у структурі дискурсивно зумовленого значення, яке корелює з мовним значенням використаної лексичної одиниці, а також вільним і часто амбівалентним аксіологічним змістом. Так, у художньому дискурсі Р. Шиммельпфенніга аксіологічна амбівалентність характеризує семантику одного з ключових засобів вербалізації авторського концепту «Persönlichkeit» – лексему *ruinieren*. На прикладі ключового вербалізатора ми спостерігаємо синергетичну взаємодію концептуального змісту і дискурсивної інтенції автора. Дієслово *ruinieren* у мовній системі має значення: 1) in einen sehr schlechten Zustand bringen und so in seiner Existenz treffen; 2) radikal schädigen; 3) vernichten; 4) etwas nicht verwirklichen lassen. [4, с. 1477]. У художньому дискурсі Р. Шиммельпфенніга це дієслово реалізується у контекстах, які актуалізують різні семантичні варіації:

FRANK Du **ruinierst** die Wände –

ANDI Die Wände –

FRANK Ja, die Wände –

ANDI Die Wände sind schon **ruiniert** –

Kurze Pause.

Übermorgen kommt die Malerfirma, die hier nach neunzehn Jahren alles komplett streicht –

FRANK **Ruiniert?** Die Wände sind nicht **ruiniert**. Abgenutzt, vielleicht, aber nicht **ruiniert** – **ruinieren** tust du sie – das Zeichen kann doch niemand mehr überstreichen [5, с. 662].

При цьому виникає синкретична поліфонія смислів, що формуються при розширенні вербального контексту: з одного боку, реалізовано семантичне значення «Vernichtung», а з іншого боку, актуалізовану сему «Vergeblichkeit», що зумовлено асоціативним співвіднесенням

зі словом «Vergänglichkeit». У такий спосіб ми спостерігаємо подвійне кодування авторської рефлексії щодо реалій навколишнього світу: 1) знакове втілення концептуалізації свідомістю «колективного» носія мови реалізовано в сигніфікативному плані семантики; 2) в індивідуальному дискурсі, як системі вторинного перекодування, репрезентовано суто авторську концептуалізацію.

Отже, ми спостерігаємо реалізацію потенційних можливостей лексичної одиниці, зануреної в синергію художнього дискурсу. Периферійна семантика, супроводжуючи систему стійких і конвенційно закріплених значень у мові, не просто доповнює узуальну семантику, вона є одним із провідних чинників дискурсивної синергії, що виражається в формуванні незалежних від системних лексичних значень смислів. Смеслотворення постає як процес, що синтезує різноманітні чинники. Ці чинники зумовлюють різноспрямовані вектори смеслотворення, не обмежуючись лише семантичною рекомбінацією та дискурсивним прирощенням смислу:

ANDI Sie sind **verletzt**.

ROMI V. Ja – und ich weiß nicht, woher. Etwas muss mich **getroffen haben**.

Kurze Pause.

Und als ich aufwachte, war ich wieder hier.

ANDI *zuckt mit den Schultern*. Ich war **draußen** – ich weiß nicht, was vorher war.

ROMI V. Woher wusstest du – dass ich hier sein würde, wenn du zurückkommst. Oder?

Keine Antwort. Andi räumt weiter seine umgefallene Kiste ein. Einzelne Stücke seiner Kindheit betrachtet er dabei. Autos, Indianer, Legosteine.

Schweigen. Er hält ein Matchboxauto in der Hand.

ANDI Das ist ein alter Rennwagen, **ein Auto mit Flügeln** –

Er demonstriert die nach oben aufschwingenden Wagentüren des Autos.

Die Türen sind wie **Flügel** [5, с. 663].

Як зазначає Н. Астрахан, характеристики та аспекти організації художньої реальності потребують особливої уваги та роз'яснення. Можна говорити про референтність не лише цілісної картини світу, поданої у творі, а й окремого образу, слова, авторської інтерпретаційної моделі [1, с. 183]. Щодо провідної «сценарної пружини» дискурсивної інтенції, яка реалізується в прикладі з п'єси «Жінка з минулого», то йдеться не лише про розділ на своє (замкнене ізольоване життя всередині оселі) і чуже (зовнішній простір), але й внутрішні кордони всередині сім'ї [2, с. 260]. Подружжя Франк і Клаудія та їх син Анді збираються переїжджати. Квартира у старому будинку майже порожня, але порожнеча помітна і у стосунках: очевидно, що між чоловіком

і дружиною немає, а скоріш за все, і ніколи не було, кохання; син є чужим своїм батькам, їх розділяють двері, що постають нездоланими перешкодами:

*Der großzügige Wohnungsflur einer Altbauwohnung. Vier **Türen**, die von dem Flur abgehen: die **Eingangstür** mit zwei Flügeln, die **Tür** zum Bad, die **Tür** zum Zimmer des Sohnes, die **Tür** zum Schlafzimmer der Eltern. Eventuell ein Durchgang oder eine weitere **Tür** zu Wohnzimmer und Küche [5, с. 641].*

Наведений приклад показує, що процес смислотворення в художньому дискурсі постає явищем синергетичним, уможливує розуміння художнього тексту як потоку смислів і асоціацій. Саме в дискурсивному середовищі додаткові прирощення лексичної семантики роблять максимально відкритим смисловий простір. Очевидно, що процес смислотворення визначається суб'єктивністю індивідуального розуміння, оскільки в умовах художньої комунікації значення слова не є константним, і, функціонуючи в дискурсивному середовищі, значення лексичної одиниці «домислюється» комунікантами. Смислотворення, як лінгвоментальне підгрунття художнього дискурсу, відбувається у балансуванні між мовною загальнокультурною основою та суб'єктивними відхиленнями, зумовленими особливостями індивідуальної мовної свідомості.

Список використаних джерел:

1. Астрахан Н. І. Буття літературного твору. Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
2. Васильєв Є. М. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля. К, 2008. 712 с.
4. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim : Bibliographisches Institut GmbH, 2011. 2112 s.
5. Schimmelpfennig R. Die Frau von früher. Stücke 1994–2004. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag, 2009. 688 s.

Стовбур О. В.,

*аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ВІДТВОРЕННЯ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО ОНОМАСТИКОНУ

Сучасний етап розвитку глобалізованої світової спільноти призвів до активізації не лише міжкультурної, а також міжконфесійної комунікації; це, в свою чергу, посилило інтерес філологічних наук до лексики релігійної сфери. Відповідно, на перший план виносяться проблеми перекладознавчого характеру. Саме цим, разом з недостатньою дослідженістю певних питань і визначається **актуальність** дослідження.

Метою дослідження є виявлення механізмів англомовної інтерпретації українських одиниць сакрального ономастикону. Відповідно **об'єктом** дослідження стали теоніми (власне ім'я Бога, Божої матері, ангелів) та агіоантропоніми (назви святих); **предметом** – способи їх перекладу англійською мовою.

В основі одиниць, що аналізуються, лежить спільна ознака: поперше, власне ім'я, по друге, ознака святості. Розглянемо способи їх англомовної інтерпретації. Щодо англомовного відтворення імен Бога, в цілому воно не представляє собою особливих перекладацьких труднощів і передається або еквівалентним відповідником (*Господь/The Lord* [4, с. 164], *Спаситель/The Saviour* [4, с. 248], *Викупитель/The Redeemer* [4, с. 106]), або за допомогою калькування (*Цар Слави/The King of Glory* [4, с. 79]). Деякі з найменувань (*Вседержитель, Всевідаючий*) передаються еквівалентними відповідниками з грецької (*Omnipotent, Omniscient*) [4, с. 93].

Стосовно найменувань Богоматері, то слід перш за все зауважити, що в православній традиції існує велика кількість номінацій образу Богоматері. В англомовній, здебільшого протестантській традиції, взагалі не існує практики вшанування Божої Матері, тож відповідні одиниці для англомовного реципієнта є реаліями іншомовної культури. Саме цей факт і затруднює адекватне англомовне відтворення цих найменувань. Так, теонім *Богородиця* відтворюється англійською мовою за допомогою еквівалентного відповідника (з грецької *Theotokos*), Матір Божа – калькуванням (*Mother of God* [4, с. 199]). Складнішим є процес відтворення диференціаторів теоніму

присноблагшена та *пренепорочна*. За браком в англійській мові відповідного префіксу, вони передаються за допомогою кальки *ever-blessed* та аналога *most pure*. Проте слід зазначити, що інколи зустрічається варіант перекладу за допомогою транскрибування (*preneporochna*) [2]. Такий варіант для англомовного реципієнта є форенізованим і для людини, незнайомої з термінологією східної церкви, може бути незрозумілим. Найкращим, на наш погляд, буде варіант поєднання транскрипції та експлікації – *preneporochna (most pure)*.

Далі розглянемо **агіоантропоніми** та способу їх англомовного відтворення. Як правило, в їхній структурі є чин святості, ім'я та диференціатор, що уточнює найменування. Щодо першого компоненту, то в англійській мові існує багато усталених відповідників (*пропок/prophet, апостол/apostle, мученик/martyr, святий/saint*). Однак є диференціатори, відтворення яких може призвести до певних труднощів. Зокрема, при перекладі одиниць *святитель* та *преподобний*; перша відтворюється за допомогою генералізованого терміну *saint*, друга – загальноприйнятим в західній традиції терміном *venerable*, що не зовсім точно передає православний компонент цього агіоантропоніма.

Другий компонент агіоантропоніму – власне ім'я. Багато імен святих, як правило, мають усталені в англійській мові відповідники (*Andrew, John, Paul, Maria, etc.*), які опосередковано прийшли в українську та англійську мови, в основному, з грецької мови та латини. Проте сучасний підхід до іншомовної презентації власних назв надає перевагу транслітерованому варіанту (*Хома/Khoma, Андрій/Andrii, Іван/Ivan* тощо). Найбільш вдалим, на наш погляд буде комплексне перекладацьке рішення, наприклад, *St. Mykola (Nicholas)*; схоже рішення використовують зарубіжні православні приходи, наприклад, *Holy Nikolai Orthodox Church* (Норвегія [1]). Використання тільки традиційних англомовних відповідників при перекладі може призвести до небажаної вестернізації агіоантропонімів, особливо коли вони використовуються в назвах православних храмів. З іншого боку, імена святих Кирила та Методія у всьому світі мають усталені англомовні відповідники *Cyril and Methodius*, тож навряд чи потрібно нехтувати цією традицією, коли йдеться про переклад для англомовного реципієнта. Однак, з огляду на слов'янське походження цих святих, можливо прийняти компромісний варіант – за канонами англомовної традиції та формальною транслітерацією одночасно (*Cyril and Methodius/Kirilo and Mefodii*).

Найбільші труднощі при відтворенні англійською мовою спричиняє наступний елемент агіоантропоніма – диференціатор. У складі агіоантропоніму він може виконувати функцію номінатора (Притиск, Обручник, Стовпник), дескриптора (Мироточивий, Златоустий) або

локалізатора (Почаївський, Печерський). Розглянемо декілька прикладів перекладу англійською мовою відомого документа Української церкви – Патерика Києво-Печерського, зробленого американським перекладачем М. Геппеллом.

...*The God-loving prince Jaroslav liked Berestovo...* [3, с. 19].

...*and miracles of the blessed passion-sufferers Boris and Gleb...* [3, с. 24].

...*The divinely-inspired Feodosij answered him meekly...* [3, с. 33].

Наведені приклади показують, що диференціатори-дескриптори до імен українських святих (*Боголюбивий, блаженні страстотерпці, Богодухновенний*) в усіх випадках передаються англійською мовою за допомогою калькування.

Аналіз виявив, що перекладацькі рішення для одиниць сакрального ономастикону залежать від певних факторів. Так, теоніми та агіоантропоніми зазвичай відтворюються способом транслітерації чи аналога у випадку однокомпонентності їх структури та калькуванням для багатоконпонентних одиниць. При відтворенні значення відповідних одиниць сакрального ономастикону необхідно перш за все робити це з огляду на адресата. На нашу думку, найкращим є спосіб, який наблизить реципієнта до сприйняття лексем чужої культури – комбінований варіант транскрипції та калькування, що пояснює нову лексему.

На жаль, слід зазначити відсутність уніфікованого підходу до цього процесу. Так, лексикографічні джерела надають різні варіанти англійської інтерпретації тих чи інших агіоантропонімів; ще більшим розмаїттям відзначаються вебсайти православних церков Європи, США тощо. Все це негативно позначається як на процесі перекладу сакральних одиниць, так і в більш глобальних аспектах, а саме на міжкультурній та міжконфесійній комунікації.

Список використаних джерел:

1. Holy Nikolai Orthodox Church in Norway. URL: <http://ortodoks.org/Kirkeseid/ENsite.html> (дата звернення 10.03.2023).

2. The Byzantine Forum. URL: <http://www.byzcath.org/forums/ubbthreads.php?topics/247264/re-official-orthodox-positions-on-the-rc-church> (дата звернення 10.03.2023).

3. The Paterik of the Kievan Caves Monasteries. Translated by Muriel Heppell. English Translations Volume I. Ukrainian Research Institute of Harvard University: *Harvard University Press*. USA, 1989. 322 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11678/file.pdf>

4. С. І. Прус, Г. О. Волкова. Англо-український і українсько-англійський ідеографічний словник-довідник християнської лексики і фразеології. Запоріжжя, 2013. 280 с.

НАПРЯМ 6. МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ СХОДОЗНАВЦЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-50>

Ганус С. О.,

*старший викладач кафедри модерної історії України
та зарубіжних країн*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

КАЗИМИР ГУРНИЦЬКИЙ І ДОСЛІДЖЕННЯ СХОДОЗНАВЧОЇ КОНЦЕПЦІЇ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

Нині українське сходознавство та ім'я академіка Агатангела Кримського асоціюються за умовчанням. Він був у числі фундаторів Української академії наук, її неодмінним секретарем, а Президентом УАН став Володимир Вернадський. Попри те, що репресований вчений був реабілітований у 1957 р., у часи жорсткого ідеологічного контролю, історики науки, «як би чого не вийшло», не одразу ж узялися за глибоке і системне вивчення його багатющої спадщини. До тверджень у сучасній літературі про те, що особа і доля Кримського після реабілітації «викликала жвавий інтерес в найширших колах громадськості: з'явилися численні публікації в пресі, йшла підготовка видання п'ятитомника «Вибраних творів», готувалося урочисте святкування його сторіччя» слід ставитися з певною пересторогою [6, с. 21–22].

Святкування 100-річчя Кримського у форматі спеціальної ювілейної сесії АН УРСР 13–15 січня 1971 р. дійсно відбулося. У вступному слові Президента Академії наук Б. Є. Патона було згадано і про те, що Кримський стояв біля її витоків, і про те, що його ім'я у 1970 р. було внесене у затвердженій XVI сесією Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО перелік видатних подій і діячів для відзначення в усьому світі [1, с. 8]. Але ось 5 томів вибраних сходознавчих праць Кримського вийшли друком лише у 2007–2010 рр. А том його «Вибраних творів» у виданні 1965 р. містив лише поезії, оповідання, невеликі статті, рецензії, есеї та приватні листи до кількох осіб [5]. До сер. 1960-х рр., коли ужгородський історик Казимир Гурницький, працюючи на посаді старш. викл. кафедри всесвітньої історії УЖДУ узявся студіювати

постать Кримського, то вона фігурувала далеко не у «численних публікаціях», хоч про нього після реабілітації справді говорили вже частіше і голосніше. Крім кількох рецензій мова йде про низку статей у часописах, згадках в узагальнюючих виданнях, типу «Очерки истории исторической науки в СССР», або ж історіографічних дослідженнях, як напр. «Изучение в Советском Союзе истории арабских стран нового времени» Ірини Смілянської («Народы Азии и Африки», 1968, № 3), чи статті Михайла Батунського. «Критика идейных основ буржуазного исламоведения конца XIX – начала XX века» (і не інакше!) у збірці «Вопросы истории религии и атеизма». Сб. ст., вып. X. М., 1962) [4, с. 4–6].

На XXV-х Сходознавчих читаннях А. Кримського у 2022 р. ми докладно оповідали про те, якими міркуваннями керувався Гурницький, обираючи предметом своїх студій біографію та сходознавчу історико-культурну концепцію Кримського [3]. За словами ужгородського історика, усе, написане про його героя до кінця 1960-х рр. «це лише зернятка думок, розсипані, крім того, переважно в дослідженнях, що безпосередньо не стосуються вченого» [2, с. 7]. У принципі, як це часто-густо бувало, Гурницький міг обрати собі якусь «смажену» ідеологічно «актуальну» тему, без проблем захиститися і далі займатися викладанням та улюбленою поетичною творчістю як своїм гобі. Тим паче, що він був ветераном війни, мав бойові нагороди і в цій іпостасі, зрозуміло, користувався б перевагами. Але у відповідь на таке припущення, котре ми висловили у бесіді з нашим викладачем і колегою, він з іронічною посмішкою відповів: «А навіщо мені це було треба?» Не цураючись земної слави, тим не менше Гурницький був далекий від якоїсь кон'юнктури, тим більше такої дешевої [3, с. 343]. Він прагнув залишатися науковцем, мав на цей рахунок тверді принципи і ціннісні орієнтири, котрі дали змогу уникнути оманливих соціальних спокус. Справедливості заради зазначимо, що саму тему було підказано тодішнім зав. кафедри всесвітньої історії, керівником дипломної роботи і кандидатської дисертації К. Гурницького проф. І. М. Гранчаком.

Оглянувши дуже скромну історіографію теми, Гурницький дійшов висновку, що роботи непочатий край і йому доведеться самостійно реконструювати віхи життєвого шляху А. Кримського, аналізувати його сходознавчу спадщину, не маючи жодних готових рецептів. І, врешті, виробляти концептуальні оцінки з врахуванням усіх «особливостей» дослідницького процесу та можливостей опублікування його результатів. Зі зважанням на те, що А. Кримський був лише нещодавно реабілітований і у трактуваннях його поглядів цілком

можливим було «впасти в ересь» і зазнати гонінь з боку партійно-ідеологічної інквізиції, що мало місце і у стінах Ужгородського ун-ту.

Після місяців і років корпіння у бібліотеках та архівних фондах, дисертація Гурницького почала готуватися до захисту в Інституті історії АН УРСР. Тему роботи було узгоджено з тодішнім директором акад. А. Скабою, котрий до своєї академічної каденції перебував на посаді секретаря ЦК КПУ по ідеологічній роботі (1959–1968). До честі колишнього партійного функціонера, він чудово зрозумів значення Кримського в історії української науки та літератури, тому з ентузіазмом підтримав починання, обіцяючи успішне проходження процедур захисту. Чим це пояснити? Адже у істориків радянської України внутрішній ідеологічний цензор працював не гірше, а може й краще від офіційних цензурних органів. Більше того, одночасно була подана заявка щодо публікації біографічного дослідження до видавництва «Наукова думка». Ми це трактуємо так, що після XX з'їзду КПРС, а тим більше після реабілітації Кримського у 1957 р. заборона щодо вивчення його життєпису і науково-літературного спадку була знята. Сам Скаба в силу службового обов'язку мав бути активним провідником рішень XX з'їзду в УРСР. Не варто обходити й особистісного іміджу самого Гурницького, котрий був спокійною, вираженою людиною, що завжди вміла раціонально аргументувати свою позицію. Ще один цікавий факт: будучи закоханим у свою тему, як це властиво для справжнього дослідника, Казимир Іванович ніяк не міг скоротити текст публікації до встановленого видавництвом обсягу. Але рецензент чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко порадив «сховати» частину тексту у примітки й коментарі [2].

Все йшло до успішного захисту дисертації. Більше того, збіглися різні обставини, котрі сприяли висуненню ініціативи по підвищенню статусу захисту до докторського ступеня, хоча К. Гурницький не був ще й кандидатом історичних наук. Була визначена дата захисту і видрукувані відповідні бюлетені. Здобувач вже на той час був у літах, наближався його 50-річний ювілей. Крім того, він був статусною як для радянської дійсності людиною і анкета дисертанта була бездоганною. Але у справу втрутився прикрий випадок. З незрозумілих міркувань, чи то з заздрості, чи то з бажання показати хто є хто, тодішній віцепрезидент АН УРСР мовознавець і відомий русифікатор акад. І. К. Білодід безапеляційно заявив: «Кримський – не Франко» і «порадив» відмовитись від ідеї винесення теми на захист як на рівень докторської [2]. Не дивлячись на це, на згаданій ювілейній сесії АН УРСР той самий Білодід сипав пафосними дифірамами і славословив на адресу Кримського. Але що показово, найавторитетніший на той час його

біограф і дослідник сходознавчого доробку з Ужгорода на академічному заході був відсутнім. Напевно, не у силу випадковості.

Гурницький був людиною з філософським складом мислення, спокійно сприйняв прикрий поворот справи і після успішного захисту кандидатської продовжив працювати над проблематикою історії українського сходознавства. Біографія А. Кримського зацікавила і видавництво «Наука» у Москві, котре у 1980 р. опублікувало її розширений російськомовний варіант. За даними глобального бібліометричного ресурсу *WorldCat* це видання перебуває у фондах 35 бібліотек світу, серед яких – Національна б-ка Франції, Британська б-ка, Публічна бібліотечна система Нью-Йорка, Бібліотека конгресу США, університетські б-ки країн Європи та Америки (Кембрідж, Лейден, Гарвард, Принстон тощо) [7]. Відзначимо коректність бібліографічних описів. У каталозі *ORBIS* б-ки Єльського у-ту видання зазначене серед українських біографій, не дивлячись на те, що редакція східної літ-ри вид-ва «Наука» віднесла його до серії «*Русские путешественники и востоковеды*» [8]. Гурницьким було підготовлено програму і конспект спецкурсу з історії української сходознавства. Тобто, у подальшому він продовжив розробку розширеного варіанту дисертабельної теми, зібрав чималу кількість матеріалу, котрий буквально у перші дні після вибуху на Чорнобильській АЕС довелося залишити на місці і терміново повернутись до домівки.

Ми повинні нагадати у якості висновку про пріоритет ужгородського історика Казимира Гурницького у створенні першого цілісного життєпису А. Кримського, у відродженні стійкого інтересу до його сходознавчої спадщини, оформлених ним у кандидатську дисертацію, дві монографії та ряд статей у фаховій періодиці.

Список використаних джерел:

1. А. Ю. Кримський – україніст і орієнталіст / Академія наук УРСР. (Матеріали ювіл. сесії до 100-річчя з дня народження). Київ: Наукова думка, 1974. 175 с.
2. Ганус С. О. Запис бесіди з К. І. Гурницьким 16 лютого 2016 року. Особистий архів.
3. Ганус С. Біографічна партитура Казимира Гурницького про Агатангела Кримського на етапі задуму: виміри з позицій історіографії та соціології науки. *XXV Сходознавчі читання А. Кримського* : матеріали міжн. наук. конф., 10 листопада 2022 р. Київ : Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 341–345.
4. Гурницький К.І. Кримський як історик. Київ : Наук. думка, 1971. 182 [2] с.
5. Кримський Агатангел. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1965. 665 с.

6. Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. / упоряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк ; редкол.: Матвеева Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. 260 с.

7. Gurnitskiĭ, K. I. (Kazimir Ivanovich). Agafangel Efimovich Krymskiĭ. URL: <http://www.worldcat.org/title/560586535>.

8. Gurnitskiĭ, K. I. (Kazimir Ivanovich). Agafangel Efimovich Krymskiĭ. Moskva : Nauka, Glavnaia redaktsiia vostochnoi lit-ry, 1980. 190 p. URL: https://orbis.library.yale.edu/vwebv/search?searchCode=GKEY%5E*&recCount=50&searchType=1&searchArg=ocm17803801

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-51>

Misenyova V. V.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Foreign Languages and Professional Communications
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine*

Lypko I. P.,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages
and Professional Communications
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine*

THE ROLE OF LEGAL IDIOMS IN TEACHING ENGLISH TO FOREIGN LAW STUDENTS

The optimization of teaching English as a second language (EASL) is possible providing the national specific character of the audience. This problem is described in details in modern educational literature, but it is not given sufficient attention to the issue of foreign law students' mastering the most common English legal idioms. To understand the semantics of legal phraseological units, to learn the situation of its use for foreign students is difficult and may cause interference errors due to cultural differences.

Thus, the current requirements to training EASL on the one hand, and insufficient development of a methodical system of foreign students'

mastering legal idioms using audio-visual aids on the other hand, testify to the relevance of the research.

Despite the existence of a large number of studies dealing with learning English phraseology by foreigners and the use of visual aids in the process of teaching, a number of questions still remain open. Currently, while teaching English legal idioms to foreign law students, the tools and methods that are able to create appropriate organizational and methodological conditions for the formation of a foreign language speech competence, are required.

There are a lot of manuals for teaching English as a second language. They are intended for training speaking skills and performing a necessary didactic function in teaching the aspect under analysis at the certain stage of education. But at the advanced level both the teacher and the students begin to comprehend some kind of artificiality, which is a distinctive feature of some educational textbooks.

Here are the basic criteria for determining the appropriateness of using video in the process of teaching English as a foreign language:

1) Episodes for viewing are to have language material, selected according to the educational purposes and program. If the matter is about the development of a communicative competence, such language material is supposed to be up to the contemporary criteria, standards and usefulness.

2) Content of audio-visual aids should be thematically interesting and have individual significance, oriented at learners' needs. It means that we should take into account a number of factors (such as audience profile, age characteristics, native language of learners, thesaurus as well as the level of proficiency in the target language i.e. the level of linguistic and strategic competences) in selecting visual aids. For example, foreign law students actually take a professional interest in screen versions of literary works, biographic movies of famous writers, poets, linguists as well as viewing episodes for learning lexical, grammatical and linguocultural information.

3) Visual aids in addition to the linguistic material should contain paralinguistic, culture-oriented and linguocultural information. The plot of a viewing episode should be known to foreign students. So if the episode has been taken from an unknown film, the teacher has to give a brief comment on what is going on the screen.

4) Training visual aids for learning are characterized by high audiovisual correlation, therefore the visuals contribute to giving a more precise definition and mastering the text. It means that a «language» viewing episode must contain visual images, which simplify and increase the perception of audio series. Situational context must uncover the motivation and goal statements to promote understanding the semantics of lexical units.

5) According to the experts one should also consider the duration of a viewing episode. In the best case training visual aids should represent separate viewing episodes lasting up to three minutes. It provides the introduction and illustration of linguistic and paralinguistic information contained in the video.

As the result of methodical interpretation of visual aids the exercises are developed considering specific goals in mind, linguistic and culture-oriented peculiarities of the film and its thematic range. The exercises are directed at removing language difficulties, understanding the content of the episode for viewing, disclosure and discussion of the film, explanation of the realities of other cultures [1]. These tasks can be divided into three groups: pre-viewing activities, first viewing activities and comprehension activities. However, one should not perceive this classification as a mechanical one, because it takes into account not only the time for doing an exercise, but also the type, form and nature of the task defined and limited by this time.

The use of audio-visual aids in teaching English legal idioms by foreigners gives an opportunity to implement fully and consistently one of the principles of didactics – visibility [2]. It helps to facilitate the understanding of language units under study, to use analytical skills of students as much as possible, to mobilize their internal resources, to increase the interest to the lessons. Visual image serves as support that allows submitting any lexical-grammatical material. In such way it is facilitated the comprehension of foreign language speech and the construction of the statements, as the picture in the frame recreates the situation of communication and the student tries to «see», «to read» situational cues and use them as if a prepared or unprepared statement. In video texts – fragments of feature films, used for teaching English phraseology to law students, there is no possibility to change anything. Therefore the teacher's word is of particular importance. This word should include basic speech guidelines – rhetorical questions, indicatory sentences, titles, selected and formulated by the teacher in advance on the basis of a viewing episode, and enter into the script of the lesson using visual aids [3].

In the proposed linguomethodical system of teaching English phraseology, where the main goal is mastering the necessary number of the most popular legal idioms and phrases by foreign law students using visual aids, we can use a combination of methods: audiovisual, communicative, deliberately-practical, deliberately-comparative. Their integration allows us to learn the meaning of a phraseological unit and its linguistic characteristics (stylistic identity, grammar features, and syntactic combinability) as well as to acquaint with the situation of use, learn to «hear» and to use idioms in speech.

The system of exercises for teaching English phraseology to foreign law students have been described according to the principles, formulated on the basis of didactic peculiarities of teaching English as a foreign language: the principle of scientific and systematic training; availability and consistency; visibility, consciousness and activity of students in training; the strength of knowledge, the connection of theory with practice.

The submission of idioms to foreign students has specific features arising from the general specifics of teaching English as a foreign language. There are two stages for mastering legal phraseological units: 1) the disclosure of a lexical unit's meaning and the definition of the situation of its use; 2) further consolidation using exercises, assignments, texts. The best way of idioms presentation as well as any other lexical units is that one, where all or most of the methods are used. Each of them covers a particular aspect of the meaning. However, full presentation cannot be achieved at the first representation of a new phraseological unit; it is accomplished in the process of continuous work, which includes both the stage of representation and consolidation.

If we consider different types of assignments as a set of exercises, which are necessary for proper mastering the language, exercises on the formation of knowledge about the language system and its dynamics should be defined as the preparatory ones and exercises on the formation of abilities and skills as the main ones. In preparatory exercises students' attention is primarily focused on a language form and the construction of statements that are practiced at elementary linguistic units. In the basic exercises the main focus is on conscious understanding of speech.

The proposed system of training phraseology promotes not only the awareness and understanding of the figurative meaning of idioms, but also facilitates the perception of a phraseological unit, develops skills and abilities of the correct use of legal idioms in speech constructing self-statements with them.

To sum up, it can be concluded that teaching foreign law students English legal idioms using audio-visual aids involves the equipment of methodological apparatus of the pedagogical system in question, the didactic interpretation of authentic viewing episodes as well as the programming of certain training actions, aimed at mastering English phraseological units by the learners, the development of necessary speaking skills, the formation of a foreign language competence. For all that we should consider not only the native language of a foreign student, but the specifics of national culture, educational traditions, which aim to increase the effectiveness of linguoeducational process.

Bibliography:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2018. 656 с.
2. Lakoff G. The role of deduction in grammar. In: Studies in linguistic semantics. N. Y., 1971. P. 66-69.
3. Paige M. Education for the Intercultural Experience. Yarmouth, 1993.

НАПРЯМ 7. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ЕВОЛЮЦІЇ МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-52>

Афоніна О. С.,
*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри академічного і естрадного вокалу
та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

СУЧАСНА МУЗИКОЗНАВЧА ДУМКА: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Ім'я Володимира Івановича Вернадського пов'язано із заснуванням Національної бібліотеки Української держави в Києві (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Ця подія стала можливою на підставі Закону про утворення фонду «Національної Бібліотеки Української держави», ухваленого Радою Міністрів, 2 (15) серпня 1918 [1]. Бібліотека, як культурно-мистецька установа по опрацюванню друкованих і рукописних матеріалів, робить доступним для громадськості користування книгами, архівами різних часів. Сучасний відвідувач бібліотеки, читач потребує не тільки нових послуг, пов'язаних з книгами чи періодичними виданнями (газетами та журналами чи серіалами), а й роботи з іншими носіями інформації (касетами, компакт-дисками, пристроями для читання електронних книг), доступу до мережі Інтернет, включаючи доступ до платних інформаційних ресурсів. Тож, дозволимо собі, умовно, продовжити бібліотечну справу В. Вернадського у галузі сучасного музикознавства, а саме, знайомства з окремими виданнями [2].

Одним із складних питань у сучасному українському музикознавстві та мистецькій освіті є формування джерельної бази досліджень. Тому вивчення сучасних видань є актуальним і перспективним для науки.

Одним із видань, яке поєднує в собі звернення до музики, не лише мистецтва композиції чи мистецтва виконання, а й предмета наукових досліджень, є видання амстердамського музиколога Рудольфа Раша «Музика і наука від Леонардо до Галілея»_ (Rudolf Rasch. Music and

Science from Leonardo to Galileo. Publication Year: 2022. 440 p.) [3]. До цього видання увійшли статті авторів з різних країн світу з історії та теорії музики. У своїй статті автор зібрання акцентував увагу на ладоінтонаційних особливостях у творчості Кореллі, Вівальді, Джемініані та Боккеріні. Загальні питання музики та її впливу на людський розум розкриті Девідом Е. Коеном від проєкції природничої науки на музику і діяльність італійського композитора і теоретика музики Франхіна Гаффуріуса. Останній, в свою чергу, відомий як автор трактатів: *Theorica musicae* (1492), *Practica musicae* (1496), *De harmonia musicorum instrumentorum opus* (1518). Ф. Гаффуріус розмірковував про давньогрецьку нотацію, контрапункт і темп. Д. Е. Коен коментував поняття «тактис», «темп напівобразу» і процеси в організмі людини.

Автор зібрав питання взаємозв'язків музики і науки від життя Леонардо да Вінчі (1452–1519) до Галілео Галілея (1564–1642), тобто періоду Відродження, або ранньомодерного часу. Звичайно, що автори не минули проблем наукової революції, змін аристотелівської фізики сучасною доньютонівською фізикою, реформаційні виклики католицизму. Особливо цікавим стало вивчення традиційної поліфонії з її доповненнями новими монодичними стилями, вокальними та інструментальними творами цього періоду. Автор розкрив музичні інтереси Леонардо і Галілея. Крім того, Р. Раш та інші автори видання, апелювали до ідей тогочасних вчених і філософів Маріна Мерсенна, Рене Декарта, Джордано Бруно та Філіпа Меланхтона.

Певним доповненням ідей Р. Раш є книга під редакцією Роберто Ілліана «Музика ХХ століття і математика» (Roberto Illiano «Twentieth-Century Music and Mathematics», Publication Year, 2019. 382 p.) [5]. Усі автори наголошують на взаємозв'язку музики і математики з давніх часів. Все ж ХХ століття принесло багато коректив до цієї взаємодії. Кожен автор акцентує увагу на різних аспектах цієї взаємодії. Перша частина книги присвячена творчим пошукам і знахідкам композиторів Олів'є Мессіана, Янніса Ксенакіса, Франко Євангеліста, П'єра Булеза, Арво Пярта, Стіва Райха і Філіпа Гласса. Наступний розділ розкриває особливості творчих здобутків іспанських композиторів Франсіско Герреро, Альберто Посадаса, Хосе Марія Санчес-Верду, Ілюмінада Перес Фрутоса, Нурія Гіменеса Комаса, Хельги Аріас і Хосе Лопеса Монтеса. Крізь відомі теорії (неоримана, діатонічної множини, музичних калейдоциклів), автори розкривають творчі методи композиторів. Особливого значення отримують використання діаграм у музиці, алгоритмічної еволюції музики, математичних концепцій у сучасних композиторських практиках з вивченням подвійних канонів і трихордів. Массіміліано Локанто характеризує музичні композиції, математику і модерністську спадщину, намагаючись передбачити

напрями музики XXI століття. Стаття Атанаса Пападопулоса присвячена Мессіану та математичним концепціям у його творах. Метод стохастичної композиції Ксенакіса у дослідника Пітера Гоффманна збігається з думками про значення математики у творчості композитора, але не збігається з баченням самого композитора щодо такого визначення. Алессандро Мастроп'єстро пише про математичні символи в назвах композицій Франко Євангеліста. Цікаво розкрита теорія неорімана Генрі Клюмпенхауера. Наукове обґрунтування музичних процесів у зібранні статей Роберто Іліана корисні при вивченні постмодернізму та творчості сучасних українських композиторів.

Монографія Френка Єнджеєвського «Додекафонна та серіальна музика: нова історія» вважається узагальненням історії серіалізму (Franck Jędrzejewski. *La musique dodécaphonique et sérielle: une nouvelle histoire*. Publication Year: 2021. 521 p.) [4]. На прикладі творів Арнольда Шенберга «П'ять п'єс для фортепіано» розглянуто спосіб композиції з серії з 12 тонів, які не мали жодного відношення один до одного. Розглянуті витoki цієї техніки у Франції, цього методу композиції як музичної революції. Композитори-послідовники Шенберга використовували техніку з автономними фрагментами, розширяли серію для включення різних музичних параметрів. Книга описує технічну історію серіалізму.

Дискурс до історії вивчення музики та інтеграція творчого доробку зарубіжних авторів до сучасної української науки є актуальним і перспективним напрямом досліджень. Крім того, продовжує традиції культурно-філософських і наукових пошуків В. І. Вернадського.

Список використаних джерел:

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Офіційний сайт. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/139>
2. Brepols. URL: <https://www.brepols.net/products/IS-9782503601953-1>
3. Illiano Roberto. *Twentieth-Century Music and Mathematics*. Publication Year, 2019. 382 p.
4. Jędrzejewski Franck. *La musique dodécaphonique et sérielle: une nouvelle histoire*. Publication Year, 2021. 521 p
5. Rasch Rudolf. *Music and Science from Leonardo to Galileo*. Publication Year: 2022. 440 p.

Варчук М. В.,

аспірантка групи ДМЕ 21-20 III року навчання

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

зберігач колекції портретної мініатюри

Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків

м. Київ, Україна

ОГЛЯД МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОРТРЕТНОЇ МІНІАТЮРИ З КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ХАНЕНКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У фонді живопису та рисунку Музею Ханенків зберігається окремих розділ – мініатюрні портрети. Це 74 твори європейських майстрів XVI–XIX століть (за інвентарними даними). Портрети невеликого формату, написані у особливій живописній манері та техніці, з увагою до найдрібніших деталей. Розмір предметів у середньому складає 3–8 см. Мініатюрні портрети за основу мають мідь, слонову кістку та папір. Твори виконані олією, акварельними фарбами, гуашшю та у техніці емалі. Крихітні портрети мали функцію презентації особи у Європі від XVI і до появи фотографії на початку XIX століття.

Зібрання європейських мініатюр – це чи не єдиний розділ Музею Ханенків, що дійшов до наших днів, ймовірно, у повному складі. Попри те, що зібрання зазнало значних втрат упродовж XX століття, а сьогодні переживає вже третю війну.

Завданням нашої роботи є аналіз методів наукового вивчення розділу європейської мініатюри у контексті історико-культурних подій в Музеї Ханенків та в Україні у період другої половини XX – початку ХХІ століття.

Метою є встановлення напрямів опрацювання та атрибуції творів європейських майстрів у колекції. Актуальність теми полягає у оновленні даних щодо предметів мініатюрного живопису у музеї у відповідності до сучасних методів.

Історія музею тісно пов'язана із процесом та методами дослідження творів у колекції. Музей було засновано в 1919 році відповідно до заповіту колекціонера Богдана Ханенка (1849–1917) та дарчої його дружини Варвари (1852–1922) на ім'я Всеукраїнської академії наук. У грудні 1918 року Варвара Ханенко складає та надсилає до Української академії наук «Заяву», якою безоплатно передає колекцію, будинок і книгозбірню у власність УАН. Однією з умов дарунку

є неподільність подарованої колекції. Вже у червні 1919 року більшовицька влада націоналізує майно родини Ханенків. У їхньому домі відкрито державний музей мистецтва. Основою колекції є художнє зібрання фундаторів – українських колекціонерів та благодійників кінця XIX – початку XX століття. Утім, 1924 року імена Ханенків було прибрано з назви, а установа формувалася у нових умовах. Водночас, у 1927 році виходить перший науковий каталог європейського розділу музею під редакцією Сергія Гілярова (1887–1946) [3]. У виданні було запропоновано систематизацію колекції, оновлені дані, а також поставлено під сумнів окремі атрибуції ханенківських часів. Наступний (і наразі останній) науковий каталог вийшов 1961 року [4]. Так, найбільш вичерпна інформація про твори задокументована у інвентарних книгах. Також у архіві музею зберігаються консультації провідних тогочасних спеціалістів до окремих розділів зібрання, наукові повідомлення і рукописні напрацювання музейних дослідників та історичні фото. Ці матеріали є свідченням того, як музей розвинувся із приватної збірки до інституції у період від 20-х років і упродовж другої половини XX та до початку XXI століття. Зараз – це важливе зібрання світового мистецтва Європи, Азії та Давнього світу в Україні.

Твори європейського мініатюрного живопису XVI – XIX століття мають особливе місце у музеї. Невелика колекція крихітних портретів втілює грандіозне значення цього жанру та репрезентує майже 400 років його існування [6]. Однак, цей розділ колекції не згадується у жодному з наукових каталогів музею.

Основні відомості про колекцію мініатюри у Музеї Ханенків – це інвентарні дані, фотоархів та архів наукової співробітниці, тогочасної завідувачки європейського відділу Музею Ханенків, Зої Павлівни Рябікіної. Вона опрацьовувала частину колекції у 1990-х роках. Матеріали дослідниці нині упорядковуються у Відділі архіву музею. Зокрема, це наукові повідомлення, написані від руки та надруковані, із численними ретельними уточненнями, аналогіями до зображень із посиланнями до сторінок книг та довідників бібліотеки музею. Можна припустити, що дослідження ґрунтувалася на базі видань, що й зараз перебувають у книгозбірні – близько 30 за даною темою. Здебільшого, це каталоги колекцій мініатюри європейських музеїв кінця XIX – початку XX століття та книги, присвячені англійській портретній мініатюрі XVI століття (найранніші твори цього жанру; не представлені в колекції). Також, лінки Зої Рябікіної відсилають до сторінок довідника династії Гогенцоллернів, як до аналогій портретованих на мініатюрах. Таким чином, ймовірно дослідниця у період другої половини та кінця XX століття,

послугувалася архівним методом, історіографічним аналізом та порівняльним розглядом живописних аналогій.

Архівний метод є важливою формою аналізу та тлумачення інформації, яка була зібрана та збережена. Проте, у наш час, такий метод є більше формою організації дослідження, ніж самостійною процедурою. Наприклад, фотоархів музею є важливою складовою дослідження творів із колекції. Це репродукції фотографій експозиції Музею Ханенків різних періодів – від кінця XIX – початку XX століття, часів засновників Ханенків, і чи не кожного десятиліття XX століття та до наших днів. Так, завдяки опрацюванню історичних репродукцій вдалося встановити перелік мініатюр у експозиції різних періодів XX століття, а надалі – уточнити етапи комплектування зібрання та спростувати спірний провенанс деяких предметів.

Грунтовне вивчення творів мініатюри на новому рівні розпочалося у 2018 році і триває дотепер. Дослідження почалося із чотирьох портретів – 358 ЖК, 359 ЖК, 360 ЖК, 361 ЖК, – що в інвентарних даних значилися, як «Жіночий портрет. Невідомий художник XVIII століття». Предмети надійшли до колекції у червні 1986 році. Музей придбав їх у київської колекціонерки Цецилії Гнатівни Крижановської (1898 – 1988) (Акт закупівлі № 54-н/5 пп від 25.06.86). Після архівного розгляду, мініатюри було досліджено у лабораторії «Бюро науково-технічної експертизи АРТЛАБ». Техніко-технологічний аналіз включав: ІЧ спектроскопію з перетворенням Фур'є (FTIR), рентгено-флуоресцентний аналіз (РФА), оптичну мікроскопію та технічне фотографування у УФ та ІЧ діапазоні [2]. Таким чином, техніко-технологічне дослідження, здійснене у комплексі з архівним, історіографічним та порівняльним аналізом підтвердило запропоноване Зоєю Рябікіною авторство мініатюр – Розальба Карр'єра (Rosalba Carriera; 1675–1754).

У 2021 році художник-реставратор вищої кваліфікаційної категорії Володимир Іванович Цитович розпочав реставраційний огляд колекції портретної мініатюри. Обстеження охоплювало також оптичну мікроскопію та технічне фотографування у УФ та ІЧ діапазоні предметів. У цьому ж році ми розпочали спільне з паном Цитовичем дослідження твору 110 РК, що записаний у інвентарні дані як «Портрет вченого. Франція (?). XVIII століття». Було проведено комплексне опрацювання, що включало: архівний аналіз, оптичну мікроскопію, фото в УФ та ІЧ діапазоні, порівняльний аналіз на основі макрофото та консультацій із дослідницями пані Доротою Юшак (кураторкою живопису у Музеї «Королівські Лазенки», Варшава, Польща) та пані Луцині Ленчнаровіч (кураторка живопису, Національний музей у Кракові, Польща). За підсумками, було встановлено особу

портретованого – Станіслав-Август Понятовського, король Польщі (1732–1798), прототип до мініатюри, уточнено період створення, запропоновано версію призначення твору та виділено особливості художньої манери майстра.

У наш час вивчення мініатюрного портрета побудовано на комплексному міждисциплінарному аналізі. Це дослідження, що базується на співпраці науковців, реставраторів і кураторів, відоме як технічна історія мистецтва. Галузь, що розвивалася ще із 1930-х рр., сьогодні є невід’ємним процесом комплексної розвідки твору мистецтва. Спільні зусилля фахівців із різних сфер науки об’єднуються для того, щоб отримати вичерпне уявлення про твір щодо первинного задуму, вибору матеріалів і методів, а також контексту, в якому і для якого було створено об’єкт, його значення та сучасне сприйняття [5]. Однією із переваг такого підходу є широкий спектр аналітичних інструментів. Це дозволяє робити висновки на основі технічних результатів і знижує ризик суб’єктивних здогадок при атрибуції.

Праця має застосування у практичній науково-дослідній роботі Музею Ханенків. Перспективою для розвідки є вивчення та проведення комплексного дослідження творів європейського мініатюрного живопису з колекції музеї для оновлення даних.

Список використаних джерел:

1. Архів обліку та збереження Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Оп. 7, Спр. 1. (I) Інвентарна книга живопису основного фонду, Арк. 179–182.

2. Адріанова О., Біскулова С. Экспертное заключение. Исследование миниатюр Розальбы Карьеры из фондов Музея Ханенко. <http://www.art-lab.com.ua/images/stories/carriera.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).

3. Гіляров С. Музей мистецтв Української Академії. Каталог Київ : Видання музею, 1927. С. 75.

4. Говдя Е. М., Логвинская Л. П., Рипская Н. П., Рославец Е. Н. / под ред. Овчинникова В. Ф. Киевский государственный музей западного и восточного искусства: Каталог западноевропейской живописи и скульптуры. Москва, 1961. С. 132.

5. Hermens E. Technical Art History: The Synergy of Art, Conservation and Science. *Art History and Visual Studies in Europe. Transnational discourses and national frameworks* / ed. M. Rampley. Leiden: Brill, 2012. P. 151–165.

6. Murdoch J., Murrell J., Noon P. J., Strong R. *The English Miniature*. New Haven, CT: Yale University Press, 1981. 224 p.

Гарашак Н. І.,

*аспірант кафедри архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Науковий керівник: Габрель М. М.,

*доктор технічних наук, професор, архітектор,
завідувач кафедри архітектурного проектування
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

ІСТОРИЧНЕ АРХІТЕКТУРНО-КУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ БАЛЬНЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ ВЕЛИКОГО ЛЮБІНЯ: ГЕНЕЗА, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

У нинішніх умовах повсякчас спостерігається стрімке зацікавлення історичними рекреаційними осередками. Рекреація в страшний шалений час воєнних випробувань, героїчної боротьби-протистояння проти рашистських окупантів, охоплює всі види відпочинку людини задля відновлення здоров'я, виступаючи цінною/необхідною складовою життєдіяльності людини. З-поміж загальних понять рекреації – відновлення фізичних, психологічно-емоційних, духовних, інтелектуальних сил людини. Наявність рекреаційних ресурсів, їх кількість та різноманітність засвідчують рекреаційний потенціал досліджуваної території.

Історико-культурні рекреаційні ресурси Львова і приміської зони, яка своїми джерелами сягає періоду Княжої Доби, вирізняються чисельністю і різноманітністю та ступенем збереження архітектурної спадщини. Дослідженню проблем рекреаційної сфери присвячені праці В. Бирковича, Н. Білої, М. Білинської, В. Василенка, Миколи Габреля, Михайла Габреля, П. Гамана, Д. Карамишева, М. Корицького, С. Майстро, С. Домбровської, В. Мегеда, О. Моркляник, О. Покладок, Я. Радиша, А. Рудницького та інш. Наукові праці М. Бевза присвячені питанням реставрації архітектурної та мистецької спадщини. Теоретичні питання рекреації у синтезі з пов'язаною з нею ландшафтною архітектурою висвітлені в дослідженнях І. Родічкіна, Т. Панченко, В. Нудельмана; термінологічні поняття досліджували Микола Габрель, Михайло Габрель, Н. Мироненко, І. Смал; проблематика рекреаційно-туристичного природокористування розглядалися в роботах В. Дідика, С. Тупіся; в розвідці О. Мещерякової

представлені аспекти міської рекреації; питання організації рекреаційних послуг висвітлені в дослідженні В. Величко. Цінність представляють історичні дослідження Ю. Б. Зиморовича (1597–1677) і Й. Альнпеха, написані в XVI і XVII ст., оскільки вони «значною мірою ґрунтуються на давніших джерелах і матеріалах, які до наших часів не дійшли» [4, с. 100]. В часі сьогодення питанням рекреації присвячені наукові конференції, симпозиуми, форуми, семінари, круглі столи «онлайн», «онлайн +» і «наживо».

У визначенні особливостей бальнеологічного комплексу курорту Великого Любіня, виявленні його особливостей, значення і ролі в сучасному вимірі з акцентом на перспективи розвитку курорту, його збереження і охорони полягає мета та завдання дослідження. Завдання дослідження: а) визначити передумови і сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливали на архітектурно-просторовий розвиток курортного середовища Великого Любіня; б) дослідити основні періоди формування курортного простору Великого Любіня, а також виявити його характерні риси; в) охарактеризувати значення архітектурно-курортної забудови Великого Любіня в часі сьогодення; г) визначити проблеми та принципи охорони історично-рекреаційної курортної зони Великого Любіня.

Одним з найстаріших бальнеологічних курортів в Україні вважається Любінь Великий, оскільки його цілющі джерела були відомі ще здавна. Сучасний бальнеологічний курорт Великий Любінь знаходиться на Самбірському напрямку в 25 км від міста Львова. До природо-географічних особливостей, які вплинули на процес формування курорту відноситься: просторово-структурна будова рельєфу, сприятливий для відпочинку та оздоровлення клімат, наявність водних артерій (річка Верещиця), озеленення, корисні копалини. Курорт Великий Любінь розкинувся на території старовинного дендропарку XVII ст. загальною площею 16 га на березі річки Верещиця. І нині тут ростуть рідкісні види дерев (платани, ялини, тополі) і функціонує як водо-грязева лічниця. Про значне зростання ролі розвитку курортного і рекреаційного руху в Західній Україні на зламі XIX і XX ст. наголошував знаний український архітектор А. М. Рудницький, водночас підкреслюючи, що «відбувалося поступове формування численних кліматичних курортів в гірських районах Карпат (Ворохта, Беркут, Яремча, Тершів-Спас та інш.), а також в низькогірних масивах Розточчя і Опілля (Янів) або Дністра (Заліщики). Виникають спеціалізовані водо- і грязелікувальні комплекси (Люблінь Великий, Шкло, Трускавець, Моршин, Черче та ін.)» [4, с. 100]. Подібний до лікарні заклад, що користувався популярністю на той час і особливим попитом, і вважався одним із

перших в Галичині, був створений наприкінці століття власником Великого Любіня. «Численні західноукраїнські курорти і кліматичні місцевості, що володіли унікальними лікувальними факторами, вже в ті часи [на зламі XIX і XX ст. – Н.Г.] користувалися досить суттєвою популярністю не лише в Галичині, але і в сусідніх країнах. Проте жоден з них не піднявся до рівня великого рекреаційного центру, подібно до, наприклад, Карлових Варів або хоча б Закопаного чи Криниці» [4, с. 100]. В часі сьогодення прослідковується подібна ситуація.

Вперше згадка про поселення Любін (у руських літописах – місто Любин-город) на річці Верещиці датується 1441 роком. Відома також легенда за якою «пастух Павло, який страждав жажливими болями в суглобах, якось занурився у тухлу воду і вийшов звідти здоровим». В минулому завдяки торф'яним грязям і унікальним сірководневим водам це місце стало відоме і здобуло популярність як бальнеологічний курорт, що функціонує від 1778 року. Та часті набіги татар перешкоджали розвитку курорту. Сірководнева вода Любіня Великого, яка уподібнюється (аналог) до знаменитої «Мацести», зокрема, цілющих властивостей сірководню: проникаючи крізь шкіру і дихальні шляхи в організм, впливає на кліткові і тканинні структури таким чином, що сприяє розсмоктуванню залишків запальних процесів у суглобах, хрящах, сухожиллях, кістках і т. ін. Любін Великий вважався знаним бальнеологічним курортом і в Австрійській імперії та Речі Посполитій. Цікаво довідатися, що лікувальні властивості сірководневої води були досліджені та описані особистим лікарем короля Речі Посполитої (1576–1586), великого князя Литовського та Руського (від 1576 року), а також князя Семигородського Стефана Баторія – Войцехом Очком (Wojciech Oczko) (1537–1599).

Ініціаторами та фундаторами створення водолікарні постали граф Юзеф Яблоновський і Маріанна Свидзинська. Створення водолікарні зокрема для заможних львів'ян зініційовано саме М. Свидзинською. Згодом син Ю. Яблоновського і М. Свидзинської – Людвік Яблоновський продовжив цю благородну справу. Та від 1849 року Великий Любін переходить у власність до барона Костянтина Бруницького. Тоді ж були збудовані нові купальні, декілька пансіонатів-вілл та готелі. Сірководнева лікарня, яка щорічно приймала близько двох тисяч пацієнтів, до слова, «найбільша в Польщі», використовувала для оздоровчих процедур воду з п'яти джерел, де з-поміж інших – джерела «Людвік» і «Адольф» були названі на честь синів К. Бруницького і мали свої бювети.

Великолюбінські родовища надзвичайно сприятливо впливають на організм людини із захворюваннями серцево-судинної системи,

хворобами нервової системи, кістково-м'язової системи, опорно-рухового апарату, шкіри, гінекології. Впродовж близько 250 років сюди приїжджають люди. До комплексу лікувально-оздоровчих процедур курорту відносяться купання в басейні, хвойні, вуглекислі, перлинні, лазерні, кисневі ванни, що вирізняються прекрасним ефектом зцілення організму людини. Сірководневі води в поєднанні з масажем, торф'яними грязями, процедурами ЛФК, фізіотерапевтичними процедурами та ін. посилюють адаптаційні, компенсаторні процеси в організмі людини. Місцеві мінеральні джерела, де вода характеризується сульфідним сульфатно-карбонатних кальцієвих, з вмістом сірководню – від 50 до 122 мг на літр представляють особливу цінність для терапії шкірних хворіб (себорея, дерматит, кропив'янка, екзема і т. ін.). Цінність представляють оздоровчі прогулянки/променади алеями вікових лип. Кліматотерапія має спроможність виліковувати захворювання шкіри.

Великий Любінь і нині пишається збереженими пам'ятками архітектури, де: дерев'яна Миколаївська церква (1854 р.) і Дзвіниця. Поруч збудована нова мурована греко-католицька церква. Діючим вважається православний храм. Костел на честь Матері Божої Ченстоховської освячений (у 1990, повторно). Палац Бруницьких [пам'ятка архітектури XVIII ст.] був перебудований у 1909–1910 рр. А. Бруницьким, сином барона К. Бруницького за проектом архітектора Яна (Йоханнеса) Шульца. Одноповерхова цегляна споруда знаходиться посеред парку. Цінність представляє багате зовнішнє оздоблення Палацу [робота майстра Петра Герасимовича], де: герби Бруницьких і Шимановських. Реставрацію Палацу, пошкодженого в часі Першої світової війни здійснили саме Бруницькі. Внутрішнє планування Палацу збереглося, та щодо інтер'єрів, – то вони втрачені. Нині Палац Бруницьких перелаштований під інтернат, де проживають діти з особливими вадами розуму.

Інфраструктура курорту Великого Любіня співзвучна з специфікою і медичним профілем: бальнеологічний комплекс орієнтований на відпочинок, діловий туризм, лікування, реабілітацію. Домінантними лікувальними факторами, що дозволяють стверджувати про ефективність курорту вважаються – гармонійне поєднання сприятливих кліматичних умов із великими запасами унікальних природних сірководневих вод середньої концентрації з вмістом сірководню 50–70 мг/л та мінералізацією 2,2–2,5 г/дм. куб., – аналогів яким немає в Україні і місцевих торф'яних грязей, які також містять сірководень. Розміщення та організація рекреаційної системи безпосередньо визначаються передусім особливостями природно-ландшафтних характеристик території з врахуванням історичних, культурно-етнографічних та інших

особливостей. Розуміється, що інфраструктура не може гарантувати процвітання певному місцю, але «її відсутність гарантує неможливість процвітання» [2, с. 268]. Незважаючи на досить високий рівень розвитку окремих компонентів інфраструктури, її загальний стан, на нашу думку, повинен відповідати світовим стандартам.

Поєднання сприятливих кліматичних умов із великими запасами унікальних природних сірководневих вод середньої концентрації з вмістом сірководню 50–70 мг/л та мінералізацією 2,2–2,5 г/дм. куб., – аналогів яким немає в Україні і місцевих торф'яних грязів, які також містять сірководень – є домінуючими лікувальними факторами, що дозволяє стверджувати про ефективність курорту Великого Любіня. Покращення подібної ситуації значною мірою пов'язане, зазвичай, з надходженням інвестицій, джерелами фінансування. Для успішного функціонування бальнеологічних комплексів (на прикладі Великого Любіня) необхідно «вдосконалити організаційно-економічні механізми підвищення ефективності функціонування як самої рекреаційної сфери, так і всього господарського комплексу регіону» [3, с. 18], нейтралізувати шкідливість виробництв поблизу рекреаційних зон, обмежити вирубування лісів з ціллю збереження мікроклімату, дотримуватися санітарної охорони мінеральних джерел і правил експлуатації родовищ мінеральних вод, річок і водойм, працювати над збереженням і вдосконаленням природно-рекреаційного і архітектурного середовища та інфраструктури курорту, зберігаючи характер вже сформованого архітектурного середовища та колорит території, дотримуючись всіх норм і вимог (зберігаючи спадкоємність), щораз покращуючи і удосконалюючи лікувально-рекреаційний потенціал.

Список використаних джерел:

1. Габрель М. М., Габрель М. М. Прикладні аспекти застосування просторового підходу до обґрунтування архітектурних рішень. *Просторовий підхід до обґрунтування архітектурних рішень*, [Текст] : навч. Посібник. Львів : СПОЛОМ, 2016. 198 с.

2. Габрель М. М., Габрель М. М. Термінологічний словник. *Просторовий підхід до обґрунтування архітектурних рішень*, [Текст] : навч. Посібник. Львів : СПОЛОМ, 2016. 268 с.

3. Майстро С. В., Домбровська С. М. Теоретичні основи державного управління рекреаційним туризмом в Україні. *Особливості державного управління рекреаційним туризмом України* : монографія / С. В. Майстро, С. М. Домбровська. Харків, НУЦЗУ, 2017.. С. 12–13; 14; 18.

4. Рудницький А.М. Розвиток містобудівництва в XIV–XV ст.. *Розвиток містобудування на території західних областей України* : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2018. 100 с.

Глазунов О. О.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

старший викладач кафедри музичного мистецтва

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ТАНЦІВ З ПАРТИТ Й. С. БАХА ДЛЯ СКРИПКИ СОЛО

Карл Саган (американський астроном, астрофізик і видатний популяризатор науки) запитав у Льюїса Томаса зі Sloan-Kettering Institute – яке б повідомлення він послав іншим цивілізаціям у космос. Доктор Томас відповів: «Я послав би повні збори творів Йоганна Себастьяна Баха». І, повільно, додав: «Але це були б хвастощі».

Замислюючись про творчість Й. С. Баха та музичну культуру сьогодення, не можна не згадати класичну метафору Л. Бетховена, яка вже давно стала класичною: «Не струмок – море ім'я йому...». Вона безперечно вказує на грандіозний вплив на всю світову музику і має символічне значення, яке полягає в тому, що художній зміст творів великого Баха однаково зрозумілий як людині яка була присутня у церкві св. Томи у Лейпцігу, де Бах служив біля двадцяти років і на території якої був похований – до слухача сучасної філармонії та багаточисленних бахівських фестивалів у всьому світі, включаючи Україну.

А Й. С. Баха в Україні дуже шанували та високо цінували. Досить згадати, ще Т. Г. Шевченко у своїй повісті «Варнак» називав його ім'я, можна припустити, що Кобзар був досить знайомий із творами великого німця. Дуже цінними видаються фундаментальні дослідження вокальних та органних творів Баха видатним українським музикознавцем та органістом-виконавцем Арсенієм Миколайовичем Котляревським, який плідно працював професором Львівської, Донецької та Київської консерваторій. Також дуже цінний внесок в українську бахівську скарбницю внесла Н. О. Герасимова-Персидська, П. І. Павлій. Треба також зазначити, що за думкою українського дослідника, музикознавця, піаніста, музичного продюсера та культурно-громадського діяча Анатолія Павловича Калениченка – можна простежити виразний слід впливу на творчість І. С. Баха українського народного мелосу. І таких прикладів – нескінченна кількість, абсолютно неможливо навіть назвати їх в одній доповіді.

У 1880 році Карл фон Гампельн заснував в Одесі Бахівське товариство, яким з 1883 року керував теж німець Ганс Гартан. Більше ста років пізніше, у 1998 році при Донецькій державній музичній академії імені С. С. Прокоф'єва було створено «Перше українське бахівське товариство», в асоціації з Донецьким обласним відділенням Національної всеукраїнської музичної спілки. Цей осередок провадив активну діяльність у плані науково-дослідницької, видавничької, пропагандистської та виконавської площин. До 2014 року (року вторгнення Росії у Донбас) працювали, розпочаті Товариством «Бахівські академії», з великим успіхом проведені у 2004, 2006, 2010, 2013 роки, і також Дні Бахівської музики у 2011 році. Величезний резонанс викликали приїзди німецьких диригентів, визнаних експертів щодо інтерпретації музики Баха. Вони проводили плідну роботу зі студентськими хоровим і оркестровим колективами, що внесло неоціненний внесок у виховання істинно високої виконавської майстерності студентів та художнього смаку численних слухачів. Вже «VI Міжнародну Бахівську академію» була проведена Академією музики імені М. І. Глінки у місті Дніпро.

Звертаючись, так би мовити, до української виконавської Бахіани, то вона теж має багату історію та дуже високі художні досягнення. У всіх великих та малих містах України проходили виконавські Бахівські фестивалі, професори ведучих вишів напрацювали багатий досвід виховання виконавців бахівської музики, професор О. М. Горохов став лауреатом Міжнародного конкурсу імен І. С. Баха у Лейпцігу. Все це дає змогу зробити деякі висновки.

Кожен історичний період висував свій «портрет» Баха. У різний час «виявлялися», «висвічувалися» такі риси, такі грані самого образу композитора, які було неможливо раніше помітити, маючи на увазі загальну непередготовленості до осмислення всіх сторін його грандіозної творчої активності. Феноменальною особливістю творчості Баха є той факт, що воно «відкривається» кожному новому поколінню якраз не за рахунок старого, накопиченого досвіду, а завдяки новому, що набувається в різних областях знань, часом не мають прямого відношення до музики: математика, символіка, музична герменевтика, семантика, семіотика та багато іншого.

Сонати та Партиги Й. С. Баха опус BVW 1001-1006 (Senza basso accompagnato) створено у 1720 році. Після чого з'явилося більше тридцяти редакцій, особливо у добу романтизму. Передусім це І. Менухін, який першим виконав весь «мегацикл» Сонат і Партиг Й. С. Баха, потім були Г. Шерінг, М. Росталь, Л. Капе, К. Мострас та багато інших. Безсумнівно всі ці редакції треба сприймати як

інтерпретацію творів видатними музикантами-виконавцями та педагогами.

У рамках сьогоднішньої теми, мені хотілося б більшою мірою зупинитися на інтерпретації танцювальних жанрів у Партитах для скрипки соло. Сьогодні безперечним є факт наявності скрипкових рис у фактурі усіх інструментальних творах Баха. І тут знову виникає те саме сакраментальне питання, яке неодноразово виникало у середовищі виконавців, педагогів і науковців – а потрібно і можна приписувати музиці вербальний або візуальний ряд? Багато великих музикантів (Д. Ойстрах, А. Корто, Г. Нейгауз) говорили про те, що навіть у тих випадках, коли чиста інструментальна музика позбавлена будь-якої програми, таку програму слід придумати, надумати, сфантазувати самим виконавцем і як б далека вона не була від невідомого початкового задуму автора – вона в процесі виконання буде повідомляти свою певну логіку, яка передаватиметься слухачеві. В будь-якому випадку, виконавець має знати більше слухача!

У ХХ столітті, стосовно творчості Баха, виявилися два магістральні підходи: власно танцювальна сфера Партит (Г. Кречмар і А. Шерінг) та філософське переосмислення жанрів (Е. Ганслік). Треба відразу обмовитися, що обидва ці підходи мають право на життя, їх поєднує одна фундаментальна властивість музики – безпосередній вплив на сферу несвідомого як певний специфічний різновид медитацій.

Танець ж у жанровій конкретиці завжди є відображенням суспільного, соціального життя. Впорядкований метроритм та інші його атрибути, як відомо, у творчість І. С. Баха прийшли від придворних танців масок і як вираження людських типів, і як символ людської солідарності. Тому багато виконавців у партитах і сюїтах Баха світські жанри трактують з позицій секулярної сюжеттики. Цикли вибудовуються відповідно до якогось умовного ритуального сюжету. І ось звідси виходять типологічні ситуації, закріплені за певними жанрами.

Наприклад, алеманда, що відкриває, як правило, цикл партити або сюїти – це танець знайомства, прогулянка, яка охоплює різні манери куртуазного спілкування. Куранта навпаки – грайлива, але без витівки і загравань спілкування закоханих. Сарабанда – ліричний центр – розкриває любовні, ліричні переживання. Жига – танець жвавий, може висловлювати сватання. Як правило, сюїти і партити, особливо клавірні (Ж. Рамо, Ф. Куперен), і були гірляндами танців і, ймовірно, їх сюжет становила якась любовна історія. Вся ця сюжетна канва і походить від семантики танцю.

Але існує й інша тенденція – це художнє, філософське переосмислення жанру. Воно полягає в тому, що не можна не згадати цілковиту, абсолютну поглиненість Баха вченням М. Лютера і атмосферу протестантського храму, що панувала навколо нього.

У зв'язку з цим, говорячи про інтерпретацію бахівських танців, не можна не згадати книгу, вже давно видану (1980), яку написав американський музикознавець Уілфрід Міллерс і яку він назвав «Bach and the Dance of God» «Бах і танець Бога», мені був би ближче переклад з англійської «Бах і танець від Бога», що, може бути не дуже коректно, але точніше висловлює семантику.

Міллерс не ставив перед собою завдання впровадження в образну сферу баховських танців і все ж таки, якщо прийняти установку сприйняття творчості Баха не як ілюстрацію і навіть коментування канонічних євангельських текстів, але як найважливішу визначальну лінію самого способу мислення, постійну спрямованість Баха до високих ідеалів, вищих християнських цінностей, може мати право на життя наступна концепція. Внутрішня духовна робота, що виражається шляхом запозичення характеру, енергетики руху танцювальних жанрів.

Таким чином, ми приходимо до таких висновків: алеманда, intrada, входження – може сприйматися як якийсь схід, собор, або концентрація внутрішніх сил, приготування до виконання свого призначення, свого вищого обов'язку. Куранта – перетворюється на якусь «річку часу», що захоплює за собою все велике і нікчемне. Час – найжорстокіша категорія в житті людини і саме вона захоплює його до смерті. Як відомо, Бах постійно займався такими науками, як екзегетика, він постійно вивчав, тлумачив тексти Святого Писання. А також у його житті завжди були мотиви есхатології, вивчення людини в момент його переходу в Вічність. Сарабанда – ліричний центр, але у творчості Баха лірика, зазвичай, височить до рівня трагічного. У літературі XVIII століття часто описується смерть, «танцююча сарабанду». А буре, хвацький і веселий танець, що по Яворському асоціюється з важкими дерев'яними черевиками, що уминають в'язки з хмизом, проявляється інша семантика – злість руйнує, що ламає душі. Жига – живий, спрямований танець – виступає символом непохитної віри.

Кожен має свій вибір у питанні інтерпретації геніальних Партит Й. С. Баха, на наш погляд, найбільш важливим є щире прагнення до досягнення найбільш правдивої та виразної інтерпретації.

На закінчення хочеться додати, що не можна бути адекватним Баху, але вже одне прагнення цього яскраво виявляється у виконанні будь-якого із його творів.

Список використаних джерел:

1. Калениченко А. БАХ (Bach) Йоганн Себастьян. Українська музична енциклопедія. Т.1. С. 156.
2. Mellers, Willfrid. Bach and the Dance of God. London-Boston, «Faber & Faber», 1980. 324 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-56>

Глазунова Г. П.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музичного мистецтва

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗКРИТТЯ ВИКОНАВЦЕМ ХУДОЖНЬОГО ЗМІСТУ МУЗИЧНОГО ТВОРУ

Той факт, що життя музичного твору повністю залежить від виконавця, не вимагає доказів. Музика живе лише тоді, коли вона звучить, інтонується у присутності слухачів. Однак, проблема ця не тільки жива і актуальна, але набуває абсолютного нового, актуального значення в сучасних умовах, коли прагнення гуманізму стає екзистенційно важливим для всього людства. Щоправда, проблема привертала увагу протягом усієї історії людської культури. Можна також помітити, що ще в недалекому минулому великими артистами вона вирішувалася набагато успішніше і сьогодні ми цінуємо виконавське мистецтво «старих майстрів», часом набагато вище, ніж сучасних виконавців.

Адже даремно говориться, що музика, це не стільки чорні точки нотних знаків, скільки білий простір між ними, що створює музичний настрій у творі, створює його особливу атмосферу та його конкретний образно-художній зміст. Безперечно, це вирішення проблеми лежить і в навчальному процесі підготовки музиканта-виконавця і, насамперед, це теорія в найширшому значенні цього слова, в тому числі і до теорії виконавського мистецтва, музичної педагогіки, методик навчання гри на інструменті.

Потрібно визнати, що за час свого історичного розвитку, виконавська теорія і методика багато займалися психо-моторними, руховими, акустичними та іншими технологічними проблемами, часто приділяючи мізерно мало уваги, а то і на шкоду власне основному

призначенню виконавського мистецтва – художньому змісту, поезиї, виразності музичного виконання. Між тим, практика музично-виконавського мистецтва знає приклади іншого стибу.

У середині XIX століття Р. Шуман гаряче ратував за поліхудожні орієнтації у виконавстві, помічаючи, що освічений музикант може з такою ж користю вчитися на рафаелівській Мадонні, як художник на симфонії Моцарта, оскільки для художника вірш перетворюється на картину, а музикант втілює картину на звуку.

У середині XX століття французький піаніст і педагог Альфред Корто настійно радив своїм учням складати образні (літературно виражені) програми творів, що виконуються. При тому він протидіяв прагненню деяких з них скористатися готовими коментарями Майстра, вказуючи, що, незважаючи на те, що вони з такою увагою ставляться до його слів, він би віддав перевагу, щоб вони звернулися безпосередньо до своєї уяви або до власної сприйнятливості, ніж вдавалися до готової інтерпретації. Зауважимо, забігаючи наперед, що у цих останніх словах, по суті, висловлена чітка позиція щодо неодмінної самотності розкриття виконавцем поетичної змістовності музичного твору.

Все ще не отримало теоретичного обґрунтування питання великої важливості – які джерела розуміння художньої змістовності музично-інтонаційного процесу; чим, інакше кажучи, живиться художня уява музиканта-виконавця? Щодо цього є лише розрізнені, суб'єктивно виражені висловлювання великих творчих особистостей – виконавців та педагогів. Наприклад, відома думка, що живильним середовищем емоційно-образного сприйняття-мислення музиканта можуть бути не лише різноманітні художні явища, а й просто численні життєві враження.

Можна вважати, що проблеми художньої змістовності музики та її виконання-інтерпретації ніколи не зникали з поля зору великих майстрів музично-виконавського мистецтва та педагогіки. Проте гідно жалю, що й важливі у плані установки лише малою мірою досягали широкої практики навчання музикантів-виконавців і не були адаптовані у тій області виконавського музикознавства, яка називається «Методикою навчання грі на музичному інструменті». Сьогодні є необхідним висунування концепцій про необхідність аналізу техніко-психологічних завдань виконавства через художній синтез.

Слід нагадати, що перша половина XX століття представила цілу низку теорій, висунутих як українськими, так і зарубіжними вченими, які можна охарактеризувати як психофізіологічну школу. Звичайно, головним чином, у центрі уваги знаходився руховий бік виконавського

процесу, що, безумовно важливо. Жодний виконавський задум неможливий без технологічної бази. Проте останні десятиліття минулого століття ознаменувалися і відстоюванням положень про множинність інтерпретацій, розкриття їх художнього змісту в різних контекстах – стилістичних тенденцій періоду створення та періоду виконання музичного твору.

Можна говорити, що в історико-теоретичному музикознавстві, музичній естетиці, як і в науці про музичне виконавство в останні десятиліття були зроблені важливі кроки до того, щоб вивести на передній план питання змісту музики, розкриття її художньої образності у процесі навчання музиканта-професіонала. У зв'язку з цим постає питання: чому ж це відбувається надто повільно і ми змушені констатувати сьогодні відрив існуючої широкої практики, зокрема методик підготовки музикантів-виконавців від сучасних наукових знань у галузі музики, мистецтва в цілому, а також від суміжних, часом, здавалося б, далеких, але практично вкрай необхідних дисциплін?

На наш погляд, причиною цього є цілком певна інертність виконавців і педагогів, які історично прагнули до емпіризму в практичній площині і методиці і не звертали увагу на останні досягнення науки. Тут є і побоювання, що занурення у незнайому сферу діяльності знизить досягнутий рівень підготовки музиканта-виконавця. Напевно, ці побоювання не безпідставні, особливо якщо врахувати конкурсну гонку, що склалася, яка, за всіх її позитивних сторін, все ж таки набуває загрозливих форм у плані загального рівня інтелектуального, загальнокультурного розвитку виконавця.

У цьому сенсі проблема розкриття змісту музики в процесі виконання і слухання, в ході музичного виховання та освіти тісно змикаються з проблематикою більш глибокого, фундаментального порядку, перш за все, з питанням про ціннісні орієнтації в мистецтві, сприйняття чисто зовнішніх цінностей, або осягнення цінностей внутрішніх, глибинних, зрештою – духовних. Здається, що звертатися до справжнього пізнання змістовності музики поза подібними глобальними змінами буде досить нелегко.

Останнім часом у музикознавстві та музичній педагогіці у різних напрямках розвивається рух, який можна охарактеризувати, як прагнення, зрештою, відроджувати колись існуючу та історично втрачену значимість музики у вихованні людської особистості.

Один із проявів цієї тенденції – активізація досліджень у галузі художньо-змістовних сторін музичного мистецтва, становлення особливої гілки музичної науки та навчальної дисципліни – теорії

музичного змісту та ініціативи щодо її впровадження у всі «поверхи» практичної музичної освіти.

Звісно ж, що у світлі згаданих вище напрацювань в теорії виконавства виникає потреба уточнити термінологію, що використовується. Коли йдеться про зміст конкретного музичного явища (твору, творчості композитора, стилю епохи тощо) може виникати уявлення про його однозначність, єдино правомірне тлумачення, цілком об'єктивну фабулу. Тим часом, як добре відомо, поле можливих змістовних інтерпретацій твору множинне.

Мабуть, було б вірніше говорити про феномен змістовності музичного твору. Крім того, коли йдеться про музичний зміст, виникає питання – чи є в даному випадку визначення «музичне» синонімом «художнього»? Очевидно, не є. Як видається, у цьому контексті «музичне» розуміється як «інтонаційно-звукове», тобто виражене засобами музики, але не як само виражене. Хотілося б повернутися до проблеми змісту та структури творчої діяльності музиканта-виконавця.

Останню доцільно подати як *системну освіту – триаду*, що складається з трьох текстових (змістовних) шарів:

1. *Асоціативно-образного*, художнього, поетичного, тобто шару, який за своєю смисловою значимістю є найвищим, щодо двох інших;

2. *Музично-інтонаційного* (звукового), в якому попередній шар змісту музики зашифрований відповідно до семантичних закономірностей, що історично вкоренилися в європейській музичній культурі;

3. *Моторно-пластичного*, що втілює обидва попередні змістовні шари діяльності музиканта в реальне звучання інструменту або голосу.

При цьому з теоретичної та практичної позицій слід розуміти, що дана триада є цілісною структурою, об'єднаною розгалуженими внутрішніми зв'язками безлічі складових елементів. З освітньо-виховної точки зору дуже суттєво, що, згідно з системологією, дана система є відкритою. Тобто, для виконавця будь-якого рівня (етапу) підготовки можливий «вхід» у кожен з трьох, представлених блоків-підсистем.

Можна вважати, що у вітчизняному теоретичному музикознавстві, в науці про музичне виконавство були зроблені важливі кроки до того, щоб вивести на перший план освіти музикантів питання змістовності музики, розкриття її інтонаційно-семантичної природи, художньо-образної інваріантності. І було досягнуто певних успіхів. Разом з тим, ми спостерігаємо і відрив практики підготовки молодих музикантів та методик їхнього навчання від сучасних наукових знань у галузі музики, мистецтва загалом. Можливо, однією з причин є те, що наявні наукові

розробки, проблеми художньої змістовності музики (музичного твору), мабуть, ще не досягли того стану завершеності та систематизації, який необхідний для їх використання у практиці навчання та творчості музикантів-виконавців.

Тому подальша розробка питань, пов'язаних із поглибленим розумінням головного – змістовного шару музично-виконавчої дії (діяльності) є актуальним завданням виконавського музикознавства, музичної науки в цілому, а також суміжних з нею наукових дисциплін. Наголосимо, що в цьому процесі мають бути враховані не лише сучасні досягнення останніх, а й увесь найбагатший історичний досвід музично-виконавчої практики.

Список використаних джерел:

1. Крицький В. Формування художньо-інтерпретаційного мислення музиканта-виконавця. *Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. Вип. 3 : Музичне виконавство*. К., 1999. С. 110–116.

2. Москаленко В. Г., 2012. Лекции по музыкальной интерпретации. Киев : Клякса ; Павлова, Н. Д. и Гребенщикова, Т. А., 2017. Интент-анализ постсобытийного дискурса в интернете. *Психологические исследования*, 10(52), с. 8.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-57>

Денисюк Ж. З.,

докторка культурології,

доцентка кафедри культурології та міжкультурних комунікацій

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

м. Київ, Україна

СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Перебування українського соціуму вже більше року в умовах війни накладає відбиток на характер і якість інформаційно-культурного простору, який відповідає тим суспільним запитам на культурний продукт, що може становити цінність як взірць культурного супротиву, емоційно-психологічного опертя в повсякденному вирі буття та ін. Фокус суспільної свідомості, рефлексуючи на критичні реалії оточуючої дійсності, зміщується на екзистенційно важливі речі,

що граничать на межі життя/смерті, свого/чужого, а також віднайдення «власного свого», що становить сутність ідентичності.

Досвід цієї війни є особливим тим, що перебіг всіх подій відбувається в умовах відкритої комунікації і максимальної поінформованості мережами і каналами комунікації, які, окрім суто прагматичних цілей, мають здатність формувати відповідне інформаційно-культурне середовище, що ретранслює певні цінності і наративи. Інформаційно-культурне середовище оперативно зміщує актуальні аксіологічні акценти відповідно до існуючої ситуації на суспільно-політичному, соціально-економічному, культурному рівнях, формуючи таким чином відповідні дискурси.

Увійшовши в стан військової збройної агресії, суспільство поновому стало реагувати на ситуації, з якими зіткнулося вперше в своїй новітній історії, що вкотре загостило питання національної ідентичності, ціннісних орієнтирів суспільства, особливо тих, що стосуються як моральних якостей – гідності, честі, патріотизму, так і державного гатунку (національної екзистенції) – збереження і захисту країни, її територіальної цілісності, забезпечення мирного життя для всіх її громадян. Саме в цей час почав вибудовуватися номінативно-оцінний комплекс довкола понять національного, патріотизму, ідентичності [1, с. 33].

У цьому аспекті магістральну і дещо недооцінену роль відіграє масова культура, яка є одним із головних способів передачі ідей, цінностей, традицій та інших норм культури на широкий суспільний загал. З цієї точки зору «культура та мистецтво хоча ніяк не пов'язані з виживанням, проте і на дипломатичному, і на геополітичному, і на ідеологічному рівні вони ... містять той символічний капітал та цінності, які надають сенс існуванню» [4, с. 73].

Семантичне поле масової культури відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності саме засобами, зрозумілими і доступними для масового споживача культурного продукту, тим самим, формуючи суспільну думку і свідомість. Тривала гібридна війна, розгорнута російською пропагандою, в повній мірі використовувала інструментарій масової культури як «м'яку силу» у посуванні ворожих цінностей та наративів.

Натомість з початком війни, як ми могли спостерігати, відбувається активне звернення до національної культури, її цінностей, знаково-етнічних кодів, державної символіки, яка постає у численних артефактах інформаційно-культурного простору та витворах масового характеру. Хоча, як зазначають дослідники, в Україні саме в останні три роки відбувалося активне продукування контенту, пов'язаного із утвердженням національної символіки в українському просторі:

в реальному – прапори чи патріотичні розписи вулиць міст, автомобілів, балконів будинків, «марш вишиванок», патріотична хода та ін. [3, с. 67].

У цьому зв'язку слід зазначити, що динаміка соціокультурного та суспільно-політичного розвитку засвідчує, що періоди актуалізації підвищеного інтересу до етнічної культури та її цінностей в українському суспільстві спостерігаються якраз у часи кризового загострення [1, с. 33], яким і став початок та подальший перебіг війни.

Апелювання до етнокультурних цінностей, символів і набутків національної культури стало не просто проявом патріотизму, але й репрезентантом української культури та ідентичності у світовому інформаційному просторі, адже «символи та символічна репрезентація є важливою складовою самоінтерпретації національної спільноти в культурі, в продукованих національними елітами смислах та ідеях» [3, с. 66].

На рівні масової культури це знайшло прояви у принтуванні речей повсякденного вжитку як національною символікою, так і новітніми символами «культурного фронту», що постали під час війни і які здобули масову популярність суспільства («Чорнобаївка», «Пес Патрон», «Бавовнятко», «Російський воєнний корабель» та ін.). Такі культурні візуальні символи та образи, які використовуються в масовій культурі, стають популярними та впізнаваними, ідентифікуючись з країною на рівні її прапора, герба, національного костюму, народної музики. Все це «знайшло яскраве відбиття на культурі інформаційного опору окупації, яка перейшла у споживчу сферу, а саме маркування особистого простору» [2, с. 54].

Таким чином, масова культура є репрезентантом національно-культурних цінностей, оскільки вона відображає те, що є важливим і значущим для суспільства в конкретному середовищі та в умовах конкретного часового етапу. Так само популярні фільми, музика, інші форми масової культури можуть відображати ідеали і цінності, які важливі для людей в цьому культурному середовищі за конкретних умов. Поява та розвиток в умовах війни сегменту національно маркованої масової культури є свідченням зростання актуальності національних культурних набутків та необхідності захисту української ідентичності та її цінностей.

Список використаних джерел:

1. Денисюк Ж. З. Репрезентація героїки в умовах інформаційного середовища та актуалізації етнокультурних цінностей. *Вісник НАКККіМ*. 2019. № 1. С. 31–38.

2. Олійник М. В. Патріотичні футболки «Чорнобаївка» як символ України в російсько-українській війні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 17. С. 504–511.

3. Половинчак Ю. М. Символічна репрезентація громадянської ідентичності в інтерактивному інформаційному просторі. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. Вип. IV(18), I.: 109. С. 66–69.

4. Тормахова А. М. Мистецькі практики під час війни : український вимір. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. Випуск 41. С. 70–75.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-58>

Дика Н. О.,

*кандидат мистецтвознавства, доцент, доктор філософії,
професор кафедри загального та спеціалізованого фортепіано,
професор кафедри камерного ансамблю та квартету
Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка
м. Львів, Україна*

КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР ЖИТТЄТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКОГО АЛЬТИСТА ЗЕНОНА ДАШАКА (ДО 95-РОКОВИН ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИТЦЯ)

Інтелектуальна напруга камерної музики, що протягом багатьох віків зумовлювала певну елітарність її побутування, в новіших більш демократичних умовах розвитку культури, в епоху науково-технічного прогресу, прагматизму і раціоналізму світосприйняття, несподівано набуває актуальності, висвітлюючи глибинні духовні процеси, менш помітні, можливо, в інших музичних жанрах і видах мистецтва. Важко назвати інший жанр музичної творчості останніх десятиріч, що з такою граничною ясністю втілює би найбільш суперечливі і багатовимірні проблеми нашого духовного буття. А кожному регіону України, який в силу історичних обставин зберіг і примножив традиції культурного розвитку, створювалися камерно-інструментальні ансамблеві колективи для яких властивими були і певна репертуарна політика, і своєрідність виконавської манери, а панорама концертного життя позначалася не лише мірою інтенсивності, а й суттєвою зміною художньо-естетичних орієнтирів.

У мистецькому житті галицького краю глибокий слід залишив прекрасний музикант – альтист, ансамбліст, мистецтвознавець, музично-громадський діяч, педагог Зенон Олексійович Дашак (17.07.1928, м. Стрий Львівської обл. – 26.06.1993, м. Львів, похований у м. Стрий). Заслужений діяч мистецтв України (1979). Професор (1971). Кандидат мистецтвознавства (1961). Голова Львівського відділення товариства «Україна». Член Президії Львівського відділення Українського фонду культури. Член Товариства української мови. Щодо творчої біографії Зенона Дашака, то саме концертно-виконавська діяльність, пов'язана із жанром камерно-інструментальної ансамблевої музики позначена пріоритетністю. Процес становлення високопрофесійного музиканта-соліста З. Дашака розпочався в місті Стрий, де він навчався у музичній школі (клас скрипки Ольги Васиївни Заяць, яка в свою чергу навчалася у Вишому музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові у професора Осипа Москвичіва і Нестора Нижанківського, відтак за часів німецької окупації була викладачем скрипки в Стрийській дитячій музичній школі, а впродовж 1945-1975 рр. – її директором) [2, с. 68]. Цікаво довідатися, що «серед тих, що виступали в «пописах», знаходимо прізвища піаністів: М. Колтунюк, О. Криштальського, М. Пшенички (Загайкевич), Л. Зілінської, скрипалів: О. Деркач, О. Заяць, віолончеліста І. Барвінського, вокалістів М. Кушлика, М. Попіля» [1, с. 244]. Вдосконалення виконавської майстерності З. Дашака відбувалося в часі навчання у Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка (впродовж 1946–1951 рр., клас професора Павла Макаренка, випускника професора Б. Сібора), а далі в аспірантурі Київської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського, де він успішно захистив дисертаційне дослідження, присвячене камерно-інструментальним творам та ансамблевому виконавству Миколи Лисенка.

Шлях професійного зростання, який був невід'ємним від виконавської практики в київський період (1951–1965), позначений натхненною працею. Впродовж означеного періоду Зенон Дашак – старший викладач, доцент (1961), завідувач кафедрою струнно-смичкових інструментів (1961–1963), проректор з навчальної та наукової роботи Київської консерваторії (1963–1965) натхненно опановував камерно-інструментальний репертуар. Талановитому альтистові З. Дашаку пощастило музикувати в камерно-інструментальних ансамблях з прекрасними виконавцями-інструменталістами – Р. Гуралем, А. Брусовим, Н. І. Будовським, Д. Колбіним, Б. Фішманом, О. Старосельським, О. Рябіновим, О. Маніловим, І. Кривицьким, П. Макаренком, В. Стеценком (скрипка), В. Зельдісом (альт), Ю. Татевсяном, Г. Безгінським, М. Кравцовим,

Г. Пеккером, Г. Хохловим, В. Червовим (віолончель), С. Ригіним (кларнет), контрабасистом Б. Сойко, Г. Сухоруковою (меццо-сопрано), піаністами І. Царевич, Є. Сліваком, О. Цвейфелем, О. Іноземцевим. Запам'яталися виступи Зенона Дашака у складі струнного квартету з О. Гороховим, М. Кравцовим, В. Червовим. Вражала палітра камерно-інструментальних ансамблевих творів, яка щоразу збагачувалася полотнами В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Й. Брамса, П. Чайковського, С. Танєєва, Д. Шостаковича, Т. Маєрського, Б. Лятошинського, С. Людкевича, Я. Степового.

Переїхавши в 1965 році до Львова і очоливши Львівську державну консерваторію імені М. Лисенка, З. Дашак вдало поєднував адміністративні обов'язки з педагогічною, науковою та виконавською діяльністю. Дебют нового ансамблю – Львівського струнного квартету у складі: Олександра Деркач (скрипка), Богдан Каськів (скрипка), Зенон Дашак (альт), Харитина Колесса (віолончель), зініційованого і організованого Зеноном Дашаком відбувся в грудні 1965 року. Колектив став продовжувачем давніх традицій ансамблевого музикування, започаткованих у старовинному Львові видатним польським скрипалем Каролем Ліпінським (1790–1861). Львівський струнний квартет провадив активну концертну діяльність, перебував у вирі тогочасного мистецького життя. Стабільність виконавського складу сприяла вдосконаленню творчих індивідуальностей його учасників та, водночас, знаходженню власної творчої манери кожного виконавця. Всі учасники ансамблю були знаними музикантами-солістами і з якнайкращого боку зарекомендували себе в творчому амплу ансамблістів-камералістів.

До виконання Фортепіанного квінтету С. Людкевича, а згодом Квінтету Д. Шостаковича долучився піаніст Олег Криштальський, дружні стосунки з яким склалися значно раніше, – у творчій атмосфері роботи над інтерпретаціями квінтетів Ф. Шуберта, Й. Брамса та ін. численних камерно-інструментальних ансамблів. Згодом, О. Криштальський виконував партію фортепіано у першовиконанні Секстету В. Барвінського. Інтерпретації Фортепіанного квінтету Д. Шостаковича (партія фортепіано – Олександра Левицька), Квартету М. Колесси, Квінтету С. Прокоф'єва (Львів, 1967) та ін. творів залишили незабутній резонанс в суспільстві. Львівський струнний квартет у 1978 році зініціював цикл концертів «Творчість композиторів сучасного радянського Львова». В річищі пошуку нових форм камерного музикування Львівський струнний квартет виконанням «Українського квінтету» Б. Лятошинського (партія фортепіано – Жанна Пархомовська) поповнив панораму мистецького життя Галичини.

З плином часу склад колективу Львівського струнного квартету зазнав змін. Від 1978 року партію першої скрипки виконувала Лідія Шутко, а від 1984 – Богдан Каськів; від 1991 – партію другої скрипки виконували Тетяна Шуп'яна та Тетяна Сиротюк; а партію віолончелі – Юрій Ланюк. Високий рівень львівської школи камерної майстерності засвідчив Львівський струнний квартет у складі: Л. Шутко (перша скрипка), Б. Каськів (друга скрипка), З. Дашак (альт), Х. Колесса (віолончель) на Міжнародному фестивалі камерної музики (1978, м. Ланьцут, Польща), зазнавши гучного успіху.

Репертуарна політика колективу збагатилася новими камерно-інструментальними полотнами. Поряд із творами Дж. Б. Перголезі, Л. ван Бетховена, М. Равеля, Д. Шостаковича, М. М'яковського, С. Прокоф'єва, камералісти зуміли привернути увагу спільноти до шедеврів української музики. У виконанні Львівського струнного квартету значний резонанс здобули твори С. Людкевича, М. Колесси, В. Барвінського, Б. Лятошинського, М. Скорика. Львівські камералісти ініціювали виконання «Симфонії-концерту» Л. Кніппера. У фондах Львівського радіо збереглися записи камерно-інструментальних ансамблевих полотен українських композиторів в інтерпретації Львівського струнного квартету, зокрема: А. Філіпенко. Квартет; Б. Лятошинський. «Український квінтет»; С. Людкевич. Балада у формі варіацій; М. Скорик. Партита № 3; Є. Станкович. Елегія пам'яті С. Людкевича та ін.

Колектив був активним учасником численних мистецьких, культурних і просвітницьких імпрез, котрі проводилися в місті, зокрема у «Симфонічних вечорах для студентів», музичних фестивалях «Львівська золота осінь», «Віртуози країни», «Київська золота осінь», «Вересневі струни» (Івано-Франківськ) тощо. У 80-х роках ХХ ст. репертуарна палітра львівського колективу збагатилася квартетними полотнами С. Франка, Я. Сібеліуса, А. Гнатишина, Ф. Якименка та ін. Впродовж 1984/1985 років меломани мали нагоду ознайомитися з камерно-інструментальними полотнами Й. С. Баха і Г. Ф. Генделя в інтерпретації Львівського струнного квартету. До виконання оригінальних камерно-інструментальних ансамблів неодноразово залучалися музиканти-інструменталісти: О. Криштальський, З. Стернюк, Ж. Пархомовська (піаністи), Л. Оленич (альт), З. Залицяйло (віолончель), О. Щеглов і О. Лучанко (контрабас), Ю. Смірнов (флейта), В. Цайтц (гобой), Ю. Кровицький (кларнет).

У творчому доробку композитора Зенона Дашака чільне місце посіли концертні музичні композиції: «Українська сюїта», «Варіації» для скрипки (альта) і фортепіано, а також – Збірники п'єс педагогічного

репертуару для альтя та скрипки, Збірники вправ та етюдів, обробок та перекладів для альтя.

3. Дашак – автор понад 40 наукових та науково-методичних праць, статей в журналах, газетах, радіопередач й телепередач. Зенона Дашака неодноразово запрошували до складу журі міжнародних та республіканських конкурсів альтистів та струнних квартетів (Україна, Німеччина, Франція, Румунія, Литва, Грузія).

Зенон Дашак-педагог виховав ціле гроно прекрасних виконавців, серед яких лауреати та дипломанти Республіканських та Міжнародних конкурсів, заслужених та народних артистів, докторів та кандидатів мистецтвознавства. Поміж його випускників Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського (1951–1965) та Львівської консерваторії ім. М. В. Лисенка (1965–1990) зустрічаємо імена знаменитих альтистів сучасності: Юрій Хохлов, Анатолій Венжега, Євген Лобуренко, Генадій Фрейдін, Юрій Женчур, Дмитро Комонько, Анатолій Петров, Броніслав Шуцький, Дмитро Гаврилець, Ольга Тимофеева та багато інших. Випускники професора З.О. Дашака, послідовники школи альтового та камерного виконавства і нині працюють у різних містах України та за її межами. У 2004 році у м. Київ (Україна) започатковано Міжнародний конкурс альтистів імені Зенона Дашака.

Успіхи виконавця-альтиста Зенона Дашака у складі камерно-інструментальних ансамблів стали свідченням неспинності процесу формування нової української школи виконавства, де на чільне місце вийшла проблема оригінальної, притаманної даному колективу, а, водночас, повністю адекватної композиторському задуму інтерпретації камерних творів. Пріоритетною рисою вважаємо вміння тонко реагувати на виклики часу і ті зміни, що супроводжували складне і багатогранне буття суспільства.

Список використаних джерел:

1. Мазепа Л., Мазепа Т. Шлях до музичної академії у Львові. *У двох томах.* Львів : Сполом, 2003. Т. 1. 288 с.

2. Молчко Уляна. Сторінки життя педагога, скрипальки, культурно-освітнього діяча Ольги Заяць. *Камерний простір Львівщини: постаті та факти (до 175-річчя діяльності ЛНМА імені М. В. Лисенка) [Тези] Всеукраїнської науково-практичної конференції 25 квітня 2018 року.* Львів : ФОП Тетюк Т. В., 2018. С. 68–70.

Ейвас Л. Ф.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри декоративно-прикладного мистецтва та дизайну
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Мусієнко О. О.,

*викладач кафедри декоративно-прикладного мистецтва та дизайну
Криворізького державного педагогічного університету
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

ЗМІНА ВЕКТОРУ ДИЗАЙН-ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Виникнення постмодернізму як глобального явища культури пов'язують із наслідками Другої світової війни – коли суспільство свідомо чи несвідомо починає заперечувати тоталітаризм, силовий агресивний примус до порядку та авторитарну політичну агресію. Це неприйняття поширюється на соціальні та культурно-мистецькі аспекти життя, поступово змінюючи естетичні і культурні постулати модернізму.

У XIX–XX ст. виникає модернізм, коли, як зауважує Н. Столярчук, «значно прискорилися темпи культурного прогресу, чому сприяли такі фактори, як економічне піднесення на основі промислової революції, радикальні зміни соціально-політичної ситуації, лібералізація суспільства, небувалий розвиток природничих наук» [5, с. 14–15], що виявилось факторами впливу на формування світоглядної парадигми, орієнтованої на емоційне, ірраціональне, образно-інтуїтивне світосприйняття, а відтак, зміну способів і форм естетичного освоєння дійсності, стверджуючи свої позиції майже до половини XX ст.

В свою чергу постмодернізм виступає як реакція на застарілість ідей модернізму, ставить під сумнів етику дотримання художніх правил, збуває культурні та мистецькі традиції й надає творчості характеристик «стрімкості», «мистецького запалу». Такі зміни є характерними для початку нового історичного періоду, кардинальних зрушень в культурі та мистецтві – «історія людства демонструє нам картину своєрідної поперемінної («пульсуючої») зміни раціоналістично-ірраціоналістичних світоглядних концепцій...» [5, с. 15].

Дехто з дослідників (Ю. Габермас, Е. Гідденс) розглядають постмодернізм як еволюційний крок модернізму, наділяючи його

термінами «реконструкція модернізму», «плинною сучасністю», «радикалізованим, незавершеним модернізмом», «неоархаїка» та ін. [2]. Розмірковуючи про незавершеність модерну як історико-культурного проєкту, Ю. Габермас (Habermas J. 1986) вважає, що його потенціал не був вичерпаний й наголошує на тому, що людство має триматися вироблених модернізмом світоглядних цінностей, аби не зануритися в деструктивні явища. З ним погоджується Е. Гідденс (Giddens A. 1990), даючи назву новому (постмодерновому) стану суспільства – «радикалізований модерн», що є не запереченням модерну, а натомість, є його продовженням. За хронологією цей період відповідає другому етапу розвитку дизайну (1940–1970-ті рр.).

Отже, дизайн-діяльність в контексті культури постмодернізму, заперечуючи слабкі риси модернізму початку ХХ ст. (іраціональність, перебільшена символіка та метафоричність імажинізму та сюрреалізму, надмірне бунтарство авангардизму, складний суб'єктивізм творчої індивідуальності експресіонізму), водночас базується на основних ідеях модернізму й володіє істотною спільністю в філософському розумінні та мистецькій орієнтації на виявлення протиріч, використання методів дискурсу і деконструкції, бінарної опозиції, виходу за межі усталених канонів, децентралізації знань і поглядів на творчість.

Взаємопроникнення високих мистецтв і масової культури, елітарного і популярного мистецтва, тяжіння до декорування поверхонь, активне застосування виразних можливостей кольору, текстур, еклектичність, змішування стилів й напрямків мистецтв, ексцентричність – стають суттєвими ознаками дизайну постмодернізму другої половини ХХ ст. З часу функціонування Баухаузу а згодом вищої школи Gestaltung (ЕПРА) в Ульмі (саме якій дизайн завдячує сформованою методологією дизайн-проєктування) й до 80-тих рр. ХХ століття поступово змінюються засади графічного дизайну від ручної графіки до появи цифрової. Через технологічний прорив у розвитку комп'ютерних цифрових технологій, можливостей комп'ютерної графіки, графічний дизайн виокремлюється як самостійний феномен й змінює естетичні цінності як проєктно-творча практика [2, с. 60].

Постмодерністська естетика арт-дизайну, запропонована групою «Мемфіс» (1981) толерантно співіснує поряд з функціональним дизайном. У ґрунтовному дослідженні «Дизайн в культурі ХХ сторіччя», звертаючи увагу на явище арт-дизайну (DesignArt), що зароджується на початку 80-х як певне передчуття творчої кризи «лінійного проєктування», В. Аронов тим не менш доходить висновку, що було би помилкою вважати згасання суто функціональної проєктної лінії дизайну з появою постмодернізму [1, с. 319].

Як складову публічних художніх практик, мистецький феномен дизайн-проектування, який не є виключно явищем естетичним, але «виконує роль своєрідного візуального транслятора смислових патернів» розглядає явище арт-дизайну Н. Пшінка [4, с. 75]. На думку дослідниці, публічні мистецькі практики західної Європи та США середини ХХ ст. «спірались ідеологічно на демократичний ідеал державного устрою, а культурологічно – на тяглу мистецьку традицію» [4, с. 75]. Система цінностей та установок формується завдяки уявленням суспільства споживання, не останню роль в цьому процесі відіграє дизайн. Ю. Г. Легенький у статті «Композиційна модель дизайну: домодерні, модерні, постмодерні, метамодерні реляції composition» висловлює думку щодо відмінності дизайну постмодерну від модерну, що також можна вважати ознакою зміни культурологічних векторів дизайн-діяльності – «модернізм передбачає тимчасове впорядкування, а постмодерн передбачає просторовий безлад» [3, с. 9].

Підсумовуючи побіжний огляд змін напрямків та засад дизайн-діяльності під впливом історичних, економічних, культурних та світоглядних чинників у добу постмодерну, вбачаємо перспективи подальших досліджень у вивченні розвитку дизайну постмодернізму на національному ґрунті. Науковий інтерес викликають маловідомі персоналії вітчизняних дизайнерів, їх методи, використовувані методики та прийоми, а також пошуки закономірностей, тотожності та відмінностей у підходах європейських та вітчизняних дизайнерів доби «нового модерну».

Список використаних джерел:

1. Аронов В. Р. Дизайн в культуре XX века. 1945–1990. М. : Издатель В. Д. Аронов, 2013. 406 с.
2. Беляева Е. В. Нравственные ценности эпохи постмодерна. *Философия и социальные науки* : науч. журнал № 1. БГУ, 2010. С. 60–65.
3. Легенький Ю. Г. Композиційна модель дизайну: домодерні, модерні, постмодерні, метамодерні реляції composition. *Дизайн після епохи постмодерну: ідеї, теорія, практика* : матер. всеукр. наук.-практ. конф., Київ. нац. ун-т к-ри і мист., 15–16 квітня 2021 р. К. : КНУКіМ, 2021. С. 8–16.
4. Пшінка Н. Арт-дизайн в контексті сучасних публічних художніх практик. *Актуальні проблеми сучасного дизайну* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2020 р., м. Київ) : в 2-х т. Т. 1. Київ : КНУТД, 2020. С. 74–78.
5. Столярчук Н. Український авангард ХХ століття : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 180 с.

Зосім О. Л.,

*доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
Навчально-наукового інституту «Академія мистецтв
імені С. С. Прокоф'єва»*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПОСТМОДЕРНА ДОБА ТА ЇЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В НОРМАТИВНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ КУРСАХ ІСТОРІЇ МУЗИКИ

Музичне мистецтво постмодерної доби є предметом дослідження багатьох українських науковців, однак більшість з них віддають перевагу характеристиці творчості тих чи інших митців з позицій втілення в їх музиці постмодерних рис, ніж працям узагальнюючого характеру. В українській науці відсутні праці, в яких системно було б окреслено специфіку музичного постмодернізму, хоча на даний момент вже зібрано й охарактеризовано багато емпіричного матеріалу та зроблено перші узагальнення, у тому числі й українського постмодернізму (роботи О. Афоніної, О. Берегової, Л. Кияновської, А. Кравченко, К. Станіславської). Превалювання емпірики над узагальненням можна пояснити незавершеністю постмодерну як епохи, що унеможливорює появу праць, які б дали їй вичерпну характеристику. І якщо сьогодні ми можемо говорити про романтизм або модернізм як цілісне явище завдяки значному проміжку часу, що віддаляє нас від цих епох, давати виважені оцінки творчості митців та їх внеску в історію світової та української музики, то лише через певний час, а саме після завершення постмодерної доби, ми зможемо узагальнити її специфічні риси, створити періодизацію музичного мистецтва постмодернізму та дати характеристику кожному з етапів його розвитку, як це, наприклад, було здійснено в блискучій монографії О. Корчової [1] щодо музики модернізму.

На даний момент особливості постмодерного мислення розроблені передусім в науковій літературі філософсько-культурологічного та філологічного спрямування. Сьогодні гостро відчувається брак узагальнень щодо музичного постмодернізму – як світового, так і українського, і це негативно позначається на одному з найважливіших напрямів музичної діяльності – музичній освіті. Так, через відсутність праць узагальнюючого характеру в підручниках і посібниках ми

спостерігаємо неповноту викладу й описовість сучасного етапу розвитку зарубіжного та українського музичного мистецтва. Але якщо українська музика в нормативних курсах з історії української музики представлена творами ХХІ століття, написаними як провідними митцями (Л. Дичко, М. Скорик, В. Сильвестров, Є. Станкович, В. Степурко, І. Щербаков), так і композиторами молодшої генерації (З. Алмаші, А. Бондаренко, А. Загайкевич, І. Небесний, Л. Сидоренко, О. Шмурак та ін.), то нормативні курси з історії світової музики завершуються у переважній більшості випадків вивченням творів, написаних у 1970–1980 роках. Лакуну в півстоліття зазвичай мають заповнювати спеціальні курси з сучасного музичного мистецтва, де студентам пропонується розширити знання про світову музику ХХ століття (хоча при цьому охоплюються далеко не всі її напрями), але доволі рідко здобувачі отримують інформацію про зарубіжну музику ХХІ століття. Також далеко не завжди нормативні або спеціальні курси, присвячені сучасній музиці, містять інформацію про музичне мистецтво академічного спрямування країн Азії та Африки, яке сьогодні набуло значної ваги в глобалізованому світі. Звернемо увагу й на той факт, що курси з сучасного музичного мистецтва в переважній більшості випадків передбачають вивчення музики виключно академічної традиції. В тих мистецьких закладах освіти, де студенти спеціалізуються на естрадній або джазовій музиці, є курси з історії джазового або естрадного музичного мистецтва, проте зазвичай вони змістовно не пов'язані з академічною музикою, хоча в постмодерну добу, коли відбувається активна взаємодія академічного та неакадемічного музичного мистецтва, ці напрями існують окремо лише в навчальних курсах. Не варто забувати і про кіномузику, яка вже давно є важливою частиною сучасного звукового ландшафту.

Враховуючи розмаїття звукового простору останньої третини ХХ – першої чверті ХХІ століття, тобто період, який традиційно охоплюється поняттям «постмодерна доба», доволі складно в межах нормативних або спеціалізованих курсів створити повну картину сучасного музичного мистецтва, особливо враховуючи й обмежену кількість годин, і особисті уподобання викладача. Тим не менше, вже сьогодні варто прагнути до створення узагальненої картини сучасного звукового ландшафту, базуючись на концепті постмодерного мислення, як, наприклад, в нормативному магістерському курсі О. Серової [2], яка починає виклад з характеристики постмодерну як феномену, а мистецтво ХХІ століття пропонує розглядати крізь призму дефініцій метамодернізму та пост-постмодернізму.

На прикладі авторського магістерського курсу «Сучасна музика», що викладається здобувачам спеціальності 025 Музичне

мистецтво в Навчально-науковому інституті «Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва» Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, спробуємо показати один з можливих підходів щодо його змістовного та концептуального наповнення. Часовий проміжок курсу – 1970–2020-ті роки, тобто період, який відноситься до постмодернізму. Саме тому дисципліна «Сучасна музика» базується на концепті постмодерного мислення, але без поділу на «класичний» постмодернізм та його «пізні» версії (метамодернізм, пост-постмодернізм), враховуючи незавершеність постмодернізму як епохи та недостатню розробленість концептів «метамодернізм» і «пост-постмодернізм», на відміну від постмодернізму. Серед теоретичних підвалів курсу – напрацювання К. Станіславської [3], яка протягом багатьох років досліджує видовищний компонент постмодерного мистецтва. Безумовно, не можна весь постмодернізм зводити до видовищності, однак саме цей аспект часто випадає з поля зору «чистих» музикознавців, які в нормативних і спеціалізованих курсах сучасної музики оминають такий важливий постмодерний напрям як акціонізм та інструментальний театр (творчість М. Кагеля, Дж. Кейджа, Ж. Апергіса та ін.).

Магістерський курс «Сучасна музика» складається з шести базових тем: 1) «Мистецтво постмодернізму: філософське підґрунтя і специфічні риси», 2) «Акціонізм та інструментальний театр. Перформативні практики в академічній музиці», 3) «Неєвропейські культури та їх вплив на музичне мистецтво постмодерну», 4) «Опера і балет доби постмодерну», 5) «Сакральна музика постмодерної доби», 6) «Академічна та неакадемічна музика: постмодерна взаємодія». Кожна з тем, окрім першої, яка формує теоретичне підґрунтя курсу, охоплює мистецьку сферу, в тому числі музичну, але музичний компонент або є частиною цілого (теми 2, 4, 5), або представлений у невластивому для європоцентричного (тема 3) та академізованого (тема 6) ракурсі, який на сьогодні є базовими для класичного музикознавства. В рамках кожної теми розглядаються персоналії, які зробили найбільший внесок у розвиток того чи іншого напрямку. Особливу увагу приділено оперній та балетній музиці: її вивчення передбачає розгляд не лише постмодерних мистецьких творів, а й сучасних інтерпретацій класичних опер і балетів.

Обрані теми, можливо, не претендують на повноту (так, в курсі наразі не представлена кіномузика, яку в подальшому також планується включити у зміст курсу), однак є репрезентативними щодо мистецької сфер, де музика відіграє провідну або важливу роль. Саме так, на нашу думку, має виглядати курс сучасної музики, оскільки він відповідає нинішньому етапу розвитку музичної культури. Після завершення

постмодерної доби та її теоретичного осмислення (створення періодизації мистецтва постмодерну, виокремлення його основних музичних напрямів тощо) має відбутися переформатування й унормування змісту курсів – як нормативних, так і спеціалізованих. Наразі ми можемо лише стверджувати, що через синтетичний характер мистецтва постмодернізму його характеристика буде базуватися не на стильовому принципі, як мистецтво модернізму, не на особливостях композиторської техніки, як музика повоєнного авангарду, а на концепті мистецького синтезу, який є провідним для постмодерної доби.

Список використаних джерел:

1. Корчова О. Музичний модернізм як terra cognita : монографія. Київ : Музична Україна, 2020. 469 с.
2. Станіславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : монографія. Вид. друге, перероб. і доп. Київ : НАКККиМ, 2016. 352 с.
3. Сучасне музичне мистецтво: курс лекцій для студентів освітнього рівня «Магістр» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» / розроб. О. Ю. Серова. Київ : НАКККиМ, 2019. 72 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-61>

Куцька О. М.,

*доктор історичних наук, професор,
начальник кафедри воєнної історії
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна*

Куцька К. С.,

*студентка
Львівського інституту ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Львів, Україна*

МУРАЛИ ЛЬВОВА ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Наприкінці ХХ століття у вуличну культуру міст твердо входить художній розпис зовнішніх стін будинків – мурали. Цей вид сучасного мистецтва на початку ХХІ століття набуває все більшого мистецького

значення поряд із мозаїкою, фрескою, стінописом тощо. Мурали покликані взаємодіяти з громадськістю, доносити найактуальніші прояви сучасного буття. Сьогодні найбільш наболілою та пекучою темою є агресія Російської Федерації проти України. Саме вона посідає чи не провідне місце у роботах художників з вуличного мистецтва починаючи з 2014 року.

Умовно стінописи на львівських вулицях можна поділити на такі типи:

1) символічні мурали. Як приклад наведемо портрет маленької дівчинки в українському квітчастому віночку, що з'явився на стіні на вулиці Городоцькій. Виконана робота у синьо-жовтих фарбах. Під малюнком цитата з виступу Президента України, В. Зленського, на його інавгурації: *«Я дуже хочу, щоб у ваших кабінетах не було моїх зображень, моїх портретів, бо президент – не ікона, не ідол, президент – це не портрет. Повісьте туди фотографії своїх дітей і перед кожним рішенням дивіться їм в очі»* [13]. До цього типу стінописів відносимо рисунок зі стіни середньої загальноосвітньої школи №65 у Львові. На ньому зображено дівчину-Україну з прапором на обличчі і вінком на голові. Його ескіз створили львівські школярі у межах ініціативи «Громада, дружня до дітей та молоді», а працював над роботою художник-мураліст А. Буняк [9];

2) поетичні мурали. Це стінні розписи, на яких художники виводили поезію українських бійців або їх родичів. Нерідко вірші супроводжувались рисунками на відповідну тематику. Як зазначав організатор однієї з таких акцій громадський діяч, журналіст А. Мочурад: «Будучи там, на Сході, люди пишуть дуже позитивні, гарні речі. Часто це вірші про любов, це не є якісь агресивні моменти» [11]. У 2015 році активістами було започатковано проєкт «Вірші з війни», який перетворив стіни міста на арт-об'єкти з поезією учасників війни на Донбасі [1];

3) мурали зі зворушливими сюжетами з життя родин військовослужбовців. Одним із яскравих прикладів такого стінопису у Львові є робота паризького вуличного художника К. Гемі. Він зобразив прикордонника, який прощається зі своєю коханою на вокзалі. Подібний мурал є також на стіні Литовської військової академії у Вільнюсі [5];

4) мурали, присвячені пам'яті видатних містян, які загинули захищаючи Україну. Так влітку 2020 року відкрили стінопис з зображенням Василя Сліпака – всесвітньо відомого оперного співака та українського воїна в зоні Антитерористичної операції на Сході України. Над ним працювала група "Secret Universe", що об'єднала молодих львівських художників [8]. А восени 2022 року у Львові оголосили збір на стінопис, присвячений воїну та поету Юрію Руфу.

Він воював у складі 24-тої окремої механізованої бригади, загинув 1 квітня 2022 року у боях біля міста Попасна Луганської області [6]. Одна з авторок ініціативи сихівчанка та народна депутатка Н. Піпа зазначила: «Юрій Дадак був відомий не просто як солдат ЗСУ, а перш за все як людина, яка впливала на патріотичний дух, зокрема молоді в Україні» [3];

5) мурали, присвячені найдраматичнішим сторінкам війни. Одну з таких робіт створив мариупольський художник Д. Вовк. Він зобразив трагедію Марупольського театру, героїчну оборону на заводі «Азовсталь», життя та спроби евакуації цивільних мешканців міста тощо [12]. Цей стінопис відкрили у День захисників та захисниць України в 2022 році. Як зазначив сам художник, було дуже важливо зобразити надію на повернення додому – власне, мурал так і називається. Коли люди проходили повз, вони казали: «Ми повернемось, а малюнок залишиться». У них вже є більше впевненості в тому, що вони зможуть поїхати додому [4];

6) мурал присвячений злободенним питанням. Наприклад, американський художник Бенджамін Свотез у парку Залізна Вода створив малюнок присвячений продовольчій безпеці під час війни. За словами самого митця, у стінописі є чимало символізму: схід сонця, що асоціюється із початком нового дня, уквітчана українка, яка символізує силу та гордість за свою країну, орнамент – є своєрідним оберегом [10];

7) мурали, які не стосуються безпосередньо війни, проте покликані у цей непростий час примножувати гордість українців щодо власної історії та видатних діячів нашої Батьківщини. Тут найперше вартує згадати проект «Герої мікрорайонів: шість районів, шість муралів, шість особистостей». Над ним працювали художники на чолі з іконописцем С. Владикою. Завдяки їм у Львові з'явилися стінописи, присвячені українському поету, прозаїку, мислителю Т. Шевченкові, українському мистецтвознавцю, директору Львівської галереї мистецтв та академіку Української академії мистецтв Б. Возницькому, митрополиту А. Шептицькому, громадській активістці К. Ганзюк [7].

Патріотичний стінопис у Львові прикрашає не лише зовнішні, але й, подекуди, внутрішні стіни будівель. Наприклад, палати з муралами відкрили в одному з шпиталів Львівщини. На стінах можна побачити портрети (Т. Шевченка, Р. Шухевича), обстріляний окупантами літак «Мрія» тощо. Один із пацієнтів, військовослужбовець ЗС України Т. Гавак, наступним чином прокоментував побачене: «Хто б там що не говорив, і згине зло, і правда переможе. Ліна Костенко. Молодець, її слова. Ми переможемо» [2].

У підсумку зазначимо, що вуличний стінопис впливає не лише на загальний настрій містян, але й на самосвідомість кожного, підіймають

соціальну активність. В складні часи російсько-української війни завдяки художнім образам вітчизняного мурал-арту відбувається патріотичне виховання населення, єднання громадян нашої Батьківщини, долучення України до світового контексту мистецтва, у тому силі – стінописів.

Віддалений від територій активних бойових дій, Львів став провідним локальним осередком українського вуличного стінопису. Самі ж мурали стають окрасою міста, яка й по завершенню війни матиме не лише художню цінність, а й історичну.

Список використаних джерел:

1. Коли про війну говорять навіть стіни. 21.02.2020. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/146655-koly-pro-viinu-hovoriat-navit-stiny> (дата звернення: 10.03.2023).

2. Кужик М. У Львові реабілітувати постраждалих від війни допомагають мурали і вірші видатних українців просто в палатах. 22.08.2022. URL: <https://tsn.ua/ato/u-lvovi-reabilituvati-postrazhdalih-vid-viyni-dopomagayut-murali-i-virshi-vidatnih-ukrayinciv-2140447.html> (дата звернення: 10.03.2023).

3. На Сихові створюють мурал присвячений Герою Юрію Руфу. 12.07.2022. URL: <https://sykhiv.media/na-syho-vi-stvoryat-mural-prysvyachenyj-geroyu-yuriyu-rufu/#> (дата звернення: 10.03.2023).

4. Пилипенко С. Війна закінчиться, а мій мурал буде тут. Художник з Маріуполя Дмитро Вовк про нову роботу. 14.10.2022. URL: <https://svoi.city/articles/243522/hudozhnik-dmitro-vovk-z-mariupolya-stvoriv-mural-povernennya-dodomu-u-lvovi> (дата звернення: 10.03.2023).

5. Прикордонник прощається з коханою: художник із Франції створив у Львові зворушливий мурал. 13.01.2023. URL: <https://kanal-dom.tv/prykordonnyk-proshhayetsya-z-kohanoyu-hudozhnyk-iz-francziyi-stvoryv-u-lvovi-zvorushlyvyj-mural/> (дата звернення: 10.03.2023).

6. Садловська К., Дейнека О. Мурал воїну та поету Юрію Руфу. У Львові оголосили збір, аби намалювати стінопис. 27.07.2022. URL: <https://suspilne.media/265068-mural-voynu-ta-poetu-uriu-rufu-u-lvovi-ogolosili-zbir-abi-namaluvati-stinopis/> (дата звернення: 10.03.2023).

7. Стріт-арт по-львівськи: топ 5 муралів із портретами відомих українців. 28.10.2021. URL: <https://zahid.espresso.tv/strit-art-po-lvivski-top-5-muraliv-iz-portretami-vidomikh-ukraintsiv> (дата звернення: 10.03.2023).

8. У Львові відкрили мурал на честь Василя Сліпака, а в Києві презентують пісню про нього. 29.06.2020. URL: https://tvemisto.tv/news/u-lvovi-vidkryly-mural-na-chest-vasylya-slipaka-a-v-kyievi-prezntuyut-pisnyu-pro-nogo-video_110907.html (дата звернення: 10.03.2023).

9. У Львові на школі з'явився патріотичний мурал. 26.10.2021. URL: https://tvoemisto.tv/news/lvivski_shkolyari_stvoryly_mural_na_natsionalno_patriotychnu_tematyku_124450.html (дата звернення: 10.03.2023).

10. У Львові створили мурал, присвячений продовольчій безпеці в умовах війни. 09.08.2022. URL: <https://www.prostir.ua/?news=u-lvovi-stvoryly-mural-prysvyachenyj-prodovolchij-bezpetsi-v-umovah-vijny> (дата звернення: 10.03.2023).

11. У Львові створили поетичні мурали з віршами воїнів АТО. 28.12.2015 р. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-lvovi-stvorili-poetichni-murali-z-virshami-voyniv-ato-562990.html> (дата звернення: 03.03.2023).

12. У Львові створюють мурал, присвячений Маріуполю. 13.10.2022. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3478653/u-lvovi-stvoruut-mural-prisvacenij-mariupolu-foto> (дата звернення: 10.03.2023).

13. У центрі Львова з'явився новий мурал. 16.05.2022. URL: https://tvoemisto.tv/news/u-tsentrilvova_zyavyvsya_novyumural_fotofakt_132370.html (дата звернення: 10.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-62>

Маліцька А. Д.,

*здобувачка третього науково-освітнього рівня
кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

ПРИЗМ ЗБІРКИ ПАВЛА ВИШЕБАБИ «ТІЛЬКИ НЕ ПИШИ МЕНІ ПРО ВІЙНУ»

Сьогодні мілітарна поезія посідає вагоме місце в українському літературному процесі. На думку О. Мимрука, волонтерські й комбатантські твори стали поширеними ще з 2014 року, однак після 24 лютого 2022 року «тема російсько-українського конфлікту стала однією з наріжних для усієї української літератури» [6]. Однак через стихійну природу та відносно недавню появу мілітарна поезія досі залишається малодослідженою у літературознавчих студіях.

Серед визначних подій в українській літературі після 24 лютого – публікація збірки поезій «Тільки не пиши мені про війну» Павла Вишебаби. Під час Революції Гідності поет був працівником прес-центру Штабу національного спротиву, а також півтора роки працював у прес-службі Кабінету міністрів – керував комунікацією між

міністерствами і займався міжнародною комунікацією. З 24 лютого П. Вишебаба служить командиром відділення ЗСУ у 68 ОЄБр ім. Олекси Довбуша, продовжуючи писати вірші [8]. Відео, у яких митець декламує власну поезію, набирають все більшої популярності у соціальних мережах (TikTok, Instagram, YouTube). Редактор збірки «Тільки не пиши мені про війну» поет Іван Малкович у передмові стверджує, що «його [П. Вишебаби] стиль вже починають наслідувати інші літератори, а це дуже добре свідчить про силу його таланту» [2]. Фокусом нашого дослідження є прояви ліризму у вищезазначеній збірці.

По-перше, ліризм можна розглядати у його традиційному розумінні, що у літературознавстві зводиться до наступного: «Ліризм – пафосно-стильова ознака (емоційність, сердечність, схвильованість) естетичного сприйняття дійсності, найбільш притаманна ліричним творам», в широкому значенні – «піднесено емоційне переживання будь-якої події чи явища» [5, с. 393]. Науковиця Л. В. Скорина також акцентує увагу на суб'єктивності як одному з проявів ліризму, уточнюючи, що лірична функція твору полягає в «розкритті почуттів, емоцій автора та його особистісного ставлення до зображуваного» [7, с. 184]. Ідеї про домінантність «суб'єктивного начала» [3, с. 228] дотримується й В. П. Іванишин. Саме цей феномен ліризму, на нашу думку, оприявленний у поезіях П. Вишебаби. Так, у передмові до його збірки письменник і літературознавець Л. Дереш, аналізуючи вірш «Двірник», звертає увагу «цілком автобіографічне, невигадане звучання» поезій П. Вишебаби [2, с. 8], і ця сентенція, за нашим припущенням, характерна для творчості митця загалом. При цьому критик звертає увагу на мотив покоління, що по-новому розкривається в рядках, написаних після 24 лютого: «Так буває, коли твої особисті надлами раптом збігаються з надламами цілої генерації» [2, с. 10]. Отже, суб'єктивний складник ліризму лишається потужним, однак на нього накладаються загальносоціальні настрої й патос: *«Із кожним життям навколо недоля і доля спільні», «Дивіться, як ми лютуєм, як пристрасно ми кохаєм»* [2, с. 13]. Емоції, висловлені у віршах, подекуди незвичні. Наприклад, у поезії «Фантомні болі»: *«На Донбасі міста не прокинуться від сирени, / їх покинули люди, як кров полишає вени, / їх відрізали скальпелем фронту супроти волі, / кожен з нас відчуває у тілі фантомні болі»* [2, с. 21] фізичне відчуття переходить в емоційне, а ліризм переплітається з натуралізмом. Інтимна лірика часто пов'язана з піднесеним почуттям кохання, яке поет зображує у топосі війни: *«всі слова про любов застрягають клубком у горлі, / та коли буде можна без жаху відкрити очі, / повертайся, промовимо їх, наче вирок ночі»* [2, с. 23].

Другий ракурс, у якому можна витлумачити ліризм, – дискурсивний. З цієї точки зору ліризм є одним із факторів, який «забезпечує можливість комунікаційних зв'язків у мовленнєвому процесі, або, інакше сказавши, контакт поета з читачем» [1, с. 21]. Оскільки ліризм пов'язаний із суб'єктивністю, то він виступає «інтерактивним процесом і результатом ментально-комунікативної інтеракції, що відбувається завдяки літературному тексту» [11, с. 215]. В цьому аспекті цікавими є коментарі самого П. Вишебаби про причини створення ним мілітарної лірики: «Поезія пояснює почуття – що ми відчуваємо, перебуваючи саме тут, на фронті. Мені здається, це дуже важлива функція зараз, тому що всі читають поезію – і ті українці, що знаходяться за кордоном, і ті що знаходяться у тилу. Вони читають новини «пішли вперед», «відступили», «знову пішли вперед». Але що це говорить про наші почуття? Аж нічого» [4]. Митець наголошує, що для людей, які читають подібну поезію, військові «стають зрозумілими суспільству, і наш досвід стає більш зрозумілим – що ми зараз переживаємо, який у нас настрій, з якими почуттями ми беремо до рук зброю» [4]. У цьому випадку інтерес викликає й очевидна наявність у деяких творах ліричного адресата, винесена у заголовки творів (відомий вірш «Доньці»; «Мамі», «Побратимові»), і лірична (емоційна, суб'єктивна) комунікація автора та його ліричного героя із ними. Найбільш частотними у ліриці поета є точки зору «ми» (наративні й сповідальні вірші) і «ти» (звертання до ліричного адресата творів або читача): *«Повір, що намарно слюзи твої течуть, / не слухай новин і сусідську пані, / у мене все добре, харчуюся досхочу, / нарешті потрапив у гарну компанію»* («Мамі» [2, с. 51]); *«Запроси в Україну до нас гостей, / Всіх, кого зустрінеш на чужині, / Ми покажемо кожному по війні, / Як ми вдячні за спокій своїх дітей»* («Доньці» [2, с. 15]).

Насамкінець, через специфіку поетичної творчості П. Вишебаби доцільно застосовувати інтермедіальний підхід до тлумачення поняття «ліризм», причому тут його можна розуміти двобічно: 1) через специфіку інтермедійних жанрів відеокліпу, відеопоезії [10, с. 53], характерних для творчості П. Вишебаби і 2) через поняття онтологічної інтермедіальності, яка «передбачає існування медіа в постійній реляції до інших медіа, тобто наявність спільних рис у різних медіа (наприклад, музикальність поезії, театральність прози)» [10, с. 55]. Так, у відеокліпі за одним із найвідоміших віршів митця «Доньці (Тільки не пиши мені про війну)» ліризм, а саме суб'єктивність, емоційність та глибока інтимність поезії досягаються не лише через текст, а й через візуальні засоби – фотографії дітей військових: «Військові 68 ОСБр

ЗСУ читають вірш Павла Вишебаби «Доньці» із фотографіями своїх дітей» [12].

Інший приклад – відеопоезія «Моє покоління», що має підзаголовок «вірш і музика на ящиках від снарядів». Добір інструментів слугує засобом окреслення топосу відеопоезії, образом та емоційно посилює зміст поезії. А. О. Ткаченко також наголошує на «пов’язаністю лірики з метричністю, музичністю, ритмізованістю» [9, с. 69]. У даному випадку, поезія має як власний ритм, так і підсилює його завдяки музичному супроводу, як пише сам Вишебаба: «під ритм на ящиках від снарядів і РПГ» [12].

Отже, ліризм поетичної збірки П. Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну» можна потрактовувати принаймні трьома шляхами: у класичному розумінні, де основна увага фокусується на інтимному, сповідальному характері віршів, а також на особливій емоційності, що розкривається у топосі війни. З точки зору дискурсу ліризм є найбільш помітним у перспективі віршів, зверненнях і присвятах, подекуди винесених у заголовки. Інтермедіальний аспект ліризму також є потужним через нерозривний зв’язок музики та поезії у творчості митця; він проявляється як в ритмічності й музикальності рядків, так і в постмодерному оформленні деяких творів у виді відеокліпів, завдяки яким посилюються значення і вплив творчості П. Вишебаби на читачів в Україні та поза її межами.

Список використаних джерел:

1. Барабаш Ю. Ліричний дискурс гніву та каяття. Вірш Т. Шевченка «Чи то недоля та неволя...»: спроба повільного (пере)прочитання. *Слово і час*. 2014. № 3. С. 19–25.
2. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Київ : Видавництво Однієї Книги, 2022. 112 с.
3. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури. Київ : Академія, 2010. 253 с.
4. Курінна І. Павло Вишебаба боронить країну на сході і пише вірші. Його дебютна збірка вийшла рекордним накладом. URL: <https://svoi.city/articles/256598/pavlo-vishebaba> (дата звернення: 27.02.2023).
5. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
6. Мимрук О. Воєнна література – тепер це і є укрсучліт. URL: <https://chytomo.com/voienna-literatura-teper-tse-i-ie-ukrsuchlit/> (дата звернення: 27.02.2023).

7. Скорина Л. В. «Гомін і відгомін»: дискурс інтертекстуальності в українській літературі 1920-х років : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2019. 704 с.

8. Старостенко С. Після Майдану утворився вакуум, який треба наповнити новим змістом. URL: https://gazeta.ua/articles/life/_pislya-majdanu-utvorivsvya-vakuuum-yakij-treba-napovniti-novim-zmistom/734393 (дата звернення: 27.02.2023).

9. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). 2-ге вид., випр. і доп. Київ : ВПЦ Київський університет, 2003. 448 с.

10. Циховська Е. Теоретичні дилеми поняття інтермедіальності. *Слово і Час*. 2014. № 11. С. 49–59.

11. Soloviova N., Salata I., Sorochan L. Literary discourse in foreign language teaching. *Literary discourse: theoretical and practical aspects*. Riga, Latvia : Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. P. 214–234.

12. Офіційний YouTube канал Павла Вишебаби. URL: <https://www.youtube.com/@Vyshebaba> (дата звернення: 01.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-63>

Марченко В. В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

заслужений діяч мистецтв України,

директор Навчально-наукового інституту

«Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва»

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Інтернаціоналізація музичної освіти в Україні є важливим аспектом сучасної освітньої політики. Це дає змогу українським музикантам і педагогам розширити свої знання та навички, обмінятися досвідом з колегами з інших країн, а також підвищити свій професійний рівень.

Для того щоб реалізувати інтернаціоналізацію музичної освіти в Україні, необхідно проводити обміни студентами, викладачами та дослідниками музичних закладів та університетів між Україною та іншими країнами. Також слід організовувати міжнародні конференції, майстер-класи та семінари, на яких українські музиканти й педагоги можуть спілкуватися та навчатися у закордонних колег.

Обміни студентами та викладачами музичних закладів між Україною та іншими країнами можуть сприяти розвитку культурних зв'язків між країнами та обміну досвідом у галузі музичної освіти. В Україні є безліч музичних закладів, таких як музичні академії, академії мистецтв, коледжі, музичні школи, які надають високоякісну музичну освіту. Ці установи мають різноманітну програму навчання, включаючи класичну музику, народну музику, джаз та інші жанри.

Існує безліч програм обміну для студентів і викладачів музичних закладів, які пропонуються різними організаціями, такими як Fulbright, Erasmus+ та іншими. Ці програми надають можливість студентам і викладачам подорожувати та вивчати музичну культуру інших країн, а також обмінюватися досвідом і знаннями з колегами з інших установ. Наприклад, студенти музичних закладів в Україні можуть поїхати на обмін до інших країн, щоб вивчити музичні традиції та техніки, а також навчатися у відомих музикантів і викладачів. Своєю чергою, студенти з інших країн можуть поїхати в Україну для вивчення народної музики, класичної музики та інших жанрів, які характерні для української культури.

Викладачі музичних закладів також можуть брати участь в обміні та відвідувати інші заклади, щоб обмінятися досвідом і знаннями з колегами з інших країн. Вони можуть викладати в інших закладах, давати майстер-класи та консультації, а також навчатися в інших викладачів. Такі обміни студентами та викладачами музичних закладів між Україною та іншими країнами можуть стати гарною можливістю для учасників отримати нові знання та досвід.

Важливим аспектом інтернаціоналізації музичної освіти в Україні є вивчення зарубіжних музичних традицій і культур. Для цього необхідно розвивати українські музичні заклади, створювати музичні програми, які містять у собі вивчення музики різних народів і культур.

Також важливо враховувати міжкультурні особливості в навчанні музики. Українські музичні педагоги мають зважати на специфіку музичної освіти та культури в інших країнах, щоб навчати своїх студентів не лише української музики, а й музики різних народів і культур.

Навчання музики може різнитися залежно від культурних особливостей, які можуть впливати на те, як учні сприймають і навчаються музики.

Одна з основних міжкультурних особливостей – це відмінності в музичних традиціях і жанрах. Наприклад, у західній музичній традиції великий наголос робиться на знання нотної грамоти та теорії музики, в той час як у деяких інших культурах музику можна вивчати більшою мірою через імпровізацію і сприйняття звукових образів.

Також слід враховувати відмінності в музичній естетиці та сприйнятті музики. Наприклад, у деяких культурах музику можна розглядати як засіб для ритуалів і церемоній, тоді як в інших вона може бути більш пов'язана з розвагою і дозвіллям.

Крім того, культурні відмінності можуть впливати на те, як студенти ставляться до навчання музики. Наприклад, у деяких культурах може бути більш поширеним колективне навчання музики, тоді як в інших надається перевага індивідуальному підходу. Також важливо враховувати, що студенти з різних культур можуть мати різний рівень поваги до авторитету викладача та культури навчання загалом.

Для ефективного навчання музики в міжкультурному середовищі необхідно враховувати ці відмінності та адаптувати підхід до учнів залежно від їхніх культурних особливостей і потреб. Це може включати в себе використання різних методів навчання і підходів до навчання, а також врахування культурних відмінностей при виборі репертуару для вивчення.

Таким чином, інтернаціоналізація музичної освіти в Україні є важливим кроком на шляху розвитку музичної освіти та культури в країні. Це допоможе українським музикантам і педагогам отримати новий досвід і знання, а також розширити свій кругозір у музичній царині.

Список використаних джерел:

1. Knight J. Higher education in turmoil: the changing world of internationalization. Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers, 2008. P. 50.
2. Clayton S., Carson B. Internationalization in education. *Open Library*. URL: <https://ecampusontario.pressbooks.pub/ticl/chapter/5-3-internationalization-in-education/> (дата звернення: 19.09.2022).
3. Van der Wende M. Missing links: the relationship between national policies for internationalization and those for higher education in general. *National policies for the internationalization of higher education in Europe*. 1997. Pp. 10–41.
4. Knight J. Updating the definition of internationalization. *International Higher Education*, 2003. С. 2–3.
5. Khorsandi Taskoh A. Critical policy analysis of internationalization in post-secondary education. Ontario: Western University, 2014. С. 1–12.
6. Кльон Н., Мамікіна О. Інтернаціоналізація як концептуальний базис музичної освіти іноземних студентів у педагогічних університетах України: V том колект. монографії / ред.: Є. Романенко, І. Жукова. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2021. 188 с.

7. Марченко В. В. Інтернаціоналізація музичної освіти в Україні. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 4. С. 102–106.

8. Рудницька М. Роль інтернаціоналізації вищої освіти України у розвитку вищих навчальних закладів. *Дидаскал* : часопис. 2020. № 20. С. 225–228.

9. Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій : монографія / Л. Горбунова та ін. ; ред. І. Степаненко. Київ : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2018. 226 с.

10. Васильєв С. Статутні засади інтернаціоналізації вітчизняного закладу вищої мистецької освіти на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2021. № 5. С. 328–340.

11. Чистякова І. Особливості формування готовності викладача вищої школи до роботи в умовах інтернаціоналізації європейського освітнього простору. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 6. С. 461–476.

12. Єременко І. Тенденції інтернаціоналізації забезпечення якості у європейському просторі вищої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Суми, 2019. 23 с.

13. Дебич М. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід : монографія. Київ : ПП Лисенко, 2019. 409 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-64>

Марченко О. С.,

викладач кафедри музичного мистецтва

Навчально-наукового інституту

«Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва»

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

СУЧАСНІ ВИМІРИ ВИКОНАВСТВА МУЗИКИ БАРОКО НА БАНДУРІ

У сучасній культурі доробок епохи бароко посідає одне з важливих місць не випадково, тому що багато з музики цього періоду стало основою для подальшого розвитку музичної культури.

Сучасні виміри виконавства музики бароко на бандурі включають основні методи перекладу та інтерпретації музичних творів доби

Бароко для бандури соло. Значною мірою, цьому сприяла академізація бандури, розширення її технічних можливостей та потреба оновлення як педагогічного, так і концертного репертуару бандуриста.

Стиль бароко процвітав у Європі приблизно з 1600 по 1750 років. Серед значимих відмінностей: На зміну поліфонії приходиться гомофонно – гармонічний склад. Мелодія панує в горизонталі, вертикаль усвідомлюється як гармонійний супровід. Протягом епохи бароко гомофонія і поліфонія існували поруч і збагачували один одного, і в цьому знову проявила себе контрастність і примхливість бароко. Змінюється ладова система – церковні лади змінюють емоційно полярні мажор (радість) і мінор (печаль), що відображають процеси виникнення і дозволу душевних прагнень. Змінюється ритмічна система – раніше, час текло неквапливо, спокійно, рівномірно, відображаючи вічну і нескінченну Сутність Бога. Тепер, з приходом теми смертної людини, ставлення до часу змінюється: не довга, а коротка нота стає одиницею ритмічного вимірювання, текуча і плавна мова акцентується розподілом на рівновеликі такти (регулярність метра при різноманітності ритму). Народжується інструментальна музика – стверджується і освоюється новий інструментарій (струнні смичкові, клавішні, духові, вдосконалений орган), народжуються нові жанри і форми (Н. Засоріна [1]).

Епоху бароко можна поділити на три періоди: ранній, зрілий та пізній. Новий час народжує величезну кількість блискучих музикантів і композиторів. Серед видатних представників мистецтва періоду бароко виділяють:

1. Раннє бароко: К. Монтеверді, Джованні Габріелі, Г. Персела, Куперена.

2. Зріле бароко: Жан Батіст Люллі, Арконжело Кореллі, Генрі Персел (Англія), Дітріх Букстехуде (Німеччина).

3. Пізнє бароко: цей історичний період відкрив таких геніїв музичного мистецтва, як Й. С. Бах та Г. Ф. Гендель, Антоніо Вівальді, Доменіко Скарлатті. Особливим представником є І. С. Бах. У його мистецтві зійшлися всі музичні шляхи Європи: німецька поліфонія, органна імпровізація, досягнення італійської опери, традиція інструментальних концертів, французька танцювальна сюїта, духовні жанри – кантата, ораторія. Він приголомшує різноманітні можливості. Створюючи ці художні шедеври музичного мистецтва, Бах ставив перед собою скромні «технічні» завдання (М. Лобанова [2]).

Музика українського бароко припала на XVI–XVIII століття, і це була епоха, коли Україна була під владою Річі Посполитої, а потім Російської імперії. Музика українського бароко мала багато спільного

з музикою цієї епохи в Європі, але водночас мала свої особливості, пов'язані з українською культурою та історією.

Однією з головних рис музики українського бароко є використання українських народних мелодій, музики княжих дворів та церковної музики. З кінця XVI ст. до нас дійшли рукописні *ірмологіони* (збірники літургійної музики), монодії (одноголосні медитативні пісні, що не передбачають жодної гармонізації), *ірмоси* (традиційний український духовний спів; духовні гімни, які виконують під час літургії; перша строфа в кожній з дев'яти пісень канону, що прославляють священні події або особи), *знаменний розспів* (система давніх православних культових співів XII–XVII ст., та *канти* (популярні в Україні в XVI–XVII ст. трьохголосні пісні. Канти були дуже популярними, тематично поділялись на духовні і світські (ліричні, сатиричні), а тому їх виконували як на вуличних концертах і в театральних виставах, так і під час богослужінь.

В цей час провідним жанром став *багатоголосний партесний спів*, який відзначався стриманістю образного ладу, гармонійністю та простотою. На цей період припадає творчість українського композитора – Миколи Дилецького, автора «Граматики мусикійської» (теоретичний трактат описів лінійної нотної системи, партесного співу).

З XVI ст. збереглися відомості про українських придворних музикантів-виконавців на лютьнях і бандурах. Одним з представників є Григорій Сковорода. Кобзарське тогочасне мистецтво трималося на трьох стовпах: сліпих старцях, козаках-кобзарях і на придворних капелах бандуристів. Висока християнська мораль, патріотизм, строгі вимоги до техніки виконання та репертуару, пошана до інструменту – основні кити кобзарського мистецтва.

Серед талановитих українських музикантів барокового періоду: Дмитро Бортнянський, Максим Березовський і Артем Ведель. З працею цих велетнів, що дали найкращі зразки не тільки нашої, але й світової музики, українська музика сходить на найвищі шпилі мистецтва, а разом започатковує і свою власну музику світську-оперну. Виховані на традиціях українського партесного співу, вони створили шедеври духовних хорових концертів і були авторами перших у Східній Європі симфоній та інструментальних творів інших жанрів. Особливо в творчості А. Веделя об'єдналися усі первинні національного мистецтва-Лаврський спів, релігійний кант, козацька дума і народна пісня.

Сучасна бандура – це модифікований традиційний національний музичний інструмент, який має багато можливостей. Барокова музика містить в собі безліч творів, які можна виконувати на бандурі.

Переклад музики бароко може складатися залежно від контексту. Одним з можливих значень може бути адаптація музичних творів барокової епохи для бандури, залежно від особистих вподобань виконавця та його рівня майстерності. Проте, важливо дотримуватись певних стандартів та правил, щоб зберегти автентичність та дух оригінальної музики.

Іншим можливим значенням перекладу музики бароко може бути трансформація барокової музики в інші стилі та жанри. Наприклад, барокові мотиви можуть бути використані в рок-музиці, джазі, електронній музиці та інших стилях. Це дає можливість створювати нові музичні зразки та експериментувати. Це дозволить бандуристу насолоджуватись чарівним світом барокової музики та розширити свій музичний досвід та репертуар.

Сучасне виконання бароко на бандурі може включати в себе використання сучасних технік гри на бандурі, або відтворення оригінальних технік гри на лютні чи гітарі, таких як арпеджіо. Імпровізаційність бароко, еkleктика середньовікової монодії та гармонійний лад; українська мелодика з орнаментикою та гармонізація-за рахунок змішаності бароко та сучасних обробок ми досягаємо нових стилістичних зразків та залуцаємо музику бароко до нового прочитання.

Важливо зазначити, що виконання барокової музики на бандурі може бути складним завданням, оскільки бандура має свої особливості та обмеження, які відрізняють її від інших струнних інструментів. Проте, це не заважає бандуристам творчо підходити до виконання творів бароко та створювати цікаві та незабутні інтерпретації цих шедеврів музики.

Список використаних джерел:

1. Засорина Н.Б. Эпоха барокко – перекресток времен. Сборник докладов педагогических чтений преподавателей «Чайковского музыкального училища». URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=Эпоха+барокко+--+перекресток+времен&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>

2. Лобанова М.Н. Западноевропейское музыкальное барокко: проблемы эстетики и поэтики : монография. Москва : Музыка, 1994. С. 322.

3. М. Давидов «Теоретичні основи перекладень інструментальних творів для баяна» Музична Україна, 1977. С. 120.

4. О. Кошиць «Про українську пісню й музику». New York : «Наша батьківщина», 1970. С. 39–40.

5. Grove Dictionary of Music and Musicians.
6. Schulenberg, David «Music of the Baroque». New York : Oxford UP, 2001. ISBN 0-19-512232-1.
7. "Music in the Seventeenth Century", ред. Andrew Parrott. Cambridge University Press, 2018.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-65>

Мокрицький В. А.,

викладач кафедри музичного мистецтва

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

**ФОРТЕПІАННА ТВОРЧІСТЬ МИРОСЛАВА СКОРИКА
ЯК ВІХА У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО
МУЗИЧНОГО ПРОСТОРУ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**

Мирослав Михайлович Скорик (1938–2020) – видатний український композитор, музикознавець та педагог. Його Мелодія з музики до кінофільму «Високий перевал» стала без перебільшення одним із культурних символів незалежної України, твори Мирослава Скорика широко виконуються та цінуються як на теренах України, так і за кордоном. Його надзвичайно багатий творчий доробок представлений практично усіма жанрами сучасного академічного музичного мистецтва, музикою до кінофільмів та театральних постановок, дидактичними та інструктивними творами. У своїй музиці Мирослав Скорик поєднував різноманітні стильові напрями, як-от барочні елементи, класичну традицію, авангардні риси, фольклор, звучання джазової та популярної музики; такий творчий підхід став своєрідною «візитівкою» композитора.

Важливе місце у композиторській діяльності Мирослава Скорика посідають твори для фортепіано, серед яких концерти для фортепіано з оркестром – № 1 («Юнацький», 1977), № 2 (1982), № 3 (1995), і твори для фортепіано соло – «Партита № 5» для фортепіано (1975), Три танці для 2-х фортепіано (1995), цикл п'єс «В Карпатах» (1959), «Рондо» (1962), «Варіації» (1962), «Бурлеска» (1964), «Коломийка» (1962), «Блюз» (1964), цикл п'єс «З дитячого альбому» (1965), Токата (1979), 6 прелюдій і фуг (1987–1988). Деякі із цих творів стали знаковими і міцно вкоренилися як в педагогічній практиці у музичних школах, училищах, вищих навчальних закладах, так і в репертуарі досвідчених

піаністів («Партита № 5» для фортепіано, Бурлеска, Токата, Прелюдія і fuga F-Dur), інші ж тільки починають набувати популярності та загального визнання.

Оскільки наше дослідження насамперед зосереджено на тій ролі, що її відіграла фортепіанна творчість Мирослава Скорика у розвитку українського академічного музичного простору кінця ХХ – початку ХХІ століть, першочерговим завданням вбачаємо аналіз жанрових та стилевих особливостей фортепіанних творів, які спричинилися до набуття їми безпрецедентної популярності та стали своєрідним каталізатором для відродження інтересу до української фортепіанної музики. Актуальність дослідження зумовлена увагою до витоків тих процесів, які продовжують формувати сучасний академічний музичний дискурс у такому його секторі, як створення, дослідження та виконання музики для фортепіано.

Прагнучи віднайти відповідь на питання, що ж спричинило феномен спалаху інтересу до фортепіанної музики Мирослава Скорика, одразу розуміємо, що ця відповідь включатиме в себе як окреслення загального соціокультурного становища у мистецьких колах пізньої УРСР, а згодом і незалежної України, так і аналіз багатьох специфічних факторів, без якого неможливе складення цілісного уявлення про предмет дослідження.

Отже, одним із чинників, що вплинули на зростання популярності фортепіанних творів Мирослава Скорика наприкінці 1990-х – початку 2000-х років є пожвавлення у конкурсному та фестивальному музичному житті країни – тут, насамперед, варто назвати Міжнародний конкурс молодих піаністів імені Володимира Горовиця, який проходить у Києві з 1995 року. Технічна розвиненість, інтерпретаційна складність та нестандартні фактурні рішення фортепіанної музики Скорика привертали і привертають увагу численних молодих піаністів, створюючи надзвичайно перспективне підґрунтя для змагання у піаністичній майстерності.

Крім того, не зважаючи на те, що Мирослав Скорик є представником насамперед академічної традиції, його музиці, зокрема, музиці для фортепіано, притаманна «демократичність» звучання, вона не переускладнена принциповим застосуванням авангардних композиторських технік та надмірною концептуальністю. Натомість ця музика транслює світле, оптимістичне й виважене сприйняття людини і світу, органічно переплітаючи у своєму звучанні народні, суто класичні та джазові риси.

Нарешті, важливим фактором було звернення до різних жанрів фортепіанної музики: у творчому доробку Мирослава Скорика наявні віртуозні, концертні п'єси (Бурлеска, Токата), цикл п'єс

імпресіоністичного колориту (В Карпатах), цикл, в якому явно простежуються барокові принципи музичного формотворення (Партита №5 для фортепіано), поліфонічні твори для фортепіано (6 прелюдія та фуг¹), віртуозні концерти для фортепіано з оркестром. Така багата жанрова палітра зумовила широке використання фортепіанної музики Мирослава Скорика у педагогічній практиці у найрізноманітніших музичних навчальних закладах, оскільки дозволила інтеграцію його творів у різні етапи освітньо-дидактичного процесу.

Якщо ж говорити про загальні фактори соціокультурного характеру, звісно ж необхідно згадати про той «голод», жагу до суто українського, нашого власного мистецтва, що вони гостро відчувалися під час перших спроб становлення національної ідентичності, перших спроб віднайдення культурного коду нації. Це та жага, що не втрачає свого вирішального значення й понині, оскільки під час повномасштабної агресії Російської Федерації проти України неможливо не відчувати, що саме культура та мистецтво мають бути тим стрижнем, що об'єднує людей, які можуть бути не згодні в багатьох інших вимірах, саме культура та мистецтво мають бути домівкою для справжніх людських цінностей та для всього, що ми любимо та намагаємось вберегти для наших дітей. І якщо часом може здаватись, що прелюдії та фортепіанні концерти не здатні протистояти ракетам і танкам, слід згадати далекоглядність німецького композитора Роберта Шумана, який відчув у музиці свого польського сучасника та побратима по мистецтву Фредеріка Шопена шалене прагнення до свободи й справедливості й сказав: «Твори Шопена – це гармати, що приховані у квітах».

Список використаних джерел:

1. Басалаєва Є. Камерно-інструментальна творчість М. Скорика. Проблеми інтерпретації. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Мирослав Скорик. 36. статей. Вип. 10.* Київ : НМАУ, 2000. С. 69–84.
2. Берегова О. Зміна світоглядних архетипів в останніх творах М.Скорика. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Мирослав Скорик. 36. статей. Вип. 10.* Київ : НМАУ, 2000. С. 42–45.
3. Блажкевич Г. Фортепіанні концерти М. Скорика та В. Камінського в репертуарі піаністів-виконавців. Методичні рекомендації. Львів, 2001. 24 с.
4. Блажкевич Г. Образний зміст фортепіанних концертів. *Мирослав Скорик. 36. статей.* Львів : Сполум, 1999. С. 28–41.

¹ Варто зазначити, що Мирослав Скорик був одним із перших українських композиторів, хто звернув увагу на можливості цього жанру.

5. Ващук О. Сильові особливості фортепіанних ансамблів М. Скорика (на прикладі «Речитативи та рондо»). *Українська фортепіанна музика та виконавство: матеріали III конф.* Львів, 1994. С. 71–77.

6. Гнатів Т. Мирослав Скорик. *Українське музикознавство (науково-методичний міжвідомчий щорічник)*. Київ : Музична Україна, 1968. Вип. 3. С. 142–151.

7. Драганчук В. Просторовість та синтезійність у музиці на прикладі Карпатського концерту М. Скорика. *Музика Галиччини Musika Galiciana T. VI* : наук. зб. ЛДМА ім. М. Лисенка. Львів, 2001. Вип. 5. С. 233–241.

8. Задерацкая А. Прелюдии и фуги Мирослава Скорика: трактовка жанра. Специфика интонационной драматургии. *Теория и история музыкальной школы* : сб. трудов Киев. гос. консерватории им. П. И. Чайковского. Київ, 1989. С. 113–154 ; Задерацкий В. Обретение зрелости [о творчестве украинского композитора Мирослава Скорика]. *Сов. музыка*. 1972. № 10. С. 32–37.

9. Задерацький В. Про природу та історичну функцію стилю Мирослава Скорика. *Мирослав Скорик. 36 статей*. Львів : Сполом, 1999. С. 5–28.

10. Загайкевич М. Мирослав Скорик: традиції і новаторство. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Мирослав Скорик. 36 статей*. Вип. 10. Київ : НМАУ, 2000. С. 30–35.

11. Івахова К. П. Дидактичні особливості фортепіанного циклу «З дитячого альбому» М. Скорика. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. No 8 (55) серпень 2009. С. 107–109.

12. Івахова Катерина. Мирослав Скорик: до витоків музично-педагогічного феномена. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Мистецтвознавство*. 2009–2010. Вип. 17–18. С. 247–251.

13. Івахова К. П. Джазові фортепіанні твори Мирослава Скорика: дидактично-виконавський аспект. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. Київ : Міленіум, 2012. № 1. С. 157–162.

14. Івахова К. П. Дидактичні особливості виконання фортепіанних творів Мирослава Скорика. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. праць. Вип. 18. Київ : Міленіум, 2010. С. 105–112.

15. Івахова К. П. Дидактично-виконавські особливості барокової музики М. Скорика: Партита No 5. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»*. Випуск 3. Кам'янець-Подільський : «Медобори-2006», 2009. С. 424–430.

16. Кияновська Л. Принципи стильової гри у творчості М. Скорика. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Мирослав Скорик. 36 статей. Вип. 10.* Київ : НМАУ, 2000. С. 15–23.

17. Кияновська Л. О. Мирослав Скорик: людина і митець. Львів : Сполом, 2008. 591 с.

18. Кияновська Л. О. Мирослав Скорик: творчий портрет композитора в дзеркалі епохи. Львів : Сполом, 1998. 216 с.

19. Копиця М. Творчість М. Скорика в дзеркалі сучасності. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Мирослав Скорик. 36 статей. Вип. 10.* Київ : НМАУ, 2000. С. 9–15.

20. Скорик М. Збірка статей. Львів : Сполом, 1999. 135 с.

21. Скорик М. Твори для фортепіано : навч.-метод. посіб. Львів : Сполом, 2008. 220 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-66>

Нефедов С. Ю.,

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри музичного мистецтва

Навчально-наукового інституту

«Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва»

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВСЕУКРАЇНСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ КОНКУРСИ БЯНІСТІВ ЯК ІНДИКАТОРИ АКТУАЛЬНОСТІ ТА ПОШИРЕНOSTІ БЯННО-ВИКОНАВСЬКОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХІ СТ.

Конкурси для музикантів-виконавців є важливим аспектом їх професійної діяльності, оскільки дозволяють учасникам демонструвати свої таланти, отримати визнання в професійному середовищі, збільшують мотивацію професійного зростання, дають можливість оцінки рівня виконавської майстерності, сприяють формуванню психологічної стійкості та самодисципліни. Широка наявність конкурсів присвячених баянно-виконавському мистецтву, є індикатором його актуальності та поширеності в різних соціокультурних сферах, залучаннях до публічних заходів, розповсюдженості на вітчизняному й світовому рівнях професійно-академічного мистецтва

та наявності певного потенціалу для подальшого творчого розвитку та у відкритті нових горизонтів.

Про актуальність баянного та баянно-ансамблевого виконавського мистецтва професійно-академічного напрямку свідчить його включення як певної категорії в численні міжнародні та національні конкурси й фестивалі. На сьогодні А. Семешко надає відомості про 16 таких заходів в межах України. Найбільш відомими з них можна назвати такі: Міжнародний конкурс-фестиваль професійного баянно-акордеонного виконавського мистецтва «ASSONHOLIDAY» (м. Київ), Міжнародний конкурс баяністів та акордеоністів «Акорди Львову» (м. Львів), Всеукраїнський конкурс виконавців на народних інструментах імені Анатолія Онуфрієнка (м. Дрогобич), Всеукраїнський конкурс баяністів та акордеоністів імені Миколи Івановича Різоля (м. Дніпропетровськ), Відкритий регіональний конкурс баяністів та акордеоністів «Візерунки Прикарпаття» (м. Дрогобич, м. Старий Самбір та ін.), Міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum Mobile» (м. Дрогобич) та ін. [7, с. 187–204]. Також у 2021-му році, Академією мистецтв імені С. С. Прокоф'єва Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського було започатковано Міжнародний конкурс виконавців на народних інструментах пам'яті Миколи Андрійовича Давидова (м. Київ).

Про відомість українського народно-інструментального виконавства та його визначність в світовому контексті свідчить й участь українських колективів у зарубіжних конкурсах, наприклад: «COUPE MONDIALE» (КУБОК СВІТУ), «TROPHEE MONDIALE» (ТРОФЕЙ СВІТУ), Міжнародний конкурс-фестиваль «Фольклор без кордонів» (Болгарія), «Фогтландські дні музики» (Німеччина), «ACCORDION INTERNATIONAL COMPETITION» (Швейцарія) та в інших країнах (Австрія, Андорра, Білорусь, Болгарія, Естонія, Італія, Іспанія, Казахстан, Китай, Молдова, Німеччина, Литва, Польща, Сербія, Словаччина, Словенія, США, Фінляндія, Франція, Хорватія, Швейцарія; див. [7, с. 206–214]).

На увагу заслуговують загальні орієнтири організаторів конкурсів і фестивалів щодо мети й завдань проведення цих заходів, які зберігли своє значення й на сьогодні, наприклад:

– «Конкурс проводиться з метою вшанувати відомого українського баяніста, доктора мистецтвознавства, академіка, професора, Заслуженого діяча мистецтв України, лауреата міжнародної премії ім. С. Гулака-Артемовського, талановитого педагога, прекрасного митця Миколу Андрійовича Давидова та сприяти поширенню виконавських шкіл академічного народно-інструментального мистецтва» [10];

– «Конкурс проводиться з метою популяризації виконавських шкіл академічного народно-інструментального мистецтва, виявлення та підвищення рівня професійної підготовки творчої молоді, <...> подальшого розвитку та пропаганди баянно-акордеонного мистецтва України та світу» [11, с. 13];

– «Конкурс проводиться з метою виявлення та підтримки обдарованої молоді, популяризації українського академічного виконавського мистецтва на зразках класичної та сучасної музики та його інтеграції в європейські та світові художні процеси» [12, с. 8];

– «Відродження глибинних принципів української національної самосвідомості через музичне виконавство» (з Декларації Міжнародного конкурсу баяністів, акордеоністів та гармоністів «Кубок Кривбасу» [7, с. 188]);

– «<...> створення міжнародної конкурсної структури, яка дозволить молодим виконавцям вільно вимірювати та удосконалювати свою майстерність в європейських та світових загальнокультурних процесах» (з Декларації Міжнародного конкурсу-фестивалю професійного баянно-акордеонного виконавського мистецтва «ACCONHOLIDAY» [7, с. 191]) тощо.

Безумовно, що при проведенні кожного конкретного заходу відбуваються певні доповнення до наведених вимог, положень та настанов.

Необхідно підкреслити важливість того, що конкурси й фестивалі надають можливість участі виконавцям різного віку: від початківців до знаних колективів, які вже проявили себе на концертно-фестивальній сцені, в конкурсних програмах тощо. Важливим також є те, що в концертах, які супроводжують подібні заходи, майже постійно почесне місце займають майстри баянно-ансамблевого жанру, наприклад: Ніжинський дует баяністів (заслужені артисти України В. Дорохін і М. Шумський), Квартет баяністів ім. М. Різоля (народний артист України С. Грінченко, О. Шиян, Р. Молоченко, лауреат міжнародних конкурсів І. Саєнко), Київський дует баяністів (Р. Пірог та Б. Пірог) та ін.

Вагомим доказом зросту актуалізації та поширення баянного і баянно-ансамблевого виконавства є закономірний розвиток мистецтвознавчих та науково-методичних пошуків, присвячених цій сфері музичного мистецтва, що знайшло своє відображення в діяльності науково-практичних конференцій – міжнародних, всеукраїнських, вузівських тощо. Прикладом можуть слугувати, зокрема, такі, що планово проводяться кожного року: Міжнародні науково-практичні конференції «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (м. Дрогобич) та «Народно-

інструментальне мистецтво на зламі ХХ – ХХІ століть» (м. Дрогобич) в межах Міжнародного конкурсу баяністів-акордеоністів «PERPETUUM MOBILE» (м. Дрогобич); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Творчість композиторів України для народних інструментів» в межах Всеукраїнського конкурсу баяністів-акордеоністів «Візерунки Прикарпаття» та Всеукраїнського конкурсу виконавців на народних інструментах імені Анатолія Онуфрієнка (м. Дрогобич) тощо.

Крім зазначених вище й подібних їм вузькоспеціалізованих заходів на базі музичних академій та інших навчальних закладів України постійно проводяться конференції, наукові читання різних категорій та рівнів (від кафедральних та вузівських до міжнародних), проблематика яких включає широке коло питань, пов'язаних з виконавським музикознавством. Отже, наукові розвідки щодо баянного мистецтва посідають значне місце в цьому контексті.

Проблематика, представлена на численних конференціях, які проводяться на базі провідних вузів України, висвітлюється в наукових статтях у фахових виданнях (наприклад, «Науковий вісник» НМАУ ім. П. І. Чайковського, «Музичне мистецтво» – Донецьк-Львів, «Музичне мистецтво і культура» ОНМА ім. А. В. Нежданової та ін.), монографіях [2; 3], дисертаційних дослідженнях, підручниках і посібниках [1; 4; 5; 6; 8], тематичних збірках [7; 9] тощо.

Отже, значна кількість Всеукраїнських та Міжнародних конкурсів баянного мистецтва та професійний рівень їх організації є доказом актуальності та практично-теоретичної значущості баяного виконавського мистецтва, а такі заходи, як науково-практичні конференції, спрямовані на осмислення накопиченого практичного досвіду в сфері баянного мистецтва та сприяють оптимізації вивчення проблем сучасного стану навчальної, творчої й наукової діяльності у відповідних галузях вітчизняної музичної культури.

Список використаних джерел:

1. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) : підручник для вищ. та сер. муз. навч. закладів. НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. С. 592.
2. Давидов М. Проблеми збереження і розвитку академічного народно-інструментального мистецтва України : 2-е вид., доп. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, кафедра народних інструментів. Київ, 2008. С. 404.
3. Давидов М. Теоретичні основи перекладення інструментальних творів для баяна. Київ : Музична Україна, 1977. С. 120.

4. Давидов М. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Музична Україна, 2004. С. 290.

5. Князев В. Теоретичні основи виконавської підготовки баяніста-акордеоніста : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. С. 216.

6. Ризоль Н. И. Очерки о работе в ансамбле баянистов: на основе опыта квартета баянистов Киевской филармонии / общ. ред. и пред. Н. Я. Чайкина. Москва : Сов. композитор, 1986. С. 221.

7. Семешко А. А. Баянно-акордеонне мистецтво України на зламі ХХ–ХХІ століть : довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. С. 244.

8. Сташевський А. Я. Нариси з історії української музики для баяну : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів мистецтв і освіти. Луганськ : Поліграфресурс, 2006. С. 152.

9. Столична кафедра народних інструментів як методологічний центр жанру : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 100-річчя Київської консерваторії (НМАУ) ім. П. І. Чайковського / ред.-упоряд. М. А. Давидов. НМАУ ім. П. І. Чайковського, Київ, 2012. С. 303.

10. Положення про I-й міжнародний конкурс виконавців на народних інструментах пам'яті Миколи Давидова, 26–27 лютого 2021 року м. Київ. URL: <https://prokofiev.academy/2021/01/04/mizhnarodnyu-konkurs-vykonavtsiv-na-na/>

11. Положення про VI-й міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «PERPETUUM MOBILE», 30 квітня – 4 травня 2011 року, Дрогобич. С. 13.

12. Положення про 1-й Міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Акорди Львова», 10–15 квітня, Львів, 2006. С. 8.

Рябова О. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музичного мистецтва

Навчально-наукового інституту

«Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва»

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ДЕЯКІ СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНИХ СТИЛІВ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Різноманіття сучасних музичних стилів є характерною ознакою епохи Постмодернізму, яка увібрала в себе весь попередній досвід історичного розвитку музичного мистецтва. Отже, для сучасного розуміння сутності музичних явищ необхідно звернутися до першоджерел їх виникнення, що зумовлює актуальність дослідження музичних стилів епохи Середньовіччя. На нашу думку, науково-методологічною основою зазначеного дослідження слугує *контекстний* підхід.

У наукових джерелах надається широке коло тлумачень поняття «контекст», яке розглядають як «сукупність деяких обставин, від яких залежить значення або сенс будь-якого знаку, вислову, тексту, дії» [3, с. 298]. Як зазначає Д. Чижевський, кожний історичний період є цілісним системним явищем, «кожна епоха має своє обличчя, свій власний характер, свій стиль» [2, с. 7]. Отже, зважаючи на те, що музичний стиль є соціокультурним феноменом, ми передусім виокремлюємо *культурологічний* контекст дослідження музичних стилів епохи Середньовіччя.

Епоха Середньовіччя охоплює майже тисячолітній період розвитку людства, приблизно з V по XV сторіччя. Саме тоді у Європі було започатковано утворення життєздатних націй та держав, склалися умови для виникнення сучасних мов, були досягнуті значні економічні і культурні успіхи, які визначили майбутнє європейського континенту. Епоха Середньовіччя успадкувала філософські традиції Античності, котрі були адаптовані до християнського світогляду. До теперішнього часу не втрачають своєї актуальності твори отців церкви – Василя Великого, Іоана Златоустого, Августина Блаженного. В них розкривається духовна сутність перших декількох століть епохи Середньовіччя, розглядаються естетичні засади мистецтва як втілення Краси, Добра, Істини. Ідеї теоцентризму, єдності Бога та людини

становили духовну сутність тієї епохи і визначали напрямки розвитку мистецтв, зокрема музичного. Це зумовило переважну роль церковної музики у культурному житті Середньовіччя, яка пройшла довгий шлях трансформації музичних стилів від монодії *Григоріанського хоралу* до багатоголосся *поліфонії*.

Багатозначність категорії художнього стилю, зокрема музичного, його інтеграційний потенціал, зумовлюють доцільність розгляду музичних стилів епохи Середньовіччя в *інтеграційному* контексті. Це передбачає взаємодію та взаємопроникнення знань не тільки з теорії та історії музики, але й з інших галузей: образотворчого мистецтва, архітектури, літератури та інших.

У період Середньовіччя активно розвивається архітектура, яка визначила *романський* та *готичний* стилі як «обличчя епохи». Також художні стилі того часу Яскраво представлені в образотворчому мистецтві: у фресках, іконах, картинах візантійських, давньоруських та європейських майстрів. У середньовічній літературі широко відображено морально-етичні устремління людей тієї епохи, представлені у героїчному епосі, куртуазній поезії, народних легендах, казках, творах релігійного характеру. Всі ці здобутки дозволяють нам краще осягнути мистецький світ Середньовіччя і збагнути стильові особливості музичних явищ того часу.

Найважливіше значення для розуміння музичних стилів епохи Середньовіччя має творча спадщина Северина Боеція. У своєму трактаті «*De institutione musica*» він стверджує, що існує три види музики: перший – світська (*mundana*), другий – людська (*humana*), третій – інструментальна (*instrumentalis*). Також вагомими є праці Йоан де Грокей. який розподіляє всі види музики, існуючі на той час у практиці музичного життя Парижу, на три класи: перший – це проста або народна (*civilis*), другий – складна або створена (*composita*), або правильна (*regularis*), або канонічна (мензуральна), а третій, у якому дві вищеназвані об'єднуються і створюють кращу, призначену для звеличення Творця, – це церковна музика. З точки зору історичної періодизації музичних стилів Середньовіччя виокремлюють *ars antiqua* (1170–1310), *ars nova* (1310–1377) та *ars subtilior* (1360–1420). Проте характерною властивістю будь-якого музичного стилю епохи Середньовіччя є особливість музичної мови, яка спирається на вільний або тридольний ритм (рідко двудольний), використання модусів (ладів), перевагу діатоніки над хроматикою, консонансу над дисонансом.

Одним з найголовніших музично-теоретичних досягнень Середньовіччя можна вважати започаткування нотації з використанням нотного стану. Це сприяло активному розвитку професійного

виконавства, як вокального, так і інструментального. Отже, доцільним є розглянути *музично-виконавський* контекст дослідження музичних стилів епохи Середньовіччя.

Найбільший музичний спадок епохи Середньовіччя – це церковна музика, яка представлена такими вокально-хоровими формами, як хорал, секвенція, гімн, канон, меса, літургія. Важливо зауважити, що ці форми використовуються у музиці до теперішнього часу, адже є носіями певного духовного змісту, який не втрачає своєї актуальності вже багато століть.

Окрім церковної музики, в епоху Середньовіччя активно розвиваються світська та народна музика. В той час її виконували переважно мандрівні музиканти: трубадури, трувери, менестрелі, скоморохи. Завдяки їх творчості виникають такі жанри, як канцона, фротолла, балада та інші. У епоху середньовіччя стає популярною танцювальна музика, особливо такі придворні та народні танці, як басданс, сальтарело, бранль, джига, вітард та інші. Це зумовило активний розвиток інструментального виконавства, переважно ансамблевого. Нам відомо, що в той час популярні були такі інструменти, як ліра, колісна ліра, лютня, віола, тамбурин, флейта. Існували численні інструментальні ансамблі різного складу для виконання як світської, так і народної музики. Важливо зазначити, що до наших днів збереглися зразки середньовічної музики, які вдалося розшифрувати. Вони викликають зацікавленість у сучасних музикантів і виконуються на фестивалях середньовічного мистецтва, які є доволі популярними.

Отже, ми розглянули деякі аспекти дослідження музичних стилів епохи Середньовіччя крізь призму *контекстного* підходу і виокремили *культурологічний, інтеграційний та музично-виконавський* контексти розуміння даного феномену. Однак, складність і багатовимірність теми потребують подальшого вивчення особливостей музичних стилів епохи Середньовіччя та більш детального їх розгляду з точки зору сучасних методів пізнання.

Список використаних джерел:

1. Рябова О. В. Формування музично-стильових уявлень підлітків у колективному музикуванні : дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Суми, 2021, 245 с.
2. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи. Augsburg – Montreal, 1978, 16 с.
3. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002, 742 с.

4. Ярошовець В. І. Історія філософії. Словник. К. : Знання України, 2012, 1087 с.

5. Stein, L. Structure and style: the study and analysis of musical forms. Summy-Birchard Music, Miami, 1979, 293 p

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-68>

Самає Т. В.,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

заслужена артистка України,

професор кафедри естрадного співу

Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва;

доцент кафедри музичного мистецтва

Навчально-наукового інституту

«Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва»

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ВОКАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЕСТРАДИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

З появою звукової підсилювальної апаратури (середина ХХ століття) в співочому мистецтві сформувався цілий ряд особливостей, які об'єдналися в окремий вид вокального виконавства, а пізніше втілилися в художній культурі певними стилями, жанрами, засобами виразності та специфікою. Це художнє явище ми сьогодні називаємо естрадним вокалом, яке синтезує в собі принципи музичного та естрадного мистецтв. Мистецтвознавці академічного напрямку за інерцією продовжують оцінювати вокальну естраду як складову лише музичного мистецтва, а сучасну виконавську техніку розглядають за принципами класичної школи, обмежуючись методичним спадком ХХ століття.

Принциповість таких підходів на сьогодні є малоефективною, оскільки не враховує зміни акустичних умов сучасного вокаліста, технічну оснащеність, нову виконавську естетику. Ці аспекти розкривають сучасні дослідники, вокальні педагоги-практики такі, як Дрожжина Н., Кліпп О., Білоброва О., Коробка В. та ін. В цих роботах вокальне мистецтво естради представлено як самодостатній художній вид сценічного мистецтва, розглядається його специфіка,

починаючи від постановочного етапу навчання співаків, напрацюванні вокальної техніки і завершуючи створенням сценічного образу.

Стимулом для перегляду підходів професійної підготовки естрадних вокалістів стало вивчення інноваційного досвіду західних вокальних педагогів і методистів, які досліджували і описували як скориговане звукоформування (метод співу в мовленнєвій позиції Сета Рігса), так і нову вокальну естетику («Повна вокальна техніка» Кетрін Садолін).

Вокальна техніка сучасних вітчизняних співаків значно зросла, їм не складає труднощів виконувати технічні твори з репертуару світових західних зірок таких, як К. Агільера, Аделі, Бейонсе, Дж. Тімберлейка, С. Сміта та багатьох інших. Але що ж відбувається з оригінальним репертуаром українських артистів, адже на кавер-версіях західних хітів вокальна естрада певного народу не може відбутися. Аналізуючи становище на вітчизняній естраді, ми усвідомлюємо ступінь ризику і втрати її автентичності, мутації в якусь форму технологічного процесу виробництва музичної продукції в контексті масової культури, що в медійному просторі називається шоу-бізнесом. Драматичність ситуації посилюється тим, що захоплення розважальною формою виключає змістовно-смыслову сторону творів або робить її другою.

Мова зовсім не йде про заборону світових зразків сучасної музики, важливим залишається гармонійно синтезувати національні особливості вокальної естради, не розчиняючи ментальну самотність в потоках глобалізації. Ризики втрати кращих традицій історичної та культурної спадщини України підтверджуються тим, що українська вокальна естрада ХХІ століття в основному демонструє зовнішній антураж виконавця і гострий дефіцит внутрішнього змісту вокально-музичного матеріалу.

З 2000-х років національна скарбниця вокального мистецтва перестала поповнюватися, а весь сучасний репертуар став одномоментним, де твори функціонують за принципом конвеєру. Професійні композитори і поети-піснярі сьогодні не затребувані у процесі створення художніх творів для української вокальної естради, а вітчизняний медійний простір переважно заповнений аматорською продукцією. Проаналізуємо деякі моменти цієї несприятливої ситуації для розвитку національної естради.

Однією з причин, є імітація молодими співаками англословного саунду, яка стимулює використання законів романо-германської мовної групи, тоді як українська фонема відноситься до групи слов'янських мов. Таким чином, автори-виконавці при написанні своїх оригінальних творів, захоплюючись західним саундом, запозичують іноземні

фонетичні принципи, порушуючи закони фонем української мови. З 2010-х років на вітчизняній сцені утворився цілий напрям, що сьогодні називаємо «українське R & B».

Така динаміка природна естрадному мистецтву, проте чим в перспективі загрожує захоплення чужою культурою національній музиці? Наприклад, у творчості групи «Один в каное» автор-виконавець Ірина Швайдак робить пріоритетними акценти своєї мелодійної лінії, ігноруючи при цьому правильність наголосів в словах. При всій демократичності вокальної естради, це можна розглядати як індивідуальну манеру, впізнаваність, якби не одне але... Непідготовленому слухачеві часто складно зорієнтуватися, що ці твори виконуються українською мовою. При цьому, «творчі» експерименти І. Швайдак поширюються і на поезію українських класиків. При виконанні пісні «Човен» на вірш Івана Франка, солістка настільки вільно адаптувала твір великого поета, що від його філософського змісту залишився лише контур. Безумовно, це можна віднести до авторської ідеї композитора, але, у наявності незнання законів пісенного віршування та орфоепії, оскільки І. Швайдак не є професійним музикантом і співачкою. У фаховій площині подібні ж експерименти з алогічними наголосами в словах, невинуватими цезурами змінюють емоційну складову сприйняття української пісні.

Якщо ми не будемо ретельно стежити за чистотою співочої культури, то в решті решт це негативно позначиться на стан справ в освітній сфері, зокрема програмах виховання професійних артистів вокалістів. Упродовж останніх десяти років для молоді стає проблемою навіть кантилений спів, змістовність твору, а також артистична багатогранність у створенні пісенного образу. В результаті чого такий жанр вокальної естради як «театр пісні» вже знаходиться у глибокій кризі.

Жанрова обмеженість сьогоденної української пісенної естради пояснюється і тим, що з 2000 років з медійного простору поступово витіснили твори багатьох професійних композиторів і поетів-піснярів, через які зберігалася українська співучість, її національний колорит. Заміна художніх творів ХХ століття на модні одноденки пояснюється політичним контекстом, де цінний пісенний фонд називається архаїкою радянської епохи.

Безумовно, вокальне мистецтво естради України знаходиться в постійній динаміці, синтезуючи жанри, стилі, культури, і в цьому процесі важливо, щоб ми не втратили наступність поколінь, свого коріння і національні орієнтири у формуванні культурної спадщини.

Сафрончик Є. С.,

старший викладач кафедри музичного мистецтва

Навчально-наукового інституту

«Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва»

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ВОКАЛЬНА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Вокальна культура України другої половини ХХ – початку ХХІ століття є досить різноманітною. На сьогоднішній день, в Україні існує велика кількість вокальних жанрів і напрямків, які поєднують у собі традиції минулих років з новими тенденціями.

Одним із найважливіших жанрів української вокальної культури є народна пісня. Національний колорит і традиції українського народу проявляються у стилістичній різноманітності пісень, які виконуються у різних регіонах України. У народній музиці значне місце займають ансамблі та капели, які поєднують у собі вокальну та інструментальну музику.

Також українська вокальна культура представлена класичною музикою, оперою та хоровою музикою

У сучасних тенденціях української вокальної музики можна відзначити появу нових жанрів, таких як поп-музика, рок, джаз, електронна музика та інші. Українські виконавці активно використовують різноманітні музичні стилі та елементи, що робить їх музику цікавою та неповторною.

Вокально-хорова музика України другої половини ХХ – початку ХХІ століття розвивалася у багатогранному культурному та історичному контексті. Цей період характеризувався широким спектром стилів, жанрів та напрямків, що відображало складний культурний та соціальний контекст країни.

Одним із найбільш визначальних напрямків в цій сфері стала збереження національних традицій та елементів національного фольклору в вокально-хоровій музиці. Так, у цьому періоді почали активно використовуватися елементи української народної музики у хорових композиціях, а також з'явилися нові твори, що були створені на основі народних мотивів.

Іншим важливим напрямком стало використання вокально-хорової музики як засобу вираження політичної та соціальної думки.

Це проявилось у виконанні патріотичних пісень, що відображали незалежність та національну гідність, а також у створенні творів, що критикували соціальні та політичні проблеми країни.

Важливим напрямком стала експериментальна вокально-хорова музика, що включала в себе використання електронної музики та нестандартних звукових ефектів. Це дозволило створювати нестандартні твори та відкривати нові горизонти в музичному мистецтві.

У другій половині ХХ століття в Україні з'явилися нові хорові ансамблі та колективи, такі як, камерний хор «Київ», ансамбль пісні і музики «Джерело» та багато інших. Вони долучилися до розбудови хорового мистецтва, збагачуючи його новими техніками виконання та інструментальними рішеннями.

Однією з найвідоміших традицій вокальної культури України є духовна музика. Ця музика займає особливе місце в українській культурі і є важливою складовою українського духовного життя. Українські хори виконують духовну музику на високому професійному рівні, і вона завжди викликає великий інтерес у слухачів.

Окрім духовної музики, в Україні дуже популярною є народна вокальна музика. Ця музика виникла народом та передає його духовну та культурну спадщину. Народна вокальна музика в Україні виконується як в старовинному стилі, так і в сучасних аранжуваннях. Вона приваблює слухачів своєю неповторною мелодикою, емоційністю та відвертістю.

Сучасна українська класична вокальна музика здебільшого поєднує у собі національні мелодії з сучасними музичними течіями. Такі композитори, як Євген Станкович, Валентин Сильвестров, Леонід Грабовський, Леся Дичко та інші створюють оригінальні твори, які відображають дух сучасної України.

1960-ті роки стали часом прориву української музичної школи на світову арену, проникнення в українську музику нових напрямів європейської музики. У Києві була створена група «Київський авангард» – неформальна група композиторів-авангардистів, що сформувалася у Києві до 1965 року.

У ці роки продовжували працювати Платон і Георгій Майбороди, К. Данькевич. Серед композиторів-піснярів тих років також відомі А. І. Білаш, В. Верменич, у 1970–1980-ті роки стали відомими композитори М. Скорик, Є. Станкович, І. Карабіц.

Світове визнання здобула національна школа вокального мистецтва. Найяскравіші представники української оперної сцени – О. Солов'яненко, Дмитро Гнатюк, Є. Мірошниченко, Роман Майборода, Іван Попович.

Паралельно з формуванням поп-музики в Західних країнах, в Україні, як і в інших країнах, досягла розквіту естрада. Особливо виділяється творчість Володимира Івасюка, автора понад 100 пісень, життя якого трагічно обірвалося у 1979 році. В цей період з'явилися такі відомі співаки, як Віктор Морозов, Василь Зінкевич, Софія Ротару та багато інших.

З початку 90-х років вокальна культура в Україні розвивається в багатьох різних напрямках, включаючи поп- та рок-музику, народні пісні, авторські пісні та інші. Нові виконавці, такі як Джамала, Наталія Могилевська, Віктор Павлік, Олександр Пономарьов, Тіна Кароль, Руслана Лижичко, Океан Ельзи, Світлана Лобода та інші, з'явилися на музичній сцені.

У 1990-х роках, з'явилася нова хвиля української популярної музики, яка була називана «новою українською хвилею». Ця музика поєднувала в собі народні мелодії та сучасні ритми та стали дуже популярною в Україні. Водночас, виникли нові жанри вокальної музики, такі як український реп та хіп-хоп.

На початку ХХІ століття, українська вокальна музика стала ще більш різноманітною та доступною завдяки розвитку інтернету та соціальних мереж. Виконавці мали можливість залучити широку аудиторію за допомогою відео та аудіо записів, що дозволило їм стати більш відомими та успішними.

Крім того, в Україні є багато музичних фестивалів та конкурсів, які сприяють розвитку вокальної культури та допомагають молодим талантам отримати визнання. Наприклад, одним з найвідоміших музичних конкурсів в Україні є «Голос країни», де учасники мають можливість продемонструвати свій вокальний талант та отримати професійну підтримку.

Крім того, в Україні відбувалися значні зміни в підходах до вокальної освіти. У багатьох музичних училищах та консерваторіях з'явилися нові програми та підходи до навчання співу. Викладачі стали більш уважними до індивідуальних особливостей учнів, що дало можливість формувати нові талановиті голоси.

Українська вокальна культура продовжує розвиватися та включати в себе нові жанри та стилі, а також зберігати традиції минулих поколінь. Вона відображає багатство та різноманітність української музичної сцени та її вплив на світову музичну культуру.

Список використаних джерел:

1. Берегова О. Українська опера початку третього тисячоліття як дзеркало сучасної музичної комунікації. *Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського*. Сучасний оперний театр і проблеми

озерознавства : зб.ст. / ред.-упор. М. Р. Черкашина-Губаренко. К. : НМАУ, 2010. Вип. 81. С. 190–205.

2. Гуркова О. М. Творчість І. Карабиця в контексті жанрово-стильових тенденції в українській музиці останньої третини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 ; Нау. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2016.

3. Кияновська Л. Сад пісень Івана Карабиця. Київ : Дух і літера, 2017. 288 с.

4. Крамаренко О. Духовна хорова творчість С. Станковича у контексті сучасного історико—культурного процесу. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2013. Вип. 1. С. 195–198.

5. Музика в просторі сучасності: друга половина ХХ – початок ХХІ століття. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Вип. 68.

6. Королюк Н. Корифеї української хорової культури ХХ століття. Київ : Музична Україна, 1999. 288 с.

7. Письменна О. Музична мова хорових творів Лесі Дичко : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства 17.00.03 ; Львівська держ. музична академія ім. М. В. Лисенка. Л., 2004. 16 с.

8. Верменич Ю. «World of hits. Сучасна джазова класика». М. : «Мега-сервіс», 1998.

9. Зарицька А. А. Емоційність як основа професійної компетентності майбутнього співака-вокаліста / А. А. Зарицька, А. О. Зарицький. *Збірник наукових праць*. Випуск LXXIV. Том 3. 2016. С. 30–33. Режим доступу: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_74/part_3/8.pdf

Солярська-Комарчук І. О.,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

Українське мистецтво періоду нонконформізму др. пол. ХХ ст. є важливою складовою вітчизняної художньої традиції. Адже художники, котрі перебували у конфронтації відносно радянської системи та, з ним пов'язаного, соцреалізму, продовжували розвивати художні прийоми, закладені та сформовані їх попередниками, авангардистами початку ХХ ст. Слід зазначити, що український авангард, котрий виникає в межах європейської художньої традиції, був повноцінною та невід'ємною його частиною. Однак, як ознака самодостатності та зрілості художнього мислення, український авангард мав свої особливості, пов'язані з ментальними характеристиками бачення краси. У цьому контексті слід нагадати про важливість архетипів, особливих смислових структур, на основі яких формуються культурні, моральні, духовні, естетичні орієнтири. Мистецтво, починаючи з первісного періоду, через символ та метафору репрезентувало ці смислові структури. У Всеукраїнській енциклопедії зазначається, що архетип у широкому розумінні – це «загальнолюдський символ, повторюваний культурний сюжет (мотив) у міфології, фольклорі, мистецтві тощо; своєрідні ментальні кліше, типові взірці переживань, реакцій, поведінки, ритуалу, комунікування» [2].

В межах українського авангарду виникає кубофутуризм (О. Богомазов) як своєрідне вираження цього новітнього художнього процесу. У західноєвропейському світі, який давно позбувся ідей про сакральне, авангардне мистецтво прагнуло подолати реальність, що асоціювалась з стихійними силами природи. Митці, довіряючи науці та прогресу, намагались створити дегуманізований світ, фізично підкорений та перетворений. Натомість в Україні авангардне мистецтво було пов'язане з ідеєю космізму, яка передбачала взаємодію мікро- та макрокосмів. Природа та оточуюче середовище сприймалися як поле прояву сакрального світу, в якому людина могла взаємодіяти з божественним. Своєрідним варіантом такого розуміння виступила

також творчість К. Малевича, творця супрематизму та відомої роботи «Чорний квадрат».

На початку ХХ ст., водночас із розвитком авангардного мистецтва, формується вчення про «ноосферу» В. Вернадського, що постало у якості наукової форми реалізації ідеї космізму. Як зазначив український дослідник О. Клименко у статті «Ноосферно-космічний напрямок розвитку України та світу» – «той факт, що антропокосмічне світосприйняття в Україні існує на рівні архетипічної тектоніки колективного несвідомого і вплавлене в сам генетичний код нашої нації, підтверджений багатьма кращими українськими письменниками, філософами, поетами, які відобразили його в своїх творах» [3, с. 162]. Термін «антропокосмізм» вводить у науковий обіг і обґрунтовує учень В. Вернадського, М. Г. Холодний. Для забутого нині вченого антропокосмізм передбачав відсутність протиставлення людини і природи, засудження усіх форм гноблення людини людиною. Такий оптимістичний характер цього вчення має стимулювати у людей бажання плідної праці, посилювати усвідомлення свого зв'язку з природою, що в результаті має привести до нового рівня світорозуміння та світовідношення. Науковець зауважував, що суттю антропокосмічного ставлення до природи є постійне відчуття людиною свого нерозривного та дієвого взаємозв'язку, постійне відчуття єдності з Космосом. Водночас М. Холодний зауважував, що ці стосунки є двосторонніми, людина однозначно впливає на світ.

Описана антропокосмічна концепція М. Холодного є яскравим підтвердженням міркувань відомих українських філософів нашого часу – С. Кримського та В. Личковаха. Характерно, що вони намагаються з'ясувати особливості української етноментальності, адже саме вона визначила своєрідність вітчизняних філософії (філософії серця), мистецтва, літератури, культури, поведінки, взаємовідносин. Зокрема, В. Личковах у своєму дослідженні, присвяченому С. Кримському, зауважує, що київський філософ шукає «інваріантні змісти досвіду нації, звертаючись до універсалій, архетипів, сигнатур інваріантного, які виявляються в метаісторичних ситуаціях, при «зіставленні всіх часів» [5, с. 107]. Тому він розбудовує концепцію Софійності як головного архетипу української духовності і вважає, що вона закладена у самій географії, історії, культурі України. «Та найвищим рівнем зародження буттєво-софійного є сфера Sacrum'у, зокрема «святе довкілля» людини – «Дім-Поле-Храм» [5, с. 107].

Архетип Софійності, котрий формує особливе відношення до навколишнього світу, як до книги буття, лежить в основі «бачення» світу, відчутті єдності з ним, бажанні співдіяти. Тому в українській традиції склалось особливе відношення до художника, якого як

правило наділяли візіонерськими якостями. Як зазначав С. Кримський: «було б помилково розглядати софійне розуміння світу як виключно теоретичний феномен. Буття історично поставало перед нашими предками як семіотична (знакова) реальність» [4, с. 7].

Враховуючи важливість архетипу Софійності, важливе місце в українській традиції займали мистці. Слово «художник» має давнє походження, в перекладі з праслов'янської мови означає «досвідчений», «вмілий». Згідно досліджень воно запозичене від готів, і означало в них «вправний» (від «handus» – «рука»). Після офіційного прийняття християнства у 988 році відбувається активний розвиток образотворчого мистецтва та архітектури вже на засадах християнських принципів. Однак, головним було не протиставити світи божественний і земний, але виявити їх взаємодію, представити присутність сакрального у профанному. Тому художник, як володіючий талантом виображення, репрезентації Софійності (сакральних істин), у вітчизняній традиції тривалий час наділявся здатностями візіонера, чи провидця. Тому у вітчизняній художній традиції надзвичайно важливим є символ та метафора як способи вираження цього внутрішнього досвіду розумності світу та взаємопроникливості, антропокосмізму. «Символ – це не просто алегоричний іншовираз, різновид метафори, горизонтального порівняння мовних чи предметних одиниць. Символ – це знак з безконечним змістом, бо він є укоріненим у безмежному семантичному полі культури», зауважив С. Кримський [4, с. 6].

Прояв ідеї космізму, чи антропокосмізму, що засновані на архетипі Софійності, був характерний не тільки для творчості українських художників авангардистів, але й для покоління художників-нонконформістів. Власне у цей період, через агресивність тоталітарної радянської системи, відчуття та бажання справедливості знаходились у загостреному стані. Це вплинуло на пошук цікавих виражальних прийомів, індивідуалізованих міфологем. Цінності, які власне були природними для нашої етноментальності, заборонялись і за них карали. Важливо нагадати, що етноментальні національні цінності не звужували сприйняття інших культур та традицій, а навпаки, допомагали переосмислити та оцінити. «Архетипи, на думку С. Кримського, зовсім не свідчили про етнічну винятковість українців. Навпаки, він вказав, що, окрім архетипного пласту, українська культура мала сфери переробки світового досвіду, так звані транснаціональні цінності» [6, с. 169].

Як приклад прояву антропокосмізму, заснованому на архетипі софійності, можна згадати творчість двох українських художників останньої третини ХХ ст., представників «неофіційного» мистецтва, –

В. Баклицького (м. Київ) та О. Валенти (м. Луцьк). І хоча вони належали до різних українських мистецьких осередків, та мають багато спільного. Народжені у повоєнний період, їх батьки є вихідцями із сіл, мали волинське коріння. Не мали академічної художньої освіти. Але обох об'єднує трепетне відношення до краси світу та відчуття вини за її нищення людиною, що відчувається у їх живописних роботах. Обоє мали коротке, надзвичайно творче та надто трагічне життя. На останок хочеться згадати поетичний нарис до творчості киянина В. Баклицького, що належить М. Долі, де наводиться порівняння художника з його названим вчителем Ван Гогом, але який так само стосується і волинянина О. Валенти: «Ви ніколи не дивилися на землю з гори, і космічність сталась не від небожительства, а від сили устремління вгору. Природної сили, рослинної. [...] Ви не могли лукавити, бо перебували в дитинстві, ви не могли фантазувати від надлишку щохвилинних вражень. Сирітство талантів? Воно було наслідком зіштовхнення вашої домашності з об'ємом простору, який отримали вийшовши за поріг. Улюблені діти, ви не могли не бути закинутими в простір світу. Ваш талант був сильнішим за вас. Так, як і ти, Ван Гог був художником «всупереч» – це коли дар розсуває межі природозаданого» [1, с. 72].

Список використаних джерел:

1. Доля М. Вудон Баклицький: Портрет художника. Ессе. Collegium. 1993. № 1. С. 69–74. URL: <https://burago.com.ua/m-dolya-%E2%80%A2-vudon-baklickiy-portret-khudo/> (дата звернення: 9.03.2023).
2. Ковтун Н. М. Архетип. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Архетип_\(Н._М._Ковтун\)](https://vue.gov.ua/Архетип_(Н._М._Ковтун)) (дата звернення: 10.03.2023).
3. Клименко О. Ноосферно-космічний напрямок розвитку України та світу. *Сучасне мистецтво*. Випуск 17. 2021. С. 157–173.
4. Кримський С.Б. Софійні символи буття. *Наукові записки*. Том 20. Філософія та релігієзнавство. 2002. С. 6–10.
5. Личковах В.А. Софіологія Сергія Кримського на тлі української філософії етнокультури. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. Випуск 7. 2014. Дніпро : в-во ДНУ імені Олеса Гончара. С. 106–110.
6. Турпак Н. Внесок Сергія Кримського в українську філософію етнокультури. *Актуальне українознавство*. 2019. 3(72). С. 164–176.

Сорокопуд І. О.,

*аспірантка кафедри теорії та історії мистецтв
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.). КИЇВ ОДИН ІЗ ПРОВІДНИХ ЦЕНТРІВ ТВОРЧОСТІ НОНКОНФОРМІСТІВ

Нонконформізм як цілком закономірне явище був викликаний кардинальними суспільно-політичними трансформаціями та примусовими деформаціями основоположних, усталених у мистецьких сферах понять. Однією із найголовніших заслуг художників-нонконформістів було виховання в нелегальних умовах нових поколінь творчої молоді, залучення їх до осмислення розвитку світового мистецтва поза межами тоталітарної системи.

Наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. у сфері розвитку візуального мистецтва в Україні спостерігаються суперечливі трансформаційні тенденції.

В 1960-х рр. в Україні були сформовані основні центри позаофіційного мистецтва: Київ, Одеса, Харків, Львів, Закарпаття. Одним із головних центрів нового мистецького явища став Київ. Дослідниця О. Котова визначає розвиток нонконформістського мистецтва 1960-х рр. як «трансгресію «розстріляного відродження» 1920-х – початку 1930-х рр., яка стала можливою завдяки пом'якшенню суспільного та культурного життя в роки «відлиги» [6, с. 72]. Головними засадами неофіційного мистецтва стало відродження першооснов національної культури, фольклорних традицій, посилення зв'язку зі світовим мистецтвом. Характерною особливістю київських митців була більша політизованість і радикальніше протистояння офіційному мистецтву. Крім митців-шістдесятників Г. Гавриленка, А. Горської, В. Зарецького, А. Зубка, В. Куткіна, В. Кушніра, Л. Панченка, Г. Севрук, Л. Семикіної, М. Стороженка, Г. Якутовича, до київської школи нонконформістів також входили О. Дубовик, В. Ламах, Я. Левич, А. Лимарева, А. Суммар, Ф. Тетянич та інші [15, с. 328].

Аналізу ідейних мистецьких засад і творчості київських художників-нонконформістів і окремим їхнім представникам присвячені наукові публікації О. Авраменко, Н. Горової, Т. Лупак, Г. Склярєнко та Л. Смирної [1; 4; 8; 13; 14]. У цих роботах дослідники

розробили нові методологічні підходи до вивчення нонконформістського мистецтва.

Серед характерних ознак київської мистецької школи нонконформістів варто виділити чітке національне підґрунтя, поєднання традицій народного мистецтва з європейською естетикою, тяжіння до академізму, зумовлене тривалою освітньою традицією, драматизм, ідеалізм, колажність, абстрактність форм і фігур [8, с. 245]. Під впливом лібералізації суспільного життя в роки хрущовської «відлиги» у 1960-ті у київських молодих художників з'являється інтерес до опанування фольклоризму у власній творчості. Із цього часу Київ стає одним із провідних центрів художників-нонконформістів. Ідейними натхненниками цього процесу стали митці Західної України. Фольклоризм був всеукраїнським явищем протесту проти естетичного консерватизму та моралізаторства соціалістичного реалізму. Мистецький акцент на кольори та «примітивність» форми, притаманні фольклорному стилю, використовувались і в роботах «офіційних» художників. Важливою рисою творчості нонконформістів було залучення історичних мотивів. Наприклад, твори

І.В. Задорожного стилізовані під бойчукізм, а самі картини митця сприймалися як ікони.

Власний варіант «фольклорного стилю» репрезентує Г. Якутович, творчість якого позначена зверненням до карпатських художніх традицій. Характерними рисами його творчості були монументальність і структурованість композиції, суворість форми [15, с. 331]. Митці В. Куткін і Г. Якутович у своїх ранніх творах звернулися до надбань мексиканської графічної школи – експресивної і різкої за виявом емоційного стану героїв.

Важливою ознакою неофіційного мистецтва цього періоду стало його міське спрямування на відміну від етнографізму та фольклоризму 1960-х рр. [14]. Фактично йдеться про виокремлення нової течії нонконформізму, головним центром якої став Київ. Цей напрям орієнтувався на інтелектуально-концептуальні практики і мав космополітичний характер.

У 1970-ті рр. сформувалось угруповання «Бермудський трикутник» («Бермуди»), авторство назви котрого належить угорському поетові Я. Селлею [14]. До об'єднання належали І. Вайсбург, В. Дишлюк, С. Зорук, В. Костур, В. Мінько, Г. Хорошилов, В. Шемотюк та ін. Молоді нонконформісти збирались на Львівській площі, не створюючи естетичних програм діяльності та не плануючи спеціальних мистецьких заходів. Представники радикального нонконформізму влаштовували акціонізм чи перформанс вуличного типу, які сприймалися працівниками органів правопорядку як хуліганство [14].

Для легалізації проведення виставок неофіційних митців у Києві в 1970-х рр. створювались клуби: при міській бібліотеці мистецтв – «Екслібрис», при літературному музеї, Будинку вчених, Київському політехнічному інституті – «Клуб молодих вчених» тощо. Свідченням поступового виходу неофіційного мистецтва з підпілля стало приурочене до святкування Дня Києва в 1984 р. свято мистецтв на Андріївському узвозі. Попри те, що головною умовою участі для митців було одержання цілого ряду дозволів, насамперед Художньої ради в Спілці художників України, частина учасників змогла уникнути цієї процедури і продемонструвати власні твори [9, с. 116]. Підготовка молодих митців-нонконформістів відбувалась також нелегально. Приміром, у 1978 році В. Зарецький відкрив власну художню студію, в якій навчалося понад 200 учнів, серед яких були Т. Лобода, Л. Піша, А. Савадов, М. Соченко, А. Твердий, М. Шкарапута та ін. [10, с. 58]. Водночас одним із першочергових завдань приватної школи була не лише підготовка до вступу до Київського державного художнього інституту, а насамперед навчання молоді малюванню, опанування мистецьких законів і принципів, розуміння мистецької естетики, образного сприймання світу [1, с. 126–127]. Все це в поєднанні з високою моральністю педагога, любов'ю до роботи з молоддю гарантувало учням В. Зарецького вступ до інституту. Проте через неофіційний статус діяльність було приречено на закриття після доносу в радянські органи. Від переслідувань художника В. Зарецького врятував його вчитель С. Григор'єв. Частину власних педагогічних напрацювань у студії митець згодом виклав у праці «Роздуми біля полотна», яка є важливою для опанування техніки мистецтва та розуміння його принципів [1, с. 130]. Проте значна частина митців не уникнула переслідувань за власну творчість. Одним із них став Г. Гавриленко, професійний колорист і майстер сміливого експерименту. В умовах політичного тиску він, подібно до багатьох художників, самостійно освоював шлях європейської візуальної культури століття. Сьогодні можна сміливо стверджувати, що ледь не в повній ізоляції вони працювали в контексті світового мистецтва [12, с. 77]. Новаторство київської школи нонконформістів полягало в тому, що в роботах її представників виражалися риси позаідеологічності, відходу від свідомості «радянського типу людини», символіки форм. У 1970–1980-ті рр. до цих рис у київській школі додаються трагізм, викликаний репресіями проти творчої інтелігенції, використання міфологічних образів.

Основними засадами київської художньої школи нонконформізму стало поєднання двох складників: професійного («мистецтво заради мистецтва») та національного. Початок ХХІ ст. є періодом здобування

українськими майстрами візуального мистецтва позицій, які вони втратили на початку ХХ ст.

Найвищі здобутки українського мистецтва сьогодні фіксують проекти, представлені Україною на останніх міжнародних Біенале.

З 2000-х нонконформізм перетворився на явище музеальне, а його артефакти посіли місце в музеях і приватних зібраннях, експонуються у виставкових проєктах.

На сьогодні вже зрозуміло, що нонконформізм є «незавершеним проєктом» української історії. Більшість музеїв сучасного мистецтва в Україні, котрі репрезентують його артефакти, постали перед проблемою відсутності концепції та позиціонування нонконформізму як явища в музейному форматі – історії, періодизації, регіональної специфіки тощо.

Віктор Сидоренко писав про недослідженість нонконформізму: «Очевидно, що повна і остаточна “реабілітація” нонконформізму як унікального явища і вагомого складника історії новітнього українського мистецтва, повернення імен і творчого доробку кожного художника є невідкладним і важливим завданням сучасності. Ґрунтовне і всебічне вивчення їхнього доробку є справою майбутнього».

Список використаних джерел:

1. Малезик Д. І. Київський осередок нонконформістського мистецтва в другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. Том 32(71) № 3. С. 101–104.

2 Сидоренко В. Д. Культурологічні аспекти художньо-стильової еволюції візуального мистецтва України (ХХ – початок ХХІ ст.). – Рукопис : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01 – Теорія та історія культури. Харківська державна академія культури. Харків, 2004.

3 Смирна Л. В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві : монографія / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ : «Видавництво «Фенікс», 2017.

Чегусова З. А.,

кандидат мистецтвознавства,

науковий співробітник і вчений секретар

відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва

Інституту мистецтвознавства, фольклористики, етнології

імені М. Т. Рильського Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ: ЕВОЛЮЦІЙНІ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПЕРІОД ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Декоративне мистецтво України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. має кілька складових: творчість професійних митців, народних майстрів та художників-аматорів. Їхнє розмаїте мистецтво відрізняється засадами побудови художнього образу і форми, але споріднюється такими самими матеріалами, у яких вони працюють (глина, скло, вовна, тканина, нитка, дерево, метал тощо). Сферою наукових інтересів авторки даного дослідження є багатоліке професійне декоративне мистецтво, що поділяється на такі види, як кераміка, фарфор і фаянс, скло, дерево, ювелірне мистецтво, гобелен, батик, тощо.

На основі доробку провідних професійних митців України автором статті вперше в українському мистецтвознавстві на початку ХХІ ст. проведено комплексне дослідження художньо-стильових трансформацій у ділянках авторської кераміки, скла, текстилю – засадничих видів декоративного мистецтва України як єдиного цілісного явища в контексті з'ясування їхньої схильності до глобалізаційних впливів, а також під кутом зору їх значення у формуванні національно-культурної ідентичності в сучасному українському суспільстві.

Аналізу піддається творчість художників, які здобули академічну освіту у вишах та училищах країни за спеціалізацією «декоративне мистецтво». Тому в мистецтвознавчій науці й виник термін «професійне декоративне мистецтво». Перевага надається авторським роботам (тобто створеним художником від ескізу до реалізації в матеріалі самостійно – без виконавців), що вирізняються оригінальністю образності та формотворення, творчим переосмисленням національного та світового мистецького досвіду. Простежується мистецький поступ цієї царини в другій половині

XX ст. – період, який засвідчив послідовний перегляд стильових засад попередньої тоталітарної доби і визрівання тенденції, спрямованої в бік мистецтва творчих особистостей з новими орієнтирами й розумінням художньої образності та формотворення.

З усіх видів мистецтва, які побутували в Україні, декоративно-ужиткове впродовж століть було найстійкішим до зовнішніх впливів і найконсервативнішим щодо видових ознак. Такі художні матеріали, як глина, скло, вовна, дерево, метал, знали ще стародавні слов'яни. Специфіка найдревнішого з усіх видів декоративного мистецтва виявляється в тому, що його початкова функція – бути важливою частиною предметно-просторового середовища, яке оточує людину. Тому воно залишається вагомою і невід'ємною складовою пластичних мистецтв України й на початку XXI ст.

Зазначимо, що від кінця XIX ст. народне мистецтво і декоративно-ужиткове сприймалися переважно як однорідні поняття. Але з появою в середині XX ст. митців, котрі здобули професійну освіту в навчальних закладах країни, поступово відбуваються кардинальні зміни в художньому процесі. Доленосною подією для культури України було відкриття в 1940–1950-х рр. художніх училищ, особливо в 1946 р. – Львівського державного інституту прикладного і декоративного мистецтва (ЛДПДМ) – єдиного в Україні в радянські часи вишу за цією спеціальністю з кафедрами художньої кераміки, текстилю, пізніше – скла, металу. Широкого розвитку набуває в цей період художня промисловість.

Уже в 1960–1970-х рр. випускники ЛДПДМ активно відстоювали своєрідну особність професійного декоративного мистецтва. Вихованці львівської школи, які здобували академічну освіту, отримували якісно нове розуміння вимог і критеріїв у творчості й тому наполегливо домагалися права на свободу мистецького самовиявлення, не обмеженого асортиментом і накладом виробів, рамками будь-яких стильових канонів. Вони намагалися змінювати сприйняття кераміки, скла, текстилю як матеріалів, придатних лише для творення утилітарних речей та сувенірної продукції, поступово відмовлялися від хибного шляху імітації прийомів народних майстрів, демонструючи при цьому повагу до надбань минулого, спираючись на національні традиції, але не слідуючи сліпо суворо дотримуваним приписам.

У процесі дослідження виявлено, що національна школа декоративного мистецтва протягом десятиліть прищеплювала художникам прихильність до гармонійного поєднання стильових рис та образності професійного й народного мистецтва на тлі ясного розуміння відмінностей між ними. Звісно, у народному мистецтві визначальним є слідування традиціям і певним канонам, які

формувалися впродовж віків, завдяки чому народ України в кожному новому поколінні ніби відроджує свою духовну культуру, особливості світосприйняття. Водночас у професійному декоративному мистецтві передусім цінується новаторство, неповторна авторська індивідуальність митця, його неординарне ставлення до матеріалу, вміння віднайти в ньому нові художні якості. Проте лише на кінець 1980-х рр. приходять усвідомлення аксіоми, яка сьогодні вбачається очевидною: професійне декоративне мистецтво не є вищим чи нижчим за рангом від народного, воно просто інше за своєю природою. Тому ці види мистецтва не можуть розвиватися за єдиними законами.

У період другої половини ХХ – початку ХХІ століття в цій мистецькій царині простежуються як позитивні, так і негативні художні тенденції.

1970–1980-ті рр. – період, який збігається з піднесенням монументально-декоративного мистецтва, коли кераміка, скло, текстиль потрапляють в орбіту впливу архітектури, де відбувається розширення форм участі художника в організації архітектурно-просторового середовища.

В 1980-х рр. остаточно виокремлюються три сфери діяльності художників декоративного мистецтва: в архітектурно-просторовому середовищі, у серійному промисловому виробництві та в ділянці авторських творів виставкового характеру.

Прикрим явищем для України в 1990-х рр. були численні приклади недбалого ставлення держави до культурних набутків попередніх десятиліть. У ті часи відбувається занепад і закриття всіх підприємств-гігантів текстильної, скляної, керамічної, фарфорової, фаянсової промисловості України.

Водночас руйнація величезної художньої промисловості в Україні в пострадянський період, спрямувала професійних художників кераміки, скла, текстилю до вільної форми творчості і свободи авторського експерименту. Змушені працювати винятково «на території» творчих майстерень, митці поступово звільнилися від певних обмежень промислового тиражного виробництва. У зв'язку із цим на межі ХХ–ХХІ ст. в царині декоративного мистецтва перевагу отримують рукотворні нетиражовані твори авторської кераміки, скла, текстилю (те, що в Європі і Світі дістало назву «студійне мистецтво»), призначені для виставкового й музейного простору. Таким чином, декоративне мистецтво України наприкінці ХХ ст. зазнало складних трансформацій, які можна порівняти з мистецькими новаціями авангарду початку ХХ ст., коли концепція митця виявилася визначальною у формуванні його неповторного художнього стилю і власної естетики.

Значних образно-пластичних перетворень професійне декоративне мистецтво зазнало після 1991 р. – у час кардинальних зрушень у суспільно-політичному устрої України. Проте якісно відмінні художньо-стильові модифікації в цій царині найяскравіше позначилися в таких його найбільш розвинених і осучаснених різновидах, як художня кераміка, художнє скло, художній текстиль, що мають міцно усталені в часі й гранично потужні національні традиції.

На основі широкої джерельної бази даного дослідження – опрацювання значного літературного, архівного, фактичного матеріалів, творів музейних колекцій – вдалося визначити характерні тенденції розвитку декоративного мистецтва України на різних етапах.

Це передусім поступ творчого росту митців-професіоналів в усіх галузях художньої промисловості паралельно із процесом зародження авторських виставкових творів декоративного мистецтва в 1960–1980-х рр.; опанування світового художнього досвіду й пошук художниками-прикладниками власних мистецьких критеріїв у творчості, інспірованої асоціативно-ускладненим способом образно-пластичного мислення в 1990-х рр.; розвиток нетрадиційної кераміки, студійного скла, новаторського арттекстилю України в руслі загальноєвропейського художнього процесу на тлі шанобливого ставлення до історичних традицій національного образотворення на початку ХХІ ст., внаслідок чого в останні три десятиліття (1990–2010-ті) ця мистецька галузь постає надзвичайно розмаїтою і полівекторною, налаштованою на урізноманітнення мистецьких засобів та напрямів в усіх її ділянках.

Так, численні українські митці, які формують сучасне обличчя декоративного мистецтва, захоплені переосмисленням українського авангарду початку ХХ ст.; для деяких авторів спорідненими є такі художньо-стильові напрями сучасного українського образотворчого мистецтва, як «неофольклоризм», «неопримітивізм», «неоархаїка», «неоміфологізм», «археоархаїка», «археоавангард»; багато хто з художників зорієнтований на класичний модернізм, зокрема такі його течії, як геометрична абстракція, лірико-емоційна абстракція; певна частина творчої молоді налаштована на творення новітніх композицій «актуального мистецтва». Простежується схильність митців до сміливого експерименту, до вивільнення від застарілих художньо-естетичних штампів і опанування новітніми артпрактиками, прагнення до оновлення мови й пошуку «нових смислів» у сучасному декоративному мистецтві, яке сприймається складовою образотворчого мистецтва України ХХІ ст.

На основі аналізу багатого масиву творів професійних художників у техніках гончарної і ліпленої кераміки, гутного й кришталевого скла,

гобелена, розпису на тканині, нетрадиційного текстилю, експонованих на численних національних і міжнародних імпрезах, виставках-конкурсах, симпозиумах в Україні й у Світі, доведено: декоративне мистецтво України, що базується на багатомістовому національному підґрунті, є константою сучасної культури, яка в умовах глобалізаційних процесів у ХХІ ст. стає важливим чинником збереження національної ідентичності.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-73>

Шаповалова А. М.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та історії*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ЯК АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ

Важливим аспектом формування національної самобутності України є розвиток української науково-політичної культури в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. Варто зауважити, що в першій половині ХХ століття Україна перебувала під тотальною владою СРСР, яка придушувала будь-які прояви національної самобутності та культури, а з другої половини ХХ століття, вітчизняна наука та політична культура почали ставати все більш самобутніми та самостійними.

Говорячи про жвавий розвиток науково-політичної культури в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, необхідним є наголосити, що основи для цього заклали саме українські інтелектуали, які активно працювали у першій половині ХХ століття. Саме в цей період було створено безліч наукових і культурних установ, які в подальшому сформували образ сучасної науково-політичної парадигми України. Не можна не відзначити тут і постать В. І. Вернадського, видатного українського науковця та філософа, котрий зробив чимало для розвитку нашої культури та науки. Як перший голова-президент Української Академії наук, він активно дбав про розвиток української мови, освіти, культури та політичної свідомості [2, с. 9].

Повертаючись до періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століття, слід підкреслити, що однією з головних складових розвитку науково-політичної культури в Україні цього періоду є становлення наукової політології як окремої наукової дисципліни. Завдяки вченим та політологам, було створено підґрунтя для аналізу та розуміння політичних процесів, що відбуваються в Україні. Розвиток наукової політології дозволив зрозуміти, які проблеми є найбільш важливими для національної політики та як вирішувати складні ситуації у сфері політики [1, с. 89].

Починаючи з 60-х років ХХ століття, активно з'являються нові партії, рухи, громадські організації, які стали голосом людей та вимагали від влади змін. Поширення інформації та наукових досліджень з політичної сфери стало значно більш доступним завдяки зростанню кількості видавництв та інститутів, що займались політичною наукою. Українські наукові та політичні експерти відіграли значну роль у формуванні ідей національної самобутності, розвиваючи концепції української державності та національної ідентичності.

Друга половина ХХ століття характеризувалась активною боротьбою з радянським свавіллям, що переростало не лише у протестну діяльність, але й в протидію на культурно-політичній ниві. Так, слід згадати Гельсінську групу, яка була створена у 1975 році в рамках Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ). Головним завданням групи було нагадати радянському уряду про зобов'язання з міжнародних угод і закликати до дотримання прав людини, включаючи свободу думки, слова, релігії, зборів [5, с. 181].

Варто зазначити, що Гельсінська група стала важливим фактором політичного розвитку України вже після її незалежності в 1991 році. Зокрема, українська громадськість, включаючи правозахисні організації, використовувала засоби і механізми, які розроблялися гельсінською групою, для вимагання дотримання прав людини і свобод у країні. Гельсінський процес також допоміг залучити увагу міжнародної спільноти до проблем з правами людини в Україні.

Не можемо не відзначити, що у зв'язку з війною росії проти України, гельсінські стандарти та механізми стали ще більш актуальними, оскільки вони є основоположними для захисту прав людини в умовах конфлікту.

Ми вважаємо, що у сфері науки наприкінці ХХ – початку ХХІ століття Україна продовжує мати вагомий роль. Українські науковці активно беруть участь у міжнародних наукових проєктах, публікуються в провідних наукових журналах та займаються важливими дослідженнями в різних сферах. Важливим досягненням науково-політичної культури України став успіх в розвитку інформаційних

технологій та високотехнологічних промисловостей, які мають великий потенціал для економічного зростання країни.

У політичній сфері, Україна пройшла складний шлях розвитку. З одного боку, країна досягла значних успіхів у створенні демократичних інституцій та забезпеченні свободи слова, а з іншого – часто стикалась зі складними внутрішніми та зовнішніми викликами, що впливали на її політичну стабільність та економічний розвиток.

Проте доречно підкреслити слова видатного літератора та дисидента І. Дзюби, котрий сказав: «Самостійне історичне буття українського народу має бути забезпечене культурно, інакше залишиться ущербним. Ідеться насамперед про конкурентоспроможність української культури, її здатність давати тон інтелектуальному і духовному життю свого суспільства, адаптувати для суспільства культурну реальність світу» [3].

На наш погляд, визначальною рисою означеного періоду став фактичний розвиток української культури взагалі. Відбувалися значні зміни у сфері літератури, мистецтва, масової культури та інших галузей. Українська культура стала більш різноманітною та міжнародною, тому її вплив на світову культуру значно зріс. Одним з важливих результатів розвитку науково-політичної культури було формування української державності та національної свідомості. Український народ став більш свідомим, усвідомленим у своїй ролі в країні та важливості відстоювати власні права та інтереси.

У контексті науково-політичної культури, українські дослідники зосередили свою увагу на аналізі політичних процесів, зокрема на формуванні демократичних інститутів, правах та свободах людини, національній ідентичності та самовизначенні країни в глобальному світі. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття з'явилося багато нових наукових шкіл, висунуто нові теорії та концепції, які знайшли відображення в наукових публікаціях, дослідженнях та висновках українських політологів.

Починаючи з моменту здобуття незалежності України в 1991 році, основними напрямками в науково-політичному дискурсі стали глибинні дослідження у галузі суспільних процесів та політичної системи України. Українські політологи проводили аналіз діяльності політичних партій, розвитку демократії та громадянського суспільства, а також вивчення змін у міжнародному політичному середовищі [4, с. 166].

Окрім того, важливим напрямом розвитку науково-політичної культури в Україні стало відновлення та підтримка національної історії та культури. Було проведено значну кількість досліджень у галузі української літератури, мистецтва та культурної спадщини, що сприяло підвищенню національної самосвідомості.

Розвиток інформаційних технологій та інтернет-комунікацій також суттєво вплинув на науково-політичну культуру України. Створення електронних версій видань та публікацій на веб-сайтах стало широко поширеним явищем. Це дозволило забезпечити більш широкий доступ до наукових матеріалів та зробити політичну культуру більш доступною для громадян.

І насамкінець, розвиток науки та політики має значний вплив на формування національної самобутності українців. З одного боку, наука в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дозволяла розвивати технології, що створювали умови для економічного та соціального розвитку країни, покращення якості життя населення та розвитку освіти. З іншого боку, політика також вагомим чином впливала на формування національної самобутності через прийняття законів та регулювання суспільних процесів.

Водночас ми спостерігаємо, що науково-політична культура стала важливим елементом українського ідентитету, сприяючи формуванню національної свідомості та збереженню національних цінностей. Нам важливо розуміти цінність минулих поколінь та їх внеску в розвиток нашої країни, цінувати їхні досягнення та покращувати усі можливі аспекти суспільно-політичного життя, ведучи нашу країну до перемоги та процвітання.

Список використаних джерел:

1. Висоцький О. Ю. Історія української культури : навчальний посібник. Дніпропетровськ : НМетАУ. 2009. 130 с.
2. Даниленко В. М. Суспільно-політичні орієнтири Володимира Вернадського. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 3. С. 3–13.
3. Дзюба І. Проблеми і перспективи української культури. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1495357.html> (дата звернення: 23.02.2023)/
4. Карлова В. В. Українська національна ідея на сучасному етапі : сутність та особливості формування нової моделі. *Державне управління*. 2010. № 4. С. 164–168.
5. Круглашов А. Інтеграція української політичної науки в Європейський простір. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України*. 2016. № 3. С. 175–186.

НАПРЯМ 8. СТАБІЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-74>

Беляєва О. П.,
*кандидат наук з державного управління,
викладач кафедри бізнес-економіки та адміністрування
Сумського державного університету імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД УКРАЇНИ

Другий рік на Україні відбуваються глобальні трансформації, які ведуть до певних перетворень, що торкаються всієї планети. Ці перетворення мають об'єктивний характер та викликані суб'єктивними, цілеспрямованими діями певних учасників даних трансформацій.

Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей які стануть локомотивом для відновлення української економіки. Про це під час Форуму «Діалог громадянського суспільства, бізнесу та влади: виклики воєнного часу» заявила Перший віцепрем'єр-міністр – Міністр економіки України Юлія Свириденко. Головна тактична мета уряду – повернутись на довоєнний рівень розвитку економіки. Досягти мети можна буде при здійсненні економічного стрибка, який можна буде охарактеризувати, як економічне диво [2].

Сьогодні Уряд виокремив чотири галузі, на які буде спрямовано основні зусилля для їх підтримання. В першу чергу це:

- military-tech (високотехнологічне озброєння);
- металургія, гірничо промисловість і машинобудування;
- сільське господарство та харчова промисловість;
- ІТ-галузь.

Якщо металургія, сільське господарство, харчова промисловість, а також ІТ-галузь в нас добре зростали до війни, то military-tech – це нова галузь у фокусі розвитку нашої держави. Україна зараз виглядає як великий полігон. В Україні є можливість розробляти військову продукцію, виготовляти її і одразу ж випробовувати.

Безпекові питання будуть пронизувати всі сфери суспільного життя і після війни. Military-tech забезпечить вітчизняним озброєнням Україну, виробники зможуть його експортувати. Зараз це наш основний пріоритет [6].

Але ж не потрібно забувати, що українські землі з давніх давен приваблювали своєю красою та багатством, мальовничими та яскравими містами, чистим повітрям та бурхливими водами. Тому, про інвестиції у туристичну галузь потрібно думати вже сьогодні. Складно залучати інвесторів та викликати їх зацікавленість коли йде війна. Особливу увагу потрібно звернути на приватних інвесторів та залучати їх до переговорів.

Президент України Володимир Зеленський на відкритті Нью-Йоркської біржі презентував платформу для потенційних іноземних інвесторів. На ній зібрано понад 500 інвестпроектів та можливостей у 10-ти галузях економіки. Це є частиною великої кампанії Advantage Ukraine, яка була розроблена компанією WPP за підтримки Президента України. Платформу представив президент України, який взяв участь у події онлайн, а також Перший віцепрем'єр-міністр – Міністр економіки України. Платформа Advantage Ukraine, де зібрані державні і приватні інвестиційні проекти, викликає високу зацікавленість серед інвесторів з Великобританії, США, Туреччини та Китаю. Паралельно з цим Уряд веде переговори з інвесткомпанією Black Rock про структурування фонду, який би займався залученням приватних інвестицій [6].

В усіх розвинених країнах світу туризм є важливою частиною доходів бюджету країни. Незважаючи на воєнні дії на території України, туризм стає більш привабливим і конкурентоспроможним як на внутрішньому так і на міжнародному ринку послуг. Останні роки для української туристичної індустрії та економіки були роками контрастів, коли кожен з них не схожий на інший, роки боротьби з непередбачуваними зовнішніми обставинами.

Відбудова України після війни – це можливості залучити до модернізації країни міжнародних експертів з різних галузей. Досвід багатьох країн, в яких відбувалися військові дії, показує, що кількість туристів в післявоєнний період до даних країн тільки зростає. А за рахунок надходжень від іноземних туристів можна швидше відновити економіку країни, в порівнянні і з іншими галузями які потребуватимуть тривалішого відновлення. Наразі з декількома організаціями готуються плани з відновлення туристичної галузі України, щойно це стане можливим [3]. Розробка стратегії тотальної повоєнної відбудови України має залишатися пріоритетом для публічної влади.

Багато європейських країн, включаючи Іспанію, Грецію, Італію та Хорватію, економіка яких залежать від розвитку туризму, сподівалися почати сезон подорожей раніше, щоб компенсувати втрачені доходи від пандемії. Наразі це виглядає малоімовірним. Найбільше постраждали напрямки туризму поблизу України – Польща, Болгарія, Хорватія, Естонія, де кількість бронювання зменшилася на 30–50%, за даними Forward Keys. Багато туристичних операторів у цих країнах намагаються допомогти біженцям, які постраждали від російської агресії. Війна в Україні створює нові виклики для глобального економічного середовища та ризикує перешкодити поверненню довіри до глобальних подорожей.

Закриття повітряного простору України та Росії впливає на європейські подорожі. По всьому континенту вже відчуваються збитки через зростання вартості палива, проблеми з ланцюгом поставок, інфляцію та страйки робітників. Ціни на енергоносії в Італії різко зросли в останні місяці, стурбувавши готельних операторів. Водії вантажівок в Іспанії, Великій Британії, Польщі, Німеччині страйкують, що спричиняє дефіцит продукції. За даними Всесвітньої продовольчої програми ООН, готелі та ресторани з усіх сил намагаються знайти доступну заміну для ключових поставок, таких як пшениця та соняшникова олія, з яких 50–60% світових поставок надходить з України.

Війна в Україні вплинула на туризм до країн Європейського Союзу. Ті країни, які найбільше постраждали, мають спільний кордон з Україною. Інфляційна криза та різке підвищення цін на авіаквитки, швидше за все, призведуть до більш ніж пропорційного зменшення виїзного туризму [7].

Отже, туристична індустрія стане одним з головних пріоритетів для підтримки економіки України в повоєнний період. Країни ЄС будуть зацікавлені працювати разом над стратегією розвитку туризму, яка підтримає Європу та допоможе найбільш постражданим регіонам.

Список використаних джерел:

1. Бірюков Д. С., Кондратов С. І., Насвіт О. І., Суходоля О. М. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. 35 с.

2. Олесків М. Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (дата звернення: 11.03.2023).

3. Експертна дискусія «Стратегія повоєнного відновлення України» / Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL:

<https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-rovoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny> (дата звернення: 10.03.2023).

4. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія / за наук. ред. проф. Л. Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

5. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. проф. В. Г. Герасименка. Одеса : Астропринт, 2013. 335 с.

6. Україна презентувала платформу залучення іноземних інвестицій Advantage Ukraine. URL: <https://dia.dp.gov.ua/ukra%D1%97na-prezentovala-platformu-zaluchennya-inozemnix-investicij-advantage-ukraine/> (дата звернення: 12.03.2023).

7. Яременко О. І., Страхніцький Я. О. Теоретико-методичні основи забезпечення системи захисту критичної інфраструктури держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. No 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/40.pdf (дата звернення 12.03.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-75>

Бойченко О. К.,

*кандидат економічних наук,
помічник ректора*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

На сьогоднішній день Україна перебуває в досить складних умовах розвитку, що зумовлено військовим станом в державі. Це обумовлює нову реальність для функціонування не лише держави, але й сфери підприємництва зокрема. Існуючі на даний час зовнішні та внутрішні загрози загострюють проблематику, пов'язану зі зміною управлінської системи, яка б змогла забезпечити розробку та впровадження засобів швидкого реагування на доволі динамічні зовнішні зміни. Варто відзначити, що з початком військових дій в Україні найгострішою проблемою стала можливість забезпечення належного рівня національної безпеки.

Загалом поняття забезпечення національної безпеки є досить багатоаспектним. Найголовнішим елементом системи національної безпеки безперечно вважається державна економічна безпека, яка

лежить в основі захисту інтересів держави. Відтак, це посилює значення забезпечення дієвого управління економічною безпекою не лише держави, але й її сфер господарювання, зокрема підприємництва.

Варто зазначити, що найважливішим елементом економіки в будь-якій державі вважається фінансова сфера, яка має важливе значення у фінансуванні роботи підприємств, задіяних у реальному секторі економіки, а також у процес забезпечення посередництва між органами державної влади, суб'єктами господарювання та суспільством тощо. Забезпечення дієвої та безперервної роботи суб'єктів господарювання дозволяє реалізувати важливі державні, комерційні та суспільні інтереси. Відтак, можна дійти висновку, що на сьогоднішній день доволі актуальною є проблема, пов'язана із забезпеченням економічної безпеки суб'єктів господарювання, особливо в умовах сучасної війни.

Найбільш вдало дану проблематику дослідили такі науковці як А. Вергун, С. Іванов, Р. Романюк, О. Солосіч, К. Стріжко, С. Тульчинська, А. Чайкіна та інші.

Поняття «економічної безпеки» з'явилося в українських наукових колах відносно нещодавно. Його поява, в першу чергу, була зумовлена практичною необхідністю використання принципів управління, які б забезпечували здатність суб'єкта господарювання за рахунок реалізації ситуаційного підходу до ефективної його адаптації до мінливих ринкових умов. На перших етапах становлення термінології поняття економічної безпеки нерідко ототожнювалося з захистом суб'єкта господарювання від таких економічних злочинів, як недобросовісна конкуренція, пограбування, шахрайства, промислове та комерційне шпигунство тощо. Згодом поняття економічної безпеки набуло значно ширшого значення і на сьогоднішній день під економічною безпекою суб'єкта господарювання розуміють такий його стан за якого завдяки протидії негативному впливу зовнішніх і внутрішніх загроз і небезпек забезпечується його стабільне і максимально ефективне функціонування і високий потенціал в майбутньому. Безпека в економічному контексті передбачає стійкий розвиток, що досягається за допомогою ефективного використання всіх видів ресурсів [1].

Провівши дослідження наукових джерел стосовно визначення сутності поняття «економічна безпека підприємств», на нашу думку, під даним поняттям такий стан усіх видів ресурсного забезпечення підприємства, при забезпеченні високої ефективності використання якого можна стабілізувати діяльність та сталий розвиток на ринку. Мета формування системи економічної безпеки підприємства полягає у забезпечення можливості своєчасного виявлення та протидії

будь-яким потенційним загрозам задля досягнення високого рівня фінансової стійкості підприємства.

Події воєнного стану в Україні чинять руйнівний вплив на еволюційний хід розвитку країни загалом та підприємницьких структур зокрема. Відтак, під час війни підприємствам довелось зіткнутись із різного роду викликами та загрозами, які хоча і є невідмінними елементами функціонування різних складних систем, та які лише збільшуються й надалі, впливаючи на фінансово-економічну безпеку, у зв'язку з загостренням основних воєнних факторів, явищ та подій [3].

До основних особливостей забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану можна віднести:

- провадження обґрунтованої кадрової політики, як в контексті забезпечення фізичної захищеності персоналу, так і щодо оптимізації структури його кількісного та якісного складу, залучення дистанційних форм трудової діяльності;

- аналіз асортиментної політики підприємницького утворення, її оптимізація на користь найбільш затребуваних з боку споживачів категорій товарів та послуг;

- організація адаптивної логістики, комплексний аудит існуючої системи забезпечення та постачання, формування резервних планів на випадок виникнення непередбачених обставин;

- дебіюрократизація системи адміністрування підприємством, що включає в себе не лише зміну прийнятих управлінських підходів, але й поступову цифровізацію процесів управління підприємством;

- забезпечення інтеграції ризик менеджменту у бізнес-процеси організації [6];

- сценарне моделювання організації повноцінного функціонування підприємства на випадок руйнації складових елементів виробничої інфраструктури [5, с. 101];

- аналіз перспектив здійснення релокації підприємства, складання обґрунтованого плану реалізації даних заходів у випадку територіального наближення активних бойових дій до розташування підприємства [4].

Безумовно, першочерговими з-поміж інших загроз для бізнесу під час війни є основні воєнні проблеми – окуповані території, зруйновані цехи, склади, магазини, відділення чи філії, тривала доставка та потреба в релокації. Тому затребуваними стають пошуки нових постачальників, локацій для бізнесу (особливо мережевих підприємств), а також установа нових процесів та способів виробництва [2].

Варто зазначити, що на даний час найбільш гостро перед підприємствами постала проблема, пов'язана із відбудовою бізнесу, зниженням рівня продуктивності персоналу та проблеми з їх складним

психологічним станом. Водночас, уся сфера бізнесу гостро відчуває брак висококваліфікованого персоналу, що зумовлено активними міграційними процесами в країні.

На основі вище зазначеного, можна зробити висновок, що забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства в умовах війни необхідно зосереджуватися на забезпеченні стабільного розвитку підприємств у відповідності із визначеними стратегічними цілями їх розвитку та ринковими умовами; впровадженні в систему управління підприємствами інструментів антикризового управління, яке має на меті забезпечення їх стабільності за рахунок протидії кризовим явищам; узгодженні цілей економічної безпеки підприємства з цілями державної безпеки, зокрема із провідним зарубіжним досвідом; поглибленні інформаційної безпеки шляхом забезпечення технологічної самостійності, модернізації систем оброблення та зберігання інформації, забезпечення її захисту від незаконного доступу; впровадженні положень соціальної відповідальності підприємства. Все це дозволить забезпечити високий рівень економічної безпеки підприємства в умовах війни та знизити негативний вплив зовнішніх чинників на їх діяльність.

Список використаних джерел:

1. Вергун А. М., Стріжко К. В. Сучасні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=414>.

2. Іванов С.В. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства : монографія. Дніпропетровськ : Маков., 2015. 179 с.

3. Романюк Р. Особливості розвитку підприємницьких структур України в умовах воєнної економіки. URL: https://www.researchgate.net/profile/Kostiantyn-Pavlov/publication/366272314_I_MIZNARODNA_NAUKOVO-PRAKTICNA_INTERNET-KONFERENCIA_SOCIALNO-KOMPETENTNE_UPRAVLINNA_TA_BEZPEKA_PIDPRIEMNICKIH_STRUKTUR_V_UMOVAN_VOENNOI_EKONOMIKI/links/6399f188e42faa7e75c15589/I-MIZNARODNA-NAUKOVO-PRAKTICNA-INTERNET-KONFERENCIA-SOCIALNO-KOMPETENTNE-UPRAVLINNA-TA-BEZPEKA-PIDPRIEMNICKIH-STRUKTUR-V-UMOVAN-VOENNOI-EKONOMIKI.pdf#page=162

4. Солосіч О. С., Тульчинська С. О. Особливості забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/271930/267574&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>

5. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах воєнного стану. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 3(79). С. 97–102.

6. Чайкіна А. Особливості інтеграції ризик-менеджменту в систему управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1337>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-76>

Бортніков Г. П.,

*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»
м. Київ, Україна*

Любіч О. О.,

*доктор економічних наук, професор,
віце-президент
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»
м. Київ, Україна*

МОДЕЛЬ БАНКУ РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Необхідність створення державного банку розвитку (далі ДБР) обумовлена двома причинами: по-перше, унікальною роллю такої установи у стимулюванні економічного зростання; по-друге, прогалинами у забезпеченні потреб національних підприємств і домогосподарств у фінансуванні. В умовах воєнного стану роль у забезпеченні фінансової стабільності державних банків зростає, а внесок банку розвитку у підтримку економіки є вирішальним.

Можливості для створення такої установи в Україні полягають у збігу кількох факторів:

1) наявність чотирьох великих державних банків з портфелями кредитів за різними державними програмами підтримки бізнесу і домогосподарств;

2) ефективна робота державної установи «Фонд розвитку підприємництва» із використанням бюджетних асигнувань, міжнародної технічної допомоги та кредитів;

3) наміри Уряду за підтримки міжнародних фінансових організацій трансформувати модель бізнесу і структуру власності державних банків;

4) доступ України до цільового фінансування за кошти міжнародних організацій відновлення економіки, підтримки підприємництва, соціальних проектів;

5) накопичений міжнародний досвід успішного створення банків розвитку після глобальної фінансової кризи у країнах з різним рівнем розвитку економіки.

Враховуючи інтеграцію України в ЄС, доцільно реалізувати найбільш прийнятну модель бізнесу ДБР на основі узагальнення інформації про діяльність таких установ у Австрії, Болгарії, Боснії і Герцеговіні, Греції, Ірландії, Німеччині, Норвегії, Польщі, Словаччині, Словенії, Угорщині, Франції, Чехії, Хорватії. Для України найбільш близька модель бізнесу ДБР, що функціє поряд з незалежним від нього державним експортно-імпортним банком або агентством підтримки експорту. В багатьох країнах ДБР виконує функції експортно-імпортного банку, але Укрексімбанк для цього не готовий в інституційному плані.

Слід врахувати, що у багатьох країнах світу функціонують два і більше ДБР (Франція, Австрія, Індія, Китай) або існують лише спеціалізовані ДБР для підтримки малого і середнього бізнесу (Велика Британія, Канада), або ДБР орієнтовані на підтримку приватного підприємництва в країнах, що розвиваються та перехідної економіки (Нідерланди – FMO, Німеччина – KfW, Австрія – OeEB), або універсальні фінансові установи розвитку (наприклад, Норвегія – Norfund, Італія – CDP Development Finance, Франція – Proparco).

ДБР показали себе загалом ефективним інструментом національних стратегій розвитку і допомогли гнучко подолати основні провали ринку.

Слід визнати, що в залежності від регіону та фази розвитку конкретної країни міжнародними експертами виявлені негативний вплив високої частки ринку ДБР на зростання в країнах з низьким ступенем фінансового розвитку та низькою інституційною якістю, проте визнано, що більша державна власність у банківському секторі пов'язана зі швидшим зростанням і що інституційні чинники важливіші, ніж походження капіталу. Такі випадки траплялися у минулому, але мають місце в сьогоденні умовах, наприклад, з ДБР Монголії. Теза про провали держави (або провали уряду) дуже часто

є результатом навмисного перебільшення негативних аспектів. Деякі критики заявляють про брак прозорості, припущення привілеїв для певних промислово-торговельних груп з боку ДБР, а також підкреслюють той факт, що кредити ДБР мають високий рівень субсидій, що викривлює конкуренцію.

Дискусію про банки розвитку необхідно помістити в контекст ширшої дискусії щодо бажаної природи та структури фінансового сектора. Протягом трьох десятиліть після Другої світової війни фінансовий сектор функціонував досить добре, особливо в розвинених країнах світу. Було створено національні та багатосторонні банки розвитку, які вважалися такими, що виконують важливу роль у розвитку. Приватні вітчизняні фінансові сектори були відносно невеликими та досить жорстко регульованими. Однак існували політичні занепокоєння щодо того, що «фінансово придушені» системи, як їх тоді помилково називали, були неефективними.

У рамках концепції ефективного фінансового ринку взагалі існування державних фінансових установ, таких як банки розвитку, розглядалося як негативне. Як наслідок, банки розвитку зазнали критики – справедливо, але переважно несправедливо – і їхня роль була різко зменшена в багатьох країнах, що розвиваються. Альтернативний теоретичний підхід наголошує на кредитному раціонуванні, яке описує ситуацію, за якої, навіть коли агенти готові платити вищу відсоткову ставку, щоб отримати кошти для фінансування своїх інвестицій, приватні банки можуть відмовити у фінансуванні. Банки розвитку надають кредити, недоступні у секторі приватного фінансування. Цей підхід пов'язаний з теорією провалів ринку на фінансових ринках, згідно з якою кредитне обмеження виникає через недосконалу інформацію, що заважає фінансовим ринкам ефективно функціонувати. Такі банки повинні максимізувати свій вплив на розвиток, а не орієнтуватися на прибуток, по ряд з цим забезпечуючи певну прибутковість. ДБР не конкурує з комерційними банками, а доповнює їх, виступає партнером, оскільки призначений для усунення т. з. «провалів ринку».

Провали ринку у фінансовому секторі важко порівнювати з провалами держави, оскільки відсутні кількісні вимірювання. Користь для економічного зростання від державного втручання перевищує можливі негативні наслідки. Головне, щоб державні банки розвитку працювали в умовах належного регулювання, забезпечення прозорості і механізму попередження зловживань та політичного тиску на бізнес.

Для застосування в Україні передового світового досвіду, доцільно зосередитися на успішних прецедентах, коли банки розвитку є належно керованими організаціями з високопрофесійним персоналом і чітким

мандатом. Отримання прибутку не є головною метою діяльності ДБР. Акцент у кредитно-інвестиційних операціях ДБР полягає у підтримці підприємств, галузей, регіонів та домогосподарств, які мають обмежений доступ до фінансування через підвищений ризик або масштаби бізнесу.

Вирішення стратегічних завдань національної економіки шляхом активізації інвестиційної діяльності кредитних інститутів вимагає дієвої участі держави. Основне завдання механізму фінансування через інститути розвитку полягає в тому, щоб розподілити ризики між державою й бізнесом, і використовувати ринкові стимули для ефективної реалізації проекту.

Банки розвитку є інструментом державної економічної політики і відіграють важливу роль у реалізації її стратегічних напрямків. Створення банків розвитку з державним капіталом спрямоване на більш активну участь держави в проведенні структурної економічної політики шляхом масштабних інвестицій у пріоритетні галузі економіки. Значення діяльності банків розвитку визначається не лише істотними обсягами інвестицій, але й спрямуванням їх під контролем держави в сектори економіки, що мають стратегічне значення для подальшого її розвитку, що сприяло б прогресивній структурній перебудові національної економіки. Відтак особливо ефективними банки розвитку є в умовах відновлення, перебудови, модернізації економіки, коли необхідна концентрація ресурсів для вирішення ключових завдань.

Створення й діяльність банків розвитку не суперечать принципам ринкової економіки. Зокрема, Європейська комісія, що виступає за послідовне зниження ролі державного регулювання економіки, визнає виправданість і законність існування таких банків як інструмента економічної політики держави в умовах ринкових відносин.

Не створюючи конкуренції комерційним банкам, вони покликани усувати відставання в економічному розвитку регіонів, фінансувати структурну політику й тим самим сприяти поступальному зростанню національної економіки. При цьому ступінь участі держави в інвестиційному процесі визначається сформованістю та дієвістю ринкових механізмів.

ДБР можуть бути зосереджені на одному з пріоритетних для конкретної економіки напрямках (підтримка малого і середнього бізнесу, домогосподарств з низькими доходами, інновацій, стартапів, інфраструктурних проєктів або кліматичного фінансування) – спеціалізована установа, але на комбінації усіх зазначених

бенефіціарів, що обмежені у доступі до фінансування приватним сектором – як багатопрофільна установа.

Список використаних джерел:

1. Mazzucato M., Penna Caetano C. R. National Development Banks and Mission-Oriented Finance for Innovation. – November 2018. – Oxford Scholarship Online. URL: <https://policynetwork.progressivebritain.org/wp-content/uploads/2017/08/Mission-oriented-finance-for-innovation.pdf/>

2. The role public national development banks play in the structural transformation of developing countries. URL: https://unctad.org/system/files/information-document/BRI-Project_policy-brief-01_en.pdf

3. 2017 Survey of national development banks. World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/977821525438071799/pdf/2017-Survey-of-National-development-banks.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-77>

Бортніков Г. П.,

*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»
м. Київ, Україна*

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕХОДУ ДО КОНЦЕПЦІЇ СТАЛИХ ФІНАНСІВ

Перехід до сталих фінансів від класичної парадигми фінансів відбувається в інвестиціях та банківському бізнесі на глобальному рівні. Цінність інвестицій розглядається з точки зору досягнення позитивних екологічних і соціальних наслідків. Відповідно, усі проекти та сектори економіки, які не дають зазначеного ефекту, виключаються з кола пріоритетів. Незважаючи на те, що поняття «сталі фінанси» охоплює три компоненти (екологічні, соціальні, управлінські), на практиці головна увага приділена «зеленому» фінансуванню, а в цьому напрямку акцент зроблений на кліматичному фінансуванні, що вужче за змістом, із зосередженням на чистій енергетиці і боротьбі з потеплінням клімату. На наш погляд виглядає однобічним акцент на кліматі, без належної уваги захисту навколишнього середовища.

Банки в усьому світі відчувають чутливий пресинг з боку регуляторів, інвесторів, кредиторів, акціонерів до переходу до сталих фінансів. Досягнення прогресу напряму впливає на репутацію установ, і навіть відкриває нові можливості для залучення ресурсів. У своїх стратегіях банки беруть на себе відповідальність за сприяння досягненню Цілей сталого розвитку, встановлених ООН. Різні рейтингові компанії вже розробили стандарти для бальної оцінки банків на предмет досягнення екологічних, соціальних і керівних принципів (ESG) критеріїв. Вимірювання рівня стійкості залишається не до кінця вирішеним завданням через розбіжність показників і достовірність.

На паризькій конференції COP21 у грудні 2015 року Австралійська фінансова корпорація чистої енергії, Японський зелений фонд, Малайзійський центр зелених технологій і зміни клімату, Connecticut Green Bank, NY Green Bank і UK Green Investment Group оголосили про створення мережі Green Bank. Ці «зелені банки» співпрацюють з двома некомерційними організаціями, Радою із захисту природних ресурсів (NRDC) і Коаліцією за зелений капітал (CGC), щоб створити мережу Зелених банків за кліматичне фінансування. Мережа Green Bank збиратиме, організовуватиме та ділитиметься ноу-хау Green Bank через віртуальні та особисті платформи для полегшення обміну інформацією.

За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, для виконання зобов'язань щодо клімату, даних світовими лідерами перед ООН, необхідно інвестувати 13,5 трильйонів доларів США в енергоефективність і технології з низьким вмістом вуглецю в період з 2015 по 2030 рік, або 840 мільярдів доларів США щорічно [1]. Серед зелених продуктів слід навести позики на екологічні автомобілі, екологічні заощадження та облігації, екологічна іпотека для купівлі будинки з високим рейтингом енергоефективності та позики на екологічну модернізацію житла.

«Зелені» банки можуть бути державними або квазідержавними установами, орієнтованими на прибуток як другорядну мету або взагалі в статусі неприбуткових організацій. Багато зелених банків було засновано з розрахунком на певний рівень державного фінансування. Багато зелених банків зосередили значну частину своїх операцій на муніципалітетах та домогосподарствах із помірними доходами, з найбільшими потребами в модернізації будинків заради енергозбереження, але мають найменший доступ до фінансування. Можливість державне фінансування створює важіль для залучення значно більших обсягів приватних інвестицій. Багато провідних міжнародних банків оголосили про перетворення у найближчі 5 років в установи у повністю зелені за обсягами фінансування.

Поряд з цим поширення ідей сталого фінансування супроводжується певними негативними моментами. В першу чергу слід визнати явища зеленого і соціального камуфляжу (англ. green washing, social washing), коли емітенти фальсифікують очікувані і досягнуті результати від інвестицій, прикрашаючи картину. Цій тенденції світова спільнота намагається протистояти шляхом запровадження єдиної таксономії та незалежної верифікації звітності. З нашої точки зору, варто також звернути на інші проблемні моменти, яким пр иділена недостатня увага дослідників:

Існує загроза виникнення диспропорцій в економіці через перехід інвесторів на «чисті» проекти і технології. В результаті може посилитися відставання певних галузей економіки та наукові дослідження і розробки, що будуть позбавлені доступу до фінансування. Банки будуть схильні відмовлятися від фінансування проектів модернізації «брудного» виробництва на користь новітніх технологій.

Внаслідок цього певні виробництва, компанії, галузі і навіть регіони можуть опинитися у скрутному становищі, і це п ризведе до скорочення робочих місць, занепаду міст, в яких конкретні підприємства поки що є основними в плані зайнятості та підтримки соціальної інфраструктури.

Слід враховувати, що певні технології альтернативної енергетики дуже вразливі до сезонних факторів, наприклад, вітряні та сонячні електростанції. Багато передових країн світу вже постають перед проблемою утілізації використаних батарей та акумуляторів, що широко використовуються у транспорті та енергетиці. Однак акумулятори поки що не є довговічними та придатними для переробки. Відповідальність виробника полягає в тому, щоб забезпечити повторне використання сировини для акумуляторів, це вимагає розробки регалменту.

В ЄС розробляється новий Регламент про батареї замінить директиву від 2006 року, яка вимагала від держав-членів зобов'язати виробників батарей і акумуляторів забезпечити управління відходами [3]. Така «відповідальність виробника» виявилася ефективним засобом стимулювання повторного використання та переробки продуктів, вилучених з ужитку. У запропонованому Регламенті щодо акумуляторів вимоги, пов'язані з відповідальністю виробника, конкретизовані та розширені для сприяння переходу до екологічно чистих. Відповідальність виробника об'єднує різні ланки ланцюжка створення вартості батарей і акумуляторів – виробників, імпортерів, дистриб'юторів, користувачів, сторони з управління відходами та повторне використання – для забезпечення досягнення цілей

Регламенту ЄС щодо батарей. Іншими словами, відповідальність виробника можна розглядати як хребет циклічної економіки, навколо якого побудована вся система збору та переробки.

Через відповідальність виробника витрати на збір і переробку після завершення терміну служби продуктів можуть бути розподілені відповідно до політики «забруднювач платить» до цін на продукти, які створюють ці витрати. Виробники, відповідальні за збір і переробку, повинні мати першочергове право збирати всі батареї та акумулятори та надавати свою сировину для повторного використання. Це гарантує, що система працює ефективно, а не збирає вишні.

Заслуговує неупередженої переоцінки атомна енергетика, яка фактично виключена з доступу до фінансування.

Складається враження, під гаслом сталих фінансів іноді просувається прагнення отримати більшу прибутковість інвестицій. Як показує огляд, соціальні облигації емітуються з надбавкою до ціни порівняно зі стандартними облигаціями [2]. Таким чином, існує соціальна премія, яку називають «соціумом», у сегменті ринку, який зріс більш ніж у п'ять разів між 2019 і 2021 роками. У середньому соціум відповідає підвищенню рейтингу більш ніж на одну сходинку.

Взагалі глобальне потепління є лише однією з фаз коливання температурних режимів, коли періоди потепління змінюють похолоданням. Історично глобальне похолодання було спричинене різким скороченням вмісту вуглецю в атмосфері, яке, згідно з даними дослідження, було викликано появою рослин.

Нейтралізувати можливі негайні наслідки переходу до сталих фінансів на наш погляд, можна на підставі комплексного моделювання кліматичних змін, розробки критеріїв вимрювання та моніторингу, проведення програми озелення та відновлення лісів, боротьби з опустелюванням, запровадження стимулюючих програм модернізації та переоснащення виробництв, які є причиною парникового ефекту.

Соціальні аспекти інвестицій представляють найбільший виклик для регуляторів і для рейтингових агенств через відсутність єдиного бачення кількісних показників. Як правило, соціальний аспект характеризується боротьбою з бідністю, зростанням зайнятості, доступом до фінансових послуг. Тому саме в цьому плані існує загроза профанації самої ідеї сталих фінансів. Розробка соціальної таксономії створює відповідний фундамент для вирішення проблеми. Однак у 2022 році вона була відкладена з деяких причин.

Список використаних джерел:

4. Climate Pledges Need \$13.5 Trillion Investment by 2030. October 21, 2015. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-10-21/climate-pledges-need-13-5-trillion-investment-by-2030-iea-says>

5. Scatigna M., Xia D., Zabai A. and Zulaica O. Achievements and challenges in ESG markets. BIS Quarterly Review. December 2021. URL: https://www.bis.org/publ/qrpdf/r_qt2112f.pdf

6. The upcoming Batteries Regulation of the EU emphasises producer responsibility and changes our way of using, manufacturing and recycling accumulators and batteries. 18.05.2022. URL: <https://akkukieratyspb.fi/en/the-upcoming-batteries-regulation-of-the-eu-emphasises-producer-responsibility-and-changes-our-way-of-using-manufacturing-and-recycling-accumulators-and-batteries/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-78>

Войтенко Ю. М.,

*кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри історії і культури України
та спеціальних історичних дисциплін
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Київська область, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНОЮ І КРАЇНАМИ БАЛТІЇ ТА ЇХ МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ

Внаслідок невдалої спроби державного перевороту у Москві 19–22 серпня 1991 року, з боку т.зв. «ДНКС» (Державного комітету з надзвичайного стану), український парламент 24 серпня проголошує державну незалежність (Акт проголошення незалежності України). Користуючись історичним моментом та ослаблення союзного центру, а також реалізуючи власну Декларацію про державний суверенітет України (від 16 липня 1990 р.), парламентарі оголошують як всередині, так і на весь світ рішення щодо незалежності своєї держави. Неочікуване для керівництва СРСР рішення української Верховної Ради, намагаються не сприймати як доленосне, адже питання остаточного відокремлення від Москви у вигляді незалежної України має бути ухвалено на республіканському референдумі 1 грудня 1991 року. Розуміючи тісні не лише політичні, а й економічні, логістичні тощо зв'язки між УРСР та іншими союзними республіками,

а також з центром, представники останнього не вважають що таке рішення Верховної Ради 24 серпня 1991 р. знайде свою підтримку під час референдуму 1 грудня. Більше того, згідно результатів проведеного референдуму щодо участі країни в складі оновленого СРСР згідно нового союзного договору у березні того ж 1991 р., українці підтримали таку ініціативу з показником у понад 70% голосів [4, с. 934]. Проте, ні представники союзного центру, ні, навіть, керівництво парламенту (зокрема, Голова Верховної Ради Л. Кравчук) не очікували такої високої підтримки українцями Акту про державну незалежність України під час референдуму 1 грудня 1991 р. – 90,32% голосів.

Внаслідок величезної підтримки українцями незалежності своєї держави її почали визнавати інші країни. Так, вже наступного дня після проведеного референдуму (2 грудня 1991 р.), Україну як незалежну державу визнали Канада та Польща; 4 грудня – Латвія і Литва; 5 грудня – Болгарія і Росія; 19 грудня – Швеція; 24 грудня – Норвегія; 25 грудня – США [1, с. 558]. За 1992 рік Україну визнали 140 держав і країна стала повноправним суб'єктом міжнародного права на світовому рівні.

Окремо варто відзначити, що США в особі президента Джорджа Буша-старшого, котрий перебував з візитом у Києві за менш як місяць до проголошення Верховною Радою незалежності України, закликав у своїй промові в українському парламенті не поспішати з цим напрямком, вважаючи такий крок «суїцидальним націоналізмом» [6, с. 28]. Дана промова Президента США у Верховній Раді 1 серпня 1991 р. названа пізніше як «котлета по-київські» і вважається однією з найгірших спічів американських президентів за весь час. Таке підігрівання союзному центру на чолі з М.Горбачовим свідчило про зміну геополітичної риторики Вашингтону напередодні ухвалення нового союзного договору, котрий мав спиратись на Декларацію про державний суверенітет України. Буш-старший схожий був у цій місії більше як «посланець» М. Горбачова, ніж лідер вільного світу. Проте, першого хвилювало не скільки покращення стосунків з М. Горбачовим, скільки збереження ядерної зброї в одному союзному центрі (під керівництвом Москви) у разі відцентрових дій республіканських лідерів, адже така зброя протягом не одного десятиліття «холодної війни» була направлена саме у бік США.

Попри це, історичні події показали, що президент США прорахувався з таким закликом до українців, адже Україні потрібна була незалежність не для збереження за собою ядерної зброї СРСР (яку вона згодом передасть росії, згідно міжнародних угод – до 1996 р.), а перш за все політична її складова, від якої походять всі інші.

Країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія) також проголосили всьому світу про свою незалежність, яку вони відновлюють після їх окупації з боку СРСР (у червні 1940 року).

Парламент Литви ще 11 березня 1990 року ухвалив Акт «Про відновлення незалежності Литовської держави», котрий прийшлося відстоювати ціною життів під час введення радянських військ до Вільнюса 11–13 січня 1991 р. Ситуація з застосуванням радянськими військами керованими з Москви сили проти протестувальників біля телевежі у Вільнюсі 13 січня 1991 р., внаслідок яких загинуло 13 захисників свободи і сотні були пораненими, отримала розголос по всьому світу. Підтримка борців за незалежність Литви знайшла своє відображення у Естонії, Латвії, Норвегії, Швеції, Фінляндії та інших країнах світу [3, с. 374]. Після цих подій, під час всенародного референдуму 9 лютому 1991 р. в Литві – 90,24% підтримало її незалежність, що відобразилось у конституційному законі цієї країни. І хоча далеко не всі держави на заході підтримали це рішення литовців, проте першим це зробив парламент Ісландії (Альтинг) 11 лютого 1991 року [3, с. 376–377]. Лише внаслідок провалу заклоту ДКНС у Москві в серпні 1991 р., незалежність Литви як суверенної держави визнали на Заході: 25 серпня – Франція, 27 серпня – Велика Британія, 3 вересня – США, а також 6 вересня – СРСР.

У Латвії референдум щодо незалежності відбувся 3 березня 1991 року, згідно якого 73,9% громадян країни підтримали таке рішення [2, с. 411]. Події серпня 1991 року прискорили процес суверенізації Латвії, котра 21 серпня на рівні парламенту ухвалює Конституційний закон про державний статус Латвійської Республіки. У такий спосіб парламент проголосив відновлення Латвійської Республіки, котру одразу почали визнавати інші держави, починаючи з Литви і Естонії (22 серпня), Ісландія, США (2 вересня), а 6 вересня – СРСР. 17 вересня Латвію прийняли до ООН, а 18 серпня її визнали як незалежну державу 79 країн світу [2, с. 412–413].

Естонія як і Латвія 3 березня 1991 р. провела референдум щодо незалежності, внаслідок якого 78,4% учасників підтримали таку ініціативу. Після оголошення результатів, 11 березня 1991 р. таку незалежність визнала Данія [5, с. 62].

Врешті, Естонія, як і Латвія та Україна проголосили свою незалежність внаслідок невдалої спроби державного перевороту у Москві т.зв. «путчистами» ДКНС у серпні 1991 р. Так, 20 серпня парламент Естонії ухвалив рішення «Про незалежність Естонської держави та утворення Конституційної асамблеї», що означало оголошення про відновлення незалежності Естонії. Невдовзі інші країни почали визнавати таку незалежність Естонії: 24 серпня – Росія;

26 серпня – Україна, 6 вересня – СРСР та інші, а 17 вересня Естонія була прийнята до Організації Об'єднаних Націй.

Таким чином, якщо Україна спочатку оголосила свою незалежність на законодавчому рівні (24 серпня 1991 р.), яку остаточно підтвердив народ на референдумі (1 грудня 1991 р.) і лише після цього світ почав визнавати її як незалежну державу, то країни Балтії, навпаки, провівши у лютому-березні 1991 р. референдуми щодо своєї незалежності, їх почали визнавати такими наприкінці серпня 1991 р. (внаслідок невдалої спроби державного перевороту у союзному центрі). Такі дії можна пояснити тим, що у березні українці підтримали новий союзний договір, тому серпнєве рішення парламенту щодо незалежності потрібно було закріпити новим плебісцитом, а «Балтійські сестри» досить синхронно діяли у цьому аспекті і в подальшому їхня доля у частині міжнародної діяльності є дещо схожою (як щодо визнання їх державами світу, так і щодо одночасного їх вступу в НАТО та ЄС у майбутньому). При цьому, саме українці, під час республіканського референдуму щодо підтримки незалежності, мали найбільший показник (90,3%), ніж литовці (90,2%), латиші (73,9%) та естонці (78,4%).

Список використаних джерел:

1. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ : Yakaboo Publishing, 2022. 656 с.
2. Історія Латвії XX ст. / Блейере Д. та ін. Рига : «Юмава», 2005. 500 с.
3. Історія Литви кожному / Бумблаускас А., Ейдинтас А., Кулакаускас А., Тамошайтис М. Київ : «Балтія-Друк», 2018. 423 с.
4. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. Редрада: В. М. Литвин (голова) та ін. Редкол. : В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. К. : «Парламентське видавництво», 2007. 1028 с.
5. Черногор Я. Країни Північної Європи. *Країни світу і Україна* : енциклопедія: в 5 т. Т. 1. Естонія. Київ, 2011. Т. 1. С. 49–70.
6. Goldgeier, James M.; McFaul, Michael. Power and Purpose: U.S. Policy Toward Russia After the Cold War. Brookings Institution Press. 2003. 482 p.

Гбур З. В.,

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри управління охороною здоров'я
та публічного адміністрування*

*Національного університету охорони здоров'я України
імені П. Л. Шупика
м. Київ, Україна*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ

Необхідною умовою ефективного розвитку та модернізації світового економічного простору є постійна співпраця країни з міжнародними фінансовими інституціями, які впливають на виконання завдань багатьох національних економік та реалізацію програми відновлення в умовах кризи. Постійно розширюються функції міжнародних фінансових інститутів, умовою яких було подолання негативних наслідків світової фінансової кризи, і в цілому формують досить ефективні механізми міжнародних фінансових відносин.

Проте залишається багато невирішених питань щодо впливу міжнародної допомоги на економічний розвиток країни, зокрема, відсутній чіткий аналіз впливу фінансових ресурсів для країн, котрі отримують допомогу, а також переваг і недоліків цієї допомоги. Тому тема впливу міжнародної допомоги на економічний розвиток країни надзвичайно актуальна і є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців.

Міжнародна допомога Україні – економічна та технічна допомога, інші види допомоги, які надаються Україні міжнародним співтовариством після Революції Гідності. Міжнародна допомога та сприяння надавалися за міжнародними договорами з окремими країнами та організаціями. Можна виділити основні види міжнародної допомоги: міжнародна технічна допомога; міжнародна військова допомога; міжнародна гуманітарна допомога тощо.

Міжнародна технічна допомога – це допомога в набутті знань і навичок у відповідних сферах діяльності, як правило, у сфері економіки та управління. Вона може залучатись у вигляді будь-якого майна, необхідного для забезпечення реалізації завдань проєктів (програм), яке ввозиться або набувається в Україні, будівельних робіт і послуг, прав інтелектуальної власності, фінансових ресурсів

(субсидій) у національній або іноземній валюті, інші кошти, не заборонені законодавством, у тому числі стипендії.

Міжнародна технічна допомога надається в порядку, визначеному донорськими програмами, та відповідно до Порядку отримання, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги, затвердженого Постановою КМУ від 15 лютого 2002 р. N 153. Міжнародна технічна допомога (МТД) надається Україні на безоплатній та безповоротній основі країнами-донорами та міжнародними організаціями з 1992 року майже в усіх сферах економіки та суспільного життя [1].

У рамках надання Україні міжнародної технічної допомоги співпраця здійснюється з 15 країнами, Європейським Союзом та понад 20 міжнародними організаціями. Найбільшими донорами України були і залишаються Сполучені Штати Америки та Європейський Союз. Серед інших донорів – Канада, Німеччина, Швеція, Швейцарія, Японія, Туреччина, Данія, а також ООН, Світовий банк, ЄБРР та організації ОЕСР. Основні організаційно-правові засади технічного співробітництва з державами-донорами та міжнародними організаціями на сьогодні регулюються 21 рамковим міжнародним договором України та міжнародними договорами щодо реалізації програм співробітництва в різних сферах економіки. Цілі та завдання допомоги узгоджуються як на міжурядовому, так і на міжвідомчому рівнях. За роки співпраці донори виділили понад 9 мільярдів доларів США. Основними напрямками технічної підтримки є:

- підвищення рівня ядерної та радіаційної безпеки, захисту держави і громадян;
- перетворення об'єкта «Укриття» в екологічно безпечну та природоохоронну систему;
- удосконалення регуляторної політики, покращення інвестиційного клімату, розвиток підприємництва та конкуренції на внутрішньому ринку;
- розвиток фінансового ринку та банківського сектору;
- розвиток аграрного сектору;
- охорона здоров'я та соціальний захист населення;
- розвиток освіти, науки, культури та туризму;
- модернізація муніципальної інфраструктури та транспорту;
- розвиток громадянського суспільства, місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією, підтримка ЗМІ, регіональний розвиток.

Військова допомога – форма військового співробітництва, спрямована на зміцнення обороноздатності дружніх (нейтральних або тих, що розвиваються) країн, які не в змозі забезпечити власну безпеку

чи захист конкретних геополітичних інтересів іншої країни. Як правило, військова допомога надається державами, які відіграють провідну роль у системі міжнародних і міжнародно-правових відносин, у формі міждержавної допомоги на військові потреби на безоплатній або пільговій основі. Військова допомога надається у вигляді:

- фінансові потоки;
- військові консультації;
- поставки озброєння та військової техніки;
- участь у модернізації бойової та спеціальної техніки;
- направлення військових спеціалістів (консультантів та спеціалістів у сфері поводження зі зброєю);
- будівництво об'єктів інфраструктури;
- навчання військовослужбовців у військових навчальних закладах або спеціальних центрах;
- сприяння бойовій підготовці військ;
- при розробці військових статутів та інших документів.

Новою формою військової допомоги стала допомога в організації та проведенні випробувань нових зразків техніки та озброєння та надання полігонів для таких випробувань.

Гуманітарна допомога – відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 року – цільова безоплатна грошова чи матеріальна допомога у вигляді безповоротної фінансової допомоги чи добровільних пожертвувань чи допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надаються іноземними та вітчизняними із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її через відсутність соціального та матеріального забезпечення, скрутне матеріальне становище, виникнення надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварії, епідемії, екологічні, техногенні та інші небезпечні для життя і здоров'я населення чи тяжкі захворювання окремих осіб, а також підготовка до збройної оборони держави та її захисту у разі збройного нападу чи збройного конфлікту [2].

Гуманітарна допомога є видом благодійної діяльності і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її одержувачів та за умови дотримання вимог ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Гуманітарна допомога має свої особливості: завжди має чітко визначений цільовий характер і передбачає кінцевого адресата; реалізує особливо важливі напрямки благодійництва; має суб'єкта – донора та юридичну особу зі спеціальним статусом -отримувача гуманітарної допомоги; розрізняє отримувача гуманітарної допомоги та набувача (фізичну особу – кінцевого споживача); вимагає письмового звернення донора; вимагає

згоди на її отримання від одержувача гуманітарної допомоги та інших осіб [3].

Міжнародна допомога займає особливу нішу в економічних відносинах між країнами і має значний вплив на структурні зміни в економіці країн. Світовий досвід рясніє прикладами як ефективного, так і неефективного використання міжнародної допомоги. Загалом заходи фінансової допомоги сприяють економічному розвитку.

Вплив міжнародної допомоги на економічний розвиток гарантуватиме швидкі темпи економічного зростання у разі спрямування капіталу на цільові проекти [4]. Міжнародна допомога сприяє економічному зростанню лише за умови проведення високоякісної економічної політики в країнах-бенефіціарах. Вплив іноземної допомоги на зменшення бідності та подолання негативних наслідків катастроф, у тому числі наслідків війни, можна подвоїти, якщо вона буде спрямована на країну-реципієнта з «правильною» політикою.

Вплив міжнародної допомоги на економічний розвиток країни є значним і відіграє вирішальну роль у здійсненні економічних реформ у країнах-бенефіціарах, даючи можливість залучати пільгові фінансові ресурси та прями інвестиції в економіку.

Список використаних джерел:

1. Постанова КМУ від 15 лютого 2002 р. № 153. «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>

2. Закон України «Про гуманітарну допомогу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 51, ст. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

3. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 25, ст. 252. URL: http://school177.edu.kh.ua/finansove_zabezpechennya_zakladu_osviti/zakon_ukraini_pro_blagodijnnu_diyaljnistj_ta_blagodijni_organizacii/

4. Samuelson P.A. *Economics: An Introductory Analysis*. 2-nd ed. New York: McGraw-Hill, 1951. P. 49.

Гринів Л. С.,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки України*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

РОЗВИТОК ІДЕЙ В. ВЕРНАДСЬКОГО В СУЧАСНІЙ НАУЦІ ПРО ЕКОЛОГІЧНУ СТАЛІСТЬ ЕКОНОМІКИ

Сьогодні світ переживає не лише фінансово-економічну кризу, але і системну світоглядно-духовну кризу, оскільки не може забезпечити розв'язання тих проблем, які виникають та турбують людство. В цих умовах виникає потреба в зміні світоглядних засад економічної науки та розвитку її новітньої філософії. Реалізація цього завдання вимагає формування якісно нової культури та філософії економіки (ноосферної філософії), яка б базувалась на постулатах християнської етики в людському суспільстві та господарстві. В Українській науковій школі фізичної економії до якої належав геніальний природознавець В. Вернадський, закладено фундамент для розвитку фізико-економічної методології, як нового знання. Завдяки цьому можна окреслити обґрунтувати якісно нові моделі сталого розвитку світу.

В. Вернадський розкриває явища, пов'язані зі соціальним рухом живої речовини і визначає поняття «ноосфера», яку він трактує як сферу людського розуму. Поєднавши природничі явища з соціальними процесами, вчений далі розвиває ідеї С. Подолінського про зв'язок економіки людей з економікою космосу.

В цілому, вчений:

- відкрив закони функціонування біосфери;
- обґрунтував вчення про живу речовину як основу розвитку біосфери;
- обґрунтував концепцію про ноосферу;
- розглядав еволюцію біосфери як єдиний космічний, геологічний, біогенний і антропогенний процес;
- ввів в науковий обіг термін «плівка життя»;
- відкрив закон збереження біомаси живої речовини;
- обґрунтував нові наукові напрями і знання в геохімії ландшафтів, що є дуже актуальним у вирішенні проблем екологічної сталості господарювання [1, с. 191], [2, с. 357].

Згідно вчень В. Вернадського біосфера, що є початково стійкою системою, трактується, як планетарна екосистема, та є джерелом ресурсопотоків для економіки. Тому з того часу, відколи соціум зі своїм господарством став геологотрансформувальним чинником її розвитку, вона перетворюється на складну екологосоціогосподарську систему (ЕСГС). Тому об'єктом дослідження новітньої фізико-економічної науки є складні екологосоціогосподарські системи, в ядрі яких є наземна поверхня біосфери, що характеризується параметрами природної родючості поверхні Землі.

Таким чином, сьогодні фізична економія досліджує сили, що забезпечують рух (розвиток) цих систем, використовуючи обґрунтовані фізикою поняття енергії, ентропії, сили, простору тощо. Водночас імплементація закону збереження біомаси В. Вернадського в сучасний макроекономічний аналіз, дає можливість обґрунтувати нові просторові макроекономічні пропорції.

У цьому контексті просторова (фізична) макроекономіка сталого розвитку, обґрунтована нами розширює систему координат досліджень, оскільки враховує параметри фізики наземного простору біосфери, що є об'єктивними обмеженнями для сталого розвитку ЕСГС в державі [3, с. 240–296].

Зниження рівня організованості наземної біосфери має деякі граничні межі, які не можна переступати, здійснюючи економічну діяльність. Цими граничними межами, що стати об'єктом моделювання просторово-економічних процесів, є енергетичні критерії стійкості біосфери, які, згідно з постулатами нерівноважної термодинаміки, виступають параметрами збереження її природної впорядкованості, тобто негентропії. Поєднання цих законів із законами В. Вернадського про біосферу, дало нам змогу обґрунтувати поняття «екологічна пропозиція Землі» як функцію обмінних природних процесів, що відбуваються в різних ландшафтних екосистемах [3, с. 315–338].

Застосування принципів превентивності та зниження просторової природомісткості, в контексті формування економіки сталого розвитку актуалізує визначення таких норм антропо-техногенного навантаження на наземні екосистеми ландшафтів, які б були адекватними межами насиченості їх живою речовиною, згідно вчення В.І. Вернадського [4, с. 49–50]. Індикатором цього має бути, згідно новітніх міждисциплінарних досліджень, сукупний обсяг щорічної продукції живої речовини в кожній ландшафтній системі держави, як індикатор екологічної пропозиції Землі [5, с. 29–30].

В Україні біологічна продуктивність землі знижується через виснаження ґрунтів та деградацію ландшафтів, які є антропогенно переобтяженні. Сьогодні лише на 7% загальної території

аглоландшафтів збережено умовно природні екологічні умови функціонування. Водночас до активного сільгоспобробітку залучено 70,9% території України (при світових нормах 30–33%) [3, с. 235].

Отже, новітня фізико-економічна наука повинна базуватись на принципі вдосконалення, а не знищення суспільства, враховуючи принцип універсальної (абсолютної) додаткової вартості, що має природне, а не соціальне походження. В цьому контексті першочерговим завданням ноосферної моделі економіки сталого розвитку, що має стати життєзберігаючою за своєю сутністю, є забезпечення посередницької функції по перетворенню біоінформації, що надходить з Космосу до поверхні Землі, в ефективну роботу. Тоді можна стверджувати, що в економіці ця модель (за В. Вернадським) є сформованою.

Список використаних джерел:

1. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. Кн. 2. М. : Наука, 1977. 191 с.
2. Вернадський В. И. Живое вещество / В. И. Вернадский. М. : Наука, 1978. 357 с.
3. Гринів Л. С. Фізична економія: нові моделі сталого розвитку : монографія. Львів : Ліга-прес, 2016. 425 с.
4. Гринів Л. С. Розвиток ідей В. Вернадського в новітній економічній науці. *Вісник НАН України* / Національна академія наук України. 2013. № 17. С. 44–52.
5. Hryniv L. S. New transdisciplinarity knowledge for the economy of sustainable development. Innovation approaches to the formation of the physical macroeconomics for sustainable development, LAP Lambert Academic Publishing, 2022. 52 p. URL: <https://www.lap-publishing.com/catalog/details/store/gb/book/978-620-4-73960-1/new-transdisciplinarity-knowledge-for-the-economy-of-sustainable-development?search=New%20transdisciplinarity%20knowledge%20for%20the%20economy%20of%20sustainable%20development>

Гура В. В.,

*аспірант кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

АНАЛІЗ РІВНЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У всьому світі корупцію розглядають як негативне явище, яке проникає в усі сфери життя суспільства та перешкоджає його розвитку. Процвітає і живиться корупція саме в економічній сфері, бо в її основі лежить, переважно, матеріальний інтерес. Спостерігається процес злиття економічної сфери з корупцією та «звикання» до останньої.

Корупційні прояви поглинають ті грошові кошти, які могли б бути витраченими на розвиток соціальної та економічної сфери. Через корупцію підприємства усіх видів та форм власності зазнають збитків у фінансовій та правовій сфері, втрачають репутацію та банкрутують. Загалом корупція, завдаючи шкоди розвитку економіки, породжує загрози як економічній безпеці країни, так і її національній безпеці.

Будуючи нове процвітаюче суспільство слід подолати і всі можливі корупційні прояви, які відкидають нас назад і перешкоджають нашому розвитку. За результатами дослідження, проведеного фахівцями Міжнародної неурядової організації Transparency International Україні важко дається боротьба з корупцією, оскільки за Індексом сприйняття корупції (CPI) у 2022 р. Україна посіла 116 місце з 180 країн, отримавши 33 бали зі 100 можливих. Порівняно з 2021 р. CPI збільшився на 1 бал, повернувши собі значення 2020 р. Таке пробуксовування на одному місці CPI може свідчити лише про настання періоду застою у процесі подолання цього негативного явища (рис. 1).

На жаль, як свідчать результати дослідження наша країна досі знаходиться в нижній частині графіка, відносячись до країн з досить високим рівнем корупції. Загалом за останні 11 років корупційні прояви в Україні частково знизились, оскільки Індекс сприйняття корупції збільшився у 2022 р. в порівнянні з 2012 р. на 7 пунктів з 26 до 33 балів. Однак це зростання досить незначне: в середньому 0,7 бали за рік. Також спостерігаються два просідання Індексу сприйняття корупції: у 2013, 2019 та 2021 роках (рис. 1).

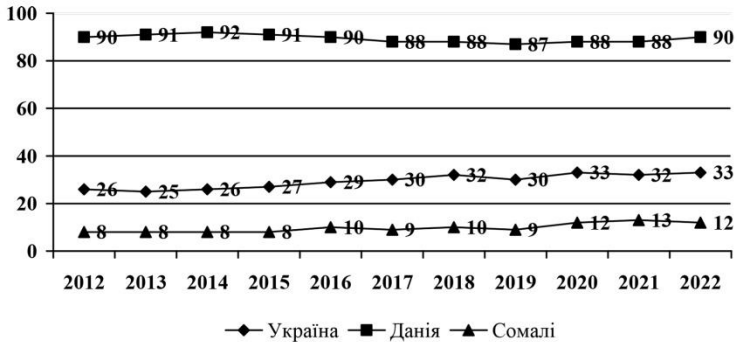

Рис. 1. Індекс сприйняття корупції в Україні та світі, 2012–2022 рр.*

*Джерело: [1; 2]

2013 р. був останнім роком правління президента Януковича В. Ф., коли спостерігався розгул злочинності, ріст корумпованості влади, втручання у корпоративні права фірм, вимагання «данини» від підприємців тощо, що й обумовило зниження Індексу сприйняття корупції. У 2019 р. просідання кривої динаміки СРІ сталося внаслідок «замороження» боротьби з корупцією, що сніжною лавиною проявилось у 2019 р. У 2021 р., як зазначається у звіті Transparency International Ukraine: «Головна причина просідання балів полягає в тому, що багато важливих антикорупційних завдань на паузі або навіть регресують...» [3].

Бізнесове середовище вважає корупцію досить вагомою перешкодою для ведення бізнесу. За результатами національного соціологічного опитування населення та представників бізнесу для комплексної оцінки корупційної ситуації в Україні за Методикою стандартного опитування щодо корупції в Україні підприємці «вважають політичну корупцію на найвищому рівні найбільш серйозним типом корупції серед трьох запропонованих» (політична, бізнесова та повсякденна), «проте оцінюють ситуацію більш позитивно, ніж населення. Зокрема, політичну корупцію на найвищому рівні серйозною проблемою вважають 85,8% представників бізнесу, побутову корупцію – менше половини опитаних» [4, с. 18].

Загалом за п'ятибальною шкалою представники бізнесу вважають корупцію дуже серйозною загрозою підприємницькій діяльності (в середньому 4,35 бала). Найбільш корумпованою вони вважають сферу надання дозволів та видобування корисних копалин (4,54 бала).

Далі йдуть митниця (4,40 бала), приватизація підприємств (4,26 бала), лісове господарство (4,25 бала), публічні закупівлі робіт і послуг з будівництва, ремонту та утримання автомобільних доріг державного та місцевого значення (4,24 бала) та інші [4].

Результати опитування іноземних інвесторів у 2020 році через онлайн-форму, створену Info Sapiens, дали змогу виділити основні перешкоди для іноземних інвестицій у економіку України. Найбільше занепокоєння у іноземних інвесторів викликають: недовіра до судової системи (8,5 бала); розповсюджена корупція (8,2 бала); монополізація ринків та захоплення влади олігархами (6,2 бала); обтяжливе та нестабільне законодавство (5,8 бала); регресивні дії правоохоронних органів (5,2 бала); складність податкового адміністрування (5,0 бала); нестабільна валюта і фінансова система (4,9 бала); військовий конфлікт з росією (4,5 бала); обмеження на рух капіталу та валютні операції (3,8 бала) та зростання трудової міграції з України (3,0 бала) [5].

Зважаючи на ті загрози, які створює корупція для розвитку економіки країни, доцільно зосередити свою увагу на активізації реалізації Концепції подолання корупції в Україні, забезпечити сприятливі умови для ведення бізнесу малим та середнім вітчизняним підприємствам, запровадити обов'язкове декларування доходів та обґрунтування джерел їх походження, сформувати у населення внутрішній спротив корупційним діям.

Список використаних джерел:

1. Україна знову опустилася в індексі сприйняття корупції. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/01/25/7321598/>
2. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.
3. Індекс сприйняття корупції – 2021. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnuyattya-koruptsiyi-2021/>
4. Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ : НАЗК, 2022. 86 с.
5. П'яте щорічне опитування іноземних інвесторів. URL: https://dragon-capital.com/content/uploads/2020_ForeignInvestorSurvey_Presentation_ua.pdf

Лаврухіна К. О.,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки будівництва

Київського національного університету будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ ТА ЗАХОДИ КЛАСТЕРНОЇ КОЛАБОРАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПОВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Сучасний світ уже зробив перший крок до принципово нової технологічної, економічної та соціальної реальності. Проте виклики, які стоять перед сучасним індустріальним суспільством, важко переоцінити.

Актуальним сьогодні є питання зміни глобального соціально-технологічного укладу, наслідком якого є повне переформатування звичних нам систем, формування нових соціальних та економічних стратегій. Одночасно змінюється технологічна парадигма, змінюються моделі управління і суспільні норми, відбуваються масштабні демографічні зрушення.

Проте проблема не в тому, що перехід до нової моделі суспільства відбувається у принципі. Проблема в тому, що цей перехід відбувається надшвидкими темпами – не за тисячоліття, як аграрний, не за століття, як індустріальний спосіб, а всього за кілька десятків років.

В умовах стрімкого падіння в 2022 році внутрішніх ринків через повномасштабне вторгнення росії в Україну експорт та інтернаціоналізація є мало чи не єдиною стратегією виживання для багатьох секторів економіки. Якщо виходити зі сценарію завершення військових дій до літа 2023 року, напрямок реалізації внутрішніх проектів, які виконуються спільно з західними партнерами є другим під-напрямом дій в цій стратегічній категорії.

Метою кластерної колаборації, як стратегічного заходу української економіки є підвищення конкурентоспроможності економіки України на світовому ринку шляхом кроссекторальної співпраці організацій та запровадження інновацій для сталого розвитку бізнесу. Така кластерна колаборація включає представників бізнесу, влади, науково-дослідних установ та неурядових організацій [4, с. 1].

Завданнями кластерної колаборації є: нарощування міжнародної партнерської співпраці, що допоможе Україні вийти з кризових ситуацій зумовлених військовим станом; організація «бізнес-місій» для

розширення відносин серед регіональних і галузевих партнерів; створення можливості для більш широкої виробничої кооперації; збільшення кількості проєктів міжкластерної співпраці.

В Україні, з 12 березня 2022 року, з метою збереження українського бізнесу від руйнувань, запрацювала програма Мінекономіки по релокації українських підприємств на безпечні території.

За неповний місяць команда E-Tender опрацювала близько 1000 унікальних запитів від українських підприємств. Частина підприємств лише встигли подати заявку, частина вже на етапі транспортування. Зустрічаються компанії, що майже втратили надію вивезти майно з окупованих територій, а є й такі, що пропонують свою волонтерську допомогу на нових місцях [2, с. 309].

Бачимо, що нові поняття входять в життя українського бізнесу і дуже часто стають модним словом чи виразом, про яке швидко забувають, оскільки попри витрати бізнесових, адміністративних і донорських ресурсів, вони не приносять успіху.

Поширення знань та інновацій в процесі діалогу та тісного співробітництва між компаніями і встановлення між ними постійних зв'язків значно підвищує успішність регіональних промислових систем. Серед таких механізмів постають *кластери*, в яких домінують кілька споріднених галузей, або об'єднання малих та середніх підприємств, та *райони-сателіти*, або промислові райони. В сучасних умовах важливою формою зв'язку виступають *галузеві кластери*, які об'єднують групу взаємопов'язаних галузей, сукупність підприємств на базі територіального об'єднання постачальників сировини і виробників готової продукції, пов'язаних технологічною схемою виробництва [1, с. 53].

Вважаємо доречним запропонувати авторське визначення поняття «**Кластер**» – це сконцентрована за певною ознакою на певній території група взаємопов'язаних організацій, які доповнюють один одного, формують унікальні компетенції та дифузії знань і умінь, таким чином збільшуючи конкурентоздатність окремих компаній і кластера вцілому [1, с. 55].

Кластерне об'єднання повинно включати також організації, що є «інститутами співробітництва» (IFC, Institutions for Collaboration): торгові асоціації; торгові палати; мережі підприємців та роботодавців; агенції зі стандартизації; центри якості; технологічні мережі та інші.

Концепція кластерів та концепція промислових районів мають спільні характеристики, зокрема вони наголошують на тому, що агломерація(сукупність в одному місці) пов'язаних видів економічної діяльності та типи взаємодії між ними покращують економічні показники як кластера чи промислового району, так і кожного

з учасників. Промислові райони досягають економічної ефективності насамперед за рахунок місцевого аутсорсингу та гнучкості їх виробничих механізмів, які багато в чому завдячують саме розташуванню та соціальним зв'язкам. А от у кластерів взаємозв'язок між існуючою структурою економічної діяльності у регіоні, де розвиваються кластери, та економічними показниками інший, адже в цих утвореннях виникають значно більші агломераційні ефекти. Такі ефекти проявляються не тільки у вигляді концентрації виробників кінцевих товарів та послуг і у зростанні реального доходу працівників та споживачів. В кластерах значно сильнішою є можливість спільного використання локальних об'єктів, послуг, постачальників сировини та проміжних товарів, трудових ресурсів. На цих можливостях власне і концентрується кластер, адже вони призводять до скорочення трансакційних витрат за допомогою широкої пропозиції з боку постачальників проміжних товарів. Кластери можуть знижувати не лише вартість виробництва, але і вартість обміну за рахунок покращення торговельних відносин і прозорості місцевих ринків ресурсів і продукції [3, с. 95].

Агломерація в кластері на відміну від простого промислового району виникає за рахунок не тільки внаслідок спеціалізації регіону у конкретній галузі і відповідному використанні компаніями спільних ресурсів (так звана «економія за рахунок локалізації»). Важливим є спільне використання знань, це є ціллю існування кластера. Цьому, звісно, сприяють місцеві заклади освіти. Політика, що застосовується регіональною владою, стає ефективною, якщо максимально використовує в кластерах переваги співпраці освітніх закладів з бізнесом, зосереджуючи свої зусилля на цьому. Вона розвиває існуючі кластери або сприяє створенню нових, що відображається в перевагах кластерної колаборації:

- менші ризики, пов'язані з підприємницькою діяльністю;
- захист від глобальної конкуренції;
- диверсифікація пропозиції;
- додаткові ресурси;
- поширення знань та інформації;
- лобювання і посилення впливу на місцеву владу;
- кращий доступ до унікальних компетенцій, засобів та ресурсів.

Доцільним є проведення певної колаборації в підходах до розуміння та запровадження інноваційних кластерів, включно з розглядом наступних опцій:

- адаптація існуючих технологій до нових умов воєнного часу є найбільш очевидним підходом;

– розширення поняття «інновації» – включати всі види та визначення;

– «європейський мейнстрим» – фокусуватися на кращій інтеграції цифрових і зелених підходів;

– застосування кращих комунікацій існуючих інноваційних рішень, для того, щоб вирішувати певні ринкові проблеми, масштабувати та залучати нових замовників;

– залучення інвестицій та зарубіжних технологій в Україну, одночасно пояснюючи механізми страхування в умовах воєнного та повоєного стану;

– покращення комунікації з урядом та бізнесом.

Комунікаційна політика України має бути направлена на мінімізацію ризиків воєнного часу, аби зацікавити зарубіжних підрядників і партнерів пропозиціями про нові масштабні проекти в Україні. Як приклад таких інвестицій, це може бути будівництво нових виробництв під потреби оборонно-промислового комплексу, що буде супроводжуватися попитом на послуги цифровізації й підготовки персоналу.

Саме сьогодні цілком слушною є теза про те, що «будь-яка нація або група націй, яка не має розвинутого виробничого сектору буде на милості у більш компетентних країн. Будь-яке населення, багате або бідне, потребує сильної виробничої бази, для того щоб процвітати в економіці та захищати себе політично» [5, с. 17].

Список використаних джерел:

1. Лаврухіна К. О. Організаційно-економічний механізм формування кластерів будівельних підприємств в інноваційному середовищі: дис. кандидата екон.наук : 08.00.04. Київ, 2020. 335 с.

2. Лаврухіна К. Аналіз проблем релокації бізнесу на тлі економічних втрат в умовах війни в Україні. International scientific-practical conference of young scientists ВМС-2022 (30.11–02.12.2022). Київ : KNUCA, 2022. Р. 309–310.

3. Лаврухіна К. О. Концептуальні засади регіонального розвитку інноваційних кластерів будівельних підприємств в умовах воєнного стану. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції ГО «ІЕЕЕД» Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів* (01 травня 2022 року), м. Луцьк, 2022. С. 95–98.

4. Міжнародний агротуристичний кластер ДНІСТЕР 1362 URL: <https://www.dniester1362.com/> (дата звернення 11.02.2023).

5. Rynn J. Why Manufacturing Matters: A production-centered path to economic growth, 2000. URL: https://economicreconstruction.org/sites/economicreconstruction.com/static/SeymourMelman/archive/de_re/ProductionCenteredEconomics.pdf.(дата звернення 10.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-83>

Матвієнко Г. А.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВАЖЛИВІСТЬ ЕКО-ІННОВАЦІЙ В ДОСЯГНЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЦИРКУЛЯРНІСТІ ЕКОНОМІКИ

Світова економіка переживає безпрецедентні часи повної трансформації через значну невизначеність пов'язану з глобальними кліматичними перспективами та геополітичною безпекою. Така ситуація зумовлює використання абсолютно нових заходів та інструментів досягнення сталого розвитку та побудову принципово нових механізмів державного управління, збільшення співпраці між країнами та розробки спільної довгострокової програми сталого розвитку. Поєднання зеленої економіки та діджиталізації визначає появу зовсім нових характеристик в економіці, які дозволяють повному оцінити роль суспільства, ринку, підприємств, технологій та змінити світогляд людства.

Стійкий майбутній розвиток безпосередньо залежить від досягнення циркулярності економіки. Спростити та зменшити час на трансформацію до циркулярної та стійкої економіки можна за допомогою еко-інновацій та діджиталізації. Зараз більшість щоденних дій та результатів залежать від інноваційних цифрових технологій [1, с. 1–5]. Досягнення стійкого розвитку можливе тільки за рахунок використання та розвитку людського капіталу та еко-інновацій, розумне використання та поєднання яких може дати значний синергетичний ефект з виникненням емерджентних рис.

Цифровізація та перехід до зеленої економіки значно змінюють бізнес-моделі та зумовлюють необхідність впровадження інновацій і обміну знаннями та інформацією між країнами. Розвиток цифровізації вносить в економіку новий набір інструментів та механізмів, які

необхідно узгодити та збалансувати для забезпечення зеленого сталого розвитку. Геопросторові дані стають основним елементом систем моделювання та прогнозування у реальному часі. Доцільна побудова платформ спільних даних як на рівні країни так і між організаціями. Що допоможе ефективно обмінюватись інформацією та науковими розробками та не дублювати їх.

Розвиток таких сфер як штучний інтелект та великі дані дозволять краще розробляти політики та приймати більш обґрунтовані рішення з великими перевагами як для суспільства, так і для економіки. Існує тісний взаємозв'язок між прийняттям обґрунтованих рішень, заснованих на даних і досягненням стійкого розвитку [2, с. 317–330]. Для досягнення циркулярності необхідно врахування повного циклу переробки та можливостей модернізації електронних пристроїв. Електронні продукти краще проектувати за модульним принципом, для легкої зміни частин для модернізації. Також доцільно розвивати мережу сервісних центрів, які за прийнятну ціну можуть відремонтувати та забезпечити функціональність електронного виробу.

За допомогою розробки законодавства в сфері екодизайну Європейська Комісія прагне сприяти довговічності, багаторазовому використанню, ремонтпридатності продуктів, покращенню ефективності використання ресурсів і зменшенню впливу на навколишнє середовище. Головним завданням є доведення до максимуму відсотка переробки електронних приладів та повторне використання рідких металів. Втрати ресурсів протягом життєвого циклу та процесів переробки пристроїв ІКТ можна мінімізувати за допомогою правильного дизайну, еко-технологій та державній політиці [3, с. 13–17]. Управління електронними відходами є однією з центральних тем в Європі через велику кількість рідких металів, які практично не виробляються у Європі. Тож доцільно змінити технічні стандарти для полегшення переробки електронних виробів з врахуванням цієї мети ще на стадії проектування. Для цього в ЄС було введено Директиву про екологічний дизайн (2005/32/EC) та Директиву про електронне сміття і електронні засоби (WEEE) (2002/96/EC) які також необхідно удосконалити та доповнити за вимогами часу. Адаптивність та застосування моделювання і штучного інтелекту сприяє саморганізації та стійкості всієї системи та децентралізує прийняття рішень на всіх стадіях циркулярності [4, с. 25–27].

Цифрові технології дозволяють швидше перейти та реалізувати принципи зеленої та циркулярної економіки за рахунок:

– збільшення інформації про продукт на всіх стадіях його життєвого циклу. Приклади цифрових технологій, що зменшують інформаційну асиметрію, включають цифрові паспорти, які забезпечують перевірку

запису шляху продукту від проектування до етапів завершення життєвого циклу. Вони покращують розуміння складу, використання продуктів і полегшують їх переробку та потенційне повторне використання;

– зменшити транзакційні витрати, пов'язані з пошуком клієнтів і постачальників. Приклади цифрових технологій, що знижують транзакційні витрати включають цифрові платформи в поєднанні зі штучним інтелектом і блокчейном, які допомагають створити прозоре та надійне інформаційне джерело вторинних матеріалів і таким чином полегшують обмін сировиною між різними секторами та галузями. Платформи для обміну активами, інтегровані з IoT, великими даними, хмарними обчисленнями та ШІ, дозволяють генерувати дані про ринковий попит і пропозицію на активи;

– широкомасштабне використання блокчейну та штучного інтелекту потребує енергоємної обробки даних. Але одночасно її використання дозволяє зменшити інформаційні та цифрові розриви між зацікавленими сторонами. Впровадження цифрового паспорту продукту полегшує отримання контролю над матеріалами протягом усього циклу. З точки зору виробника, цифрові паспорти також полегшують отримання інформації. Цифрові мітки можуть застосовуватись і в системах розумного міста, прикріплення їх до контейнерів для сміття дозволяє оптимізувати час вивізіння сміття.

Сталість необхідно розглядати та впроваджувати на системному рівні, впроваджуючи принципи сталого кодування з врахуванням екологічних, соціальних та економічних факторів.

Відбувається всі більш тісна взаємодія між людьми та технологіями. Тому доцільно вбудувати системи людських цінностей та норм в цифровізацію [5].

Таким чином, інтеграція діджиталізації та зеленої економіки може дати значний синергетичний ефект та прискорити перехід до циркулярної економіки, але доцільно враховати наступні особливості для уникнення та зменшення ризиків:

1. Реформування освіти та формування нових компетенцій.

2. Розвиток науки, людського капіталу, людиноцентризму. Діджиталізація повинна збільшувати сталість, розвивати конвергенцію між людським та штучним інтелектом.

3. Модернізувати системи управління на всіх рівнях, впроваджуючи гнучкий менеджмент.

4. Розвиток технологій для подолання дифузних негативних впливів на навколишнє середовище.

5. Розвивати стійкість у цифровому майбутньому.

6. Інституціональна підтримка повинна відігравати головну роль для посилення здатності підприємств до екологічних інновацій.

7. Доцільна розробка абсолютно нових систем та механізмів в таких сферах як: «зелені» закупівлі, оцінка та сертифікація «зелених» продуктів, трансформація інноваційних досягнень «зелених» технологій, розвиток ринку «зелених» технологій і системна зміна фінансової та податкової політики підтримки еко-інновацій і технологій.

Перехід циркулярної економіки пов'язаний з процесом багаторівневої трансформації економічної та соціально-технологічної системи, спрямованої на підвищення її екологічної стійкості та соціальної справедливості. Нові вимоги щодо розвитку економіки вимагають мультидисциплінарного підходу для інновацій, які зачіпають практично всі аспекти життя людини.

Список використаних джерел:

1. Maria E. Mondejar, Ram Avtar, Heyker Lellani Baños Diaz. Digitalization to achieve sustainable development goals: Steps towards a Smart Green Planet, *Science of The Total Environment*, Volume 794, 2021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969721036111?via%3Dihub>

2. Ardito, L., D'Adda, D. and Petruzzeli, A.M. (2018), "Mapping innovation dynamics in the Internet of Things domain: evidence from patent analysis". *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 136, pp. 317–330, doi: 10.1016/j.techfore.2017.04.022

3. Digitalization and natural resources, 2021. Geological Survey of Finland, Open File Research Report 50/2021 Toni Eerola (ed.), Pasi Eilu (ed.). URL: https://tupa.gtk.fi/raportti/arkisto/50_2021.pdf

4. Oztemel E., Gursev S. (2020), A taxonomy of Industry 4.0 and related technologies, in: Industry 4.0. Current status and future trends, Hamilton Ortiz J. (ed.), IntechOpen. URL: <https://www.intechopen.com/books/industry-4-0-current-status-and-future-trends> [13.06.2020].

5. WBGU, 2019 Towards our Common Digital Future. URL: <https://www.wbgu.de/en/publications/publication/towards-our-common-digital-future>

Остапенко Т. Г.,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності підприємств
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ НАНОЕКОНОМІКИ

Для визначення цивілізаційної парадигми наноекономіки необхідно окреслити вчення про порівняння і структуру парадигм різних типів, їх класифікацію. А. А. Мазаракі [3, с. 12–15] виділяє три типи парадигм: онтологічну, гносеологічну та аксіологічну. Онтологічна – буття є ціллю всієї цієї парадигми – віддзеркалює ґрунтовний пріоритет всієї еволюції економіки та наноекономіки. Гносеологічна парадигма (або парадигма пізнання) засвідчує гіпотетичну єдність аналізу для переважної більшості науковців в сфері економічної науки. Аксіологічна парадигма (ціннісна парадигма), у граничній формі – ідеології, визначає всесвітньо визнану систему цінностей, якої дотримується наноекономічна наука. Систему парадигм зображено на рис. 1.

Рис. 1. Типи парадигм

У зв'язку з тим, що перший тип парадигм відображає буття, онтологічна парадигма включає такі її типи: глобальна парадигма, національна парадигма, наноекономічна парадигма. Це поділ парадигм буття в залежності від рівня розвитку економічного життя. Центральна ланка – це парадигма національної економіки. Центральною ланкою міжнародних економічних відносин є держава, і парадигма на її рівні вирішальною системою економічних законів і закономірностей.

Глобальна парадигма є новоутвореною категорією економічного розвитку людства. А наноекономічна парадигма є утворенням, що формується останнім часом і передбачає виділення такого суб'єкта як людина та його розвиток за різних економічних обставин.

Гносеологічна парадигма включає пізнання різних економічних процесів. До таких типів парадигм слід віднести інноваційну, маркетингову, управлінську, виробничу, сервісну та споживчу парадигми. Це парадигми, що визначаються процесом пізнання різних аспектів економічної дійсності. Інноваційна парадигма конструює набір послідовних відносин і понять, а також пояснює методи їх порівнянь з наноекономічною реальністю. Маркетингова парадигма є системою пізнання ринкової сфери виробництва [2]. Управлінська парадигма є сукупністю зв'язків щодо пізнання управління як єдиної системи. Виробнича парадигма – набір знань щодо принципів та функцій виробничого процесу на різних рівнях економічних реалій. Сервісна парадигма передбачає систему відносин стосовно побудови інфраструктури та знань щодо неї та системи надання різних типів послуг. І споживча парадигма, як система пізнання споживчих властивостей та попиту в рамках єдиного економічного рівня.

Аксіологічна парадигма передбачає виділення тихих парадигм, як капіталістична, соціалістична, монетаристська та демократична. Коли в основі певної парадигми покладено певну ідеологію.

Різні типи парадигм пов'язані між собою. Так, парадигми різних рівнів включають парадигми пізнання та різної ідеології. Сьогодні можливим є поєднання глобальної з наноекономічною парадигмою, коли всі системоутворювальні аспекти передбачають виділення людського чинника в рамках формування глобальної економіки [1]. А також усе це переплітається з розвитком національних економік, які пов'язуються із системою наднаціональних структур.

Томас Кун зауважував, що рухомою силою розвитку науки є люди, що утворюють наукове співтовариство, а не дещо, закладене в саму логіку розвитку науки. Різні автори зауважують, що необхідно б було відмовитися від соціально-економічних тлумачень і описати людську спільноту у біосферно-ноосферні процеси. Підкреслимо, що парадигми об'єднуються у більш складні єдності, до яких слід віднести ноосферу. Сукупність парадигм формує ноосферу з акцентом на соціальному та біологічному різноманітті життя та їх прояві в ноосферній економіці. Остання є, перш за все, інформаційно-мережевою економікою, в яку вплітається економіка окремих індивідуумів. Саме окремі особистості формують мережеву систему ноосфери. І по-друге, має бути врахований екологічний чинник, або чинник сталого розвитку, коли

поєднуються екологічний, соціальний та економічний фактори мережевого розвитку ноосфери.

Таким чином, методологія формування цивілізаційної парадигми наноекономіки передбачає визначення проблем і методів дослідження. До останніх віднесемо загальнонаукові та спеціальні. Такі парадигми існують у межах певних класифікацій: за онтологічним, гносеологічним та аксіоматичним принципом. Усі ці парадигми можуть бути об'єднані в межах ноосфери.

Список використаних джерел:

1. Дергачова В. В., Мусіна К. В. Міжнародний трансфер технологій як основа розвитку підприємства в умовах адаптації до процесів глобалізації. *Актуальні проблеми економіки та управління*. Київ : КПІ, 2016. № 10. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/66913> (дата звернення 15.07.2019).

2. Дудченко М. А. Інноваційно-технологічна відсталість України як фактор економічної дезінтеграції з Європейського простору. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 11. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3191/2866

3. Мазаракі А. А. Потенціал парадигмальних та концептуальних змін в економічній науці XXI століття. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 травня 2019 р.). Київ : КНТЕУ, 2019. С. 12–15.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-85>

Сержан В. А.,
аспірант

*Інституту географії Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ НА ТЛІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Місто як історико-культурний, соціально-економічний і просторовий феномен споконвіку привертає увагу дослідників. Великі міста зосереджують у собі значну кількість людей, багатства і ресурсів, підприємств і видів діяльності, активно впливають на приміське середовище. Аспекти розвитку міст, міських мереж і міського

середовища є об'єктом у тому числі й суспільно-географічних досліджень.

Під час криз роль міста стає особливо важливою. Властивість будь-якого міста бути придатним для проживання й виконувати захисну функцію відчували на собі мільйони українців. Революція Гідності, сепаратистські прояви, вторгнення російських військ на Донбас, суворі карантинні обмеження під час пандемії COVID-19, нарешті повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. – всі ці внутрішні та зовнішні чинники безпосередньо впливають на міста та їхнє населення.

Міста є вразливими, стикаються із загрозою власній життєдіяльності. Значення політичних конфліктів і криз для великих міст стало очевидним після терористичного акту 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку. Ця трагедія в самому «диспетчерському центрі глобальної економіки» була поштовхом до перегляду всіх стандартів безпеки і в інших містах [1, с. 338].

Ризики для міст мають різний характер виникнення – політичний, економічний, природний, техногенний тощо. Так, можна навести чимало прикладів небезпеки розміщення поселень в сейсмічних зонах – у Токіо та Лос-Анджелесі; повеней – у Сеулі й Даці; ураганів – у містах Південно-Східної та Східної Азії, США, Центральної Америки і Карибського басейну [1, с. 349–350].

Важливість покращення безпеки міст нам демонструє землетрус 2023 р., що відбувся в Туреччині та Сирії, який забрав десятки тисяч життів. Є причини вважати, що число жертв могло би бути набагато меншим, якби питання стійкості міста до землетрусів враховувалося при містобудуванні та прийнятті рішень.

У контексті нинішньої ситуації в Україні ключовим фактором ризику для міста стають військові дії та можливості виживання на тлі цього зовнішнього впливу. У таких умовах актуалізується поняття «резильєнтність». Дискусії про резильєнтність ведуться з тих пір, як у глобалізованому світі почали виникати асиметричні загрози. На Заході для цього використовують термін «resilience» – життєстійкість, спроможність відновлюватись або ж пружність [3].

Загалом під цим терміном узагальнено розуміють здатність певної системи (держави, регіону, міста) зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх агресивних впливів, оперативно реагувати на асиметричні загрози шляхом впровадження змін та адаптації без шкоди для основних цінностей та інституцій суспільства, безперервно функціонувати під час криз, а також відновлюватись після руйнівних наслідків агресивних дій будь-якої природи (самовідновлення) [3].

Вице-президент НАН України С. І. Пирожков виділяє на фоні нинішніх зовнішніх і внутрішніх обставин пріоритетні для України

стратегії національної стійкості: економічна (включаючи енергетичну), соціально-політична та правова, гуманітарна (в тому числі демографічна, етнонаціональна), духовно-культурна, психологічно-моральна, освітня й наукова, стійкість масових комунікацій, кіберстійкість, військово-політична стійкість [3].

Очевидно, що одним із проявів резильєнтності України є здатність наших міст витримувати удари ворога, використовуючи тісну взаємодію суспільства та урбаністичного простору. Показовим недавнім прикладом міської резильєнтності є будинок на проспекті Лобановського в Києві, який постраждав у перші дні повномасштабної війни, а на нині повністю відновлений і функціонує [2].

Стійкі міста – це міста, які мають здатність поглинати, відновлюватися та готуватися до майбутніх потрясінь (економічних, екологічних, соціальних та інституційних). Стійкі міста сприяють сталому розвитку, добробуту та інклюзивному зростанню.

Безпосередньо стійкість міст досліджують в Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD), якою визначено показниками резильєнтності; та ООН, де розроблено різноманітні індекси стійкості міст; Також є низка досліджень іноземних учених у вузькому чи широкому підході, прикуті до тематики.

100 Resilient Cities – започаткована Фондом Рокфеллера програма, що сприяє містам у всьому світі стати більш стійкими до фізичних, соціальних та економічних проблем. Вона діяла у 2013–2019 рр. та знайшла своє продовження в інших проектах [4].

Наприклад, City Resilience Index за допомогою досліджень і тестувань в динаміці намагався сформувавти інструмент, який допомагає обраним стійким містам ідентифікувати виклики та реагувати на них систематично. Основними вимірами резильєнтності були вибрані наступні показники: здоров'я і благополуччя; економіка та суспільство; інфраструктура та навколишнє середовище; лідерство та стратегія. На їхній основі було сформовано 12 цілей, які спиралися на 52 індикатори [5].

Місто ставить перед собою ряд цілей, які відрізняються практичністю та символічністю. Так, уряд Великої Британії у питаннях резильєнтності опирається на перспективи національної політики, здатності виявляти, запобігати та реагувати швидко й упевнено на великі надзвичайні ситуації. У США є гарний приклад стійкості на міському рівні, який передбачає захист «життєвих шляхів» – системи доріг, інженерних мереж та інших допоміжних засобів, призначених для продовження їхнього функціонування під час стихійних лих і терактів. При цьому міська стійкість навряд може бути універсальною

концепцією. Вона може варіюватися залежно від національної політики, історії ризиків і безпекових пріоритетів окремої країни [6].

Повсякденний досвід життя громадян під час війни допомагає нам зрозуміти стійкість міського середовища на практиці. У 1992–1995 рр. під час боснійської війни, яка вважалася найбільш кривавою із часів Другої Світової, населення Сараєва використовувало міську забудову задля виживання. При наявності постійної небезпеки нахалт перехресного вогню на «Снайперській алеї», нестачі продуктів харчування, відсутності цивілізаційних благ, міське населення навчилося підтримувати власне функціонування, облаштувати укриття, комунікації, шляхи зв'язку та сполучення. Такий спосіб життя міста було відображено в «Карті виживання Сараєва» [7].

Те, що трапилося в Сараєво, теоретично може трапитися в будь-якій точці світу. Тож надзвичайно цікавим і важливим виглядає розгляд міської резильєнтності України, яка проходить випробування війною на поч. ХХІ ст. Нині увага світові новинних агенцій та дослідницьких інститутів прикута до нашої країни, що допомагає з пошуком інформації.

При дослідженні українського кейсу резильєнтності можна спиратися на методологію суспільної географії. Для дослідження можна обрати як конкретне місто, так і найбільші міста в цілому, місто і його субурбію, окремі агломерації, тощо. До питання можна застосовувати широкі та вузькі підходи, розглядати міста в порівнянні чи комплексно. При цьому об'єктом розгляду може бути як міська інфраструктура, так і її діяльність.

Цілями дослідження резильєнтності міського середовища України могли би стати: окреслення географічного змісту поняття «резильєнтність міст»; визначення основних зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на резильєнтність міської інфраструктури в Україні; розроблення підходящого набору індикаторів резильєнтності міської інфраструктури та їхня параметризація; розроблення і апробація суспільно-географічної методики дослідження резильєнтності міської інфраструктури; аналіз резильєнтності конкретних міст в умовах воєнного часу; побудова відповідних математичних і географічних моделей; визначення можливих напрямів зміцнення міської резильєнтності України.

Будь-яке місто повинно мати базовий план стійкості, який може допомогти на самому початку катастрофи, щоб позитивно реагувати на ризик. Такий план може гарною основою для зменшення матеріальних збитків і втрачених людських життів.

Список використаних джерел:

1. Дронова О. Л. Геоурбаністика : навч. посіб. К. : ВПЦ «Київський університет». 2014. 419 с.
2. Корба Г. Було і стало. Нове життя будинків, зруйнованих російськими ракетами. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/sxgrw2vn939o>
3. Пирожков С. І., Національна стійкість України: стратегія забезпечення *Український географічний журнал*. 2022. № 2. С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.003>
4. 100RC Handbook – Planning for Resilient Urban Growth: Tools for Proactively Managing Rapid Urban Growth. URL: <https://www.local2030.org/library/535/100RC-Handbook-Planning-for-Resilient-Urban-Growth.pdf>
5. City Resilience Index. URL: <https://www.cityresilienceindex.org/>
6. Coaffee J., Wood D. M., Rogers P. The Everyday Resilience of the City: How Cities Respond to Terrorism and Disaster. Palgrave Macmillan. 2009.
7. Pilav, A. Before the war, war, after the war: Urban imageries for urban resilience. *Int J Disaster Risk Sci*. 2012. № 3. P. 23–37. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13753-012-0004-4>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-86>

Соболева Г. Г.,

кандидат економічних наук доцент,

доцент кафедри економіки та маркетингу

Харківського національного університету міського господарства

імені О. М. Бекетова

м. Харків, Україна

«ЗЕЛЕНА» ЕКОНОМІКА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Одним із найгостріших регулярних питань міжнародних дискусій є прийнятність використання тих чи інших джерел енергії та видобутку відповідних ресурсів. Якщо вугільні проекти визначаються як однозначне і безкомпромісне зло, то за ту ж атомну енергетику почалися справжні битви.

Теорія зеленої економіки базується на трьох законах:

- 1) не можна нескінченно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі;
- 2) в умовах обмеженості ресурсів не можна вимагати задоволення нескінченно зростаючих потреб;

3) все на землі взаємозалежне.

У 2012 році були сформульовані основні принципи реалізації Програми ООН з навколишнього середовища.

1. Принцип ефективності та достатності

Використання ресурсів Землі обмежено рівнем, який буде нешкідливим для відновлення природних систем. Держави підтримують стабільне виробництво та споживання, впроваджують низьковуглецеві та ресурсозберігаючі технології.

2. Принцип благополуччя

Особлива увага приділяється соціальному та економічному благополуччю мешканців. Водночас необхідно переглянути її критерії. Рівень ВВП (валового внутрішнього продукту) є невідповідним інструментом для оцінки добробуту, оскільки не враховує екологічний фактор.

3. Принцип правильного господарювання

Економіка має бути «прозорою» та підзвітною. Відповідальність за екологічну шкоду розподіляється між країнами пропорційно їхньому впливу. Економічна система дотримується загальних екологічних стандартів з урахуванням культурних особливостей різних країн.

4. Принцип здорової планети

Держави повинні інвестувати в екологічне відновлення та збереження природного різноманіття [1].

В основі «зеленої» економіки лежать «зелені» технології, які усувають причини екологічних проблем, змінюють ставлення, продукти та поведінку споживачів.

Ці «зелені» технології включають: альтернативну енергетику, системи енергоменеджменту, екологічний транспорт, поводження з відходами, викиди в повітря та воду.

Ці технології дозволять досягти наступних цілей, які ставить перед собою сучасна світова економіка:

1. Зменшення забруднення навколишнього середовища та підвищення ефективності використання ресурсів у будівництві, виробництві, сільському господарстві та інфраструктурі.

2. Пом'якшення несприятливих змін клімату через перехідний період до «зеленої», чистішої енергії (вітрова, сонячна, геотермальна, приливна, гідро- та біоенергетика, перетворення відходів у енергію, водень) і процеси кінцевого використання з низьким вмістом вуглецю (електричні або гібридні двигуни).

3. Зменшення вразливості та адаптація до зміни клімату шляхом розробки систем раннього попередження та технологій, стійких до температурних аномалій; покращення управління біорізноманіттям та лісовими ресурсами.

4. Підвищення добробуту шляхом більш продуктивного та сталого використання ресурсів біорізноманіття, включаючи натуральну косметику та ліки [2].

З точки зору основного критерію – забруднення навколишнього середовища (переважно вуглекислим газом) – атомна енергетика є абсолютно «зеленою». З точки зору стабільності та виробничої потужності він значно відрізняється в кращу сторону від будь-яких інших «зелених» джерел. Крім того, перспективи розвитку галузі надзвичайно великі. За останнє десятиліття мирний атом здійснив справжній прорив у технологічних рішеннях, безпеці та утилізації токсичної складової ядерного палива.

У 2021 році ЄС ухвалить рішення про «зелений» статус атомної енергетики та закликає інші країни Заходу зробити те саме. «Мирний атом» входить до зеленої таксономії ЄС. Глобальна енергетична криза 2022 року, ключову роль у якій відіграв конфлікт в Україні, у свою чергу залишає галузь практично безальтернативною.

Зараз, після періоду невизначеності з'явилося розуміння того, що атомна енергетика – це єдиний спосіб врятувати енергію і, особливо, планету від перегріву в глобальному масштабі.

Що стосується надійності, наука вже працює над тим, щоб зробити атомні електростанції безпечнішими. Неможливо не помітити успіхи в цьому напрямку інших країн. Це робота з реактором, який запускається прискорювачем, щоб реакція відбувалася тільки з його допомогою. Тоді вибуху не буде ні в якому разі.

Головне питання зараз полягає в тому, що наша атомна промисловість повинна вийти з підпілля і зайняти належне їй місце самостійної галузі.

Тому важливими є особливості «зеленої» економіки:

– ефективне використання природних ресурсів; збереження і збільшення природного капіталу;

– зменшення забруднення;

– низькі викиди вуглецю; захист від втрат біорізноманіття;

– зростання доходів і зайнятості;

– загалом – спад антропогенного навантаження на навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк О. О. Функціонування забезпечення діяльності підприємства. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2019. № 3(28)]. С. 212–216.

2. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств. *Інноваційна економіка*. 2021. № 1. С. 194–198.

НАПРЯМ 9. В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ І РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-87>

Вінтонів-Бахарєва С. З.

*старший викладач кафедри філософії та історії
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

В. І. ВЕРНАДСЬКИЙ ПРО НАУКУ ТА НАУКОВІ ІСТИНИ

Серед багатьох проблем, досліджуваних В.І. Вернадським, одне з головних місць посідає визначення науки як найважливішої сфери людського життя. Не оминув у такому контексті відомий вчений і проблему критеріїв науковості та істинності наукового знання.

Намагаючись вирізнити науку з поміж інших сфер людської діяльності, В.І. Вернадський стверджує, що є одна ознака, яка визначає наукову думку та відрізняє наукові результати та наукові висновки від тверджень філософії та релігії, — це загальнообов'язковість та безперечність наукових висновків. В науці існує сфера емпірично встановлених фактів та таким само чином отриманих узагальнень, які за своєю суттю не можуть бути спростовані. Такі факти та узагальнення, навіть якщо й створюються часом в інших сферах (наприклад, у філософії, релігії чи просто отримані з життєвого досвіду) не можуть бути ними доведені. Отже, висновки В.І. Вернадського стосуються виключно наукових істин, оскільки така загальнообов'язковість не притаманна філософії та релігії або іншим духовним надбанням людства. Адже не можна стверджувати, що уявлення філософів про оточуючий світ чи людину є вірними, оскільки вони не є такими, що можуть бути доведені науково. Це, тим не менш, зовсім не означає, що інші сфери людського життя є менш цінними, аніж наука, бо філософія і релігія допомагають особистості розкритися у всіх проявах її буття.

Існує велика кількість релігійних та філософських уявлень, традицій, етичних норм, але наука одна. Точніше, кількість наук постійно зростає, але вони всі пов'язані між собою і не можуть бути такими, що вступають у протиріччя.

Основний незаперечний кістяк науки, що далеко не охоплює всього її змісту та швидко збільшується, складається з наступних елементів:

- логіки;
- математики;

– наукового апарату (фактів і їх узагальнень). Це той основний фонд науки, наукових фактів, їх класифікацій та емпіричних узагальнень, який за своєю достовірністю не може викликати сумнівів та різко відрізняє науку від філософії та релігії. Ні філософія, ні релігія таких фактів та узагальнень не створюють.

Ця основна частина науки, що відсутня у філософії та в релігійному описі побудови світу, обростає науковими гіпотезами, теоріями, різними ідеями, іноді навіть концепціями, незаперечна достовірність яких може бути піддана критиці. Наукові гіпотези та теорії, таким чином, не становлять ту частину знання, яка неодмінно є істинною. При цьому слід враховувати, що без наукових гіпотез не можуть бути зроблені емпіричні узагальнення та критичний перегляд фактів. Не слід забувати також про ту роль та функцію, яку відіграють теорії та гіпотези при інтерпретації фактів. А отже, вчений, оцінюючи факти і роблячи з них емпіричні узагальнення, повинен зважати на можливість помилки, оскільки вплив наукової теорії на емпіричні факти може їх спотворити.

Велике значення В. І. Вернадський надає впливу на науку з боку інших сфер суспільного життя. Незважаючи на те, що роль церкви останнім часом ослабла, на господство істини стала претендувати держава. При правильному ході державної роботи, наукова думка не має суперечити інтересам держави, адже вона є основним джерелом народного багатства. Соціально-політичний тиск на свободу наукового пошуку не може зупинити наукову думку та наукову творчість, оскільки соціально-політичне державне життя у своїй основі все більше залежить від неї. Інтереси наукового знання, на думку В. І. Вернадського, мають виступити вперед у державній політиці, бо свобода наукового пошуку є основною умовою максимального успіху роботи держави. Чи це означає, що за доби ноосфери наука взагалі не буде мати кордонів? Ні, але наука має обмежуватися лише етикою.

В якості основних висновків зазначимо:

1. Особливе становище науки визначає її панівне значення у ноосфері. Вчений мріє про те, що за доби ноосфери наука буде розвиватися вільно, не зустрічаючи перешкод з боку релігії або держави.

2. Загальнообов'язковість досягнень науки в її галузі є основною відмінністю її від філософії та релігії, висновки яких такої обов'язковості можуть не мати. В. І. Вернадський наголошує на різниці між філософією та наукою. Може здаватися, що таке порівняння свідчить не на користь філософії, але, швидше за все, мова йде про те, що у філософії і науки різні цілі та інструменти. Філософія допомагає науці рухатися уперед, розширювати обрії.

3. Наукова істина для В.І. Вернадського це те, що не підлягає сумніву, що є беззаперечним для кожної людини. Навіть загальнообов'язкові наукові істини не завжди є самоочевидними і мають постійно перевірятися співставленням з реальністю, у чому, власне кажучи, і полягає невпинна робота вченого.

НАПРЯМ 10. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-302-9-88>

Пазиніч О. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

СИНЕРГІЯ ЯК МЕТОД ПІЗНАННЯ У ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Синергія як ефект посилення елементів системи у їх взаємодії присутня у всіх системах – починаючи з природних і закінчуючи соціально – економічними. Варто підкреслити надзвичайно важливе значення цього феномену для теоретичного дослідження сутності, розвитку, перспектив міжнародних економічних відносин (МЕВ).

МЕВ являють собою усталену, складну та багаторівневу систему. Аналізуючи кожен з елементів цієї системи ми, абстрагуючись від інших елементів, поглиблюємо знання саме про конкретну складову цілого. При цьому слід зазначити, що аналіз не дає розуміння єдності різноманітних елементів. Тому дуже доцільно у дослідженні системи спиратись на синтетичні методи. При цьому, як стверджує А.С. Філіпенко, ці методи передбачають об'єднання раніше виокремлених частин у ціле, в якому протиріччя і протилежності послаблюються або знімаються. Внаслідок синтезу постає нове утворення, властивостями якого є не лише арифметична сума властивостей окремих складових, а й результат їхнього взаємопроникнення та взаємовпливу [1, с. 282].

Якщо зосередитись на виявленні причин виникнення нових властивостей цілісної системи, то, вважаємо, що саме тут і проявляється дія синергії. Синергетична методологія дозволяє моделювати систему, що саморозвивається. Синергічний вплив може незворотно змінити сценарій саморозвитку цілісної системи. Актуальність синергетичної методології пов'язана не тільки з потребою пошуку логічно обґрунтованих відповідей на цивілізаційні виклики сучасного глобального всесвіту, а й з ускладненням та суттєвим прискоренням усіх інформаційно –

комунікативних процесів, складністю управління систем, що саморозвиваються.

Методи синергетики мають велику долю універсальності, оскільки мають генетичний зв'язок з математикою та філософією. Для них властива якісна культура моделювання складних процесів, що саморозвиваються, особливі прийоми роботи із складністю систем. Це є важливим методологічним потенціалом та зручним інструментарієм у сучасних теоретичних дослідженнях в цілому та в теорії міжнародних економічних відносин зокрема.

Сценарії синергетичного впливу можуть бути різними. Безкризовий сценарій передбачає застосування синергетичних принципів гомеостатичності та ієрархічності. У даному випадку не допускається вихід на кордони гомеостазу системи та руйнування ієрархічної вертикалі при одночасному дотриманні принципів підпорядкування. Варто підкреслити, що безкризовий сценарій має обмеження у застосуванні, проте для кожного стану можна визначити конкретну область безкризового майбутнього.

Під гомеостазом розуміємо підтримку програми функціонування системи у певних рамках, що дозволяють їй рухатись до певної мети. Цілеспрямований рух підпадає під вплив синергічного поєднання потоків матеріальних, адміністративних, інформаційних, людських ресурсів, а також умов життя системи: її традицій, нормативів та механізмів їх реалізації.

Ієрархічність міжнародних економічних відносин очевидна. Основним змістом структурної ієрархії є синергічна природа вищих рівнів по відношенню до нижчих. Елементи нижчого рівня у момент інтеграції до структури передають їй частину власних функцій, ступенів самостійності, які тепер виражаються всією системою як її параметри порядку. Таким чином, вищий рівень системи управляє нижчими, будучи при цьому створеним з їх елементів. У цьому полягає суть так званої кругової детермінації у системах, що є самоорганізованими, або гомеостазу систем.

Другий сценарій – трансграничний – передбачає демонтаж гомеостазу, руйнування існуючої програми руху до мети. У цьому випадку працюють такі принципи синергетики як нелінійність, незамкнутість, нестабільність у першій фазі деконструкції. Це початкова фаза революцій, модернізації, перебудови.

Нелінійність є порушенням принципу суперпозиції у певному явищі, тобто результат дії суми причин не рівний сумі результатів діючих причин. У системі міжнародних економічних відносин результат взаємодії суб'єктів МЕН не тотожний сумі результатів індивідуальних незалежних дій. Врахування процесу взаємодії елементів МЕН призводить до нелінійних результатів, реакції на виклики сучасності, тощо.

Незамкнутість означає, що лише за умов обміну інформацією між рівнями системи кожен з її ієрархічних рівнів може розвиватись та

зміцнювати потенціал. При цьому зауважимо, що основний вплив на параметри системи мають зовнішні потоки інформації. Вони за сучасних умов стали основним інструментом управління. Отже, система МЕВ, будучи незамкнутою, однозначно повинна досліджуватись з огляду на цей чинник.

Нестабільність сучасного ринкового середовища виводить систему з рівноваги та позбавляє її адаптивних властивостей гомеостазу. На подолання цієї проблеми необхідно застосовувати управляючий вплив. Саме таке явище є однією з позитивних якостей кризи, яка демонтує старе та надає можливість для генерації інновацій. Зауважимо, що стан нестабільності ретельно досліджений у синергетиці, результатом чого стало формування певних методик прогнозування як от теорія динамічного хаосу, теорія катастроф, які, на наш погляд, є достатньо ефективним інструментарієм у теоретичному дослідженні МЕВ.

Список використаних джерел:

1. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини. Історія. Теорія. Політика : підручник. К. : Либідь, 2019. 960 с.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

I МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ ТАВРІЙСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ДО 160-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Частина 1

16–17 березня 2023 року

м. Київ, Україна

Підписано до друку 20.03.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 20,00. Тираж 100. Замовлення № 0523-020.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубічка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.